едиција

џепни

уредник
Ален Бешић

СЛАВОЉУБ МАРКОВИЋ

побунио сам се животом

надроман

КУЛТУРНИ ЦЕНТАР НОВОГ САДА

Ја[1] (125–164)

Ти[2] (41–68)

Он[3] (7–40)
Она (201–231)

Ми[4] (69–78)

Ви[5] (165–200)

Они[6] (79–122)

[1] Ја, онај који задовољава највиша и најстрожа мерила, узоран, савршен, најпожељнији, најпотпунији, идентичан идеалу; замишљен, нестваран, који постоји само у мислима.

[2] *Халâож: Ласта їаири.*

Ти ниси нико друїи до ја.

[3] ИД – недоступни део властите личности. Оно што се одиграва у њему можемо анализирати само индиректно (анализом слободних асоцијација, снова и симптома). Ид је, динамички посматрано, неорганизован, хаотичан део личности. То је најпримитивнија психичка инстанца, чији је циљ непосредно и потпуно задовољство (неограничена владавина принципа задовољстава). У иду се налазе садржине у виду архајског наслеђа, као и оне које су некада биле свесне да би, доцније, прешле у несвесно. Не познаје ни законе логике, ни морална правила, нити уважава време и простор.

[4] *Ти, ја, он, она, Он? нисмо ништа, већ ти, ја, он, она, Он? као Ми нисмо много.*

[5] *Ви? Обраћање људима а не Боїу. Бої је превише интиман да био био Ви.*

[6] Према познатом историчару С. Фројду несвесно је рана област човекове историје чија је главна карактеристика да је туђа и недовољно изучена; онај (нашој свести недоступни) део властите историје; оно што се одиграва или се одигравало, или ће се одигравати у прошлости: о несвесном можемо сазнати само индиректно, анализом асоцијација, докумената, наменских текстова, као и анализом колективно несвесног.

Културолошки несвесно је увек она разлика потребна између нас и других.

ОН, заменица, онај о коме се говори – треће лице. Писац. Далек. Једва наслућен. Често је у трпном стању.

Пре него што ће писац Иван Палмотић ишчезнути, и пре него што ће милиција дати званично саопштење о његовом нестанку, у вечном граду Београду, на ушћу Саве у Дунав, у Улици адмирала Гепрата, примио је писмо које је дуго путовало кроз време, тако да је био изненађен датумом жига на пошиљци.

„Онда када пишем ово писмо, тада сам још увек жив, али онда када писмо стигне до тебе, бићу мртав, а за мртвог човека шта значе два века те и више."

Било му је познато име пошиљаоца, јер су пишчеви преци дошли из града некада званог Рагуза, на обали Јадранског мора, и он је још себе називао Дубровчанином, а традиција је била да се породична имена понављају, тако да Иван Палмотић није знао колико је његових предака носило исто име. Писмо је могло бити упућено из Истанбула, града који је у време слања пакета, већ носио то име, или из Јежева, можда Једрена или тако старих градова као што су Милет, Нинива и Бергам. На омоту писма траг су оставила два печата; један је носио српску круну а други турска обележја: срп и полумесец.

Можда је писмо понето из Новог Брда, града чије је рушевине Иван Палмотић гледао последњи пут, обилазећи земљу и желећи да упамти све њене знаменитости, посебно порушене градове, запуштене, усамљене, на брдима. За Милутинове владавине, вични немачки рудари, Саси, подигли су град, у међуречју Прилепнице, новобрдске реке и Криве, чије су стамене зидине уливале страх освајачима и појачавале снагу бранилаца, а са истока, где се указивало сунце, град је бранила Мала планина; никакве војске нису могле да освоје његове бедеме, само су у удаљеним градовима најамници могли да причају о новобрдским трговима.

Под новобрдским градом, где се чује пој птица, и до касно у јесен миришу букове шуме, подигли су Саси своју велику, у Србији свакако највећу, Цркву Светог Николе, необичне основе: проширен простор наоса, засведен полуобличастим сводом, на истоку се завршава са две неједнаке полукружне апсиде – у којој су се молили.

Пре него што ће камером кренути на пут којим је претпостављао да је путовала књига која је стигла на његову адресу, претурајући по остарелим и прашњавим списима Иван Палмотић ни у Руднику ни у Брскову није нашао никакав податак о постојању цркава, чак се нису помињале ни оне утврђене, латинске, које су сасвим документоване, које су подигли Саси и Дубровчани, камоли гробови зидани или усечени у стене које је желео да сними. Цркве су давно биле порушене, бедеми око њих сравњени, камен од зидина разнесен, вресови и шаш су опколили места где су се цркве уздизале. Само су још тестаменти Хисторијског архива у Дубровнику чували тачна

обавештења о постојању фрањевачке Цркве Свете Марије на Руднику, као и Цркве Светог Влаха, тако да су оне једино још у документима постојале.

На улицама Новога Брда могле су се чути речи разних језика, трговци су говорили турски, грчки, јерменски, јидиш, путници су говорили италијански, француски, изгнаници су говорили ладино, кастиљански, персијски, робови продавани на трговима говорили су арапски и арамејски, тако да су и Ново Брдо различито изговарали: Noveberde, Nyeberghe, Novopyrgon, Novus Mons, Monte Novo, Novamonte, Ново Брдо.

Кад се данас погледа, било доле из дубине новобрдских подграђа, или са новобрдских моћних кула, није могуће створити слику стварне величине града. Писали су:

Константин Филозоф: град сребрни и у истини златни.

Дука: Ново Брдо је мајка градова.

Критовул: Ново Брдо је толико богато златом и сребром, да би се могло по чистом злату орати; да злато и сребро из земље извире.

Bertrandon de la Broquiere, француски племић, који је пропутовао Србију 1432/1433. године, као посланик Филипа Доброг Бургундског, бележи: рудници Новог Брда дају до двеста хиљада дуката годишње.

Барски архиепископ Гијом Адам помиње гламско сребро Новог Брда.

Јован Капистран писао је папи Калисту III: potissimum Rascia civitaten Nobordan nomine, ubi auri et argenti fodina est, quae domino suo annuantrium, ut ferunt, centum et viginti millia ducatorum reddebat.

Petrus de Bratosti de Cataro, Которанин, који је сматрао да су Которани бројнији од Дубровчана, купио је две младе робиње, а да му није било важно коме су се богу молиле, чији се дотадашњи власник осмехивао, показујући њихове тамне косе и одсјај зуба на сунцу које је блештало на пространом тргу, ограђеном старим капијама које су криле тихи ход трговаца, и осмехе њихових кћери. Са Petrus-ом de Bratosti de Cataro-м су такође Которани: Matheo de Rtipicon, Tripon de Basca, Micho de Craguy и Marcon de Symon и Дубровчанин Иван Палмотић. У пролеће не само да плени лепота младих робињица већ надахњује и само зелено дрвеће. И трговци и житељи Новог Брда не помишљају да ће бити могуће да лишће које сада плени буде свучено и прострто по поду, да ће га на јесен витлати ветар.

Иво Палмотић је боравио у Дубровнику, где се није само провео шетајући градом, обалом, гледајући море, одлазећи у сенат, водећи расправе, као да пролеће које долази неће променити његов живот, већ је тражио разјашњење од Николе Стојмировића о новцу који је био дат под интерес. Никола Стојмировић је на тражење дон Ивана Палмотића изјавио да је примио 600 дуката под условом: да новац држи код себе и да га чува. Ако би ко од двојице свештеника, чија су имена наведена, или обојица заједно, дошли и затражили паре, да им тај новац, под интересом, преда.

Према споразуму сер Ивана Палмотића са Николом Нуамонтеом, требало је да Никола препише стари алфабетар. Обавезао се да ће Николи, по завршетку целог алфабетара, исплатити 30 перпера и 3 гроша. Иза те погодбе крије се Николин рад на преписивању апокрифних књига. Можда због искупљења, на молбу Стјепана Угри-

новића, сликара, телал обзнањује да се секвеструје у рукама Бенка Главаша једна икона, коју су били наручили сер Влахо Растић и сер Андрушко Поповић, на предлог Ивана Палмотића, намењена за Цркву Светог Николе, јер Стјепан сматра да му поручиоци дугују још 10 дуката. Сликописац Стјепан изјављује да је за ту икону утрошио више времена него што му је плаћено.

Заморен, Иван Палмотић, пење се степеништем, од куле ка северном зиду. Сада стоји на степеницама цркве, пружа руке ка сунцу иако је на заласку. Преко телала обавештава своје станаре о договору за висину закупа његове куће; поред осталих станара има једног свештеника новобрдског, то је поп Ђурађ из Новог Брда.

Новобрђани су били поносни на свој град, и нису се плашили пропасти. Ниједна катастрофа није најављивала пропадање Новог Брда, мошти светаца налазиле су се у градовима хришћана а они су штитили зидине, цркве и манастире. И само пропадање Рима наговестио је силовит и разоран земљотрес. Тектонски поремећаји који су захватили мора којима је била окружена Италија, најпре су довели до тога да се изненадно повуче море, почеле су да се указују обале које људско око до тада није видело, рибари су пожурили да рукама хватају рибу у плићацима, заљуљали су се огромни бродови, а затим и насукали, радознали посматрачи су гледали живописно помаљање долина и планина, које још од стварања земље нису биле изложене сунцу. Повлачење мора требало је да омогући несметани ход невиних душа ка Галилеји, Хаифи и Јерусалиму, али тај занос и прича о ишчезавању мора убрзо је морала бити промењена. Вода се вратила огромним таласима, и њихов удар личио је на потоп. Разбијене су обале Сицилије, Далмације, Грчке и Египта. Таласи су велике бродове односили и бацали на кровове кућа, а оне су пливале по мору ломљене таласима заједно са њиховим житељима и намештајем. Библијске сцене потопа смењивале су се на запрепашћење житеља. Хроничари су само могли да преувеличавају догађаје и упоређују их са већ прочитаним. Те сенке несреће тек су биле предзнаци пропасти. Давали су могућност с једне стране још већој раскалашности, а с друге стране биле су повод за јачање диктатура, појаве религијских фанатика, утврђујући предрасуде да је све што се дешава у природи повезано са људима и њиховим слављењем богова и непоштовањем основних религијских норми.

Манири новобрдских трговаца и заштита њиховог иметка одавали су спокојне људе склоне уживању. Веровали су да никаква најезда неће насрнути на њихову безбедност. А земљотрес који је задесио Битинију и Понт, само је слутио пропадање, или уништавање грчких градова. Вести о уништењу стизале су са Ликоса, Ергена, од Галипоља и Саротског до Цариграда. У човековој бити је да очекује катастрофе и апокалипсу, јер сама смрт у себи носи крај свих крајева, и само остаје нада у продужавање.

Од зида до зида пролази време као што се смењују конзули, али то су била срећна времена и владари нису доносили судбоносне одлуке. Онда када не постоји страх од туђина почињемо да размишљамо о нашим владарима, прељубама, наметима и привилегијама. На хладном ветру који дува са Шар-планине шетали су се тргом Паскоје Соркочевић и Дамјан Жуњевић који су се, поред обављања разних дипломатских

служби за деспота Ђурђа, бавили трговином и закупом царина. Но поред њих у Новом Брду налазили су се представници скоро свих дубровачких властелинских породица. На овако лепом времену, недељом су, носећи своју одећу, одлазили на мису. Тихо су жагорили, ходали достојанствено, блештала је њихова одећа, посебно позлате и украси на марамама њихових кћери, што је било ствар престижа. Касније су у цркви одјекивали гласови јер је певао хор. Са немачким речима мешале су се речи Дубровчана.

Petrus de Bratosti de Cataro, Которанин, био је приведен од стране посебног суда пургара. Одузете су му робиње, ствари и дукати. Међу стварима није пронађена тражена књига већ прича о пролажењу година, или другачије речено, о одбројавању година; и не само да је та прича ужасна већ увек прелази у питање шта значи то неколико хиљада година? Чије су то године, ако нису наше, а ни историјске? И важни су само смењивање дана и ноћи, као и смењивање годишњих доба: пролеће, лето, јесен и зима, и колико је тих пролећа прошло откако је донесен Законик благочастивог и христољубивог међу царевима, деспота Стефана Лазаревића, о цеховима и баштинама, и о вери, и о колима, и о сваким потребним судовима.

Било је то време када ништа није било потребно да се заборавља, а ништа није морало да се памти, јер је било записано; писма, или свици, ипак су туђе, само лажно потписано обавештење, да у самој књизи, исписаној калиграфским рукописом каквог католика, у лукама Бара, Котора или Дубровника, сведочи подвучено:

И вратих се у земљу своју и дођох у свој град Ново Брдо и сабра се сав сабор градски и потражише од господства ми да им учиним закон о рупама што су имали за праве господе, и светог почиваше ми господина и родитеља кнеза Лазара...

Ко се нађе у месту од Латина, од грађана њихове вере да је обратио човека, или мужа или жену, од хришћанске вере у латинску веру, такав има да своју главу откупи од казне давши господару 50 литара, потом да се прогна из предела градских, а о баштинама и имању говора да нема, и поп латински који се нађе да је крстио хришћанина да му се поткори нос.

Petrus de Bratosti de Cataro ослобођен је на интервенцију његовог пријатеља, Ивана Палмотића. Залуд ће се Которанин жалити на поступак пургара *којом правдом и неправдом ви мене можете безаконо везати? Ако сам коме крив, ено му господство божје и дубровачко.* Изгледа да нису нашли књиге које су код Которана тражили, али као и свака власт нису се извињавали за учињену грешку.

Негде над Грчком небо је озвездано, Дубровчани и Которани су се упутили ка Скопљу. Ветар што је дувао чинило им се да доноси мирис мора. Али Дубровчани и Которани увек се сете мора, и онда када је толико далеко да га не могу ни назрети.

Petrus de Bratosti de Cataro није ни слутио да је за његово хапшење као и ослобађање био крив Иван Палмотић. Књигу коју је требало да пронађу пургари међу стварима Которанина носили су Иванови сеизи. На путу за Скопље Иван Палмотић је желео да о хапшењу можда и каже свом пријатељу, Которанину, али ускоро је за обојицу било неважно коме су се богу молили, како су текли њихови трговачки послови, као и колику су моћ и какав углед уживали. Већ од Шар-планине почели су да поболевају, и ускоро су схватили да су оболели од куге. Мислили су да повраћање

долази од лоше хране, такође и дијареја, али чим су се појавиле флеке по телу страх је био неизбежан. До Иванове смрти напустила га је послуга, бежећи и носећи заразу као што су је и они донели са бродова који су пловили из Дубровника ка Бару. И као што је тада био обичај и предострожност од болести, његове ствари су спаљене, леш затрпан живим кречом, и тестамент који је, наводно, Иван Палмотић на самрти оставио, ускоро је доведен у питање.

И још толико што је књигу на кожи исписану предао у Новом Брду, због које је Которанин био хапшен, а он, Иван Палмотић, био крив за свог пријатеља. Књигу би требало да имају они пургари који народу суде... а не они који се вером баве...

Link 1 стр. 232

Ово лето које долази сунчано је као и сва лета, као и време које се понавља. Да ли Иван Палмотић или његов предак, са истим именом, стоје у Дубровнику, данашњем Дубровнику, или оном вечном Дубровнику? Сунце вероватно исто залази. Већина тих туристичких бродова симулирали су јахте, а још чешће гусарска пловила, носили су имена дуждева или жена којих су се власници сећали некада обилазећи свет и да их не би заборавили њиховим именима су називали бродове; стајали су укотвљени у луци и на пучини и развозили туристе до излетишта, до Мљета, Корчуле, Ластова или удаљеног Виса, напокон, и до градова Италије... неколико дана до Венеције, Пескаре и Рима, или чак до удаљеног Наполија. Иванов деда је некада имао барку, и његов кум је до смрти носио златни ланчић око врата који је добио поводом урањања барке у море, и надао се да ће Иван наследити барку, коју су назвали „Барбара", али унук му је изабрао другачији живот, и почео да се бави језиком.

Иван Палмотић жели да пође из Венеције – одатле је кренуо његов предак – да утврди чија је то кожа на којој је исписана књига. Одавно је имао способност да се сећа прошлости, да познаје градове које никада није посетио, да познаје улицу којом су пролазили његови преци, иако никада њоме није корачао, али књиге на кожи исписане није било у његовој меморији; целокупна историја је на једном месту.

Иако је Иван Палмотић био на лађи која плови ка Венецији, далеко су биле њене увале, зидине, гондоле, тргови; брод је био облепљен фотосима те Венеције, није било могуће не познати је. Живело се у време туризма! Боја воде била је иста какву је Иван Палмотић знао: откада се није променила; била је плава за све путнике, мирисала је на алге и со. Почињао је да говори италијански, да би што боље дочарао пут којим плови, и да би показао баби да зна оне речи које га је она учила; тешко се излази из детињства. Али тамо, на лађи, док је запљускују таласи и припрема се бура, говори се другим језиком. Иван Палмотић не успева да га препозна. Пита једну одушевљену госпођу, која вуче несташног сина, да ли разуме језик којим се говори, међутим, госпођа га не чује, толико је узнесена да би је требало повући за руку и упитати је чему чођење. Али онда Иван Палмотић види да је госпођа у друштву са једним господином, проседим, и тај нехајни господин подсећа на жбира, тако да Иван Палмотић бежи на неки други крај потпалубља, и тада чује да су морнари Јермени, да овај жбир припада организацији која се бори за испуњавање пророчанстава, ваљда, о крају света.

На плакатима свуда чита коментаре значајних људи који су посетили Венецију, Ђенову, Перуђу, али све те опаске као да су туристичке агенције платиле претежно Американцима. Сви натписи су на енглеском! Чари путовања, близину Италије, Иван

Палмотић не може да осети на енглеском, па виче на путнике да говоре италијански. А путници мисле да је овај младић већ луд од радости. Има таквих који полуде од помисли да се враћају у прошлост. Госпођа не помиње гробове јер они су непотребни, и не знам ко се њима обраћа. А речи Јермена затрпаваће реченице других језика. Требало је да оде... Тамо где је спаљен Ђордано Бруно сада се окупљају туристи. Ћутљиви су! Нису се променили од онда од када их описују у путописима двадесетог века. Туристи говоре о предрасудама житеља четрнаестог века којих се не може заситити овај свет... и још се снимају камерама, и фотографишу. *Ноћ се спушта на широки, римски пут, којим је ренесанса дошла на север.*

Могућност да изађе из своје избе, да уђе у мрак, на почетку одушевљен, гледајући парове како се цмачу, а затим, додирују рукама дојке, врат и колена, касније уздржани; угодност другачијег сусрета почело је да му пружа путовање. Путовање је архаичност која га враћа почетку; првом отварању очију. Од поноћи би престало завођење. Путници би постали уморни. Свако од њих би помињао неко друго путовање које га је некада узносило. Требало би издржати још једно чекање, па затим изаћи у јутро. И да ли је Иван Палмотић очекивао да ће у Венецији наћи податке о свом претку?

Можда је важнија она друга историја, историја пророчанстава, веровања и заблуда. У њој се такође живи можда и више него у овој историји разума и истинитих догађаја који се само обележавају у времену као дани, датуми, године и векови. Исти је тај свет слутње код Срба, Турака и Грка. Пре него што уђеш у историју остави предрасуде, и буди спреман да осетиш смрад касарни или да слушаш митску историју своје породице.

Оно у шта верујеш је твоје. Истинито је. Ништа истинитије није било од постанка света до оно у шта верујеш. Покушај мајку, или још боље бабу, да разувериш како је неистинито оно у шта верују! Оно што је било давно, ако верују у то, оно је и данас; следи неку другу историју – историју чудеса. Ако историја чудеса у себи уопште садржи време да би се назвала историјом. Оно што постоји у свести, ванвремено је и само је печат на психу. Чак иако се обреди понављају као да се дешавају први пут.

Иван Палмотић још увек не примећује да почињу да га прате не само жбири већ и агенти, да полако улази у мрежу за коју још увек не зна ко му је плете, већ је радостан што може да се сећа, јер сећање му је подарио сам Бог. Слушао је једног посетиоца да волети неког у Смирни није исто као волети неку Гркињу у Константинопољу. Гркиња стоји на доку, испраћа неког ко напушта родни град или бежи: једино путник слути да ће тај древни град који носи име оснивача бити претворен у рушевине. Иван Палмотић познаје девојчиног оца. Продаје му тршћанску чипку и венецијанско мурано стакло, а од њега купује сиријску свилу и персијске тепихе.

Зима је хладна. Бура је дувала током четири месеца. Крајем марта су процветале мимозе и митре. У читавом граду су почеле да цветају воћке. Певале су птице, гнездиле су се роде, орлови су летели изнад зидина. Они који су излазили на бедеме да посматрају отпловљавање галија које су зимовале у Златном рогу, гледали су гат, затим у луци, ужурбане морнаре, али нису желели да путују; пробуђени од ране зоре

гледали су како ветар надима једра. Чамци су пловили час лево час десно, лепили су се за галије, па се од њих удаљавали хаотично се померајући. Чак ни жене у лучким куплерајима нису више мислиле на своје љубавнике. Тог пролећа изласци сунца, маслине, лимунов цвет, кретање бродова подсећали су Цариграђане на њихов град, а још више на време које је прошло; нису изговарали речи о прошлом већ су се чули молитвени гласови у цариградским црквама.

Улаз у луку Златни рог, и овог пролећа, затвара се ланцем. Цариграђани су одувек слушали звук подизања и спуштања ланца. Они путници који су само једном, са бродова слушали подизање ланаца, никада га нису заборавили. Ланац је једним крајем причвршћен за Евгенијеву кулу под Акропољем, а другим крајем је везан за кулу у бедемима Пере.

Онима који су напустили свој завичај – било да су сами отпутовали, па су се надали повратку, било да су прогнани, па су страховали од нових лутања, да би затим још желели освету, а онда и жеља за осветом бледи, и свима њима нестају снови о небу над Беотијом – увек је у сновима одјекивао ехо спуштања ланаца.

Тракија се завршава полуострвом. Оно је у облику троугла. Његове стране су благо повијене, док један врх упловљава у Босфор. Бедеми према мору ишли су од четврти Влахерне код Златног рога до четврти Студион код Мраморног мора.

Морска струја око града била је сувише јака. Морнари су знали да не могу савладати вртлоге и таласе. Њихове лађе за искрцавање нису могле лако да приђу подножју бедема. Таласи би их уздигли и насукали на спрудове, или разбили о гребене који су вирили испод бедема, простирући се по Мраморном мору. Ниједна војска није могла са мора да приђе зидинама.

Бедеми дуж Мраморног мора били су једноструки. Понегде су се дизали изнад самог мора. У њима је било једанаест капија према мору: ту су била два мала пристаништа. У њима су плутале лађе које су хладна зима и непрестани северац спречавали да заобиђу рт и уплове у Златни рог.

Хладни ветрови дувају са Кавказа. Од раног јутра узбуркавају море. Црни облаци гледани са брда не дижу се са мора, нити се ваљају небом, већ плове по површини воде, муње севају и чује се тресак громова, а ехо одзвања обалама. Морнари који су слушали да се никада, пловећи уз обалу, не стиже до златнога руна, могу још да негодују, али и за побуну је касно; таласи подизани на пучини, на хриди бацају лађе аргонаута.

Дувао је поветарац од Влахерне. У марту је још било хладно. Мраморним морем ветрови су спречавали пловидбу. У граду је било живо. Цариграђани су посећивали цркве, надгледали бедеме, излазили на Акропољ и трговали. Рано су почеле да цветају поморанџе и лимунови. Трговци су разносили рибу. Усољавали су је.

Све градове опасују велики бедеми. Хиљаду година бедеми Цариграда су важили за најчвршће и неосвојиве. Ту су милост Цариграђани сматрали да им даје Богородица, заштитница града.

Описивати пролеће у граду који ова дама напушта... који ће ускоро бити разорен, изговарати имена његових капија... али пролеће долази и следеће године, међу рушевинама такође цвета цвеће.

Или волети неку бродоломкињу у дубровачкој ували. Она у поноћ плаче на обали одакле се у тами виде светла бакље насуканог брода. Мештани су у својим чамцима или на лађама. Довикују се. Покушавају да спасу бродоломнике. Понеки тек довикују се на италијанском. Остали говоре кастиљански, ладино и арапски. Иван Палмотић се чуди како ће се бродоломници споразумети са мештанима и спасити брод или бар спасити путнике, галиоте и посаду. Иако је бродоломкиња уплакана, Иван Палмотић јој у светлу гледа лице, затим струк, поцепану хаљину чији оковратник успаничена девојка држи једном руком да јој не би извиривале надигнуте груди. Тек тада се из чамца појави девојчин отац који је прво послао кћер да би она преживела... Отац је забринут за пртљаг. Ћерка му је већ спасена. На крају се на обалу бацају ствари. Сада је отац задовољан, а девојка чучи на обали и почиње да се смеје. Једно ужасно расположење, страх смењује еуфорија; ваљда је нормално да се тако јака расположења смењују. Али Иван Палмотић за ту људску особину тада не зна. Сазнаће много касније када буде боље упознао девојку, јер нико од тих људи са лађе неће наставити пут. Они никуда нису путовали, или су морали да се одазову сваком владару који им нуди уточиште, овога пута Мехмеду Освајачу, да населе разрушени и напуштени Цариград, једино што су узалуд знали одакле долазе, јер тамо никада више нису смели да се врате. Ако су пристали у увале Дубровника и на гребенима се насукала њихова лађа, знали су да их је судбина задржала на осунчаним обалама, и власти Дубровника дозволиће им да се населе на земљиште које их је само привукло; одмах иза увале направиће своје насеље. Свако од бродоломника различито ће га називати, све док га једног тренутка мештани не назову својим именом, и тако ће се и данас звати. Девојчин отац ће заборавити своје мртве, свој ладино језик говориће у кући... само ће они најтврдоглавији говорити француски, али већ њиховим потомцима тај језик ће бити стран.

Када је поново срео девојку требало је да посети неке трговце који су живели у Турској. Њих је познавао девојчин отац. (Бродоломници су се ваљда упутили у Турску, па када их је лађа оставила у дубровачкој ували претпостављали су да им је бродолом предвиђао пут и да даље није потребно да путују.) Чак су Иван Палмотић и девојчин отац заједно почели да улажу у трговину, а да Иван још увек није слутио да ће она госпођица која је плакала оне ноћи кад се насукао брод, постати његова жена. Можда из сажаљења, можда ко зна чега, можда пред смрћу свог оца, ова девојка је прешла у Иванову кућу. У граду су говорили да би боље било да буде наложница, и да ће то и постати, али можда захваљујући девојци, можда срећи, а можда времену које је долазило, породица Палмотић постала је врло богата. Причало се да су од новца који је донела девојка отпочели нову трговину. Иако је њен муж, Иван Палмотић, врло ретко живео у Дубровнику, та бродоломкиња му је изродила три сина и две кћери... та деца расту уз причу о Мојсију. Знају пут којим је он ишао из Египта у Израел... данас се тамо налази Манастир Света Катарина. Иван би требало да га посети. Можда се и успне степеницама којима се пео Мојсије, уморан, носећи свете таблице. (Изгледа да за књигу на кожи исписану знам само ја, који ово пишем, из неких наративних разлога, а да о томе не знају трагаоци за њом, ипак најбоље би било да се и

они укључе у ову потрагу. Када се буду отвориле полицијске архиве... да ли ће и текст агената бити укључен у роман.)

Link 2 стр. 233

Немогуће је да Грчка постоји само као историја. И, ево, Иван Палмотић стоји на Родосу, тачније у луци Митраки, и гледа. Не занимају га стари грчки градови, Лалисос, Камирос и Линдос, нити Колос који се није могао разнети по васцелој земљи ни после толико година; на Пелопонезу зима почиње касније и бродови су укотвљени у лукама. Ноћу су жене у приобаљу прошлост. Има ли нечег разблуднијег од прошлости? Само имена конкубина и хетера делују узвишено. Страст, похлепа, отменост, охолост, плахост, финоћа, понављају се у свим новим телима. Лепота која се не рађа нити сахне већ се обнавља на свакојој новој жени. Грчке жене су се прекривале платнима из Персије, и док су она клизила низ надлактице, указивао се мермер, и тела су постајала монумент.

. . . . . .

Писац је већ отказао стан у Београду, у Улици адмирала Гепрата. Али бити у родном крају после много година, осећаш се као наг пред огледалом; Иван Палмотић се осећао као пред архивираним временом. Дуго родни крај за њега није ни постојао, чак ни она улица са жалузинама где је дошао на свет, у згради која је била подигнута још за живота његовог претка чије је име носио, која је обнављана после пожара када би остајале чађаве фасаде, да би, отишавши у Београд, само још чекао вести, и то вести о смрти људи поред којих је одрастао. Када би сретао неког Дубровчанина као да би одједном осетио близину града, не само осећање да се налази у кафани, да шета кејом и Страдуном, или излази на бедеме и довикује се са морнарима, већ да се одједном налази у историји, да почиње да приповеда о прецима, дуждевима, или о земљотресу, када се руше зидови, и више нема ко да штити историју; можда тек само архива, она дубровачка чува сведочанства, или архиве које се налазе у Ђенови, Венецији, Тоскани, те чак у Јерусалиму. Отуђени писац о коме се говори у трећем лицу, који се уплашио задатка који је добио самим тим што му је стигла књига, вредно је преписујући, тражио је у њој речи пророкове, и оно што је вечно, ДНК. Поред њега стоји камера пошто је одлучио да своје истраживање пропрати филмом: снимаће градове и архиве у којима ради; чињеницама ће потврдити своје сећање, остаће ово лето у дубровачкој архиви снимајући филм о расипању блага, много година после последње посете његовог претка с којим је заподенуо дијалог. А сада му у кући стоји један блондин. Сагледавајући историју, овде, и увек, запитао се када је највише било потказивача? Хтео је да напише историју удвориштва, потказивача и кетмана. Историју издајника, курви и судских процеса. На питање да ли његов отац зна неког од предака који је одступио од праве вере, и био погубљен, отац му је рекао да се не може увек одступити од праве вере, да се за конвертите морају створити околности, али да је он живео у времену када су се књиге писале на кожи издајника... или му је писање о издајницима било само изговор, скретање пажње од теме на којој је истрајавао, а радило се о превођењу књиге на кожи исписане; још увек претпостављајући

да његови пратиоци не могу знати да он поседује књигу чији ће садржај променити досадашња схватања, да савремени човек жели да сазна вечне истине као парадигме. У ноћи бдије над књигом узнесен што је он изабран да се стара о књизи, схвата да почиње да поболева, па се плаши да било коме каже, ипак, породични лекар му наговештава да њему нешто непознато напада плућа... *као да се са мртвима дружите...*

Насупрот описима жена Иван Палмотић се ужелео своје девојке, њених руку, лица, покушавајући да је замисли као дете без грча на лицу, мирно, несигурно, спокојно док спава, зато одлучује да побегне у Београд, надајући се да ће му у главном граду бити другачије, и да му неће сметати безобразни жбири.

Прећи из једног места у друго, преместити тело из кауча са извирелим жицама које боду, у онај други кревет, са душеком који је газдарица избацила из собе јер је на њему умро газда, и још стоји флека од његовог последњег мокрења, мислећи да се крије, у потаји анализирати књиге сибилске, причати неком историјске догађаје, на неком другом месту, мислећи да их он боље разуме, само је знак да писац још верује у реч *промена*, или оно што му недостаје покушава да надокнади ... да хиљаду људи које сусреће замени са сто хиљада које ће сретати или да се изгуби у маси и постане непознат.

Одлучио је да путује возом, целим путем гледајући кроз прозор већ запуштене железничке станице чија је изградња омогућавала прикључење Југославије европским токовима, како су писале новине; нове слике нису биле део познатог пејзажа. Изгледа да су те слике биле донесене из других крајева; негде су виђене, па само још преостаје њихово урамљивање. Чак и предео који не постоји у сећању није фикција већ стварност. Кроз прозор гледано поље постаје поље на филму. За трен се малена тамна мрља пење уз лестве, жена наслоњена уз стуб вртоглаво се губи, униформисана лица – посебно војници – део су пејзажа.

Воз није каснио. У граду је већ почела гужва. Петком по подне Београд је град пијаних мушкараца и бесциљних жена које се непрестано заустављају испред излога.

У Дубровнику се враћао у завичај, а у Београду[1] му се чини да је сада на свом путу, ћутљив, тих, да би скрио своју параноју – како каже његова девојка – замишљајући... док причамо о градовима ми причамо о глумцима који се одједном појаве у Истанбулу и стоје на доковима гледајући бродове, а бродови упловљавају или испловљавају из луке; међутим, писац је током лета заборавио на окупљања и девојке,

[1] Ових дана било је шеснаест година како сам стигао у Београд као аустријски војни бегунац. Мене је у Србију довела жеља за особном слободом. За оно десет мјесеци службе осјетио сам сву тиранију милитаризма. Јесење лишће магла, киша пада на моје путове. Баздалишем већ месец дана. Отрцан као просјак, црн као Циганин. Или натраг у војску или у Београд. Одлучио сам се за Србију. Спавајући дању и пјешачећи ноћу, стигох трећи дан о подне у Панчево. Уморан легнем крај плота на узвишици што се спушта према Тамишу. Београд, непозната варош, град мојих нада, кочи се над сјајним водама, и не верујем очима да сам близу циља, да су ова модра мекана брда слобода и Србија.

тако да му се чинило да не додирује своју девојку,
нити осећа длан преко њених дојки,
већ као да се сећа жена,
и то треперење светла у њеној соби подсећало га је да постоји неки други живот који је писац заборавио,
и да постоји неки живот који не познаје,
и о коме неће да говори ни у футуру.

Није знао зашто би његова девојка била љута? Оставио ју је са људима које највише воли.

Пишчева девојка каже да им не припада. Хтели су њено тело да измешају са њиховим.

Каже да је глумица отишла у Париз.[2]
Глумица, ето, ради у Паризу,
наравно са нашим редитељем.
Глумичино тело ће се шетати испред Ајфелове куле
која ће се видети у позадини.
Глумичино тело ће се смењивати са виткошћу куле.
И трагајући уопште за нечим,
за неизрецивим,
на крају ће се немир свести на лутање,
на умножавање узорака мушкараца
које ће додиривати,
и на којима ће тражити поновљивост која се називa *īолни орīан*.
Писац каже: „Ја жену увек осећам по свом телу.
Тешко могу да је сперем,
зато и пазим да превише жена не узмем на себе,
тако никако више не могу да их удаљим
већ лежим непрестано прекривен њиховим овлаженим облинама. И то што ти не наслућујеш присуство туђих додира, ја ипак осећам њихов мирис испод ноктију.“ Девојка је устала. Отишла је у купатило. Вративши се умивена, гледана пишчевим оком била је *обична девојка*, а њено тело, њени покрети, њене дојке, то што би се евентуално увијала, деловало му је толико грубо, натурално, да није ниједног тренутка имао жељу да устане и уђе у њен кревет.

Викенд је.

У студентској соби неће бити девојчине цимерке.

---

[2] Недјеља. Поподне. Сухо. Јесен, позна јесен! Година је болесна и наскоро ће се смрзнути и умријети у уздаху вјетрова, у мрзнутим сузама кише и мраза. Волим то облачно, блиједо вријеме, јер даје свему одређен израз: болан, туп, тужан, свечан и трагичан. Филистри се чине мање филистри, коњи мање коњи, пси мање пси. Кола и трамваји не буче као обично, јер јесење недјеље ходају на прстима. Људска немирна лица су смиренија, јер ово једнолично, сиво небо притисну оловном, нијемом тежином тек кровове и торњеве него и брижна, изборана чела.

Остаће само грамофонска игла која ће по плочама проналазити звуке,

биће присутна светлост чији зраци ће обасјавати њихова гола тела.

Кроз замагљено стакло прозора гледаће Дунав. Улице ће повезивати насеља града. Голи мушкарац ће се кретати по соби. У светлу прозора држаће у рукама књигу.

Читаће наглас.

Окретаће се девојци.

Она ће га позивати да се врати у кревет.

Он ће ставити књигу на сто.

Лећи ће поред девојке.

Осећаће топлоту њеног тела.

Рећи ће да је заборављен у прошлости. Заборављен човек може бити само мртав.

Да ли је могуће, описујући град, описати живот писца и његове девојке?[3]

---

[3] У магли као да видим фес, а под њиме тврдо лице које личи на Бöцклиново. То је некадашњи секретар светоандрејске скупшине, тај стоички чича је Јован Илић, пјесник и отац, који је кроз севдалијске пјесме своје просуо тамјан источњачке љубави и мирис страсти шумадијског чобанина. Као да се поштапа на своју ћулу, зурећи сивијем очима презирно у свом „сплендид исолатиону“ на тај модерни плитки Биоград. Сада искрсну блиједи Недић са песимистичкијем смијешком на мршавом лицу, и фијакеру и црвенијем новим новцатијем рукавицама. Ево Драгутина Илића у „калабрезеру“ и драмтурга Глишића у шубари á la Тарас Шевченко, књижевника чији би пут био описао покојни Xavier de Maistre да аутор дивне *Прве бразде* није прије двије године путовао први пут на „ајзлинбану“ онамо намо – све до Руме, града бијелога са својим Чичом Илијом... Ево и Сремца: као сада да га видим како чита неке новинице смјешкајући се врло чудновато у брк... Као да чујем Јанка Веселиновића како занесено и влажнијем очима грми ону своју о хајдуку Вујадину.

Свако јутро око седам сати одлазио бих к Јанку преко пута од Државне штампарије где је вршио дужност коректора службених *Срѿских новина*. Пошто су ту синекуру прије њега имали велики пјесници, Јанко би увек говорио, опазивши да идем пјешке као краљ на извјесно место: „Када седнеш, славу ти кроботску, сети се да су ту седели Ђура Јакшић и покојни Воја Илић!“

Сима Пандуровић био је вазда ћутљив и замишљен, а блиједо лице са нечистом кожом нехигијенског живота чинило се старо од унутрашњих доживљаја. Стас висок, тијело ломно, глава велика са красном коврџавом косом, лијепим, пупчастим челом, наивним носом и дубоким, великим црним очима. Са Дисом се побратио, и сваки је од њих знао наизуст све побратимове песме. Тај Дис (Петковић) можда је даровитији од Симе, али ради сиротиње и других неприлика није се могао наоружати културом без које данас нема више поезије. Као мјесечар луташе Дис београдским улицама са шеширом вјечно у руци, са црном коврџавом главом и брадом, мршава лица и грозничава ока, забављајући нас својим нервозним ексцентричностима, смијући се као добар, врло добар дечко и сам нашим досеткама на његов рачун.

Ту се често састају сви опасни памфлетисти београдских новина, све што не спада о „котерију“ професорске литературе и академијске, универзитетске, ауторитативне критике, све што више воли људе, живот од теорије, уметност од странчанства. Некада су у том друштву сјали Војислав Илић, Јанко Веселиновић и Глишић, али Глишић се иза Јанкове смрти повукао, а данас су ту најтипичнији Бранислав Нушић, Бора Станковић – по мом мишљењу данас најбољи српски приповедач – бивши министар Павле Маринковић и сјајни комичар Илија Станојевић („чича“), сатирик Домановић (и он тешко болује) и Милорад Митровић.

Да ли је могуће, наводећи филмове које су гледали, описати историју уметности?

Да ли је могуће, анализирајући Иваново друштво, написати историју жбира.

Да ли је могуће у Народној библиотеци прочитати све књиге о судским процесима?

Да ли је могуће анализирати пишчев превод, сазнати за пророчанства за којима се трага. Будуће време је опис девојчиног живота, која моли писца, да не постоји никаква организација која ће у књизи на кожи исписаној наћи причу о смаку света, бар док је са њом, да остави своје навике, своје болести, да је прошлост давно усвојена и да другачија не може бити, а писац каже да он према њеном месечном циклусу схвата да му брзо пролази време; за распоред девојчиних предавања и вежби зна да *висе у данима,* а кретање девојчиног тела од студентског дома до амфитеатра прати на једном папиру, који има фамозни назив: распоред! Од слободе коју је бекством у Београд изборио остаје му још једино вођење љубави, а не рад на преводима и удисање бактерија са страница књиге; гола уздрхтала тела.

Ако није имао где да спава, спавао би са девојком, у малом кревету, у студентском дому, или би спавао ујутру пошто би она напустила кревет одлазећи на неке од вежби; ушао би у њену постељу осећајући мирис који је везивао за девојчино тело. И тај мирис успављивао би га брже од топлоте, која би се још дуго задржавала у постељи.

У другом кревету налазио се мирис девојчине цимерке на који се писац такође навикао.

Њена цимерка је увек знала када би долазио писац. Доносио је мирис који се у цимеркином питомом граду, на обали Мораве, зове *мирис кафана*. Када би се увече вратила у собу од мириса и од испарења тог човека – који је увек гледао да напусти собу пре њеног повратка – хватао би је бес. Одмах би отварала прозор. Читавог поподнева ветрила би собу. Пишчев рад, књиге које је читао, били су далеко од културе у којој је одрасла. Нису је занимале све те приче о филму, позоришту, литератури, средњем веку, о медијевалистима. После завршене средње медицинске школе и уписа на медицински факултет, добила је жељу да више ништа не научи осим састава тела и функције органа.

Пресвлаке цимеркиних јастука, ћебад донесена од мајке, мириси ајвара и киселе паприке коју јој је сваке недеље доносио отац, и која ју је подсећала на детињство – да је просто уживала у сркању сирћета, и румена у лицу, измазаних усана, јела је ту храну – као да су потицали из неког места које је некада давно видео писац, и одмах заборавио; као да се сада та тема налази у причама Ускоковића. А тек фолк музика чији су се звуци вукли по соби и слуху... Девојчина цимерка је намерно појачавала звуке да је писац једва успевао да се стиша. Једног дана избациће је из собе забрањујући јој да у њу икада уђе. Чак је убеђивала пишчеву девојку да се писац сигурно не би *уклопио у живот* и када би имао услова.

Пишчева девојка ће рећи писцу: „Студирам психологију, а не знам шта те одржава. Али знам како ће се завршити то што се назива љубав."

Писац јој нежно милује косу. Девојка већ спава.

Када је дошло до свађе између цимерки писац је био замољен да не наврађа у студентски дом; нашао је неколико ђака и одмах је могао да изнајми собу; шупа, у

дворишту, преуређена за становање. Та његова соба није била само у шупи, већ се налазила у граду; собе усамљених људи, у сваком месту, у сваком језику, имају своје име, круже око својих станара, непрестано их окружују врата, фотоси, ормари и изговорене речи, зато је бежао из ње... Али, девојка се плашила да ће писац умрети ако га буде оставила. Једном је – пошто се писац није појавио на спавању – прво проверила да ли има његових рукописа и књига које је највише волео, затим филмских трака за које је мислио да ће му их украсти, а када је установила да књиге стоје *помешане* са њеним уџбеницима, једино је могла да дође до кафане и угледа га како спава за столом узнемираван реченицом конобара:

„Момци, овде нема спавања. Изнајмите стан."

Вођење љубави у њиховој свести било је узвишено. Сам чин љубави није достизао никакво савршенство. Спајање их је за тренутак узносило, замарало, да би их опуштало. Писца је нервирала помисао на понављање игре и покретање тела, у виртуозном споју који се понавља од постанка. Девојка би смирено – пошто би још неколико тренутака лежала са писцем – почињала да шета по соби, час огледајући се, час нешто тражећи, или је ређала ствари које писац никада није ни погледао. Сметало би му девојчино присуство. Можда и не присуство колико шумови или лупа, бесмислена питања, блебетање; убрзо, уместо да буде опуштен, осећао би се празно; постајао би још више напет. Пишчеве примедбе, после љубави нису утицале на девојчино понашање. Само би одмахнула руком. Настављала би да се чешља. Избацивала би ногу испод хаљине коју је огрнула. Гола би се огледала у прозорском стаклу померајући крило час лево, час десно.

„Одржава ме прозофем, митологем, идиоми реализма или тај сценарио за филм, можда историја издајника, курви и кетмана", рећи ће мушкарац.

Изгледа да су се волели, када би девојка то зажелела, између исењених чаршава, између пишчевих књига и зидова облепљених сликама редитеља и глумаца из филма *До последњег даха*. Проводила је време са писцем доносећи му фотографије из филмских журнала, понављајући да је желела да учи *на филмској академији*. Тај девојчин свет, стварност о којој је она причала, простор кроз који су пролазили, био је свет који нису стварали, па или су га прихватали или користили.

„Није важно да ли ствараш свет, већ је важна илузија да учествујеш у стварању", рекла би му девојка. „Та побуна животом..."

„Ја свет не објашњавам – прихватам га!"

„Тумачиш ове натрпане књиге филозофа", показала је девојка руком на поду, „а свет прихваташ. Камо среће да си у њему, без своје параноје."

Било је довољно да застане на улици, да оде до реке, да са кеја посматра веслаче у чамцу, потравнеле зидине, и да се упита шта би требало да остане на филму, или да зажали што није било камере која би снимала коње како се паре, или дете које једе из зделе заједно са псом покушавајући да учини оно што може псић.

Већ неколико дана психологичарка не излази и нико је не посећује. У таквим околностима пре подне учи, по подне чита, храни се храном купљеном у оближњој само-

послузи. Зна да кретање њеног тела од студентског дома до амфитеатра писац прати на једном папиру, који има фамозни назив: распоред! На месечној карти писац види *да њеїова девојка има менсшруацију*. Све је сигурнија да ће доћи одмах после менструације када ће рећи: „Зашто се не јављаш?“

Док га чека, психологичарка страхује за писца пошто иза његове опседнутости осећа да се крије тајна о којој писац чак ни њој не говори; *ша мода враћања у прошлосш можда пошиче од шоїа шшо се друшшво уморило... па како рај никако да дође почиње помодносш решардације*. А када се писац буде појавио психологичарка, наравно, неће бити безобразна и рећи му зашто је дошао. Волела је када се појављивао, мада је знала да је писац окренут себи и усредсређен на прошлост о којој је писао. Трпела је пишчеву опседнутост. Чак би понекад рекла да воли што писац, ето, има чиме да се бави без обзира што је измислио тему. И тепала му је *опседнушо моје деришше које ће несшаши у својим књиїама као шшо човек ишчезне у їодинама. И више їа не препознајеш*. Можда ће отићи у Хиландар да види манастирску библиотеку. Тамо ће остати листајући књиге. У Хиландару су боравили владари који су се одрицали престола. Тада више нису могли да буду прогоњени, ослепљени и убијени. Колико живота ће му бити потребно само да прелиста оно што је вечно – књиге.

По изласку из библиотечке зграде[4] полицајци су пресрели писца, легитимисали су га, убацили га у ауто, узели су му пасош, питали га да ли је његово интересовање за историју чисто књижевно, а он је рекао да књижевности жели да придода још нешто – филозофски кôд. Пишчева тема и начин интерпретације за сада не привлаче пажњу. Појављује се хигијеничар који увек недостаје нашој култури – да скалпелом одвоји болесно од здравог, да мртво и усмрдело убаци у котао за сапун; због вишка стварности, због умножавања стварности и историје, писац преузима час натуру, час „доисторује“ прошлост остављајући поново празнину да се *ја* мало одмори. Рекли су му да би најбоље било да се бавио историјом народних хероја. И тада је зађутао. Откуда му идеја да јунаке приказује као издајнике; нешто би свом народу требало скрити, а не предочавати непријатељима који ће једва чекати да њихово мишљење неко подржава. Тада је схватио да га нико не може понидаштавати као ови људи, зато је почео да гледа кроз прозор... Београд гледан из полицијског аута изгледао му је туђ. У зимско доба године у Београду дува кошава, ветар односи смог и пару која се диже са приобаља Дунава и Саве, са самих њихових бродова и шлепера, и диже се изнад Земуна, Карабурме и Новог Београда; изнова је чуо, возећи се београдским улицама, да ова кошава спасава астматичаре. Затим ће отићи до Дунава, гледаће ледом блокиране танкере, мирно привучене у луке, док поред њих плове санте леда. Знао је да ће често на чамцима стајати галебови, да би се отиснули низ реку, крештали и ипак се стрмоглављивали у воду која је прекривена ледом. Недостајаће му јесен када је Београд још спокојан, када би се одмерени шетачи лено кретали улицама, *шуристи*

[4] Ако сте мислили да досадашњи текст није довољно мотивисан, ево, сада још једној безначајној жени, овога пута радници библиотеке, дато је да брани државу, и да се осећа поносном што је открила непријатеља.

би се враћали са летовања, опијени чарима сунца и мора, *а девојке ће до касно у јесен показивати своје ноге збуњене како то брзо долази хладно време и своје тело морају да прекривају капутима, а ноге црним унихопима.*

Кише крајем лета још нису биле хладне, зато после летњих жега први пљусак би најављивао јесен, удари таласа о стакло, грмљавина... иако је дуго прижељкивао падавине ипак би га увек изненадиле пошто је заборављао шта значи покиснути!

„Историја иде најављеним током, пророчанствима. Нико јој неће променити ход. Питање поражених, заробљених и непожељних није ново питање."

Када му је повијена рука писац је осетио, не храну у себи, већ је храном у стомаку наслућивао је оно парче меса што је представљало свињу, или ону биљку која се окретала сунцу да би била исцеђена и претворена у уље. Волео је да овакви људи носе униформу која би им пружала достојанство чак и у смрти. Упитао се ако се нешто десило давно да ли је то старо или древно.

„Ми који смо спремни да се жртвујемо, какав ћемо однос имати према вама, деструктивцима? Шта мислиш?"

Иако је добио још неколико удараца, Ивана Палмотића поново уплашише речи нападача. Схватио је да се предуго крије у Београду. Није чак успео ни да установи ДНК књиге на кожи исписане; пошто је био нападнут, давала му је за право његова уобразиља да ради важну ствар.

При првом прелиставању књиге увидео је да она дели свет на прошлост, садашњост, будућност, а у закључку стоји вечност, али више није смео да јој се враћа, плашећи се да га не открију, одузму му књигу, када више неће бити важан, те ће моћи да га убију, или одбаце и врате међу људе који никоме нису потребни. Иако је ређе био у контакту са књигом, увек после прегледања почињао би да болује; изнемогао би, једва би корачао, препустио би се нези своје девојке. И сада док прелази пут од стана до града исто као да се креће сећањем. Када живи толико дуго у неком граду, већ после годину дана почиње да се креће својим сећањем; седи у кафанама којих се сећа, разговара са људима које је познавао, гледа девојке које је волео. Град му је толико стар да нема непознатог. Чак му се чини да постоје ресторани које је тек скоро посетио. Може да крене ка њима и успут сазна да они не раде ко зна откада. Оно што је било пре и оно што је сада, тако се мало разликује.

Када се појавио у студенском дому, измалтретиран саслушањем полиције, чинило му се да свуда унаоколо леже потонули гробови преко којих он гази, упитан зашто ниједног тренутка није могао да наслути значај историјског часа о коме су му говорили полицајци, већ му је била најважнија сопствена опседнутост темом коју је измислио... девојка је већ скупљала папире са пода износећи корпу за отпатке у ходник, радујући се што се писац појавио и што је покушавао да буде раздраган. Blow-up – Михољско лето; лето буде једном и прође између знакова који се „zoom" увећавају, а затим дође зима која као да се до сада налазила у списима писаца боема. Човек у љубави очекује нешто више од голих тела, мада му се чини, док не дође до чина љубави, да ће спајање бити обред или *буђење*, али после неколико понављања постаје оно већ виђено – порнографија.

„Спавај“, каже јој писац, „а ја ћу да бдијем над твојим сном.“

„Плашим се људи са којима се дружимо: сликари, писци, заправо вагабунде, ноћобдије, барбарогенији. Данонoћно наклапају о поезији. Ко ће се од њих издвојити? А како су раније живели писци можемо да видимо тек из њихових бележака и анегдота.“[5]

„Маршрута историје је у мени и зато ме прате“, писац јој је понављао своју омиљену фразу.

„Само да знаш. Узели су ми пасош. Сада не могу отићи и да желим. Припадам само свом језику“, промумлао је.

Писац седи у соби своје девојке, у женском павиљону, рачунајући плодне и неплодне дане њених познаница, већ знајући којој од девојака касни менструација, гледајући њихове лепршаве хаљине. По неколико дана не излази. Халапљиво једе. Неусредсређено чита. Зноји се, усиљен, као у претоплом купеу. Осећа бол као да су му повређена ребра. Али бол се смирује; Иван Палмотић не жели да се обрати лекару јер га од њих хвата још већи страх. Не помаже ни наваљивање девојке да посети њеног познаника, лекара, већ само цитира дубровачког лекара како живи с мртвима. Чим девојка заспи писац јој открива задњицу и пљеска је. Девојка се покрене. Промрмља нешто. Поново наставља да спава. Писац јој открива доњи део тела. Додирује јој улепљено међуножје. Девојка му ногама стеже руку. Мумла поново. У другом делу њеног сна писац слуша тиху музику. Најчешће гласове: Едит Пјаф и Џенис Џоплин! Када се пробуди девојка дуго лежи отворених очију. Не изговара ни речи. Када јој писац поставља питање, да су, ето, добили ту жељену апсолвентску собу, девојка и даље не говори. Писац се још једном пита, како би ишчитао све књиге – лингвистика му је сада опсесија – да није девојчине собе? Измислили су тај језик уместо идентитета, а идентитет је постављен, ваљда, да би се спречила авантура. Само када би порнографија заменила убијање, а болест секс, смејао би се традицији. Тада се одједном сети да је у младости хтео да се разболи да би био заокупљен телом, и да би га други заоденули брижношћу: бринули би о пишчевим органима, уништавајући бактерије и нудећи му понуде.

„Здрав човек је мора самом себи“, каже.

Девојка још дуго ништа неће рећи. Писац зна да би требало да се увуче у девојчин кревет, да је знојаву љуби. Девојка је у недоумици да ли да се тушира, и опрана га, чиста и миришљава, позове у кревет.

---

[5] Младост? Па ето, другачије је било него сада. Славна плејада! Друговало се, волело. Није било ове партијске подвојености. Друговало се иначе, сада већ скоро сви покојници, са Јанком Веселиновићем, Радојем Домановићем, Милорадом Митровићем... Ех, било је то друго време!

Не волим код ових најмлађих оно стално истицање свога ја. Ја, ја, добро... своје је најпрече и врло занимљиво, али то *ја* треба да буде са *нама*, са нашом културом. Иначе има их... млади и талентовани. Узмите Ујевића, само док се мало разбистри, или Црњанског... овај још мало да остари и да се среди. Погрешка коју је учинио Скерлић и његова група са својим стилом још има својих жртава и данас.

„Спаваш ли?“, пита га девојка. „Филм је уметност двадесетог века. Ако се њоме не бавиш онда покушај да јој се приближиш и сликом и речју.“

„Не спавам. Најпре желиш да угасим светло да би могла да заспиш, а онда...“

„Узнемирена сам. Не могу да спавам. Чини ми се... догодиће се нешто важно. Psihologie of performans. Непрестано нам се чини да смо у предворју. И, ето, у њему се не дешавају тако важне ствари. Када изађемо схватамо да се следећих година баш ништа неће десити. Родиће се можда неко дете. Разочарана сам што морам да живим са оним што ће доћи. Онда ћу видети да је боље оно што је прошло само што то тада нисам знала. Једном ћу ваљда знати да ништа не очекујем осим што ти се дивим. Понекад се уплашим да то што живимо заједно није пука књижевност. Мој избор... теби је нужно да живимо заједно, и да будем јунакиња твојих бележака. А питање зашто смо заједно је чин који није важан за мене, јунакињу. Ако је будућност једна твоја књига, будућност разара садашњост, наш живот, наше односе. Када престанеш да пишеш о мени... зашто ћу ти бити потребна? Да се љутим што ћеш отићи у град прљавих ципела? Немогуће је да ћемо већ следеће године живети у било каквој соби, овде, у Београду, чак и да се неко од нас и ухлеби. Сигурно да ћеш наставити да живиш као до сада мењајући партнерку која ће имати тај лежај и угао за твоје књиге. Боље да ти нађем девојку или ћеш остати сам, са својом паранојом. Овде нећу ништа да додам као твоја јунакиња. Плашим се да помислим на растанак, а камоли да изговорим те речи. Зар ћеш отићи да тражиш пошиљаоца књиге? У Истанбул?“

Дружећи се са писцем девојка ипак није променила *свој поглед на свет;* завршити студије, наћи посао, изродити децу! А филм? Обавезно бар једном недељно видети неки филм. Имаће времена да чита и њихове књиге – ако стигну да их напишу.

Све што девојка говори, чак и то што писац пише, урадиће, ако зависи од њих, али наћи посао у овој држави, сада, значи припадати оним срећницима који су привилеговани. Да ли ће девојка имати среће? Писац је знао да ће по завршетку девојчиних студија бити на улици. Девојка је помисао на безнадежност одлагала верујући да ће се догодити чудо. Писац је почео да пише причу о девојци, са којом сада спава у њеној соби на душеку, на спрату, у истом дому где су седели и раније, само што се остварио девојчин сан: сада има самицу! Једино са прозора не могу да гледају Дунав већ само трамвајске шине. И писац је постао заморче. Девојка га посматра радећи неки експеримент. Не жели да му каже циљ експеримента и наслов рада. У тој соби писац проводи више времена од девојке. Прочитао је све њене књиге. Навукао је и нове из психоанализе, антипсихијатрије, историје лудила. И када их је темељно ишчитао рекао је:

„Никада више да ми ниси помињала психоанализу. Психолози ће бити способни да замене врачаре и пророчице. То је њихова будућност. Једино што ће свет плаћати њихове услуге као и вековима уназад сваку глупост.“

Седели су за столом. Писац је стезао девојку за руку. Захтевао је да га гледа у очи.

„Чујеш ли?“, питао је. Девојка је почела да плаче. Отела му се из руку. Прекрила је главу чаршавом. Јецала је. Када је покушао да је додирне, енергично се бацакала по кревету и вриштала. Одлучио је: одучиће је од хистерије гушећи је перјаним јастуком

који је донела од мајке и који је толико брижно чувала не дозвољавајући да ико ставља главу на јастучницу ишарану њеним ликом; смиривало ју је то гушење јастуком.

„Замисли да те гуши мајка“, рекао јој је.

Када су обоје лежали једно поред другог, знао је, писац је стварно знао... девојка му неће опростити своју хистерију. Више неће моћи безбрижно да проводи дане у девојчиној топлој соби, о којој су маштали. Та хистерија је била девојчина слабост коју је тада испољила. Осећала је... писац је снажнија личност од ње. Посматрајући га, постала је посматрана. Анализирајући га, постала је анализирана. Живећи са њом, толико ју је упознао да је најбоље било да се растану. Али писац је рекао да му је важно да се девојка налази ту, поред њега. Да је важно само то што постоји независно од својих особина. И тада се поново заплакала. Девојка је за писца само мачка коју господин уметник мази правећи велики *пројекат*. То што је требало да буде сценарио за филм или позоришна представа испашће роман. Она три велика брода заправо су три бине на којима се одвија радња, док са Калемегдана публика гледа како допловљавају до Ушћа. А сам Калемегдан је музеј.

Писцу се учинило... недостаје јој љубав, или бар да су јој потребне његове усне на грудима, посебно на меканим бутинама, и међуножју. Изгризао би јој нежну кожу ногу. Пољубио би јој мале извириле усмине. Тренутак девојчиног потпуног предавања телу, потпуног предавања писцу. Схватили би да њих двоје нису само два тела већ и особе којима су детињства прожета. Морају бити спојени у једно! Писац је уједно осетио бесциљност. Увидео је бесперспективност њиховог заједничког живота. Потребно је уништити девојку. Растопити је том љубављу! Или вођење љубави претворити у порнографију. Подићи јој ноге. Одгризати јој дражицу. Коагулирати је. До бола јој изгристи врат и ухо. Затим је слушати како вришти не могавши да се обузда. И зашто се хистерија дешава њима? Због тог незнања, због те недоумице слушати је како јеца. Како се поново припрема да вришти! Да се у хистеричном нападу правда пред бесциљношћу њихове љубави, помињући своју празну материцу и жељу да је не оплоди. Заправо желећи растанак, само зато што у љубави са писцем не осећа сигурност, ни своју, ни свог детета. Мора да осети сигурност о којој је маштала. Девојка је свршена жена, психолог, а тај реметилачки фактор је писац без запослења. То напаствовање сопствене девојке није био ритуал. Потпуно предавање до хистерије није прелазило границу посвећења, нити је девојка помишљала на жртву; остала је на граници оног што се зове *нормална девојка и страствена љубавница, повремено хистерична*. Девојка је требало да прочита пишчеву анализу њихове љубави, језиком већ давно неприповедним, и да се помири са симптомом страха. Али девојка је хтела да писац свој рад настави на неком другом месту. Писац има само речи које ће ређати у реченици, правећи ритам који назива *музиком синтаксе*. Затим је имао ту књигу коју су послали из прошлости, и да није могао сазнати ДНК људске, уштављене коже, повремено уносећи њене делове у свој роман.[6]

---

[6] Желео је да путује... неће то више бити бекство можда ће ипак одлучити... Можда ће током лета поћи до Гибралтара, и остати негде у Италији или преко Италије и Африке стићи у Истанбул.

Неспокој је отпочео онога дана када је глумица, да би указала пажњу писцу, била задужена да испред споменика изводи једну тачку.[7] Одскора је била сама пошто више није живела са Миланом Тимотијевићем, није се могло знати зашто је са писцем и графичарем, једино ако се желе заокупити озбиљношћу, да би избегли популистичку већину чије им мишљење ништа неће значити, или желе да им се свет довлачи у облику серије у којој је њихова пријатељица глумила споредну улогу и, као што то бива, њени су портрети прекрили новине, а затим и зидове. Међутим, писац ју је увек повезивао са једним шустером; скоро пет година глумичин постер стајао је окачен на зиду шустерове собе, и када би писац поправљао ципеле шустер би увек, гледајући глумичин портрет, прокоментарисао: добра је!

Обућар се није женио, мало погрбљен, као и сви обућари, живео је тихо, непрестано радећи и повремено се опијајући, да се писцу чинило да до своје смрти обућар није изговарао друге речи осим карактеристике глумице. Ако је писац глумицу упознао пијану, касније, у позоришном бифеу – била је графичарева пријатељица – није знао да ће се дружити са њом, напокон, ево, довикивала се са графичарем који је требало да изађе на балкон позоришта. Графичар је тек стигао из Француске још увек са одушевљењем причајући о улицама Париза, изговарајући њихова имена, да би онда прешао на називе бистроа наглашавајући места где је одседао Модиљани или навраћао Ривера. После Првог светског рата Срби нису имали други завичај осим Париза; били су спремни да се туку ако им поменеш Њујорк, Берлин или Беч. Уметник, посебно сликар, као да се није ни родио, ако није боравио у Паризу. „Оди у Париз да се родиш!“ Понављали су: „Париз, Москва и Берлин! Биће то највеће звезде у сазвежђу света.“

---

[7] Има у Београду једно мјесто гдје најпрозаичнијем човјеку долазе на ум такве срамотне мисли: То је клупа у Горњем граду, испод старог пашиног конака. Вриједи због ње доћи у Београд.

Све што најљепши средњеуропски видик може дати зачуђеном оку, све је то неком чудном магијом разасуто на крвавом прагу одакле јутро слободе Србије поздравља мрак слободног Баната и китњастог Сријема. На том мјесту разумијех зашто се баш у Београду морао родити пјесник вечерње сете, певач хармонијске природе, елегијски и идилски Војислав. Двије велике ријеке, два града, двије равнице, двије државе, воду, небо и брегове, шуме и поља, бедеме, куће и бродове, хисторију и садашњост – све то нуђа сијеста на мјесту гдје некада дајбуди читаше кривоноси претор Овидије прогнаничке јадиковке, а свирепи паша слушаше оковану пјесму о пелену и о чемеру.

Сунце залази и баца гримизни, краљевски плашт преко сјајних река. Што не могу пером ухватити неописиву нијансу тих запаљених, свечаних вода преко којих тумарају сјене од тихих румених облака и од вечерње вароши, док барка једри, за вјечним Сунцем! Али слика се мијења сваког тренутка. Боје издишу, воде уздишу млијечним, поспаним парама. Преко љубичастог неба путују црне птице и заборављају у сутону чудне, тужне гласове као звукове високих, облачних звона. И вече, тихо вече, гдегде са зеленог неба без шушња и шума. На милосрдном му челу златни Хесперус. Из благе руке труни се на уморну душу успављиво цвијеће.

И најзад осјетите да тој хармонији нешто фали, и жалите што вечерњу сијесту не дијели с вама лијепа дјевојка, љубитељица самотних фланерија.

Пошто на тргу није било гужве већ се кретање тела одвијало као на сцени, психологичарка је трчала од позоришта до споменика, забацујући своју главу, померајући рамена, вртећи куковима, да би писац гледао како јој поигравају дојке. Набављајући јој какав плакат за филм или какву репродукцију Рубљова да би стајала окачена на зиду заједно са глумицом Jean Seberg из филма *À bout de souffle*, написано на француском и енглеском, знао је да се увелико разликују у схватању. Четворо њих стајали су у Француској улици и гледали ка реци, гледали су спуштање улице ка кејовима, да би се негде далеко, као да је нествaран, указивао Дунав; глумица је причала *чувени монолоī*: мало зарађује, још није добила стан, има возачку дозволу, једног дана ће украсти кола којим ће слетети у Дунав као Жил и Џим.

Код других људи прво су упознавали њихова тела, тежећи да буду разголићена, да се указују у сценама или на фотографијама Ман Реја. Писац је имао девојку, скоро психолога, а да је ту науку, заједно са психоанализом, мрзео више од лекова и физичких величина, што је временом и постала, и да није опседнут стварањем можда би понекад угледао како се она појављује и трчи радосна ка њему излазећи из тишине своје собе, својих кабинета. Помало бесан на тај свакодневни перформанс, у коме је гледао глумичино лице, више га не тражећи на јефтиним фотографијама, нити на рашчлањеним Браковим плохама, гледајући само око, нос, прамен косе... писац је захтевао од ње да ућути, да се указују само њени покрети, дуги прсти или нога која се помаља на разрезима сукње, да не заборави сладуњавост кича; нека се увуче у своју собу, нека медитира, нека чита те књиге које су оставили у њеном стану, док их не покупе и изнесу у нове изнајмљене собе или оставе немајући где да их однесу говорећи како ће и оне умрети као што умиру људи. Нека их откопавају после хиљаду година попут египатских мумија тек понешто препознавајући од некадашњег значења које се називало лице, зуби и коса која се вијорила на ветру. На пишчеве опаске глумица је застала у својој пози, одмахнула је, рекла је, овај идиот увек прекине њено усхићење, чак и када желе да га удаље од свакодневне опседнутости, заљубљени у његов немир, док прелази са једне на другу обалу Саве, док нестају у новим улицама, широким, булеварским, тражећи ледине на којима се природа побринула да измеша ђубре са травом, да развуче платно да би позвала Шејку, страсног сакупљача. Ипак, писац схвата да одавно припада тој групи људи која не може другачије видети свет осим камерама; уђе у један умножени и обојени свет, да би и своје око видео као камеру која снима. Понекад је своје тело видео у једном филму (Жижи, Винсет Минели)... прекрива се цртежима Клеа: падају на тело Клеове кантице и Мироове боје – чинило му се... деца тим кантама посипају гола тела својих мајки. Постоји нешто неисказиво и несазнајно; не само да га мистичари созерцају, већ га писац увек види претрпано цртежима и голим телима; понекад му се чинило да се неизрециво прекрива филмским кадровима. Много се шта променило од постанка филма зато што постоји нови поглед на свет: филмичан или можда филмски. Још увек нису неспокојни; глумица, писац и графичар су посвећени; чињеница је да знају чиме се баве, хране се у мензи или чак припремају храну, онда се загњуре у библиотеке или атељее; ови психоаналитичари, савремени акушери, зашто они њима служе? Жена коју је писац посматрао

више као слику у шустеровом стану, него као ону глумицу која је хтела да одглуми голо тело жене на једној од лађа које вуку *бурлаки,* од Истанбула ка Београду, замишљао ју је измешану, буквално, са ролама те младалачке улоге, када је одглумила прелепу наивну девојку у трећеразредним серијама за чији лик се лепе примитивност и ефемерност... те термине никада касније није успео да одвоји од глумичиног тела, чак ни од каснијих улога.[8] „Слутим да ћеш завршити у глумичином кревету", каже му девојка.

„Када би нас то могло спасити", одговара јој писац.

За пишчеву девојку речи су имале веће значење, када би изговорила реч девојка би увек додавала још један сувишак њеном значењу. Писац не би рекао увеличавање већ хиперизација, зато је желео да каже својој девојци да умишља везу између њега и глумице, али одустаје да речима правда односе; било је нечег важнијег што је очекивао од те глумице осим што ће гледати њене улепљене отворе.

„У нашим разговорима имена девојака са којима се дружимо мешају се са именима глумаца, писаца, режисера. У том свету, у том нашем свету, у који си ме ти увукао, споља и унутра, контравертно и интравертно су спискови; субјекат и објекат сједињени су у једно. Немогуће је да нам се онај други свет не дотура, бар у мирисима моје цимерке. И тела из Фазбиндеровог филма *Трећа генерација* измешана су са нама; јебати се, умирати, живети, само су каталошки знаци. Изван тог круга, у коме живимо, сахрањују нас, вриште, урлају, или нас јебу и венчавају. Слични смо ратницима: само нас ван фронта гурају у калупе. А на фронту дивљамо, вриштимо, јуришамо, убијамо, дрхтимо, плашимо се, или се зајебавамо."

Неспокој почиње саопштењем да су глумици обили стан, на шта писац почиње да се смеје говорећи јој да сада узме папире и чита један дијалог, да почне да одбацује позориште и да локално унесе у историју. Иако се нагло мења глумичино расположење, она каже да воли писца само како то може глумица једног заљубљеника у филм, у прошлост, у неспокојство, да су ван природних закона, пред којима се још смеју, чак и док путују ка глумичином стану, а онда када стигну у глумичин стан сусрећу разбацане ствари, извађене фиоке, испретуране књиге, чак и прелиставане као да су лопови између страница тражили фалсификоване новчанице, тако да глумица помишља да су однесене драгоцености, међутим оне стоје у једној фиоци, затим се пита шта су могли да узму? На крају помишља да су јој стан обили пишчеви пратиоци, што се ње тиче безначајни људи, који ипак одређују њихову судбину, питајући се да ли је могуће да се њима дешавају ствари које се налазе у албумима или у давно прочитаним књигама, па жели да позове полицију, узима телефон, међутим писац је спречава да телефонира. Започети претрагу могли су само способнији од њих. Чак и графичар данас није у фази непрестаног брбљања о храни и хедонизму, већ лежи у глумичином кревету са пепељаром на грудима, у руци држи цигарету, на столици

[8] Три брода, која се вуку низ Саву и Дунав, три бине, на крају се спајају; прошлост и будућност – и бина се претрпава голим телима. Оне чувене бине које су пловиле низ Дунав и Саву, и једна коју је писац увек вукао узводно. Бурлаки на Дунаву!

коју је глумица примакла кревету стоји шоља напуњена кафом која се давно охладила, да би графичар већ три пута шољу примакао устима, сркнуо гутљај кафе и рекао:

„Охладила се!“, враћајући поново шољу на столицу.[9]

После пишчевог повратка из Дубровника када је Иван Палмотић писао да последњи пут гледа његове улице, и у журби не шета бедемима, нити одлази до Ловренца где се дају представе, већ му се чинило да само носи историју града коју није у могућности да обнавља и преживљава, графичар је био запуштенији него када је отишао у Париз, пошто је пре одласка у Париз очекивао да нешто уради, да у оскудици мисли износи идеје које ће бар мало померати утврђена начела, расклиматати упарложена схватања, бар у блазирана лица штрцнути отровни млаз својих идеја који ће за тренутак заслепити овештале критичаре! Сада, када се вратио из Париза очигледно је још могао да симулира одушевљење, да прича нехајно попут човека који је много шта преживео, те и успех који пружају светске престонице, па му се сада указује пажња, и писац је видео у новинама најаву графичареве изложбе. Очигледно да га је много боље познавао него што је графичар могао да замисли, и да његов презир одговара људима који долазе до краја живота, када ишчезавају и креације, упитао га је:

---

[9] Хтједох да осјетим на својој кожи што то значи бити „усамљен, сиромах човјек“ (James Grun), и кожа ми остаде читава! Три године у Биограду! Може ли се описати у једном писму?

И дође вакат, а ја се једног магловитог јутра нађем на савској станици. Око мене сâм пријатељ. Хвала богу: ниједног каматника, ниједног кредитора! Бадава, растанак је врло тешка ствар. Завртјело ми се у очима на мосту у лађи, загрлисмо се, и неколико право биоградскијех суза пољубише се на моме лицу са једном топлом, право загребачком. Не стидим се тога, и Германик је плакао.

На лађи ми се чинило да је каљави Биоград нека мила особа коју не могу да загрлим. Лапавица и магла ми не дају да јој се загледам у доброћудно лице.

Друго, дуго сам посматрао Бијели Град који се по кивнијем и сивијем небом које као да имађаше тога дана кијавицу зави у маглену бунду. И ишчезнуше у тмуши каменита орловска крила древне тврђаве, пред очима ми потавни Дорћол, а од веселог Биограда остаде само успомена, успомена више слатка него горка.

Отићи из Загреба у Биоград – то је отићи из отаџбине у отаџбину. Ми и Срби смо као они јагањци који могу да сисају двије мајке. Остављам и другу мајку. Чудновато ми је премда баш нијесам „умиљато јагње“. Сјећајући се међу инијем и школе, чини ми се код сваког пљуска дунавскијех валова „да је домовинска љубав у квадратном размјеру с удаљеношћу од отаџбине“.

Збогом да си, зелени Топчидеру, и ти, топла фуруно код „Дарданела“, која си толико пут огријала као јарко сунце леђа толикијех Српству непознатих величина. Збогом остајте и ви, безимени моји биоградски „критичари“! Једите и гојите се, јер би иначе многога од вас шупља глава могла однијети у модри етар.

И сјећа ме прожимаше као слатка бол. Напосљетку узех у руке неку фотографију. Уждио мразни сјеверац и стао по запјењеном Дунаву бацати сњежне пахуљице као бијело цвеће, а ја, гледајући једнако ону сличицу, помислих на најновију биоградску љубавну пјесму.

Биоград остаде далеко за онијем вишњичкијем хумцима, а ја се, траповијесан и уморан, спустим у утробу лађе да можда задњом угријем своју бесмртну душу сочном српском ћулбастијом и којом чашицом ватрена неготинца.

„Шта сада?“

На шта је графичар одговорио да ће се вратити у Париз, пошто буде урадио пишчеву књигу, која ће га прославити и у којој ће измешати старо и исконско, са новим и популистичким уништавајући тако сумњу да могу стајати заједно. Писац је рекао да је поступак стратегија, схватио је док га посматрам када седи са графичарем, не опазивши ме, док сам ја, дакле, још слушао његове приче иза којих је стајао страх да неће успети да приближи текстове из књиге на кожи исписане пре него што му је буду одузели, личећи ми на креатуру, поновио питајући се и сам шта су то вечне истине неког великог ствараоца да би он наводно постајао његова сенка коју смо могли само да карикирамо.

„Па зашто си долазио?“, питао је писац графичара. „Да би сањао одлазак?“

У графичаревој причи писац је осећао чежњу за Паризом, увек у новим описима Лувра или Бобура, у опису црнопутих Францускиња, мелескиња, жена које ће овладати светом. Ако је озбиљно узимао свој рад на књизи, није му сметало што ће му се ругати, и његов рад сматрати бесмисленим, нити се противио тежњи малограђана да обесмисле сваки подухват који излази из њиховог видокруга, и коме нису дорасли, тада је графичар говорио да је фалсификат потребан, и да га обузима очај када се сусреће са оригиналима у тежњи да се претворе у умножене копије чији број нећемо знати, иначе графичар је сматрао да није оставио Париз, јер се једноставно тај град не може оставити, нити га уметници могу понети са собом.

У Америци је издржао само шест месеци схватајући да је он Европљанин, тек понекад, када би падало вече уживао би у пејзажима над реком, на доковима, као и у сликама неба између облакодера, ипак је из Њујорка довео жену са псом.

„Јунакиња из литературе?“, питао је писац.

„У Њујорку жена и мушкарац не припадају једно другом.

Жена-Американка – то је само терет самоће. Бити са Американком док трчи кроз галерије мислећи на свог пса; фотографише се испред базилика, филмује се испред Бобура. Јебемо се као да радимо фискултуру.“

Сада, док прође та изложба графичар осећа само чежњу, страх од помисли да се више неће вратити у Париз; иструлиће као писац, овде, у Београду, бавећи се тако локалним стварима, као што је српски језик, преиспитујући судске процесе, и пишући историју издајица, курви и кетмана.

У несређеној соби, глумица седи на поду, зато што јој је заузет кревет, на једном јастучету, повремено скупљајући ноге и пошто је испила кафу сада у шољу истреса пепео цигарете, мислећи да ће јој се догодити нешто још страшније него што је обијање стана, одношење једног златног крстића који јој ничему није служио, схватајући да је дошао ред и на њу да буде узнемиравана.

Будући истраживачи **(Link 3 стр. 234)** неће знати за разлоге њиховог дружења. Мада је било очигледно, писац је желео да се графичар стара о лепоти његове књиге. Говорио му је да ради књигу која ће бити изненађење и за самог мајстора какав је графичар. Био је у недоумици шта да уради са својим књигама и рукописима које је из страха да не буду уништени почео да сакрива. Плашио се да ће му их отети пратиоци,

свако из својих разлога, које он није разумео и због којих изгледа да је постао параноик.

После историјских достигнућа, прве и друге термодинамичке револуције, које је требало да донесу добра човеку, бар по својим семантичким садржајима, како у производњи материјалних добара, тако и човековом ослобођењу од ропског физичког рада, да би се најзад посветио култивисању свог доба, и које су – а нарочито ова друга компјутерско-кибернетичка револуција – донеле невиђени пораз том истом човеку, надајмо се да смо на прагу нове среће; нама не треба човек-монструм, човек сведен на своја својства, човек без егализираних емоција, човек без либида, човек подвргнут терору машина, човек произведен ван материце, зато време чији ход већ чујемо је наше време; можда се, каже писац, зато мисли да враћање вечним истинама може спасити човека, али како обновити књигу Сибилску, када не може да схвати ко би све желео да је поседује. Писца ће можда опљачкати пратиоци, пребити и бацити у неки подрум. Залуд ће тражити неког неподмитљивог лекара који ће моћи да из књиге на кожи исписане екстрахује ДНК. Без обзира на заблуде средњег века, како се говорило, ако би знао да ово није кожа његовог претка, био би поносан, овако... Генетичар кога му је препоручила глумица не само да је тражио новац већ после другог разговора није прихватио пишчев предлог. Писац је био убеђен да је генетичару било запрећено од стране полиције. Глумица није хтела да се упушта у пишчеву анализу, препустила је сукоб мушкарцима; они су истуренији, можда им је понуђено да иду напред, жена је затворенија, више је поза, саздана је да преживи сва питања која је тумбају и окрећу мушкарцу.

Писац, пошто шета по соби, ремети њихов мир, стога су га неколико пута попреко погледали, међутим, када је у огледалу видео свој одраз, помало се збунио, јер није могао да се сети када је последњи пут видео себе, па се чуди да седи за једним столом и да се осмехује. Затим је зажелео да угледа свој лик па је почео да зури у огледало одмах мислећи да је полудео, да тражи свој другачији лик, заборављен између ликова глумице и графичара, зато приближава своју главу графичаревој, затим глумичиној, на шта се она узмиче.

„Сада си и ти компромитована... говорићу о твојој параноји. Мислиш да сам џабе изнајмио собу без купатила, са грејалицом коју би требало поправити. Купам се у студентском дому, храним се у мензи, спавам, ваљда, у изнајмљеној соби: како се те речи лако изговарају као да заборављам шта значи седети у празној соби током јесени, а затим и читаве зиме, устати ујутру у хладној соби, путовати са једног краја града на други, шверцовати се у аутобусима, на крају завршити у библиотеци бавећи се својим радом“, прича писац.

Глумица је одлучила да ћути и препушта се неком другом језику, мада је обијање стана увек тема која захтева анализу, нарочито што је пљачка ипак материјални доказ који писац сада може да наводи... несумњиви, или је обијање глумичиног стана освета за сумњу у пишчеву параноју, и да господину писцу, овом приликом, не би требало предсказивати о сведочанствима времена, несумњиво у историји раздвајање грађана од државе почетак је раскола који се завршава кризом, и нуди крај једној епохи; напо-

кон писцу је било важно нешто друго... смучиле су му се већ асоцијације на ограниченост језика и универзалност сликарства. И та потреба писца и графичара да буду са глумицом, гледајући како се троши њена енергија...? Можда су помало и заљубљени у њу? Више у глумичин немир и незадовољство; жели да непрестано буде актуелна?

И, ево, графичар се покреће. Каже писцу:

„Јебо те експеримент! Ниси се још опоравио. Поново ће те претући! Сада обијају глумичин стан. Шта да очекујем? Да их сутра видим у свом атељеу!"

„Да се не би боцкали ја ћу да вам читам Дамаскина или можда Бонфоу?", пита глумица.

„Боље да нам глумиш неким делом тела", каже графичар, „него да слушамо твој глас. Свлачење је увек филмска сцена!"

Глумица ипак одлучује да укључи грамофон, те бира плоче које назива исконским. Едит Пјаф! Затим се чује нека духовна музика. Глумица почиње да прича... о томе како јој је овај живот, из угодног кревета, поред мајке и баке, изгледао узвишен. Непрестано је проводила вечери маштајући о тим људима које је гледала на биоскопским платнима.

Затим глумица са топлином у гласу прича о оцу који је чувао све свеске своје кћери од првог разреда; биле су то дебеле свеске исписане глумичиним првим словима, које су јој много година касније, уморној од детињства, са почетком пубертета, изгледале потпуно незанимљиве, па их је покупила, одједном уплашена да чека очеву смрт како би уништила трагове школовања, надајући се да чини освету једном времену за које је мислила да је нестало у магли која се назива прошлост, да би га се сада радо сећала – више збуњена пролажењем него што је тражила бесмисленост у оном што је нестало.

„Ти, пошто си писац", каже Ивану Палмотићу, „напиши коју реч о томе; боље је да пишеш о нама који свакодневно нестајемо него да тражиш генетичаре и гледаш прошлост попут болнице за лудаке. Зар ми је сада потребно да будем непрестано под присмотром."

Графичар не жели да прича о ономе што се не враћа, јер све оно што је у детињству било лепо није више стварно, само је остало лепо зато што је био дете, напротив, не жели више да се враћа и посећује родно место. Једном је отишао до завичајног извора да би захватио воду, и прошавши башту, пут натклоњен купињаком, угледао је кладенац који је остао исти као некада; осим пута који није био бетониран, песак још није навучен, до извора се долазило скачући са камена на камен, напокон је тај извор који је графичару некада изгледао митски био сасвим запуштен, куће изнад брда биле су исељене, дворишта су била запуштена, само је *прошло* остало лепо за сећање и реминисценцију.

Глумица прича да ни у првој љубави нема ничег филмског осим оног потајног страха и питања да ли ће се мушкарац осмелити у тишини собе... „Док ме љуби почиње да прелази ону границу између пољубаца који је донео амерички филм и секса који се само може видети у порнографији. Било је вече. Соба је била светла. Наша тела увек су била фотографски модели, али чим смо остали голи постали смо порнографске слике.

Ја сам хтела тог момка много раније него када ме је он приметио, и његово удварање било је вођено мојом руком. Раздевичавање је било уз музику. И данас бол који

наноси продор пениса и дрхтај тела, мој грч и саму игру поистовећујем са музиком. Сама музика чини то раздевичавање."

„Мали је тај део који нам је заједнички. Ти ипак некако пливаш, а ја сам у безнадежној ситуацији", причао је графичар. „Онда када сам почео да студирам још сам и *функционисао*. Сада све чешће не желим да се будим. Преиспитујем се. У сну почињем да разматрам своју јаловост. Тренуци када почињем теби да се дивим. Уједно се чудим како непрестано радиш. Ја успевам да зарадим нешто пара. Нисам илегалац као што си ти. Али нисам ни спокојан. Недостаје ми мир за стварање. Сада још и овај неспокој.

Скоро сам ишао да посетим мајку. И замисли. Заборавио сам на крофне. Пријало ми је то што мајка припрема крофне. У соби мирише зејтин. Тренутак који ме подсећа на детињство. Док је мајка жива, присутна је и прошлост. Чак ме изненади да постоји неко ко се брине о мени! Онако мајчински, као о детету које ће коначно одрасти! А како је било у возу?, питала ме је. Мајка никада не користи превоз. За њу је ужас попети се у приградски аутобус а камоли у воз. Превозно средство користи само када је болесна. Не дај боже! То је најчешће санитет."

Хоће ли још једном погледати један од филмова, да би се онда графичар опио, да би глумица добила менструацију, да би писац дрхтао пошто га је узбудила старост Италије, или ће изаћи у предвечерје и отпутовати возом, наставити пут ка Шпанији, Мароку, Тунису, Египту и Турској.

„Дај само глас неког певача. Пусти звук зурли док не одемо у Истанбул или Кањи", рекао је графичар.

Ускоро, после обијања глумичиног стана, писац, графичар и глумица кренули су ка Москви; небо је било тако прозирно да нико ка њему није подизао поглед, још неко би требало да прича о боји мора, још би требало да питају писца о старим рукописима; само се осећао мирис паљевине који је ветар доносио дувајући са једног краја града на други, завлачећи се у јаруге, и повремено бацајући дим на пет столова за којима су седели ствараоци. Раније је, дакако, било другачије, јер свакако да је кафана историјско место и довољно је само прочитати текстове о предратним дружењима,[10] те сазнати шта је значио неки сто у углу кафане, али у Београду није традиција да имена значајних људи, који су проводили време у кафанама, стоје на зидовима,[11] сада је

[10] Окренимо се животу, младима, јакима, способнима, борбенима, здравима, свима онима што умију да замисле нешто друго него су трке Auteuil-у и Longchamp-у, друго (нејасан слог!) него је *La vie Parisienne*: свима онима што умију и да мисле послије свих ових недаћа и да понављају послије низа трагедија ријеч Овидиове диобе:

Maior sum quam cui possit fortuna nocere,
multaque ut eripiat, multo mihi pluralinquet.

Јер ако смо и изгубили тјелесна и материјална добра, духовна и душевна добра остадоше као непроцијењиво благо за радост и узидање наших младости.

[11] Не дао бог и оваца и новаца, а Биоград је за самца веома скуп. И тако око Божића 1897. омршавим као шавац. Чакшире не бијаху мој украс, него ја бијах урес својих панталона. Соба ми бијаше скупља него ова овде, па ипак ме гријаше често само – цигарета, а често ни цигарета.

писац припремио велики подухват – писао је ремек-дело, надроман на кожи исписан – па ако их буде ставио у списе постаће књижевни јунаци.

Да ли ће њихов живот бити довољан за литературу?

Говорио је да се њему обраћа прошлост и да ће једном отићи, остављајући их у тој презреној немаштини.

„Да ниси измислио прошлост?“, питала га је глумица.

„Јесте, прошлост стварам а не знам свој ДНК“, рекао јој је.

Иако је било јесење време, дани су били топли, вечери су биле прохладне, али је било угодно седети у кафанским баштама, као да су у историји, да се поново оснива Хипнос или износе идеје Тристана Царе, а онда су заборављени, привикли су се на судбину, на свет у коме живе, околина на њих уопште није утицала, њихове невоље долазиле су од њих самих. По препоруци познаника Милана Тимотијевића, бившег глумичиног љубавника, писац је прихватио да ради у једном градићу; Барбизон, рекао је, схватајући да мора да се удаљи из Београда. Ваљда ће им сада олакшати живот, можда је и он сам постао грађа за будући роман? Направио је списак шта ће моћи да уради у тишини града који је познавао само као тачку на географској карти; да научи штављење коже, да направи документарни материјал о ископинама. Стара добра Морава, такође је значајна за археолошка истраживања као и други сливови митских река: Тигар, Еуфрат, Нил и Јанцегјанг! Не можемо избећи усуд да се на великим рекама зачињу цивилизације и културе, али због времена у коме живимо нема бурних најава у свету, археолошке светске катедре из Милана, Москве, Лондона, не посећују нашу земљу, тек покоји научник прихвати да дође на обале Дунава. Можда ће нестати и пратиоци, ако они нису пишчева уобразиља.

У Биограду ми порастоше бркови – и то је све. Но то ме не зачуђава. Занимљивије би било да се умањише. Бадава, лијепи је Биоград кадикад ипак најљепши издалека.

Али, напротив, да не бисмо били неправедни, углавит ћемо да има дана када нам се чини претјерасмо у својим тужбама против човечанства и у песимистичком посматрању хисторије. Ако је људски род већ сасвим покварен, ипак почиње да се откупљује барем у дјелу у којем је упознао своју поквареност. Зато част онима који устају против традиције! Против оних, наиме, који би биле паразит на стаблу живота. Прошлост није била лијепа, садашњост још то није, будућност то треба да буде. Зато нека је слава и част младости, када је носилац увијек већега и бољег идеала, младости која се буни; младости која се препорађа; младости која обнавља. Али не младости година него младости духа и срца, младости снаге и пркоса, младости љепоте и слободе. Када ће доћи вријеме да видимо ово чудо: једну душевну снагу? Племениту и моћну? Човјечју и људску? Достојну и поноситу? Када ће, пријатељи моји, када ће младост наша да буде млада? – Када ћемо да љубимо упркос старења, да пјевамо пјесме поред забране, да вјерујемо ван цркава, да будемо чисти од љепоте своје правде, да будемо свијетли од доброте своје моћи? Када ћемо бити људи и мужеви, праведни, поносити и слободни? Када ћемо да заборавимо на своја тешка понижења за вољу веће љубави и боље истине? Да помислимо неки потпунији, дубљи, убрзанији живот са вољом да све невриједно буде заборављено? Када ћемо, пријатељи моји, остарити дотле да већ једном постанемо млади?

Глумица је шаптала писцу на уво да јој уопште није важно што су јој обили стан, што надзиру њихов живот, што писац крије неку тајну, неоспорно да би требало што мање трошити средства за живот, за одржање, зато, када се буде вратио, предложила му је да живе у истој соби, да спавају у креветима на спрат, да се хране заједно, а онда да чекају само узнесење; посвећеност њих самих оним чиме се баве.

Затим је молила писца да не одлази у биоскоп и гледа тај њен француски филм; глумичино тело, као фотографија из социјалистичког реализма – у хаљиници са машном – стоји наспрам Париза, а иза ње се час види Тријумфална капија, Бобур, затим Ајфелова кула, Ротонда, све гледаоцима препознатљиви објекти тог великог града, затим киша која може свуда да пада, па и у Улици Понт о Шанж, купити карту за метро, прећи мост док киша почиње да пљушти и сићи у метро док путници пребрзо пролазе, а она себи изгледа безнадежно, иако кичерска девојка чини јој се да преживљава голготу.

„Убићу се једном у том тражењу, а да не успем да направим жељени филм", каже му.

Затим му је говорила како је његово тражење специфично, на шта је он мислио ако не буде способан да сачува књигу, преведе је и преда у наследство... уништиће је. Писац је постављао себи питања и сам пружао одговоре, затим је додавао: колико год да пише ту књигу, она остаје празна, никада се не може написати до краја, има толико линкова да је то вечна књига. Али, наравно, нема никакве утехе ни оправдања за прогон, иако је он још сматрао да га прогониоци само преиспитују и да збуњени још увек не знају шта се дешава.

Већ је био крај септембра и школа у којој се запослио писац дуго није имала професора, зато су ђаци губили часове, па га је чекало разочарење на њиховим лицима, али писца је мучила сопствена збуњеност; у супротности са сликом учионице са ђацима, стајала је јесења природа одмах иза прозора, и контакти са непознатим људима, пре свега са својим колегама, да је убрзо увидео да ће му најбољи видик бити кроз школске прозоре на двориште где су се сада ученици играли са лоптом и довикивали се. Насупрот дечјим надвикивањима одјекивали су гласови колега који су се одмах потрудили да му обезбеде собу за становање; затекао га је старински намештај, мирис нафталина, избачене пећи на нафту, затим у другој улици, на реци, брижљива газдарица која се осмехује, говори да ће она све учинити да буде њен подстанар, показујући двориште где напуштени стоје плуг, канте за уље, а на удаљеној огради су гране које је некада покидала олуја и није успела да их однесе из дворишта. За сваки случај колега самац му је понудио да спава код њега док се не снађе, мада је, после првог сусрета са њим, писац већ схватио да колегу самца нико од мештана не схвата озбиљно, пошто живи без породице, ипак му није сметала брижност колеге, који га је, после завршетка наставе, повео у кафану коју је препоручио као најбоље место где се може седети, наводећи да кафана ради данонoћно, те љубазност особља, као и да се после поноћи у њој окупља свет из свих кафана, тако да ће упознати разне људе, и с обзиром на то да је писац, већ у његовој прози види кафанске ликове, дакако, и оне који ће бити сведоци његовог књижевног тестамента. Пет минута након

што су ушли у кафану, са њима је село неколико сталних гостију кафане, заподенувши разговор. Међутим, писац је одлучио да ћути и слуша њихову причу, закључивши да је један од гостију антикомуниста који је дуго био у затвору, други је патолошки тип; непрестано је говорио о нежности полног органа жене, насупрот грубости полног органа мушкарца, трећи од њих је био алкохоличар; придружио им се повратник из затвора: Тома Митић Цаке. Писац му је гледао лице. Имао је ожиљак на образу: ударац тупог предмета! Не! Опекотина од усијаног метала? Иако није био млад, коса му је била потпуно црна. Одавао је утисак широкогрудог човека који је одмах цело друштво нудио пићем, започињући разговор, мењајући атмосферу, те чим је сазнао да је писац стигао из Београда, питао га је за неке уметнике које писац није познавао, па му је рекао да, нажалост, за сада, немају тему, радостан што ће моћи да седи сам; ручаће у овој кафани, затим ће отићи да обиђе околину, пошто се у близини налазила једна полуразрушена црква и једна римска ископина, место које се називало Кула – вероватно гранично утврђење које је срушено – није ни желео да влада људима, једино ако то не чини невидљивим концима, али пишчев саговорник ипак није одустајао, рекао је:

„Ћутаћемо паметно!“ Затим је додао: „Знаш ли шта радим? Нису ми дозволили да снимим филм: све сцене које сам замислио извешћу уживо. Опште правило које познаје уз неке срећне изузетке, јесте да мексички глумац никада неће урадити на филму оно што не би урадио у животу. За сада скупљам старе филмове. Сцене које ми се свиђају спајам и правим нови филм. Касније ћу снимити тон.“

Два другара, Тома Митић Цаке и Милан Тимотијевић, учинили су све да за стогодишњицу од првог филмског записа сниме филм. Тешко да је било доступно оно што су снимали када су ушли у клуб кинематографа. Могли су да снимају велике радне успехе у изградњи социјализма. Али они су избачени из клуба кинематографа, иако је један од њих, друг Милан, био дете палог борца умрлог после рата од последица рањавања. Његов деда је био предратни шустер. На питање да ли се може штавити људска кожа, Милан је дао потврдан одговор. Чак је рекао да би његовог деду сигурно натерали да штави синовљеву кожу само да су га непријатељи ухватили. Камеру су без дозволе унели у просторије кафане. Снимили су како народна певачица Ј. А. забавља госте. Чак јој је и друг П. У. у грудњак угуравао новчаницу, са ликом радника и ударника.

Тома Митић Цаке је потицао из грађанске породице. У стану његовог деде, адвоката, који је обешен почетком рата, налазило се низ књига из домаће књижевности, издања СКЗ-а, као и књиге из књижнице Цвијановића, те и књиге на руском које је адвокат куповао од руских избеглица, које су настављале пут ка Турској; последње што су успут остављали биле су њихове књиге. У библиотеци се налазила и једна књига о филму.

Због поседовања руских књига адвокатова ћерка, у време резолуције ИБ-а, једва је успела да се спасе. Њен ратни друг ју је пријавио. Ипак је била поштеђена. Иследник је био разуман човек, с обзиром да је била благословена, у очекивању принове.

Једино је морала да се повуче из дотадашње службе у министарству. Следећих неколико година провела је подижући дете.

У кући су јој остале партитуре. Као девојчица успешно је изводила композиције Бетовена, Шуберта и Листа. Чак је одржала један концерт у холу гимназије. Сваке године су на Дан уједињења најуспешнија деца показивала своја умећа. Мала пијанисткиња је преко рамена угледала осмех професорице музике, која је била заокупљена – мотрила је на свог сина, али је девојчици у сећању остала њена повијена глава, тапшање, светла коса чији увојци падају по хаљини, а изнад свега благи, мада уздржан, осмех. Госпођа професорица је ретко своје ученике награђивала осмехом и аплаузом. Пијанино, поклон од деде, одузела им је Недићева специјална милиција у време претреса, почетком рата, и поклонила немачкој команди.

Када је писац покушавао да сазна нешто више о двојици другара, било је кишно јесење време. Пео се уз брдо по ветру и киши. Било је немогуће боље сагледати куће које су двојица другара снимили по пљуску, носећи камеру у поље. По тој непогоди музицирали су фрулаши. Вероватно су били плаћени, или су се уплашили.

Милан је камером снимио своју кућу. Башту. Неке старце како се крећу двориштем. За филм је било неважно да ли су ликови из филма Миланови преци.

Два другара су сањали стогодишњицу филма. Само првих сто година филма имаће смисла, касније ће историја бити ђубриште из ког ће се у време прослава вадити по која рола. (Како ли је тек са писаним текстом?)

ТИ. Друго лице. Онај коме се обраћаш, страни део тебе. Близак сасвим. Онај који желиш да постанеш.

Ударио је алком у врата са стотину страхова, бојећи се да не погреши и не покаже неуљудност.

Чуо се другаров глас из куће:

Ко куца?!

Одговорио је:

Ти, онај који срца осваја!

Сад, пошто си ти ја, уђи! Јер овде за двојицу

нема места, а за мене има.

Немој само, Милане Тимотијевићу, рећи да ниси крив за убиство писца. Не знам како је могао да ти поверује и дође право у руке човеку који је желео да га уништи. Убиство не би требало да замишљам исцрпљујући све моделе убијања у историјском и постисторијском раздобљу; ваљда је завршена употреба маљева, ножева, пиштоља и сада се прибегава перфиднијим начинима убијања, можда одузимањем кисеоника или нестанак људи без трага. Узалуд нудиш некакву схолију као најзначајнију за тумачење пишчевог нестанка јер схолије давно не могу пружити објашњење зашто постоје, а камоли да могу дати одговор на нестанак уметника. Свестан да објашњења застаревају, кажеш да је најмеродавније саопштење полиције да су на обали Дунава пронађени одело Ивана Палмотића, лична документа, чамац, као и материјал са снимања филма, али се за њим и даље трага. Чак је и чамац остао укотвљен у плићаку; љуљушкао се на таласићима који су повремено ударали у обалу. У чамцу се није налазио прибор за пецање, како је најпре било саопштено, желећи да писца поистовете са залудним човеком, који је, ето, пошао у риболов и преко ограде чамца пао у воду, већ неколико књига о чему је посведочила жена која је прва открила чамац, али наслове књига не саопштава полиција мислећи да ће индексирајући лектиру писца приказати га као човека који је био важан за нашу културу, и који је на дну чамца држао свој рукопис који је нестао; можда је његов роман носио наслов „Књига на кожи исписана". Живот се може, можда, тако и завршити; нестао писац, нестала та књига, о којој нагађају медији (медији су нагађали о многим књигама), нестао превод, али литература би требало да пружи више. Каква организација која се бори за испуњавање пророчанстава! Њу је основао ДБ да би продро у тајна друштва. Камерман који снима околна брда схвата да је снимак документ, зато се окреће, хвата обалу Дунава, чамац у ком се, наравно, не налази писац, и хвата неко друго време, време без писца. Чак је и чамац, када га зумира камера, празан, само се виде даска за седење и дно чамца; нема књига у њему нити шарене черге која је прекривала даску за седење.

„Морају", каже сниматељ, „да знају и потомци шта је видело наше око, да знају место одакле смо гледали нестанак писца, где је некада карантин био, а одакле су извештаји слати као песме. Толико векова човек се наслањао само на записано; ни звука, ни филма."

У милицијски ауто плаве боје улазе господа командир милиције и адвокат, и не би се знало да су то људи из номенклатуре да командир није у униформи а адвокат елегантно одевен, са актен-ташном. Ауто стоји испред железничке станице, чија је зграда жуте боје, ко зна када окречена, каква је већина железничких станица, данас у Србији, па чак и главна станица у Београду, а са њима је једна непозната господица: у црним

чарапама, краткој сукњи, са малом торбицом коју држи у руци. Адвокат јој уступа место, и док госпођица седа повијају јој се ноге, пази да их што мање размакне, али ипак једна нога јој стоји на тротоару док другу угурава у аутомобил. С друге стране једна старија жена, која је пратила полицијски ауто пажљиво се загледала у закрпу на грубој ногавици једног човека, на којој су делимично покидани конци, па му се назирала измршавела бутина, али буљи у милицијски ауто и ноге ове госпођице.

„Да се окрпиш! Срамота!", говорила му је старија жена. „Немој само у жене да буљиш."

Човек, изненада загледан у закрпу на ногавици, премештао је ноге, предахнуо је, па је шашољио ту крпу што је ландарала на повећарцу, покушавајући да голо место прекрије шаком. Личио је на пишчевог јунака.

Наравно да не мислим, Милане Тимотијевићу, да о теби причам Томи Митићу Цакету, иначе би се ваши односи погоршали, нити желим да коментаришем мишљење учесника у преписци, нити писма одгонетају историјат писаног, чак и сам не знам шта би Тома урадио када би сазнао да си ти крив за пишчев нестанак.

Без обзира што ти се поједини односи Ивана Палмотића са психологичарком нису свиђали, и помисао на њу покушаваш да одстраниш из својих мисли, ипак си желео да будеш са њом, и попут многих затворених и потуљених неталенТованих особа чекао си тренутак када ће ти се указати шанса која може да буде рат или смрт. А да ли се може поверовати у твоју причу да писац већ обилази библиотеке у којима се налазе енциклопедијски подаци пишући свој роман, те час наилазиш на његове трагове у Ниниви, Измиру, Јерусалиму, а час у Загребу, Дубровнику, Минхену? Или да је побегао у Хиландар, где је настављио да ради у манастирској библиотеци...?

Пре него што си одлучио да напустиш Београд, да оголиш своју велику љубав, глумицу, и да оставиш писца у његовој опседнутости (параноичар је највећи верник, у предмету његове уобразиље), колега из експедиције ти каже: „У Алексинцу човек не може живети ако ту није рођен."

Експедицијом сте називали групу из Министарства Србије, коју су сачињавали радници разних института, задужени да и алексиначку област прекрију *археолошки, природно-научно, географски, а и* језички. *Било је лингвиста, младих истраживача, којима си припадао и ти – требало је да изучите језик: дијалекте и граматику у сливу Јужне Мораве – а једино си ти био рођен у том граду чији језик је требало изучити, што ти је давало могућност да сам створиш једну књигу, као да завичај постоји само због литературе, и да му се зато враћаш.*

Завичајни људи свој језик знају од рођења, и познају му кодове, насупрот стереотипима, када је довољно да човек изговори прву реченицу и већ сваки мештанин зна шта се жели рећи (да се знају најтеже увреде које се упућују људима), они који долазе са стране најчешће не знају систем вредности и страдају, па стога, више од половине убијених људи чине дошљаци; ваљда је и писац био тај неприлагодљиви човек.

Паковао си ствари – троје панталона, јакну, џемпер, четкицу за зубе, кошуље и тренерке – повремено бацајући поглед на собу... заголицан призором... на каучу је, обнажена до стомака, лежала твоја девојка, глумица, раширивши бутине, савивши ноге у коленима, пригушујући дах, говорећи да је рођена на дубровачкој риви, далеко од овог

краја, да је још као девојчица сањала о дубровачким морнарима и рибарима, о пловидбама преко Средоземља, зато и зна да ће доживотно остати верна тим својим дечјим, невиним жудњама. *Напрегнуто је ишчекивала одговор. Пошто ниси намеравао да јој се обратиш, гледао си њене усне и осећао мирис који се завлачио у поре... она прошла, и ова садашња жена, нису ли то исте жене, између којих се извлаче године које су прошле саме, на овој мансарди? Видиш их више на свом лицу него на њеном међуножју. Пошто ниси слушао њену причу, пружила ти је једну мало наогорелу књигу, тако да можеш и даље да се посветиш* својим књигама *и свом завичају, да не гледате кроз исте Рене Магритове прозоре, тако да се твој живот никада неће удостојити неким вишим циљем, рецимо да ћеш бити спреман да жртвујеш самог себе претварајући се у карикатуру. Легла је резигнираније рекавши само да угасиш светло, да потпуно разочарана намерава да те напусти, напокон, зар ниси видео да у ходнику стоје њене спаковане ствари, али наравно да не жели утеху ни новом улогом на филму коју је скоро добила, и да ће је она одвести у Париз. Дакле, док си ти већ знао да се после њеног одласка неко време нећеш враћати у Београд (иако ће се твоје колеге, после* прикупљања материјала, *затворити у своје кабинете, настављајући са рашчлањавањем граматичких форми, и анализом* језичке карте*; да још један* део земље *придодате великом дијалектолошком атласу), твоја девојка ће се уместо у Велсовом Бечу шврћкати у Трифоовом Паризу... Ретко си обилазио мајку, правдајући се заузетошћу, све до овог тренутка када те напушта девојка, а теби је поново потребна завичајна топлина.*[12]

Ако пођете од Београда ка Нишу, испраћени пријатељима који ће пред собом држати железничку карту, тражити назначено место, и такво путовање сматрати за одлазак у недоћију... када вас буду већ сместили у купе, поздрављали, махали вам, и када будете оставили своје ствари, спустили прозор и још за тренутак видели сат и отправника возова који подиже палић, још једном одмахнете оним који остају, сећете на место да сачекате кондуктера. Он дуго не долази док воз пролази поред насеља, улази у тунеле, прелази скоро половину пута; композиција свакодневно саобраћа, између Београда и Скопља, Солуна и Атине или Београда, Софије, Истанбула и Анкаре, пругом поред Мораве, која се често указује поред самог прозора или се удаљава па се у даљини виде врбаци, маила, површина воде, и када се појави кондуктер, отварајући врата купеа, изговарајући реченице које изговарају кондуктери широм света, само на разним језицима, упитаћете га:

„Како ћу стићи до Житковца?“

Он ће рећи: „Сиђите у Алексинац.“

„А онда?“

„Онда ништа“, рећи ће кондуктер. „Налазите се у Житковцу.“

---

[12] Литература неће променити стварност, али ће створити своју стварност која надживљава све стварности, чинећи имагинацију писама реализмом. Битно се ништа неће променити ако се питамо да ли се радња догађа у прошлости или будућности, али писац није знао да све жене није довољно дирати, иако то оне желе.

Биће те зачуђени путник који ће петнаест минута тражити објашњење. Кондуктер ће искористити прилику да се удвара жени. У противном ће одбрусити.

„Житковачка железничка станица зове се Алексинац.“

И, ето, после четири сата путовања од престоног града, пошто сте појели сендвич, затим наранџу, и на крају попили кафу коју вам је понудио конобар, стигли сте у Житковац, чија се железничка станица зове Алексинац, што ће вам потврдити и натпис на прочељу железничке станице, који се, наравно, није мењао од настанка станице, и њене изградње, по одредбама чувеног Бечког конгреса, да Срби[13] *имају обавезу изградити пругу равним Поморављем, све до границе с Турском, а за коју су се надали да ће је померати ка југу, ка турским престоним градовима Једрену и Цариграду. Сваком посетиоцу, од зидања железничке станице, па до овога дана, биће на услузи и станична кафана, која се налази до главне зграде, и у чијој башти – бар како сведочи предратна слика – седе гости у шеширима. Иако сте ви залудни, или ако не журите, или можда чекате воз, моћи ћете да се у тој башти одморите и окрепите каквим пићем. Ако сте у журби, којим случајем, до Алексинца морате да путујете таксијем (бар у овим приликама када је нестало фијакера, када се имена фијакериста, Ђоше, Свете Лојчиног, Буде Кованџије, изговарају попут имена хероја, с дивљењем, сетом и сазнањем како време пролази, и да фијакера и фијакериста више никада неће бити, јер сада нема више ни коња), који вас вози равним Поморављем, с оне стране Мораве. Такси пролази местом, затим излази, и креће равним Поморављем, да би вас током вожње таксиста обавезно упитао о путовању, о томе зашто сте у Алексинцу; причајући какву згоду, и разговарајући са таксистом и путницима о послу, о некој катастрофи, о томе како се живи у овом месту, стигли бисте до хотела, који се налази на самој обали реке, и чија се зграда још из даљине види како извире из шибља и зеленила. Избацујући ваше ствари, насмејани таксиста, можда подругљиво, можда цинично, мислећи... баш када од оволикога света немате где да боравите, него сте дошли тамо где он мора читавога живота да живи, рећи ће:*

„Е па, лепо се проведите!“

Чланови екипа, који су већ давно на терену, седели су на хотелској тераси која се налазила на самој обали реке: уживали су у поподневном миру, пушећи и тихо говорећи о риболову. Неколико геолога – страсни риболовци – испод саме хотелске терасе пецали су рибу, газећи до оближњег спруда и слушајући добацивање уморних колега, који се нису одлучили, нити да оду на поподневно ставање, нити да им се придруже. Лено су подизали руке примичући, шаке устима – између прстију се димила стегнута цигарета – чак нису ни подизали руку у знак поздрава, само су одмахујући главама желели да кажу: још не знамо шта нас чека! Ви, новопридошли, ниште одмах желели да сазна-

[13] Зар баш мора ово место? Илузија стварности? Химере! Ламент! Значење родног краја? Или да наведемо име било ког места? Ради се о језику који се враћа мајци и значењу које је у завичају дато од детињства, и не треба га тумачити. Зашто наратор није отпутовао у неки град? Париз! Њујорк! Лисабон! (контекст). Овај град више није био мој и само говорим о повратку... вече належе на куће, звук вреве се шири од главне улице ка пољима. *Завичај је место где су изграђене локалне вредности; локални систем комуницирања.*

те каква вас изненађења чекају, нити сте желели да обиђете старе цркве, и један манастир који у време прослава осветљава историју, говори о нашим прецима, а тиме као да нама говори о подвижницима што су успели да нам спасу манастир, још и о ратницима, кочијашима, баштованима, хајдуцима, који су такође заслужни што још можемо да се дивимо грађевинама које су нам преци оставили, већ сте немо вукли торбе тражећи места где бисте могли да их спустите, жељни да се увучете у хотелске собе, распрострете ствари, онда се лено довучете до терасе, поручите пиће. Одмах осећате да на обали реке време другачије пролази – можда и није мерено кретањем казаљке на сату, можда је похрањено заједно са предметима, који су још заостали од изградње хотела, и спуштени у подрум заједно са приборима за пецање које доносе екипе истраживача.

Кажеш да је намештај исти као некада док си проводио вечери у великој сали, у другачијим околностима, тек што је овај хотел отворен и као што се дичи свиме што је ново, дичили су се њиме политичари. Његова тераса, хала за ручавање, собе за спавање, а посебно огроман паркинг са високим дрвећем, где су се искључиво паркирали страни туристи, са најновијим моделима аутомобилима, сада подсећа на даму чија је лепота давно згаснула, али не на путовањима, љубавима, у дугим седељкама, завођењима младих, већ на њеном лицу: и било шта да је радила лице би јој увенуло; намештај је сада офуцан, дуготрајна употреба посебно се одразила на столицама – на њима, на многим местима, поцепан је штоф, види се извучен сунђер. На тим столицама седе они исти људи које си оставио некада, чије приче можеш назвати стварност, и за које се надаш да ће ући у твоју књигу, само што сада имају више седих власи, вештачке зубе и наочаре. То су директори малих фирми са отвореним рачунима *у овом хотелу. Да би избегао сусрет са њима, спушташ торбу поред степеништа које води ка башти, кајући се што ниси остао на железничкој станици, већ си допустио да те колега наговори да по подне, ипак, одседите заједно и да му помогнеш око смештаја. Још погледаш прозоре чија су крила широко отворена, и где се на футерима види испуцала фарба, међутим, стакла се и после толико времена и даље понашају као огледала тако да у њима видиш надвожњак, удаљено брдо чије се зеленило сваке године обнавља, и у прозору се не види да је шума запуштена, само оно што је људском руком додирнуто прожима и само време, и врло брзо подсећа на дранглије ником потребне. Чим си застао испред степеништа, колега каже:*

„Не двоуми се сада када си дошао довде."

Хватајући те за руку, просто те подиже да би закорачио на први степеник. Када ти се глава нађе у равни пода огромне хотелске терасе, угледаш ноге подвучене испод стола, а потом и ноге неке жене, која их је баш тада покретала откривајући бутине. Закорачивши на виши степеник, чуо си глас странкиње која је говорила немачки, и на први поглед можеш да посумњаш да се ниси нашао у неком граду Србије у коме још не знаш шта да очекујеш, већ у неком удаљеном месту, где одјекују тако правилно изговорени суграсници немачког језика да увече можеш у њиховом позоришту очекивати какву представу Брехта. Радовао си се што ће се твоје колеге сваке вечери осећати као да се налазе на летовању, где се види неколико паралелних времена, попут наслага

земље у археолошком налазишту, где једне поред других стоје римске цигле, као рано-хришћанска базилика. Говор странаца даваће посебан призвук људима који се баве истраживањем дијалеката, иако странци – бар колико си их прислушкивао – увек говоре како су им се исплатила путовања (за разлику од тебе који бираш оно што постоји, писац, ипак, проналази литерарно у стварности или у сну); већ за једним столом чујеш пољски, затим чешки или словачки језик, осећаш да одбијају твој доживљај некада усамљеног места, зато колеги показујеш сто за којим си некада седео и крушку која је наткрила терасу.

„Погледај, плодови су већ велики", кажеш му.

Колега говори да је на тераси хладовина целог дана, предвече долази свежина са реке. Узима водич на ком су означена важна места на територији општине која би требало посетити, и где би могле да се виде знаменитости, попут места погибије неких јунака, задужбине деспота Стефана Лазаревића, цркву у којој су се причестили синђелићеви Ресавци пре одлучног боја са Турцима у коме ће, само током једног дана, изгинути сви до једног. Колега каже да већ зна да би могао увече, ипак, да га потражиш на тој тераси: сигурно неће доћи до твоје куће, да те посети, пошто је сит и своје куће и посета својим родитељима. Свака посета родитељском дому подсети га на нешто давно окончано... ништа више од полагања цвећа на гробовима, до романтичног поимања некадашњег живота међу сестрама, браћом, прецима; живост која је гарантовала опстанак, да би сада остала само имена, и изговарајући имена људи из свог детињства, чини му се да изговара имена градова који су порушени у прошлости и чију славу разносе избеглице по друмовима чувајући имена попут светиња; ако књиге могу бити копије, језик тек ретко садржи по коју прареч. Док причаш о обичајима наводећи имена планина, руком показујући обронке Јастрепца, а затим побрђа уз саму реку, прикључује вам се твој познаник, који се здрави с тобом. Одмах се укључује у разговор, изговарајући имена места која се пружају обалом Мораве, да би твој путоказ заменио уцртавањем дубљег и значајнијег – сопствено виђење живота – да бисте, већ после прве ракије, почели расправу о Латинима и њиховом језику: овде само још места носе латинска имена и понеговде људи носе приче о благу царева, попут Константина, његове жене Теодоре, које је откопано и које се може видети у музејима Србије, а остали су празни гробови многих Римљана које су мештани открили. Познаник покушава да повуче границе на карти коју колега држи у руци, показујући где би се могла налазити провинција Dacia Ripensis, затим Argentares, Auriliana, Гамзиград, Ромулијана где је рођен цар Галерије, који је по својој мајци Ромули дао име граду, и док колега распростире мапу, познаник прелази на причу о женама: показује се као зналац жена! Почиње причу о својим сестрама: трчи и отвара врата очеве куће, скрива се у собама. Његова кућа је на узвишењу, тако да се у касну јесен и рано пролеће види долина. Недељом по дворишту трче његове сестре у белим хаљинама, одзвања њихов смех, радост им се види на лицима; никада их није волео пошто је мајка – по сопственом признању – хтела да га побаци:

„И боље да сам то урадила", рекла је.

„Ти ме не волиш, мајко?", питао сам је.

„Не волим те“, викала је она. „Желела сам да те пробију вретеном.“

За услугу су јој тражили овцу. Било је ратно време, није се имало... авиони који су били задужени за уништавање немачких градова или бомбардовање окупираних територија, најчешће у Румунији, погођени, бежали су бацајући бомбе, или су ову регију бомбардовали убијајући civиле, рушећи градове, све мислећи да су под њима непријатељи, и у таквим околностима мислило се само како човек да преживи.

„Па, зашто ниси дала овцу“, викао сам, а она ми је одговарала, „нисам је имала.“

И тако је твој познаник дошао на свет, говорећи да његову причу запишем, или да снимим како говори, јер оно што не буде ушло у пишчеве књиге тешко да ће остати као сведочење а још мање као документ времена када се он родио. Бежао би од куће и враћао се врло ретко, описујући бродове који полазе из лука Јадранског мора, Ријеке, Сплита или Бара, и плове Средоземљем, да би уповљавали у градове, попут Пиреја, Лондона или Шангаја и Сингапура, а он би месецима гледао само море, плаву боју воде и неба, свитање негде на екватору или смркавање на обалама Норвешке, тамо где живе Лапонци. Читава једна књига била би потребна да би набројао имена градова које је посетио, река којима је пловио, мора и океана којима је бродио, да би се коначно потпуно вратио у завичај, тек сада као пензионер, морнар, са страном пензијом. Постоје луке којих нема на мапама, које никада неће бити на њима уцртане, као што и постоје лупанарије којих нема уписаних у градске водиче, такође постоје и невидљиве курве које познају само морнари. У лукама Северног мора такву жену описује Киш у једној причи наводећи имена цветова који су спуштени на њен сандук и у гроб; исцрпљује целу ботанику ређајући имена цветова који су покидани у баштама приликом сахране, наводећи да би се могли сетити почетне сцене Шабролових филма „Мирни дани на Клишију“, изговарајући име филма и на француском, „Jours tranquilles à Clichy“, када се проститутке славе, и да су хероине то. Ипак му је припао задатак да чува мајку – сестре неће ни да чују за њу! Када каже мајци да је само случајем дошао на свет, она му одговара да се њен син не разуме у живот. Боље је било да је живео овде и оставио пород.

Престајеш да слушаш причу о познаниковом бекству од куће, чак преко границе, јер си неколико пута слушао исту причу – све до његове повреде главе на неком броду, где је дуго лежао у коми, па пошто се освестио, видео је потребна кола из свог родног краја, која су вукла два остарела коња, која су топтала, затим ньиштала, окићена цвећем, тако да је био свестан да је жив, поготову када је чуо гласове својих садругара на француском, који су му помињали неке жене из азијских бордела само да би га охрабрили; изнова су ти морнари само наговештавали да се његова поморска каријера завршава.

Једва си чекао да твој колега започне разговор о вечери као темељном жвакању *и да се са терасе преместите у велику салу, остављајући твог другара да пређе за неки други сто и настави оно што се назива свакодневицом; своју причу, о куплерајима, који му и овде недостају, описе алеја, хала за куглање, коцкарница, билијар хала, као плажа са сланом, морском водом, или слатком водом неких река, као Нереткве или Тежоа, у Португалији. Пре него што сте поручили јело, другар једноставно каже:*

„Допустите... где се можемо наћи сутра увече?“, а затим вас позива да га посетите говорећи адресу, иако би требало да си је упамтио; неколико пута си седео у његовој башти!

„Да, да“, кажеш улазећи у салу за ручавање.

Просторија у којој улазите подељена је параваном; у једном делу сале су гости у летњој одећи – напољу, поред реке, још је свеже – а ручава се у другом, мањем делу просторије. У њему нема гостију, сем једног, који је седео сâм за столом, са шаховском таблом испред себе. Најпре мислите да чека партнера; убрзо схватате да он игра шах сâм са собом. Повукао је три потеза шпанске партије. Седео је са леве стране и играо белим фигурама. У партији коју је започео уобичајеним потезима, себе је замишљао као белог. Знао је шта ће бити његов следећи потез. Повукао га је! На реду је био други шахиста. Дуго га је очекивао. Како никог није било да повуче потез, шахиста је устао, обишао око стола, сео је на место предвиђено за свог противника и наставио да мисли.

„Изгледа да је он црни*“, каже колега. „Зна намере* белог. *Могао је да повуче најбољи потез.“*

Шахиста је седео врло дуго као црни, чак и док смо ми вечерали.

„Како напредујеш?“, питао си га, али он није одговорио. Коначно је повукао потез као црни *и прешао на место одређено за* белог.

Појели сте порцију рибе и помфрита, повремено говорећи о шахисти, и онда сте одустали од испијања вина: још више би вас омамило. Пролази вече. Сити и загрејани, корачате ка згради у којој су кревети за спавање. Ставио си поред узглавља торбу. Док се колега умивао чуо си – што те је јако изненадило – шљапкање и шум таласа; успављивали су те тај шум воде и месечина, осећајући да постоји и благотворни утицај родног краја, јер у Београду ко зна од када ниси погледао у небо, нити си приметио да у прозору стоји Месец који осветљава собу, и да ће ти пријати овај подухват: истраживање језика којим говориш, као и нова сусретања са познатим људима, чији је говор предмет научног изучавања, који ће се само чудити шта све научницима неће пасти на памет, те чак и то како они говоре. А знао си да ће ускоро почети и сеоска славља, затим и вашари, када ће се људи из најудаљенијих крајева упутити у Алексинац, те да ће твоје колеге уживати слушајући заборављене речи, или ће се чудити како се појављују граматички облици који су већ ишчезли. Пребацио си покривач преко тела, још једном си чуо шум воде у купатилу. Ниси сачекао да колега настави разговор започет ко зна када, можда чак и јутрос у возу, на београдској станици; можда о љубави, о старим књигама, о животу писаца.

Зору у хотелу, на обали реке, најављује цвркут птица, затим бука мотора ранораниласа који у журби напуштају собе да би путовали док је још свеже. Чим отвориш очи схваташ да је још рано и да спавају сви радници, чак и биолози који морају да оду на терен. Не желиш никог да оптерећујеш да те превезе колима до куће у Житковцу, причајући му о граници коју повлачи људска рука између природе која дивље буја и радних мештана који читавом обалом Мораве стварају леје, копају бунаре, обнављају старе долапе, да би каналисали природу, и уместо да земља рађа шаш, боцке и траву, ничу паприка, парадајз и купус. Стојиш поред лавабоа страхујући да шум воде не пробуди колегу, још једном бацајући поглед на собу у хотелу чији опис тражиш у неком водвиљу, али чак ни деветнаестовековни описи сараја не избијају из меморије, што

правдаш умором; могао си са колегом бар ћутећи попити јутарњу кафу, па тек онда, вукући торбу, ухватити такси или аутобус. Овако, сада, у прохладном јутру, замишљен и неиспаван, чудећи се што још канделабри нису угашени, заустављаш аутобус; сваких пола сата аутобус спаја две тачке на мапи градова и села, железничку станицу која се налази у Житковцу и град Алексинац. Шофер је заборавио да заустави аутобус испред хотела – не сећа се да је неко у рану зору ушао на ту станицу, зато аутобус стаје пред самим мостом. Мораш да потрчиш вукући торбу, да би задихан ушао у аутобус не надајући се извињењу шофера – градска навика – али пошто си у родном месту, шофер се поздравља са тобом и изговара неколико речи. Не знајући чиме би те понудио – као да си његов гост, а не путник – пружа ти цигарету коју узимаш због некога реда и топлине на коју си заборавио, која се у граду назива лепо понашање. Затим те шофер упита о мајци коју је видео кроз прозор аутобуса, у дворишту, како споро хода: сећа се када је она била млада! За тренутак заборављајући да си ти њен син, почиње да је описује као што посетилац започне да говори о палати, али се изненада прене, и само одмахне руком, видевши да се све приче односе само на замишљене идеале. У том разговору шофер не зауставља аутобус на станици, већ те довози до куће: отвара врата, оставља те, и маше ти у знак поздрава. Стојиш пред својом капијом која у родном месту не представља границу коју не смеш прећи; у граду те је увек хватао страх када си морао отворити какву капију или зазвонити на туђа врата. Још гледаш за аутобусом, затим у дворишта суседа, која су претворена у баште засађене цвећем, на чије леје падају сенке куће, кајсија, трешања и борова што су засађени у свим дворištima. Полако си ушао у своје двориште, знајући како се отвара капија, као да улазиш у саму прошлост, осећајући спокој, питајући се да ли да оставиш торбу и обиђеш прво кућу, погледаш башту, сиђеш до подрума, видиш да ли су родиле кајсија и смоква која годинама одолева мразевима, те да уђеш у собу када будеш сигуран да се пробудила мајка. Чујеш гласове у соби и учини ти се да неко поставља упитне реченице. Звониш. Ослушкујеш звон негде далеко. Звук је толико познат да ниси марио за притиснути прекидач. Поново си чуо мајчин глас, шум повлачења стакла на витрини, и онда ... када мајка отвара врата видиш како сунце са истока, кроз отворени прозор, осветљава собу. Јутарњи зраци се указују између ствари чији се распоред није променио откада је твоја мајка купила ормар, сто, два кревета и комоду – сточић са телевизором унет је касније, пошто си напустио собу свога детињства *и почео да студираш – а мајка још брижно спира прашину са ормара, брише комоду, чак и пере стакла, тако да на ствари у соби једино утиче* евидентна старост намештаја. *Мајка је већ у рану зору наместила кревет; прекрила га је чаршавом црвене боје са црним цветовима: у витрини су биле поређане књиге. У време твог школовања мајка би устајала* не будећи дете, *одлазила би на пијац; грдила би те после повратка, убрзано слажући постељину, а твоје отворене књиге само је премештала у другу собу, на други сто. Већ после поздрава осећаш мајчину брижност. Загледа ти лице; подочњаке. Укључује ринглу шпорета:*

„Знам да си гладан“, каже.

Човеку који годинама једе храну коју припрема мајка, када оде на школовање, дуго недостаје мајчина кухиња или чорба коју само мајка уме тако да припреми. Ево сада

поново тог мириса хране, и мајчиног кретања по соби; не дозвољава ти да се подигнеш и сам донесеш воду већ те двори. Сипа прво ракију – само једну чашицу – доноси тањир и ставља га на сто, говори да прво ти ручаш, а да за њу не бринеш јер ће она јести касније – чак и не може да једе тако рано – и да би теби добро дошао тај омлет са домаћом сланином. Спрема га сецкајући сланину и повремено гледајући на сат – време овде мили, а ти једва чекаш да се ослободиш сата и мерења времена! Затим мајка на ринули греје хлеб: твој долазак је пореметио њене планове. Касније ће отићи по свеж хлеб – ухватиће другу туру – а ти ћеш морати да се задовољиш и подгрејаним кришкама хлеба. Мајка их ређа на столу једну преко друге, причајући да је твоја соба остала иста. Она није изнела ниједну ствар из ње, чак у фиокама стоје фотографије које си ставио некада, да би их она повремено гледала сећајући се твог детињства и одрастања – нечег најлепшег што у свом животу преживи мајка – али не зна да ли ће ти сметати вика у суседном дворишту, пошто је у кући Цвеића и даље свађа, сада можда још чешћа јер су му стасала деца, па нека се и навикнеш, или подсетиш на вику у родном месту.

Драги мој, како те епистола уводи у роман, да не знам шта се десило између тебе и писца? Београд је једно мрачно и сурово место, можда због некадашње турске границе, као и разноликог становништва које се насељавало са оне или са ове стране река. Чак ни звуци некада месинганих алки на вратима, а данас звона, никога не могу дозвати. То што си писца молио да напише текст о Београду, у време његовог боравка у њему, само је твоје фолирање; временом је писац у све већој мери ниподаштавао твоје намере, није му било занимљиво београдизирање, али ти си био упоран: непрестано си инсистирао на неколико страница текста аутора-учесника, па можда си био љубоморан због оне Дубровчанке, жене коју си волео, а коју си сада желео да прикажеш, као неку сасвим другу, као да није била твоја љубав. Желео си да је прикажеш као курву, ваљда зато што ниси могао да је заборавиш, да сметнеш с ума њену лепоту, мрачну, сетну, дубоку као да је опис из књижевног дела; осим тога, чекао си да је открију филозофи, песници и писац, а онда си постао љубоморан.

Чињеница је да се налазиш у завичају, али ниси сигуран где се то место налази у твом сећању, па ти је свеједно да ли си у родном или на неком удаљеном месту које једва да се налази на карти, па те наго прене сећање нагомилано у сваком предмету који додирнеш. Мајка каже да се комшиница Снежана – она је сада права девојка – стара о твојим књигама; узима их на читање, увек говорећи како зна да се ти сигурно нећеш љутити. Твојој мајци је рекла, замишљајући те особеним из своје дечије перспективе, да си јој у сећању остао као чудак, на шта се твоја мајка лецнула избегавајући да употреби реч чије је значење везивала за религију и давну прошлост. И тада си поново чуо звук аутобуског мотора. Сетио си се да тај аутобус одвози ђаке до гимназије, те и твоју комшику, Снежану; сећаш се Снежанине игре у свом дворишту – њене косе, осмеха, трчања за тобом када те је хватала за ногавице, и када је подижеш у наручје. Тако си и фотографисан једног лета када си био на почетку студија, и када си у селима снимао приче најстаријих мештана (још чујеш гласове жена, никада пред њима не преслуша-

вајући траке) – али Снежана је сада већ гимназијалка. Помислио си колико би сада могло бити новог и усклађеног у тој згради која се назива Гимназија, па си замислио зидове, клупе, табле, тоалет, увидевши да ти је сав тај намештај потпуно одбојан. За тренутак размишљаш о Снежанином путовању до школе и назад, повремено се сећајући својих професора који вероватно још службују. Можда би дијалог са Снежаном био потајна жеља да видиш ту већ стасалу девојку *– како је рекла твоја мајка – у гимназијској кецељи, сетно се сећајући својих школских другарица које ниси видео после школовања. Представљало ти је велики напор да допутујеш у време одржавања заједничких сусрета, те да се, неиспаван, ујутро враћаш, схватајући да су много јачи утисак на тебе оставиле* неоформљене девојке, *него студенткиње које су већ постале део својих занимања која су се звала психолог, педагог, електроинжењер, лекар, не могавши да свет око себе виде другачије него што то чине баш психолози или електроинжењери.*

„Снежана је одрасла у овом дворишту тако да понекад и сама уђе у кућу или ми закључа врата када ја заборавим. Нека причају било шта о њима, они су за мене најбољи", каже твоја мајка.

Пошто аутобус наилази на неравну калдрму, точкови поскакују по њој, тако се мења и звук кретања. Ускоро само одмахнеш главом чим чујеш кретање аутобуса чудећи се како је брзо прошло пола сата. Док покушаваш да се сетиш шта си радио у овом месту, већ си испланирао како ћеш провести дан, али ово нису били тренуци за подсећање и посматрање пролажења времена у узрасту деце, ни по мајчиним борама, већ време за тако нејасну *реч* одмор *која би овде значила кретање познатим улицама, посматрање познатих брда, разговор са људима које одувек знаш, као и враћање књигама некада прочитаним, тако да се одједном сетиш њих, и полако, рекавши мајци да те не буди, завлачиш се у собу. Снежана је собу још боље опремила него док си ти боравио у њој – рука жене; сто је примакла до прозора тако да је светло падало на* радну површину, *затим је за ноћни рад наместила стону лампу и јачу сијалицу. Соба је била пуна светла, и Снежана би у њој вероватно проводила време, као да је у библиотеци.*

Легао си на кревет, помисливши: сада можеш поново да листаш књиге у тихим подневима слушајући само буку аутомобила који пролазе путем као и крекетање жаба. Убрзо си чуо само мајчино кретање по соби, њено вирење кроз прозор да би – пошто је проверила да ли си покривен – забринута пребацила ћебе преко твог тела и тиме још више учврстила твој сан. У сну си чуо мајчин разговор са неким у дворишту; утишава девојку – ваљда је била Снежана – говорећи јој да си уморан, да си путовао ноћу те сада, ево, већ дуго спаваш. Девојка је почела да шапће. Чинило ти се да си будан и да се мешкољиш не желећи да устанеш, све док ниси чуо упитни мајчин глас: зашто толико дуго спаваш? Поново је дошла у собу, и већ пробуђеног те натерала да се из собе преселите у двориште и седнете за баштенски сто.

Мајка се чуди када кажеш да ћеш остати. Никако није могла да верује да је значајан говор људи, да ћеш поново снимати и преслушавати њихове приче. Зар ниси видео да место почиње да гасне; млади људи одлазе, куће се претварају у руине, а постављени споменици током јесени штрче у природи која вене као све неприродно што поставља људска рука.

„Људи најчешће лажу“, каже. „Милане, зар мораш да их слушаш?“

Осим што ти људи постоје на земљи, у одређеном месту, и што можеш са њима да седиш у башти и слушаш гласове обмањујући се да они ту, у овом месту, постоје због тебе; тај очекивани тренутак, долазак, прелазак погледом преко ствари, слушање мајчиних речи, њена жеља да се одмориш, трајао је врло кратко, јер мајка је отпочела да понавља причу; обрадовала се у сну, слутила је да ћеш доћи (пошто је сан никада није преварио), разочарана је што ћеш поново бележити људске приче, дружећи се с пијанцима, вагабундима, ништацима. Док ниси одрастао скоро да се ниси сећао мајчине љубави, а онда је на почетку твојих студија, почела да понавља како се плаши зато што те толико воли, да је осећала страх од превелике љубави према свом детету. Тада још ниси разумео мајчину љубав, али сада, седећи са њом, слушајући како ти прича, почињеш да се сећаш својих пакости које су је највише уплашиле, па гледајући фотографију са неке свадбе пред Други светски рат, покушаваш да се сетиш дрвета на које си се попео ради фотографисања, и сећаш се само мајчиног погледа док се држиш само за танку грану трешње. Мајка узима фотографију на којој тек успеваш да препознаш дедин лик, гледајући је, пита те:

„Милане, кога желиш да посетиш?“

Пролажење времена није значило старење већ враћање искони; историја се ипак може прекрити са два-три експоната и са неколико стереотипа који је повезују, али како време пролази, схваташ да ти деда више значи него што си очекивао, и много више ти недостаје; чак и ако апстрахујеш његову смрт и претпоставиш да је још жив, заправо да ћеш га затећи у кући, или у башти коју је пред смрт обрађивао, још увек си се надао да је он тамо: креће се, ради, стари, али чим би помислио да је мртав толико је почињао да ти недостаје да си могао одмах да заплачеш, зато те мајка побуђује да наводиш имена људи за које знаш да их дуго ниси видео.

„Шта је с тобом?“, пита те. „Ти људи су давно умрли. Не само да су многи умрли, него се сасвим променило и место. Можеш да посетиш гробље.“

Но чињеница је да сам одмах приметила да има у теби нечег од тога света у ком живиш, који те негира, који ме плаши и због кога више не долазим, нити се враћам. У теби постоји пагански однос према мајци; твоја некадашња љубав према мени, била је заправо љубав према твојој мајци, или према оној Вечној мајци. Заиста, та деца која одрасту без оца можда га траже у мајци, или још горе у жени, или непрестано теже да оца убију, да оца кога немају жртвују богу кога траже, наиме, ко не верује у бога, тражи оца.

Волео си да одлазимо на брдо и одатле да ми показујеш обале; у јесен река кривуда, види се пут, осећа се мирис трулежи, пут који води на исток зове се Царградски друм, и ти често имаш жељу да описујеш пролазнике, али не само ове које називају туристима и који пролазе друмом одлазећи у Грчку, Турску и Бугарску, већ оно кретање које је много сложеније, и које се назива Путовање историје.

Питаш се да ли постоје некадашњи описи – код Каница или још старијих – путника који пролазе Поморављем, или нестаје свако место после детињства; од њега остаје гробље и ђубриште или чујеш звук – ритмично одзвањање удараца чекићем твог суседа.

Елегантно распоређене улице у глобалном плану некадашњег архитектонског планера омогућавају да испред сваке капије постоји празна површина на коју се сади цвеће или се користи за паркирање. Тако, испред капије твог суседа, офарбане зеленом бојом и широм отворене, стоји камион на чијим је вратима црним масним словима написано име власника: Тома Митић Цаке. Док пролажење дана при заласку сунца гледаш са терасе на којој пијеш швепс, видиш испод камиона, сразмерно са телом, померање суседове сенке. Од места где се види јака и заслепљујућа светлост, на све стране лете јасне и светле тачке отопљеног метала. Кућу коју је одмах после рата купио сусед доселивши се из планинског села у Поморавље, нудили су прво твом деди, али њему је после синовљеве смрти било прекасно да узима напуштена дворишта, само је одмахивао главом, како ти је касније говорио, и гледао како долазе нови људи доносећи своје навике, нове речи, које си ти записивао, слушајући свог наставника који је непрестано помињао Вука Караџића. Суседу је сада на глави детиња капа, упрљана и умазана тако да јој се не препознаје боја. Стаје у правцу улице. Низ лице му цури зној. Позива те, тражећи цигарету. Онда се усправља над растављеним мотором, непомичним и црним. Окреће се ка теби. Пали цигарету. Ветар разноси дим који куља из његових плућа...

„Жено, дођи ми помогни нешто“, дере се.

Стоји поред неисправног камиона. Затим баца капу.

„Не дери се“, виче жена из собе.

„Од јутра у фабрици, увече намештам пумпе, поправљам старудије, а нико да ми помогне“.

Додајеш му навртку.

„Умазао си руке. Остави! Није то посао за тебе!“

Сада си већ заборавио тренутке када сте се растали, и који су те подсећали на давну сету, када је комшија носио твоју торбу, тешио мајку да ћеш се вратити са дипломом професора, говорио јој да време пролази, давно већ нема царева, краљева, султана и калифа, до твог повратка нећемо знати коме ћемо служити; ваљда морамо служити Богу. Насмејао си се сећајући се његове досетке, донео му чекић и клешта, те си га питао:

„Шта треба да ти помогнем?“

Комшија није обраћао пажњу што си ти ту, иако те ко зна откад није видео, чак ти није ни пружио руку, али ви се добро познајете, зато још мало стојиш поред њега. Очекујеш да те упита нешто о Београду, или да каже: „Лако је живети у граду. Добијеш посао. Одмах станеш у ред за доделу стана“, али сусед је уобичајени дијалог с тобом оставио за другу прилику, тако да ти његово понашање изгледа као давно одгледана представа.

Мајстор чује како жена прича у соби. Остаје погурен над мотором. Уловио је неку увредљиву *реч. Трчи ка кући. Видиш жену како излази из ходника. Носи суд са водом. Мајстор не обраћа пажњу на њу, већ обувен улази у собу.*

„Куда ћеш?“, виче жена.

Окреће се. Гледа у небо. Онда не зна шта да ради. Хвата се за главу! Видиш јој згрчено лице.

„Зашто улазиш прљав у собу?“

Пошто Живорад данас не жели ни да псује, преокупиран расправом са женом, машући му – на шта он и не одмахује – полако крећеш улицом.

Размишљаш да ли да набавиш риболовачки прибор, и да већ следећег дана пецаш на реци. За сада одлучујеш да се прошеташ до Мораве, да на њеној обали читаш књигу коју си понео са собом. Листаш је. Нађеш међу њеним страницама папирић који је оставила Снежана. Читала је оне књиге које си некада прочитао. Вероватно се питала: какав су утисак оставиле на тебе? Учествује са тобом у једној игри њој сасвим новој и вероватно зато занимљивој, а која се зове: читање истих књига! Под тим утиском она је записала на малом папирићу црвене боје: Сви мисле да нису само они саучесници, већ да су у једној заједничкој мрежи која се непрестано повећава. У мрежи су сви уловљени а она заправо никог не лови. Нико не излази из мреже. Чувари подигну мрежу, избаце улов, затворе је и зашију себе у њу, *као да се ради о тексту који ће преписати на неком часу: писмени задатак из матерњег језика! Стрпљиво листаш књигу, да би у њој нашао још коју белешку, или можда поруку.*

Предели и ствари које си давно заборавио падају поред тебе док корачаш; у тихом повечерју у даљини посматраш брда ка којима корачаш. Окрећеш се. Корачаш уназад. Гледаш брда Јастрепца од којих се удаљаваш. Затим поново листаш књигу. На полеђини папира – који одмах ниси окренуо – Снежана је записала: Данас је уторак, ја сам Снежана Цвеић, усамљена читатељка, *што је вероватно било њено тадашње стање. Током читаве године ниси долазио да би прочитао њену белешку. За ово читање си рекао: тражење мириса у речима је стварање илузије о присуству жене.*

Већ си стигао до обале, ходао си по трави. Осећаш мирис бујног растиња, и поломљених грана: неко је током дана секао врбу. Сишао си до саме реке, чучнуо поред обале, затим нашао једну даску. Седео си на њој. Гледао си ударање таласа. Ускоро је пао мрак. Видео си само одсјаје по води, чуо шум реке: био си у недоумици да ли да одеш до терасе хотела, поседиш са колегом или да се вратиш кући и читаш до касно у ноћ? Још ти се ни једно ни друго није милило, ипак си, после дугог седења, кренуо кући. Месец је обасјавао цео крај. Улазиш у место. Чујеш лавеж паса. Чули су одјек твојих корака. Затим видиш ретка светла у кућама: људи су још гледали ТВ! Улазиш у своје двориште. Посматраш Снежанине прозоре – нису осветљени. Осветљаваш собу. Мајка је распремила кревет за ставање. Променила је чаршав. „Стари није коришћен, али ја ћу да ставим нов“, рекла ти је данас. Донела је ново ћебе. Пре него што си легао поставио си на сто дијалектолошки атлас. Гледао си његове празнине. Надао си се да ће до краја века бити прекривен и допуњен новим књигама и речницима. Чак ниси успео да прочиташ ни неколико страница књиге... успавао си се. Чинило ти се да се твој сан десио у далекој прошлости, у овом кревету, и да га настављаш не реметећи давни спокој.

Када би се пред зору будио у Београду, када би видео маглу која се диже над Дунавом, увек би у родном месту видео улице, куће, баште у двориштима, слушао би звуке аутомобила и често би место видео из птичје перспективе, када одозго гледаш кровове кућа, зелено цвеће, испарцелисане и обрађене њиве, и зелене равнице пресечене рекама.

И то што се предео није мењао, кривио си своје сећање, као да се оно не мења, а не да се престало са изградњом; не само да је обустављена изградња путева, фабрика, већ и оне фабрике које су до сада изграђене почеле су да се распадају; немар и небрига били су присутни на сваком кораку. Чинило ти се да је земља обележена временом, али ти ниси успевао да га разликујеш, иако си знао да време није исто на Мадагаскару, на северу Африке или Поморављу. Често ти је време било предео који си упамтио у детињству, или нечији глас; пошто се оца ниси сећао, нити гласова деде или бабе... било је то време које си мерио као седамдесете, када су они били још живи. И зато када те буди нечији глас изговорен у сну, као да се враћа неко старо време које није забележила историја, већ твоје памћење. Изгледало ти је да ћеш наставити да спаваш, да тај звук долази упамћен, цимаш се разочаран, испочетка не желећи нож светла *у оку, да би касније увидео да, ако отвориш око, светло ће учинити јасним обрисе ивица.*

Ниси знао када је почела галама, пре или приликом буђења, али вика више није долазила из сна, већ су гласови одјекивали у соби суседа, и као да се сећање претвара у презент сада видиш: пред суседом стоји жена, буновна и разбарушене косе. На себи има спаваћицу, дуго прану, тако да јој је избледела боја. Иза суседа су остала отворена врата и светло друге собе. Дете је возило мотор, *каже он. Жена једва успева да се одупре снажним мишицама.* Молим те, не буди дете. Одлази рано у школу.

Зраци који дарују сенке дрвећу прекривају жену. Виде се дојке које поигравају под спаваћицом, а жена и даље моли: Дете није возило мотор. Знаш да је стар и да се стално квари! *Онда и гурање траје још мало. Час се чини да ће мушкарац дохватити прекривач, да ће пресећи ретке зраке светлости. Час изгледа да ће га жена избацити из собе. Напокон мушкарац одустаје и каже: „Видеће он свога бога кад се вратим! Од сутра да се зна: сви устају када ја полазим на посао!“ Залупи врата. За њим остаје жена збуњена наглом променом и наизменично надима груди.*

Свађа се касније, после једног мирног и кратког лета кроз сан, поново наставља. По гласу осећаш да сада мајка буди дете да не би закаснило за почетак часа. Вика из собе се убрзо разлеже по празном дворишту. Меша се са звуком пумпања и шумом истакања воде. Мајка преко рамена носи пребачени пешкир. У руци држи сапун и додаје га дечаку: „Трљај мало уши“, каже му, „од тога неће да ти отпадну руке“. Низ најежено и упола голо дечаково тело сливају се капи воде од врата ка панталонама. Млазеве воде дечак дочекује повијених дланова и пљуска их по лицу:

„Узми сапун!“, *поново прекорно виче мајка.*

Младић нерадо трља сапуном лице и врат. На јагодицама образа остаје бели слој сапуна. Сагнувши се до саме пумпе, и стегнувши очне капке, младић пребрзо спира сапуницу са лица и врата.

„Тако“, каже жена, „ако немаш довољно нека си бар чист“.

Чим се младић усправи мајка му пребацује пешкир преко леђа и притиска га да би упијао капи које клизе низ тело.

У текст који си касније објавио, расподајући нашироко о рату у коме си изгубио оца, о његовом смислу, почео си да уносиш дневничке белешке. Пошто си престао да се

бријеш, могао си сасвим да заборавиш на оно лице које знаш а друго, ново, ниси морао да гледаш; бријање је ионако била једна обавеза приликом које си морао стојати пред огледалом. Ниси могао знати да ли си се вратио прекасно, како си записао, пошто си хтео да заборавиш Београд, као једно разнежено дериште, које су послали на студије, а тренутке растанка схватио си много касније, и сета би те хватала када би остајао сам у својој студентској соби, тако да си већ на другој години студија морао да нађеш једну жену, која је била старија од тебе, али ти је била потребна, и морала је да надомести недостатак мајке. А када се она заситила односа са тобом, ипак те ево назад, у мајчином окриљу, да осетиш топлину малог места, па дан проводиш дружећи се с мајком, сређујући кућу што *је ипак био један* измишљени посао *који се састојао у помагању мајци како бисте издвојили старе и непотребне ствари – посебно одећу – од нових, и оних које још могу да се употребе. Затим си почео сређивање књига. Издвојио си поприличан број књига које би требало пренети у Београд, а за неке ниси ни био сигуран да ли си их прочитао или си их само купио и пренео у село.*

По доласку у Житковац можда си још једном отишао до хотелске терасе, више да би поново прошао тим путем којим си толико пута корачао, да би видео ту увалу, у којој су почели да подижу кафане, нове зграде, перионице аутомобила, него што си хтео да сусретнеш свог колегу, пошто си претпостављао да је тог дана отпутовао за Београд; вратиће се назад тек за неколико дана, када би могао поново да скокнеш до хотела.

И премда су ти навике људи и живот у месту били познати, ипак су те занимали људи са којима си одрастао, и које ниси могао да заборавиш, међутим, постао си толико успорен да си изненадио и самог себе. Улазио си у купатило које си недавно поправио, мењајући гумице на славинама, дуго би се туширао, читајући лежао у кади, током вечери би ређао листове на столу, затим би исправљао текст допуњујући га уједначеним, лепим рукописом, па онда полако прекуцавао већ написани текст. Иако споро радећи, створио си већ обимну књигу. Увече си, на зидном сату, посматрао пролажење времена. Чуо си одјеке куцања, сећајући се како твој деда није успевао да издржи када би се сат покварио; док сат није радио било му је бесмислено пролажење времена без звука његовог сата. Када је прошла поноћ, чујеш гласове у дворишту као да неко изговара твоје име, затим тихо куцање у прозор. Помислио си да је Снежана ипак одлучила да уђе у твоју собу, и то у поноћ, можда чак и бежећи из свог кревета, али док си прилазио прозору чуо си глас мушкарца.

„Е, он више није онај исти. Београд га је потпуно залудео. Од факултета до куће, од собе за спавање до библиотеке – то је твој живот, Милане Тимотијевићу. Мртав си човек!“

Прилазећи прозору препознајеш глас свог другара ауто-превозника, Томе Митића Цакета. Он је некада прикупљао рукописе које се тичу Алексинца; између оних који се односе на Бога, и религијских текстова, увек би читао скарадне који се односе на период после ослобођења од Турака и које је цитирао из једне богате ризнице понашања српских кнезова; пошто нису знали за другу државу осим Турске, мислили су да би они требало да дођу уместо ага, бегова, паша, тако да је Тома посебно чувао једно писмо

кнеза Милоша који није хтео да се упушта, ни ти да тумачи, јебачке подухвате својих кнезова.

Отварајући прозор каже ти да према свакоме имаш обзира, сем према старим другарима, мада сада још није сигуран да ли стојите раме уз раме, односећи се сурово према учмалости, кичу и малограђанштини, онда заиталами. У поноћ не схваташ из ауто-превозникових богатог регистра, самосознање – како би он рекао, а која обилује необичним скандалима, који су у суштини ауто-превозникова природа – шта ће ти понудити, док пијан стоји на средини собе, док ћутите, премда и сам видиш да поред огреботине на лицу има оток. Полако откопчава јакну да би се указала покидана кошуља, а затим је баца на кревет, преко књига.

Твој другар је несвршени психолог *који сам покушава да створи своје место у друштву; једно време је радио у Немачкој, зато га посећује пар Шваба који су вероватно на пропутовању, напокон гастарбајтерска фарса служи му за причу о свом боравку у Немачкој. Пошто није успео да сачува новац који је сакупио радећи као предузимач, а није могао да се врати назад (Немци су му, за сада, забранили улазак у Немачку), пошто је рудар било најплаћеније занимање, ауто-превозник се запослио у руднику, обављајући послове за које није ни сањао да ће издржати, да би затим подигао кредит, купио једну крнтију коју је непрестано поправљао, изговарајући девизу* да више може да заради него што ће платити казне.

Првог лета, када је ауто-превозник почео да се бави овим послом, радио си са њим: седео си у кафани, опијао се, дружио се са његовом љубавницом која се читавог лета шетала поред вас осмехујући се и говорећи да још има чиме да откупи слободу којом вас опија, да би из тог доба прикупио свеску бележака које тек намераваш да упричиш – личи на ратну бележницу оштећену водом – у којој си ауто-превозника приказао као човека који обећава, *поготову што је једно време студирао медицину, тек да би је обезвредио, како је рекао (данас ти је неверовато да је издржао ту њаважу од вежби, предавања; боравак у лабораторијама и мртвачницама), са високом оценом положио је два* тешка испита, *затим је студирао психологију коју је сматрао најзначајнијом науком: психологија је раздвојила душу од материје, технологију од техницизма, религију од душе и духовности, чак је на Филозофском факултету провео неколико година. Међутим,* преломило *се нешто у њему, и више није имао жељу да омаловажава вредности: образовани немиритељ, дакако, рекао је да се, примера ради, окушао на медицини и психологији, затим је прешао на уметност – почео је да слика, и ту је остао – у уметности; из уметности се не може изаћи. Уметност је за цео живот.*

Иако си се дружио са Томом Митићем никада у њега ниси имао поверења, јер је био у стању да твојој девојци предложи да води љубав са њим, да те уцењује: ако му не даш бесмислену суму новца, рекао би твојој девојци да сте заједно водили љубав са његовом љубавницом, или би ти другом приликом, када би полазио на испит, дао новац који добија за једнодневну туру, говорећи да има за то разлог у који ти не би требало да улазиш; с друге стране када Тома није имао новца за поправке камиона, упоран до потпуне исцрпљености, поправљао га је сам. Често сте мењали карике и клипове, те намештали жице од жмигавца до штоп-светла, које су прелазиле преко каросерије, тако

да сте могли изазвати и пађење камиона, услед чега се дешавало да се камион поквари на семафору у Краљевцу, или на ауто-путу испред Београда. У датим околностима подразумевало се да ће Тома остати у камиону док не буде поправљен; у случају да га напусти, одмах би га очерупали лешинари. У време када камион није био исправан Тома би уносио два кревета, онда би нашао жене које су водиле љубав тек да ослободе децу.

Каже ти да си изгубио појам о времену: постоје радничко, сељачко и историјско време, затим град има своје време које се не мери од изласка до заласка сунца; то је време фабричких сирена, чији звук наговештава прикупљање радника. Наставља причу како се упуштао у проучавање себе самог, иако је непрестано присутан, иако је могао себе понекад да изненади некаквим иступом, али претежно је објект изучавања.

Зашто би себе изучавао? Шта ће он себи самом?

Љубав сте заменили информацијом, политику сте заменили информацијом, ваш сусрет сте заменили информацијом, једино се плашио односа који успоставља гинеколог са женом; посебно са њеним полним органом: упознај друге људе који ти нису дати комуникација је његов начин живота. Студирао је психологију, до сада је могао и да магистрира, и наглашава ти да не мислиш ваљда да он нешто позитивно мисли о психологији (о Јунгу, Фројду). Тамо где психологија није емпиријска, и појмови нису дидактички, психологија би требало да замени религију или медицину, иначе, он сам је против таквих замена. Психоанализа! То је наука за врачаре! Требало би да замислиш колико бреме психологија жели да преузме на себе. Тек што је створила књигу својих појмова а већ њени шарлатани гребу по оном што је старо колико и свет, рецимо, одгонетају мистицизам, истичући да су фрустрације део културе, да их психологија само именује, да се лаик пита да ли му се нешто свиђа или не свиђа, зналац говори да ли је нешто добро или лоше; наизглед после третмана, што се назива студирање, не може другачије да гледа на свет до из психологије.

„Психологија је већ била одређена за жртвовање. Дозволи да је још мало експлоатишем! Или психологија је постала експлоатисана, да би се отрцала! Али мораш да признаш, и поред твог поштеђивања, психологија је уништила *веру, и уместо ње довела науку. Једино што социологија иде ка групама, а психологија ка појединцу. За тог појединца коме је потребан психијатар много ме брига. Требало би га оставити у свом солипсизму.“*

Ауто-превозник је хтео још нешто да каже, али се засмеја. Није било тешко претпоставити да му тог поподнева мајка није испегла кошуљу, гурао се у аутобусу, стајао је у реду, читао пароле и слушао чуваре, и ето, он то прича свом пријатељу. Каже да му је отац умро од алкохола, зато претура по витрини, налазећи флашу, коју ставља на сто, затим вади две чаше, и седећи за столом пије час из твоје, час из своје чаше.

Поново време проводите заједно; *ауто-превозник чека папире за повратак у Немачку, а ти се сећаш детињства, знајући да ти је баш добро дошао овај повратак у детињство да рашчистиш неке од недоумица, као што је живот са неком размаженом девојком која је одлучила да не буде с тобом зато што се* бојала за своју самосталност, *потврђујући је само у избору партнера – тако си му рекао једне вечери док сте пили у станичној кафани – непрестано чекајући неког Дубровчанина, и теби чак ни то није*

сметало јер си чекао да се она сама одлучи и напусти те, враћајући се у своје детињство, само неколико година старија.

Скицирао си дијалектолошку карту; тај резерват неизученог језика. У кратком прегледу непознатом истраживачу представљао си је као збирку текстова која по вредности стоји раме уз раме са већ сврстаним дијалектима, надалеко чувеним, мада садржи ретке речи, између осталих и трактат некада забележеног говора, када су били саслушавани хајдуци, или када је стварано слово закона нове Србије. Шрафирао си сваки насељени део различитим бојама као да се ради о техничком цртежу, а затим си карту држао распрострту на столу, повремено је анализирајући, а повремено тражећи још неку написану поруку у књигама које је читала Снежана, с тим што би се чудио да се Снежана не појављује (твојој мајци је рекла да се нећеш љутити што је боравила у твојој соби). Обилазећи родни крај, тада у пролећном светлу, прижељкујући сусрет са Снежаном, почео си да провераваш дијалектолошки атлас. Ишао си пешице до удаљених села све одушевљенији говором људи. Идући ка планини разговарао си са мештанима које си сретао у пољима, уживајући у њиховом акцентовању речи, са брда си још видео реку која ти је била оријентација, а затим си скренуо са пута. Једне вечери, док се спуштало сумрачје, ниси имао чега да се плашиш: постојао је пут којим си могао да се крећеш и у мраку. Одлучио си да чекаш појављивање месеца. Када би прошао кроз шуму ушао би у црквени атар, где се ноћу поред цркве или у реткој црквеној шуми, окупљају млади парови. Седећи поред виограда, у тишини, чуо си да неко цвили. Таман си помислио да је цвилба животиње, чуо си јецај, приде, после првог осећања језе, напрезао си се слушајући пажљиво, да би поново чуо јецај. Премда си упитао ко је, *ипак си ушао у шуму, пробијао се кроз густиш, осветљавајући шуму пламеном упаљача угледао си девојку ослоњену о стабло. Прво што си помислио било је да се ради о странкињи која је желела да проучи архитектуру цркава, тражећи базилике, учећи византијску архитектуру и особености моравског стила. Није било тешко да поново пожуриш осветљавајући шуму, да би одједном, изненађен, као да се ради о филму а не о стварном догађају, застао збуњен, јер препознајеш девојку: Снежана!*

Док си се кретао кривудавим путевима поред тебе није прошло скоро ниједно возило, а сада се појављује девојка, која те грли јецајући, дуго не могавши да изусти ниједну реч. Када је престало обострано изненађење – ако се у шуми састају парови зашто би Снежана била изузетак? – кажеш јој да си већ дуго очекивао сусрет, да си повремено гледао њене прозоре увек видевши да су светла била угашена, да ниси помислио да се стиди, већ да су такве околности; крај школске године, ђаци морају да уче. Иначе није било тешко претпоставити сценарио по коме се Снежана нашла у шуми; он ти је био познат после прве изговорене речи. Њен добри знанац ју је одвојио од друштва, прошетали су, затим су седели у кафићу, чаврљали су, дуго се нису срели, служио је војску, њено друштво се вратило кући аутобусом, она није морала да се секира, знанац ће је пребацити колима. Док је узнесени момак причао доживљаје из војске изненада је скренуо са пута возећи ауто ка шуми (а ти си помишљао на посетиоце који су долазили из целог света, на историчаре из Рима, проучаваоце културе, експерте за византијску и српску историју, православне хришћане, који су истрајни у својим предлозима да се

настави са истраживањем, као што си и ти понудио своје услуге Институту за језик да се јавности изложи занемарени дијалекат), ка цркви, убеђујући девојку речником који би волео да сазнаш. Девојка је требала да се одбрани од момковог напада јер је погрешно протумачила његову намеру; сам ниси могао да схватиш шта је мушкарца поколебало да је не силује, па си претпостављао да је то можда страх од затвора, или од девојчиног оца? А сама девојка је бежећи ушла у шуму, да би ти сада благо додиривао њено раме, на шта се она померила уназад тако да си видео њену главу, хаљину која је била поцепана. Изненадни догађај те је побудио да размишљаш о љубави са Снежаном, када се, у име конвенција, ниси усуђивао да улазиш у нове односе који су се могли изродити у нежељену везу, која је превазилазила оквире у којима си зацртао свој свет. Девојка је почела да те тишти више него што си сам себи хтео да признаш, па је нехајно повукла руку и додирнула твоју, вукући те кроз шуму час на једну, час на другу страну, али требало је наћи пут и стићи до реке. Снежана више није личила на беспомоћно створење коме треба заштитник, већ на девојку која је у датој ситуацији реаговала свом снагом, а то што је мушкарац био слабији... а сада се пита да је нећеш ваљда оставити, па те грли... Када си стајао на пропланку, покушавајући да утврдиш где је пут, ставила је главу на твоје груди, непрестано те нешто запитујући почев од догађаја у шуми, до твог живота у Београду, највише се интересујући да ли живиш сам. Морао си да је ућуткујеш, заледајући јој лице: јасно видиш огреботину на њему. Нежно додирујеш прстима благи оток, откопчаваш јој јакну, заледаш како је искидана кошуља открила њено раме и дојку; упустио си се у игру да би се смејао.

Морали бисте сићи до реке коју си ти чак видео у описима путописаца који су је скицирали на мапи, сећајући се да је тим путем наступала турска војска, и да није ноћ, поглед би се пружао до саме Мораве. Могао би да замислиш пешадију, коњицу и артиљерију како се крећу ка цркви. У ведром јесењем дану боја перјаница, коња, униформи, мешала би се са бојом природе. Овако, ако не стигнете на време до села, Снежанини родитељи ће узнемирити цео крај.

Пошто ниси урадио оно што се изненадно наметнуло – вођење љубави са Снежаном, сада мораш непредвиђени живот да замениш оним што постоји, што је очигледно... Твој боравак у родном месту постаје бесмислен, можеш да се бавиш истраживањем дијалекта због чега си и дошао, али снимање говора на рубним језичким подручјима давно си већ урадио, само ти је преостало понављање радње, *или што би се назвало гомилање глагола; у зору устати, умити се, шетати, слушати, читати, проверавати некада написано и допуњавати га, погледати да ли стоји камион испред комшијине куће и констатовати да је још ту, да ће га по подне поново поправљати, затим ослушкивати звук мотора приликом пролажења аутобуса, седети у башти са мајком и комшиницом, питати о деци, посебно о ћерци, затим предвече спавати, те отићи до реке... Таман си помислио на прекидач, када се светло само угасило, чинећи бесмисленим свако остајање у кући и претраживање књига у мрачној соби, зато си изашао напоље и пожурио ка светлу које је долазило из кафане.*

Затекао те је исти распоред столова као некада: од шанка до зида стоје четири стола, а у другом делу још четири који би требало да буду столови за ручавање. Док разгледаш просторију као после повратка са путовања, наравно, посматраш конобарицу која повремено устаје да би услужила госте, па се враћа и седи у шанку, безбрижно листајући Бурду до следеће поруџбине, нехајно, често и не гледајући страну коју је отворила, пита те када си допутовао, можда и не желећи да чује одговор. Ускоро почињеш да обраћаш пажњу на госте који седе за столовима осветљеним свећама чији пламен титра по лицима тако да препознајеш старе другаре; не окрећући се знаш за којим столом, осветљен великим свећњаком, седи ауто-превозник који је видео како полако улазиш у кафану, и то још у мраку, *помислио је да тражиш нешто, па те пита да случајно не тражиш Филзлаусе, алудирајући на твоје разгледање кафане, онда, после уобичајених питања, поновио је омиљену фразу:* А онда су живели срећно и дуговечно. Јебем те срећо која дуго трајеш, *наравно, ниси заборавио фразу, приде те засмејава, плаћаш неколико тура и седаш за ауто-превозников сто. На питање како је у Београду, одговараш да је Београд топли балкански град, и да у њему и туку и јебу из љубави. Ауто-превозник каже да се овде догађаји дешавају касније од мереног времена, тако да људи два пута виде већ давно доживљено. Кажеш му да то знаш, да писци измишљају, да те не може засенити фантастиком. Позната су ти и чудеса. Овај садашњи део Томиног живота, откада је престао да студира, и дошао на идеју да се бави превозом, испрва га је испуњавао, чак је то и био уносан посао, могао је да обезбеди средства па да се посвети сликању, али је касније дошао на идеју да прикупља старе списе (вероватно је још био у тој фази). Говорио ти је како се овде дешава све супротно од оног што очекујеш, а пошто је додао да ће ти испочетка испричати причу; штавише на почетку света постојала је вода, онда су Земљу бацили у воду. Негде је вода потопила Земљу, а негде су брда остала да вире из воде; још траје то непрестано затрпавање бездана. У њему су потопљене душе умрлих и не треба заруних изворе, бездане и пресишта. Рај није ко зна где већ је потопљен у води.*

Питаш га да ли зна којим језиком су говорили његови преци, и да ли бисте се могли споразумети са њима, да ли прикупља речи које се изговарају само у вашем родном крају, да ли би га сакупљачки рад могао утешити више него што би желео да то призна, или и даље истрајава на томе да је скептик. Тома, међутим, каже да такав рад никоме неће бити потребан, и да језик може да се веже за две речи – упорност и случајност; у крају где нема писаца, да бисмо сачували језик, требало би се обратити документима. Ни говора да се по евидентираним документима може потврдити постојање неких места, њихов највећи успон (рецимо када је град доживљавао процват), *али документи писани на разним језицима занимају само људе као што си ти, осим тога радећи једну годину као професор средње школе, захтевао си од својих ђака да доносе снимљени материјал: говор најстаријих људи, тако да говор који истражујеш твој је говор, знаш га из детињства, одрастао си обилазећи села и градове. Поред тога што си истраживао говор граничних области, и самог краја, желео си да језик читавог подручја посебно обрадиш и да направиш једну граматику која би могла да буде занимљива за будуће истраживаче; што се тиче старог говора, који си нашао описан код претходних*

истраживача, закључио си: више не постоји језик којим су се споразумевали твоји преци, и са њима се не би могао споразумети. Сада се сакупљачким послом бави читава екипа; твоја сазнања су све већа. Чињеница је, како каже ауто-превозник, да постоји архива на коју је упућен, али... наглашава, ако не буде писаца, изговорено ће остати мртво. Унеколико, ти си знао да Тома догађаје дели на могуће и немогуће, а да су му страни атрибути попут: фантастичан, хуман, подмукао, перверзан или пак: верник, неверник, религиозан, зато их није додељивао људима. У садашњим околностима могао си да се сећаш како ниште приче делили на измишљене и истините, већ на занимљиве и незанимљиве, поготову вас није било брига ако неко прича истинито а неинтересантно. Томини доживљаји били су најзанимљивији, слушаоци су мислили да лаже, а Тома је причао истину; звали су га измишљант. *Тома је знао да су давно завршена твоја истраживања дијалекта, да ви то заправо причате о вама самима; ви сте постали јунаци приче, а да ти то ниси приметио. Можда си хтео да опричаш мештане и да останеш изван приче, но, то неће моћи, ипак, Тома ти је завидео јер већ бити писац (знао је да ти потајно пишеш и зато те је саркастично назвао писцем) једно је, само по себи,* ненормално стање духа, *а Тома није имао оправдање за своје поступке, па је права реч за његово схватање била „лудило". Када си стигао у родни крај већ си имао књигу о дијалекту Поморавља, поготову што си је давно написао, зато је било нејасно зашто си дошао, па су се људи питали да ниси на одмору или желиш да постанеш јунак приче, привилеговани наратор; за тебе постоји само свет приче.*

Томину улогу данас ниси желео да слушаш. Дао си му на знање пажљиво уступајући, да га не би прекидао у причи, да ћеш отићи, и поздрављајући конобарицу покушао да изађеш, али задржала те је жена из кухиње питајући те зашто желиш да оставиш ауто-превозника, пошто га ти најбоље познајеш, јер чим је проговорио, грцала је она, гегајући се кроз кухињу, опиће се или ће се појавити лопови и безобразне снаше; ускоро ће у кафани бити таква галама да неће моћи ни да се чује Томин глас. Пошто је Томино вече било посвећено сусрету с тобом, није ти дозволио да одеш, питајући те зашто бежиш од приче, мада, кажу да нема ничег оригиналног под поетским небом. Мораћеш да се окушаш и испричаш причу, сећајући се како си ти некада измишљао приче, и како је Тома успевао да изведе *њихов садржај; како није био узалуд јунак приче или филмски јунак. Осим тога ти си добро знао да је то био посао лудака, мада си разумео колико вам је много значио филм, па си се нагло упитао колико дуго ниси седео у овој кафани, са Томом, који не знаш да ли говори ради себе или* ради несвесних правила којима обилује филм. *Пијеш безукусну кафу, коју ти доноси жена из кухиње, не знајући како је скувала пошто нема струје: после првог срка више и не подижеш руку да шољу поново примакнеш устима, слушаш добовање кише која није престала да пада, видиш млазеве воде који лете по улици и бацани ветром ударају у прозоре, док шум пљуска гуши гласове, и чекаш да ауто-превозник буде још више незадовољан што се не упушташ у расправу са њим, јер је већ причао како твоје колеге не успевају да комуницирају с мештанима. Да вас мештани не би третирали као лудаке, који се интересују за њихов језик, требало је учинити нешто; најбоље је било исмејати табуе: власт или љубав. Тома Митић Цаке је почео да осликава тебе као особењака, али мештани су знали*

чији си син и ко ти је дед. У новој причи почели су да се појављују биолози, преокупирани својим радом, који нису успевали да збуне мештане: непрестано су носили епрувете, сакупљали биљке, занесено лутали пољима тражећи најбоље узорке, али мештане нимало није занимало истраживање биолога који желе да спасу место од неких непознатих животињица *које су се намножиле... Како у причи Тому прекида долазак струје узвикује да је коначно ноћ осветљена, да је све учињено да ноћ буде осветљена, да што пре изађемо из митолошке таме, и да нам само још недостаје писац или нам фали камера.*

Долазак струје ти омогућава да пажљиво разгледаш просторију која је окречена, и чији су зидови прекривени цртежима локалног уметника, чак је купљено и неколико нових столова и столица, али гости радије и даље седе за старим и расклиматаним столовима, и сами делују као да ту седе, већ годинама, зато и немају жељу да било шта кажу, већ пажљиво слушају Томину причу који говори само у изузетним случајевима, увек описујући неку жену, а част опричавања овога пута има лаборанткиња. У једном селу присуствовао је хајци против истраживача; док је био гладан, у грозници, очекивао је да му неко донесе ручак, тако да је упашена лаборанткиња побегла заобилазним путем ка граду, док је он, са још неким момцима тукао једног биолога, затим су се смиловали. Иако су га сматрали својим заробљеником, ипак су му омогућили да бежи. Док је биолог бежао, Тома није видео лаборанткињу која изгледа да је имала састанак са биологом. Чак није био сигуран да ли се ради о лаборанткињи или је то само једна жена из екипе, коју је назвао Безлика, па је био жељан да његова сперма потече по њеним светлим длачицама; наиме коначно се надао измележеном стасалом потомку који ће нешто упамтити од Томине прошлости. У суштини, Безлика се није упашила, иако су јој буквално покидали одећу остављајући крпе да висе заједно са гимазовима које је испитивала. У својој наости, потентна, огрнута кожом као царском тогом, *са оживљеном тежњом за парењем, била је прапочетак преуште женке; речни таласи, жарила од меса, затим шумови и врисак у безнађу, доводе га до тога да Тома мора да говори о фонетском иверју, али не жели да те гласове уноси у причу, већ само говори о процепу њених* оресавелих робовских застава, док је г*ледао дроњаву, и док се чудио да се Безлика не обазире на силовање. То што ауто-превозник тако лепо прича о том догађају свакако да сам чин силовања нема залога у причи.*

Сукоб биолога и мештана се даље настављао; момци су спречавали биологе у обављању свакодневних обавеза, а како су се владали биолози Тома није умео да ти каже, међутим, туче нису помогле, биолози и даље нису напуштали место пошто је откривено као еколошки локалитет. Размножавање гимазова је подвргнуто испитивању. Иако је материјал недовољно испитан, сматрало се да се ради о нехотичном озрачењу, или да су се изменили еколошки услови живота, што је омогућило неконтролисано размножавање неких врста. Једино је срећа што је био крај сезоне и ускоро ће нестати истраживачи, да би се поново појавили на јесен под бољим условима и када би их штитила милиција. Научник који је први дошао да истражује локалитет гледао је, разочаран, како се умножава генетски материјал *постајући бастардан, а он немоћан да то спречи само је посматрао како се живот претвара у прах.*

И тако, уморио си се, Милане Тимотијевићу. Твоја филозофско-аргументацијска потка – потребе вођења љубави, чувања и видања непреболне њене ране – стоји увек у свој својој оштрини, насупрот жени и њеним потребама. Дакле, у питању је страх. Ниси имао храбрости, Милане Тимотијевићу. Напокон више ништа не очекујеш, кажеш да ти је ритам синтаксе личио на кретање током дана; губио си себе из вида читајући о дијалектима, примећивао си да те сврбе уста, псовао си, а глас ти је личио на мумлање животиње, ниси препознавао речи које си изговарао, покушавао си да изговориш своје име: звучало је неразумљиво! Нећеш више моћи да говориш! И не само да нећеш моћи да говориш, него више и ниси имао шта да кажеш, тако да си могао само да читаш. Тома Митић Цаке је био у праву – убио те је тај Београд.

Прилазио си огледалу, чудио си се: колико се дуго ниси огледао? Спуштао си књигу, гледао си како су ти се уста померила у једну страну, чак је и подочњак клизио, али због бркова ниси примећивао да су ти се искривила уста. Дуго си масирао образ, присећајући се: када ти је први пут заиграо нерв? Онда си наумио да кажеш кућа, те си мумлао. Остајало ти је да ћутиш и споразумеваш се гласом који не разумеју саговорници. Поред тебе је стајала та књига о дијалекту. Изашао си напоље трчећи степеништем. Осмотрио си двојицу странаца: бесциљно су шетали улицом! Подгојени људи са покојим златним зубом у вилици. Слушао си једног господина како говори да су његови преци деценијама живели на брегу, рађајући се и умирући, идући од паланке до брда, од брда до паланке, да би мушкарци само у време војске и ратова одлазили даље од града. Ето, он није наставио живот својих предака који су живели испод Јастрепца, волели се и рађали, патили, гинули у бојевима помињући слободу нејасну и неопипљиву. Док је занесени старац настављао да прича, ти си се поздрављао са њим, журио си за једном госпођом, пошто си познавао њеног супруга, ратног инвалида, драгог човека и шаљивџију. Сазнајеш да удовица одлази у башту, чак ти и каже да, док је копа и залије, облије је хиљаду знојева, затим ти је причала о неком мушкарцу, схватио си, о твом другару ауто-превознику. Пошто је живела са мужем, инвалидом, вероватно су јој недостајали мушкарци, и ето, сада, Тома жели да води љубав са њом.

„Господине, кажем му ја, нисам жена за тебе. А он ми каже: водим љубав са старијим госпођама, плашим се: шта ако умру? Млађе могу и да ме причекају. Не желим да ми остане дужна ниједна жена.“ **Link 4 стр. 237**

По подне те је секретарица часописа слушала с неверицом. Није разумела зашто ти је толико стало до публиковања твојих радова, када читава твоја замисао изнова мора да претрпи промене, када се у твојим истраживањима појављују нови моменти. Ниси знао шта да јој кажеш. Пре одласка могао си још да посетиш једног џез музичара; гледаћеш поново окупљене вршњаке који су још увек чекали посао: психолог, један песник, певач, две девојке, двоје из Немачке и пас који ће се врзмати између ваших ногу, док ће екран повремено приказивати ваша лица, затим ће се вртети порно-филм, кружиће цигарета хашиша, а затим ћеш отићи у неко друго време, можда стварно, можда приповедно или се још мало осећати узалудним.

Док си се дружио с писцем увидео си да се уопште није занимао за тебе, чак те није питао шта радиш, чиме се бавиш, иначе, ниси приметио да је писац веровао да сте

толико слични једно другом, да вас одговори још више могу спојити, али ваше дружење није било разлог што си га позвао да ради у твом родном граду.

Да није заборављања и издвајања, памћење би се и даље сводило на архивирање глупости, па нам не би помогла ни љубав према књижевности?

МИ, заменица. Прво лице множине.

Чим почнете да плачете, започињете комуникацију: социјална сте особа. А када проговорите, одмах сте ми, *или чим изађете на улицу* ја *у комуникацији постаје* ми. Ми *као маса и утапање.*

Ми смо знали да је порно-литература акт: часописи за фотографију какве смо само могли да видимо у старчевој кући и које он нама, специјалцима, није дозволио да додирујемо.

Седели смо у старчевој соби пуној старог намештаја.

Старац би у кухињи кувао чај, једино пиће којим нас је служио, и прелазио у своју собу, а ми бисмо сами доносили и сипали чај, док би старац из рафова вадио књиге са градивом које је желео да нам представи, радујући се што поново, у старости, неко има користи од оног што је он некада давно радио.

Рекао је да постоји осам врста вагина.

Требало је да изговори осам речи.

Иза сваке речи стајала је по једна окарактерисана вагина, као да је осам врста вагина било осам речи које могу да се изговоре али без гледања у означавајуће.

Речи нису имале снагу предочавања, те смо очекивали да ће старац навести осам имена, осам жена између чијих ногу ће стајати осам речи; саме њихове вагине.

Плашили смо се да не наведе осам страних речи, које ће нама бити незначеће;

једина реч латинског језика која нам је још и нешто значила била је *ваїина*.

Док је причао кретао се између стола и прозора.

У вечери сунце је осветљавало двориште и пут којим су пролазиле жене.

Соба није била осветљена, тако да смо јасно видели пролазеће особе у поподневном сунцу, и уживали у померању кукова, глава и тела.

Још док је био жив чинило нам се као да је некада живео. Када је умро чак смо се и питали: мислили смо да тај старац одавно није жив.

Гледамо пса испред капије. *Наїадају їа* пружене руке, сунце, врело тело кучке. Припијен је уз ограду школе и уплашено гледа људе. Његово уздрхтало тело, делимично увучено у кучку, постаје мета. Прво на улици застаје један старац, коме се тресу руке, и коме с времена на време заигра образ. Касније застају младићи, па ђаци.

Људи чупају колчеве, деца доносе камење, гласови прете: доћи ће учитељ! Прсти показују да се појављује учитељева фигура. Али деца сумњају.

Говоре: „Не! Нема учитеља."

Однекуд пролази жена. Носи кратку сукњу, торбу на рамену, њише се у пролазу. Са балкона неко виче: „Удриии!"

Једино се природно понаша пас. Грчи му се уздрхтало и напето тело: прима ударце, припитомљава камење. Беже жене. Не осврћу се. Чује се бат њихових потпетица, али и даље румене.

У дворишту се појављују многи лајавци. Почињу да кидишу али су далеко од палог камења. Само је оплодитељ преблизу. Чак га и ритају. Он је и даље згрчен и уденут у кучку. Осећа да је још једино способан за оплодњу.

Сутра ће гласније лајати и неплодни.

Ми нисмо желели да живимо у породици. Нисмо дуго ни знали да су нас расподелили по породицама. Ипак наше старатеље зовемо тата и мама, а да они нису то били. Не значи да нас нису волели, и да се о нама нису бринули. Али када сам сазнао да немам родитеље, било је прохладно време, изашао сам напоље у кошуљи не осећајући хладноћу. Рекао сам: „Ја немам тату и маму. Никада их нисам ни имао. Али имам човека кога зовем тата, и постоји жена коју зовем мама." Кренуо сам ка станици. После Бечког конгреса Србија је морала да направи пругу, а откада је направљена пруга места се деле на она поред пруге и она која су далеко од пруге. Временом су се многа места преселила поред пруге. Важно је да се место налази поред пруге. Пролазе возови. Млади људи излазе да сачекају воз. Железничка станица се није променила откада је изграђена.

Она је иста и данас. Не желим да је описујем, ставићу слику уместо описа.

Железничка станица Алексинац

Све што се дешава у месту, дешава се на железничкој станици и у кафани. Највише волимо да изађемо на станицу. Као и сви момци изађем на корзо. Зову ме Тупавко. Мени то не смета. Има разних надимака. Не знам како их бирају. Мој је скоро безболан. Једног зову Дупе. Морам да признам да је Тупавко много боље. Овде свако има свој надимак.

Сви ти млади радници који су одскора радили на железници имали су очеве који су четрдесет година били железничари, и били су моћни. Већина нових шефова били су њихови ученици, и нови шефови морали су на посао да приме децу њихових радника. Та деца су била моћна. Ипак нису завршила железничке школе. Међутим, свађали су се са шефовима, били су безобразни, најчешће нису хтели ни да раде. Додуше, било је мало послова тако да би новозапослени радници седели по кафанама, за аутоматима или у кладионицама, и само када би било посла шеф би их позивао како би одрадили и то мало посла. Дешавало се да они не желе да дођу да раде, него прете шефу да ће бити смењен и говорили му да је идиот, а он им је претио да ће им одбити од плате, нервирао се и на крају је прецркао.

Писац ми је дошавши овде помагао, и ја сам га поштовао, иако су мислили да је овде доведен од власти, да ће се тек видети његова улога. Помагао је писац и другим људима. И неки су пишчеву великодушност ценили, а неки други су га сматрали будалом. Зар да помаже људима које скоро и да не познаје? И док је помагао мушкарцима било је то и нормално, а када је помогао једној девојци да се запосли, е ту се већ стање искомпликовало. Помагати девојци – ту би требало да постоји неки разлог. Лепа је! Водио је љубав са њом или ће тек водити! Иначе све има свој разлог, па и његова помоћ. Сумњали су гости кафана, затим изгледа девојчини родитељи, те су у таквој клими нагонили и девојку да почне да сумња. Једном га је срела на улици и упитала који су били разлози да јој помогне? Али писац није знао да наведе разлоге. Можда чак није ни размишљао о разлозима. Једва се откачио од девојке, обећавајући да ће је убрзо посетити, па када је ушао у кафану још увек је био збуњен. Мене је, наравно, одмах чекала кафа и заштита ако би ме неко малтретирао, али му нисам могао помоћи.

Писац каже да је оно што је вечно највећа лаж – религија. Никада није било да људи нису поверовали у приче ма колико биле немогуће.

Без обзира колико човек воли и поштује Бога никада му се неће обратити са Ви. Али зато онима од власти и од моћи, од којих страхује, почеће да се обраћа са Ви. Богу ће се увек обраћати са ти, или можда са великим Ти. Творац.

Хајде да урадимо нешто да нас Тома уврсти у сцене за свој филм – да будемо филмски јунаци или да будемо литерарни јунаци овог писца, говорили смо.

Требало је да ме ожене. Не, ја нисам познавао ту жену, и нико од нас је није познавао. Није је познавао ни онај старац који је познавао све људе овог краја.[14]

Једноставно, моја будућа жена никуда није излазила. Њени су је чували. Зар је могуће да су је толико дуго чували. И једног дана су одлучили да је удају. Мој отац је

[14] Где је онај вулгарни, луди старац, што се само нама обраћао? Иначе, ко ће други да га слуша. Сада, у осамдесетој, постао је вулгарни старац. Причао је а ми смо се чудили. Причао нам је о жени. Одабрао је ту тему: љубав, враћајући се жени после много година. Нико није желео да га слуша. Само смо ми били осуђени да слушамо речи које он изговара. Као да се сада у језику будио, па је био збуњен шта све може рећи. Радовао се, просто је певао као да је језиком дозивао заборављене љубавнице. Играо се и вукао жице као на инструменту.

Говорио је: „Волео бих да ме слуша и моја жена коју су стрељали, комунисти. Зашто? Одмазда? Освета? Ја и њој говорим. Она ме слуша. Она ме сигурно слуша. Мало је љута. Црвени, забацује косу, види се обрис њеног прћастог носа. Какву је гледах онда?“

искористио то што би ја требало да се оженим, а успут примам и некакве паре које могу да користим сада кад сам ожењен. И стварно је био у праву. Само што ја нисам знао зашто бих трошио паре које ми припадају. Али мене нико ништа није питао. Рекли су ми да се лепо обучем. Моја мајка је изнела белу кошуљу коју никада до тада нисам носио. Чак је мирисала на штирак и на сапун. И сваки део одеће који су ми додавали мирисао је на лаванду. Отац ми је намигнуо. Рекао ми је да се ништа не бринем. Женидба дође једном и прође. Не би требало да га обрукам бар у једном... Скупио је обрве и климнуо главом тако да сам знао о чему је реч. А што бих га ја обрукао? Ништа ме није ни питао. Једино што ми је на помен жене заиграло срце. Могао сам само да мислим на њу и да се питам како изгледа. Мајка ми је показала њену слику коју не знам где је могла да набави. Рекла је да је лепа, што сам ја и потврдио гледајући девојчино ниско чело, шишке које су јој падале на очи. Питао сам: какве су јој очи? Отац се насмејао. Рекао је... када се он женио није питао какве су боје очи младе него каква је у куковима. Зар стварно не знам шта је то лепота, него понављам неке бласфемичне речи. Зачудио сам се и питао га шта је то бласфемија. Он је одговорио: када се нађем пред голом женом нека јој прво погледам боју очију, иако их не могу видети од косе која би падала преко чела.

Нисмо се још били сви оженили, али већи број нас је већ запловио брачним водама, па зашто сада не бих и ја. С тим што ми се девојка свиђала јер после првог виђења нисам више могао без ње. Чак је и личила на мене. Имала је повијени врат, како се то каже „кривошијаста“, мало је замуцкивала у говору као што и ја замуцкујем. И док је седела преко пута мене, почело је срце да ми куца толико снажно да нисам знао како бих издржао, те сам морао да излазим у купатило. Тако ме је прозрео мој отац и одмах ме је пожуривао да што пре одемо. Рекао је да ће се он заузети да ми што пре доведе девојку. Већ исте вечери почео сам да осећам да је волим, али сам се плашио да одем до ње. Нисам се плашио ње него сам се плашио себе, не знајући како ћу издржати да је гледам, да се здравим са њом, док она врцка поред мене, изазива, врска код прича. Још када потклекне мени се утроба покрене, и могу да пукнем.

Долазио сам до њеног дворишта. Гледао њен прозор. То није било тешко пошто јој је кућа била на обали потока и прозор јој је гледао директно у шипражје. Мислим да није знала да се ја налазим у врбаку, иначе зашто не би дошла до мене и осетила то што се зове љубав. Међутим, била је толико стидљива да није хтела ниједном да изађе када бих је позивао, те није хтела са мном да оде на игранку где смо се сви окупљали, и где се дешавало да плешемо са неким девојкама. За разлику од мог оца, који је био пензионер и могао је непрестано да ме надзире тако да сам морао да бежим од њега и одлазим на железничку станицу, да бих увече добијао батине, девојчин отац је радио у фабрици која је производила профиле. Онако мали и здепаст – чинило ми се да је врло јак. Никада не би требало да се сукобимо. Због тог тастовог посла дуго су одлагали наш следећи сусрет. Намолио сам оца да је већ једном доведе. И довели су је увече пред спавање. Само су је оставили и отишли а она је скрштених руку, оборена погледа, стајала насред собе, не знајући шта да ради. И када јој је мој отац показао нашу собу – собичак који смо претходних дана припремили – она је

једва чекала да уђе унутра а да ништа није рекла. Вероватно би се закључала, да кључ није био код мене и после не бих знао шта да радим. Можда бих морао и врата да обијем. Овако чим сам ушао рекла је да ће викати ако је будем додиривао. Морао сам да прибегавам лукавству, говорећи да се не плаши, да смо муж и жена, да ћемо сада да се играмо као и сви мужеви и жене. Убеђивање је толико дуго трајало да сам изгубио вољу за љубављу. Легао сам поред ње, и чекао да се она смилује и помисли да сам љут. Пошто смо били муж и жена и пошто није хтела да ме наљути, загрлила ме је и почели смо да се љубимо. Захвалио сам богу што је ипак успела да схвати шта је потребно да радимо. Међутим, као мушкарац морао сам да знам да ли ми је млада невина или је водила љубав пре него што се удала за мене, па сам је то питао на шта је она само одмахивала главом, и ћутала. Ништа није хтела да ми каже. Почео сам да сумњам питајући ко је био њен први мушкарац. Сумњао сам чак и на њеног оца пошто нисам знао да ли је он њен прави отац или је она штићеница. Новине су често писале о искоришћавању и приморавању деце на блуд. Затим сам наводио имена оних кафанских хвалисаваца који су причали о женама са којима су водили љубав. Девојка је само вртела главом. Шта сам још могао да захтевам да ми каже? Јер када ме сутра буду упитали колико ми је млада невеста била невина, нећу моћи да им кажем. И знам да ће непрестано понављати „е мој дечко шта све има у свету а ти живи у заблуди“, као што су недавно понављали када се оженио један од нас, такође штићеник, инсистирајући да знају колико му је млада била невина. Тражили су чак да он њену невиност изрази у процентима. И то наваљивање је трајало толико дуго да се момак расплакао. Тада га је у заштиту узео мој другар, писац, говорећи да балавурдија својом агресивношћу заправо скрива своје незадовољство, своју немоћ и своје незнање. И шта њих брига каква је била млада овог момка. Па они не би ни видели ону ствар да крава носи гаће. Тиме их је само изиритирао те су почели да га нападају говорећи му да он своје знање испољава у свом Београду, а да га овде нико није звао кићеним курцем, да не мисли да је овде стигао у палоцију... и тако понављајући псовке, баналне речи, наставили су напад. Не подучавај друге нарочито боље од себе, рекао је писац. Али врађања су трајала све док није ушао милиционер и избацио напоље све госте који нису имали возне карте, говорећи да је ово место само за путнике. Једино сам ја, захваљујући писцу, остао са једним другаром, који се такође скоро оженио, и радио је у руднику. Сада се милиционер окомио на мог другара питавши га зашто је рудар. На шта је мој другар одговорио да мора да зарађује. Ето, има оца и жену, па како да их остави без прихода. Сви смо ми знали да му отац живи са женом, а сина је послао да ради у руднику. И мој другар у својој наиви и ограничености то не види, већ мисли да га мангупарија лаже. У руднику може и да погине. Ето, живот је тај свет, како каже писац, свет који живи у свом цинизму, својој надмености, па смо им утеха или забава. Али када рудари седе у кафани мом другару нико не сме реч да каже. Чак рударима поручују и пиће. Мој другар је тада даса. Седи заједно са својим другарима са којима мангупарија избегава да се сукоби пошто су рудари дошли из разних крајева, непоткупљиви су, борбени, чувају једни друге и чим чују да се неко од њихових другара, рудар, потукао, ето њих у кафани. Нека сада виде шта

ће са толиким бројем присних људи, који чувају једни друге а тако су различити. Скупљени с коца и конопца, како каже конобарица, која и најмање сме да им се супротставља, већ је увек, када су рудари у кафани, са њеним љубавником, милиционером, понекад чак и са целом патролом. И тада мога другара рудари питају ко га је зајебавао, а он је увек био добар дечко и лаком. Никада не пружа прст на друге. Само каже да су гости његови другари и да су се шалили... Знају се одувек. А не дао бог да пружи прст на неког омладинца јер био тај био претучен а можда чак и избоден ножем.

Ускоро сам установио да моја жена и ја много волимо да водимо љубав. Почели смо то да понављамо. Она се ослободила и често је чекала гола говорећи да смо постали прави љубавници. Ипак ме је понекад одбијала, међутим расправа није смела да се претвори у буку и да се свађа чује у кући. Да сам дуго заједно са женом први је приметио мој отац. Ујутру би улазио са тојагом у моју собу и одвајао би ме од жене. Тукао би ме и истеривао из собе. Нису смели да ме остављају са њом. На крају ни жена није издржала живот у таквим условима, без интиме, већ ме је напустила. Ја сам онда долазио у кафану и тамо се опијао. Али лагали су да мȋ, неурастеници, много волимо да водимо љубав са женама. Исковали су чак и причу да сам, када су ме оженили, толико волео да водим љубав са својом женом да је млада морала да утекне.

Једне ноћи је мангупарија платила једној курви да се потуца са мном и још једним. Онај други је био градски тип. Мало је шепао. Седео је по кафићима, пио кафу.

Онај шепави је био први, а ја, кога су звали *онај коīа је наūусшила жена,* требало је да будем други по реду. И док је овај шепави облежавао жену, ја сам вриштао:

„Пустите ме! Стаде ми срце."

Можда је та прича била и истинита. Жена ми је стварно побегла. Нисам знао зашто. Једноставно је нестала и више нисам могао да је нађем. Посећивао сам њеног оца, свог таста, али он није знао где му се ћерка налазила. Оно са курвом је било стварно. Одмах нас је лекар одвео у амбуланту, и дао нам седамсто кубика, како је рекао. Тада су рекли да је понекад и добро да човек буде помало начет јер онда постане штићеник државе и прима помоћ, чак му обезбеде и посао а ово цело друштво дангуба мора само да се стара о себи. Ето, морају да раде на истоварању вагона, утоварању цигли. Нигде да нађу некакав господски посао. Можда сам тада и схватио да ме ти људи воле, јер да ме не воле не би ме ни помагали. Не би ми ни плаћали пиће у кафани. Посебно онај човек кога је оставила жена, и који је петком обавезно седео у са нама. Чашћавао би нас и говорио да је много волео своју жену. Онда би се затворио у кући и не бисмо га видели до следећег петка. Седећи са нама само би ућуткивао моје другаре који су га тешили. Говорили би му да његова жена не заслужује да он толико пати због ње, да је била нимфоманка. Он није желео да их слуша, и није волео да се тако ружно говори о женама. Па чак ни о станичним курвама. На крају би рекао. Збутам вам га мајке. Реч коју је писац, бринући о језику, већ записао.[15]

---

[15] Писац је волео да пише о локалним карактеристикама језика, и оно што је кафанска свакодневна конверзација.

Чим почне да ти расте стомак почињеш да дижеш споменик палом борцу, тако говораше већ вековима овај народ у време доконих, саборских славља, као и у предасима тежачких

Моје другаре који су дошли из војске на одсуство, остављени господин је чашћавао пићем. Била је нека прохладна јесења ноћ. Никога није било на улицама. Људи су само седели у кафанама. Није било чак ни путника. Конобарица је тражила од нас да се разиђемо. Али овај остављени човек нудио јој је пиће. Рекао је да вечерас мнемише.[16]

Затим се тужно осмехивао, поново причајући о својој љубави, да би се на крају појавила једна жена којој је отишао последњи аутобус. Морала је негде да проведе ноћ. Остављени господин јој је понудио пиће на шта га је она упитала зашто јој нуди пиће. Шта он мисли о њој? Она само случајно борави у кафани пошто јој је побегао аутобус. На крају је прихватила да попије кафу, пошто јој је овај напуштени човек рекао да је свим гостима поручио пиће а не само њој. И путница је ћутала и није знала шта да му каже. Међутим, чим је изашла напоље, у башту кафане, и отишла ка клозету, мој другар, војник, пошао је за њом. Нужник се није налазио у кафани, већ далеко иза баште; тамо се налазила и чесма. Били смо скоро и заборавили на мог другара када се вратио. Ништа није рекао само је поручио пиће. Онда смо сви схватили да је био са оном старицом. Насмејали смо се. Таман је неко хтео да му каже да није лепо да иде са старицама, када се ова жена вратила у кафану. Сада се већ подмладила. Скинула је мараму. Очешљала се. Изокренула је сукњу. Скинула је вунени џемпер који ју је штитио од хладноће. И нисмо знали где га је оставила. Била је у блузи. Чак су јој се видела и колена која су јој била лепа. Обрадовала се и изненадила. Можда је до тада и дигла руке од себе. Више нико од нас није говорио о њеним годинама, чак је и конобарица насталу ситуацију прокоментарисала речима: шта све може од жене да начини... а онда је застала не изговоривши реч коју је наумила, па је онај напуштени господин додао: војник. Пошто се путница освежила соком, други војник јој је пружио руку. И она је устала и кокетно, чак забацивши главу, пошла са њим. Конобарица је постала љубоморна. Још када је укапирала да се војник и жена налазе у шупи коју је она пре неколико дана срећивала очекујући да стигне угаљ, где се налазио и један стари мандрац, устала је и кренула ка вратима... да би се ипак домислила и вратила назад, питавши се како ли ће тек изгледати та жена када се поново буде вратила?

Те ноћи се догодила трагедија. Погинуо је љубавник жене напуштеног човека, али он ништа није предузео да је врати. Можда није ни имао снаге за такав подухват. Ја сам подстакнут од стране писца одлучио да посетим одбеглу жену. Али затворили су ме. Човек кога зовем тата седи са мном у соби. Неће нигде да изађе нити жели било шта да каже. Чак се више и не помера. Жена коју зовем мама понекад провири у собу. Каже да останемо у соби док нам она не заповеди да изађемо. Ја волим свог тату и зато ми мајка каже да седим са њим. Никада нећу оставити тату. Он ме одувек чува и

послова, хвалећи време када су пушили исту цигару са Драгишом Цветковићем: он је, возећи се фијакером, баца, а они је хватају.

Реч „бутнути“ се изгубила у говору и сматрала се застарелом али се задржала у псовци.

[16] И мој отац је употребљавао ту реч. Када се нешто замисли каже, мнемишем. Писца је одушевила реч „мнемисање“. Рекао је да је она грчког порекла, да је у старој Грчкој постајала богиња Мнемосина. Богиња мнеме или сећања; водим дијалог са боговима – мнемишем.

зато га волим. Има још једног сина. Он није као ја. Мало је бољи. И зато што му је син бољи од мене ја морам понекад да испаштам. Сада чекам. Чим дође његов син, одмах ће ме избацити из собе. Избациће и тату. Плашим се да је тата умро. Чим га више не будем чувао, избациће га напоље. Не знам шта бих могао да урадим. Рецимо... дођем и тате нема. Шта сад? Овако, тата је у соби. Седи у фотељи. Скупио се. Ништа му не фали, само што не прича. Није тата никада ни волео да прича. Једино је викао на мене када урадим нешто наопако. Пођем да купим цигаре. Неко ми отме паре. И ја шта ћу... морам да трпим да ме туче. Увек ме тукао тојагом. Ево, и сада му стоји поред, у крилу. Можда бих му и узео тојагу, али шта ако га пробудим? Његов први син не може без мене. Захваљујући мојим парама он је завршио занат. Ја нисам могао да идем у нормалну школу. Сада не могу да се сетим али тата ми је увек говорио да сам ухватио учитељицу за оно... за шта се не сме ухватити. Лепо се учитељица сагнула. Мој тата каже изазовно... и ја ћап. Обрукао сам га начисто. Учитељица ме је ошамарила. Мада је ретко тукла децу. Позвала је директора... и шта знам кога још. Питали су мога тату зашто ме је послао у школу када нисам склон учењу. Тата је рекао – да се дете мало поигра. И ја баш да се играм с учитељицом. И ето... мене у специјалце.

Чим дође татин син почеће да виче да му је доста мојих пара. Да ме врате тамо одакле сам дошао. Не могу да се сетим одакле сам дошао. Не знам ни какав сам био док нисам постао овакав.

Лекар је дошао. Само је додирнуо тату. Рекао је да је мртав. Њему не треба лекар већ гробар. Мама је молила да га одведе у болницу. Па нека тамо умре. Бар да сачека да примимо пензију јер ако тата умре пре пензије не зна како ће живети. Мора да ме убије па онда и себе да убије.

Изневерио сам писца. Нисам отишао да посетим бившу жену оног напуштеног човека. Тата је умро. Можда се онај напуштени човек и убио?

ОНИ, ОНЕ, ОНА упућује на лица која не учествују у говору; о њима ће прича бити, или можете о њима читати у другим књигама. Они *су сплет околности – историја; изгубити се у прошлости или нестати у њој!*

Наравно, овде није почетак књиге, али могу да убацим текстове са почетком писмена, и свега што је написано... све написано већ је смештено у текстотеку, ево, њен почетак.

НАРОДИ И БИОГРАФИЈЕ ВАЖНЕ ЗА ПРИЧУ

Арапи: Снага старих богова је избледела, након дужег боравка међу нама, отпутовали су једним од магараца, до града, а одатле пешице према северозападу, некадашњом улицом у којој су били слављени, кроз слабо насељен крај, који се простирао испод града Медине или су се уваљали у прашину и остали само да се спомињу. Ако Бугари и Словени нису имали свог бога, Арапи су нашли свог Бога, створили су га или пронашли његову свету књигу, његове законе, сачували су га, ујединили су се око њега, створили су своје време и Бога у њему, постали су самобитни, осетили су своју снагу и одмах су кренули у освајање. Године 612. заузели су Антиохију, 614. Јерусалим, центар хришћанства, где су се чувала блага хришћана, Христов крст, затим су 642. године освојили Александрију. Арабљани су 663. године поново упали у Малу Азију. Освојили су острва Кипар, Родос и Хиос. Отада је био угрожен и сам Цариград.[17]

Арапска флота се 674. године појавила испод зидина Цариграда. Пошто је било пролеће Цариграђани нису уживали у мимозама, лимуновима, већ су водили борбе све до зиме. Заједно са хладним ветровима арапска флота се повлачила на Кидок. На пролеће би се заједно са развигорцем поново појављивало арапско бродовље које би до јесени држало опсаду Цариграда. Најјачи град Европе поново је одолео нападима. Пет година су арапски бродови пловили испод зидина Цариграда, трпећи поразе, да би на крају напустили византијске воде.

Цариград је остао неосвојен.

Други пут су Арапи опседали Цариград 717. Били су под зидинама Цариграда поново са својом војском и флотом. Овога пута опсада је трајала од пролећа до пролећа; смењивали су се дани од цветања мимоза, мирти и лимунова, до дувања хладних ветрова са мора, и снега који се белео на брдима. Поново су бедеми одолели, разбиле су се јуришне чете на зидинама, поново је била уништена арабијска флота.

Александријска библиотека: Било је времена када су се људи надметали у оружју, гиздали се, носили токе, мачеве, пиштоље, а ни после толико векова занос наоружавања и коришћења новог оружја није прошао, нити ће икада проћи, већ се протеже у недоглед. Владари су се такмичили у броју похода, у величини царства, ко ће више освојити градова – има ли неког ко је више градова освојио од Александра Македонског, и ко је више градова подигао? (*Ветрови који дувају са мора расхлађују Фарос, луке на обалама и град који су тек били подигли.*) Али такмичити се у томе ко

[17] Историја Византије може се читати по владарима, а може се читати по народима који су освајали Цариград.

ће имати већу библиотеку... ко ће прикупити сва знања света... било је такође ствар престижа.

Своја дела Аристотел је оставио свом ученику, Теофрасту, који их је заузврат завештао другом ученику, Нелеју из Скепсе који је био савременик стварања велике библиотеке, коју су назвали Александријска библиотека. Изграђена је почетком III века пре нове ере од стране краљева из династије Птоломеја, чији је духовни покретач и први организатор био Грк Деметрије из Фалерона. Књиге су се налазиле у импозантном комплексу зграда, укључујући две главне: Музеј и Серапис; централни део у коме су се одвијала истраживања чинило је десет великих сала.[18]

Док се време кретало у лавиринту својих путева, а у Александријској библиотеци су радили Зенодот из Ефеса, песник и граматичар Ликофрон из Халкиса и критичар и филолог Аристарх из Самотраке, да би – пошто је прошло четири века нове ере – у Александрији живела прва жена математичар и филозоф. Звала се Хипатија. Њен рад у библиотеци прерастао је у страст. Учења Плотина и његовог настављача Јамблику-са, ширила је са већим жаром него сами оснивачи неоплатонизма.

Данас сазнање о библиотеци можемо имати из каталога књига, из хронологије догађаја, али сама прича до нас долази из имагинарног времена, чија је ризница доступна само преко слова на папиру; благодарећи својој харизми Хипатија је постала симбол учења које су рани хришћани идентификовали као паганска, и служе само као утеха корисника Александријске библиотеке.

Међу Хипатијиним ученицима и поштоваоцима било је и истакнутих хришћана. То су, пре свега, Синезијус из Кирене, који је касније постао епископ Птоломеиса и Орест, римски префект Александрије. Сачувана су многа Синезијусова писма Хипатији, у којима се бележи време и у регистру имена и догађаја можемо да реконструишемо дух и атмосферу епохе.

Године 412. извесни Ћирил постаје александријски епископ. Ћирил и Орест су били у жестоком сукобу пошто су се цивилне и верске власти бориле за супремацију.

Дошло је време када библиотека више никоме није била потребна. Хипатија је постала фокус сукоба хришћана и нехришћана, мада су, иронично, сви главни актери осим ње саме били хришћани. Убија је хришћанска руља која истовремено спаљује и библиотеку као симбол паганског учења. По неким изворима, то је била група предвођена нитријским калуђерима, по другима оркестрирана кампања Ћириловог викарног епископа Петра. Исход самог сукоба Ћирила и Ореста је остао непознат, али је Црква дефинитивно овладала Царством.

Завршено је коначно рушење Александријске библиотеке, највећег и најзначајнијег светског архивског центра, који је на врхунцу поседовао 700.000 књига. Библиотека,

---

[18] Аталидски краљеви Пергама, у северозападној Малој Азији, покушали су да се надмећу са Александријом те су саградили сопствену библиотеку, али она никада није достигла величанственост оне у Александрији, био је забрањен извоз пергамента и папируса, зато оне књиге које сами произведете припадале су вама, оне који су други створили никада неће стићи до ваших библиотека; да би краљеви завирили у туђе библиотеке требало би да освоје градове у којима се налазе најзначајније библиотеке света.

која је одолела и освајачким и грађанским ратовима који су беснели Левантом и северним Египтом, сведена је на бедне остатке, а најпознатија жена математичар и филозоф антике, Хипатија, сурово је убијена као симбол паганске грчке цивилизације.

Хипатијина смрт означава и пад хришћанске Европе у хиљадугодишњи сан.

Историја (људског рода) упознала је поноћ, када је људска раса остала без уметности и науке, чак и у сећању. Последњи сумрак паганства је ишчезао. Александрија која је изграђена 332. пре нове ере освојена је од Арапа 640. и након што су поразили византијску војску у бици код Хелиополиса, командант је упитао калифа Умара шта да раде са библиотеком, односно са књигама. Он је дао чувени одговор:

„Оне су или у супротности са Кураном, што значи да су јерес, или се слажу са њим, што значи да су сувишне."

Шта год је преостало од светске културе сачувано је сада само међу Сараценима.

Готи су били варвари који су живели у Скандинавији, али су напустили њене пределе, климу, зиме и одатле су населили Доњу Мезију. У сукобу са Византинцима убили су цара Валенса, након чега су уследили компромиси. Склопљен је савез са Готима, добили су аутономију, добили су плате и били дужни да ступе у цареву војску. Када су се Готи побунили њиховом вођи Алариху додељена је команда над царевом војском и постављен је за *militium per Illyricum*. А Грамон тајни заузео је положај магистра *militum praesentalis*, тако да нису морали да освајају Цариград већ су мирно са својим трупама ушли као бранитељи града који су хтели да освоје.

Печенези: Године 1090. у историји се још помињу Печенези; каже се да су номадско туркијско племе и да су раније насељавали пределе између Волге и Урала, да су их њихови непријатељи Хазари и Кумани отерали ка западу, али не зна се ништа поуздано о њима, осим да је њихова најезда непрестано претила Византији. У биткама на копну поразили су византијског цара Алексија I Комнена, стигли под зидине Константинопоља. У исто време су Турци, Селџуци, који су доскора штитили леђа Византијском царству са својом флотом, пловећи поред грчких острва, прешли Дарданеле, Мраморно море и кренули на Константинопољ, тако је град био нападнут са копна, Печенезима, и са мора селџушким лађама. Те јесени и зиме дували су хладни ветрови. Цариграђани су излазили на зидине, гледали на север према Тракији, пучинама Црнога мора, а затим на воде Мраморног мора; нису очекивали да ће са Егејског и Средоземног мора запловити галије које би запретиле Турцима и отклониле опсаду; без даљег само је чудо могло да спаси град и отклони опсаду. Византинци су поново употребили своју дипломатију. У датим околностима, за помоћ су се обратили Куманима; племену сличном Печенезима, њиховим старим непријатељима. Кумани су имали сличан стил ратовања, такође њихов језик је био близак језику Печенеза. Од Кумана је зависила судбина Цариграда. У ратном походу Кумани су стигли са леђа Печенезима. До битке је дошло код Лебуниона.

Крајем тог априла, једно племе, звано Печенези, престало је да постоји у историји. Буквално је било сасечено са једне стране Византинцима, које је предводио цар Алексије I Комнен, а са друге Куманима.

Турци су у Европу стигли из Мале Азије да би служили као најамници код Византинаца; крећући се на својим брзим коњима, прелазили су пространства Мале Азије, затим су прелазили преко Хелеспонта, ратовали на страни Византинаца, да би се после похода враћали у Малу Азију са пленом и најамничком платом. Цар Јован Кантакузин је веровао да има посебан однос са султаном Орханом, сином Османа, оснивача османлијских Турака, јер је 1348. године удао своју кћерку за Орхана, као да је желео да покаже да је заједница између Грка и Турака могућа и да се свет може поделити на хришћанску Европу и муслиманску Азију. Наивно гледиште Јована Кантакузина било је засновано, пре свега, на личном пријатељству, нарочито зато што је Орхан био човек од речи; поштовао је постигнуте договоре. Међутим, већ Орханов син Сулејман устао је против овог џентлменског споразума о подели интересних сфера; један део Сулејманових трупа, вероватно у најамничкој служби код византијског цара, 1352. године окупирао је утврђење код Галипоља, али по окончању битке Турци су одбили да се врате кући, захтевајући да им тврђава, по праву освајача, припадне као плен. Тако је настало прво право стално насеље османлијских Турака на европском тлу.

У ноћи 2. марта 1354. године, затресла се читава обала Тракије, спојило се небо са земљом, море са облацима, људи са својим судбинама, зидине су нестајале у дубинама бездана, а оне које није прихватила тама дубине, вратили су се свом почетку – песку и прашини. Све док се стихија није смирила, људи су преносили вести о катаклизми чак до зидина Цариграда, те и даље ка Атини, Риму и Венецији, а када се олуја стишала, када су ветрови само пиркали носећи мирис паљевине, када тле више није подрхтавало, људи су почели да причају о мртвима, о Богу, тражили су преживеле, говорећи о уточишту, о добрим верницима чије градове несрећа није задесила. Жаљени су они који су страдали у невремену, а највише они који су нестали, за којима се трагало на путевима, међу рушевинама, у сновима. Чак и највећи град, Галипољ, који су његови житељи стављали одмах иза царског града, разорен је, а његово становништво је у паници кренуло морем, везано за њега, тако су напунили галије, чамце, бежећи ка пучини. Ако су некада проклињали воду, таласе и хладне ветрове са пучине, сада су схватили њену благодет.

Најгора је била судбина несталих, јер су многе заробили османлијски војници, који су се у зору спустили до рушевина. Сам турски султан Сулејман прешао је теснац на обали Мале Азије и заузео рушевине Галипоља. Са собом је повео мноштво војника и турских имиграната како би обновили и населили напуштена села и градове. Галипољ је добио турски гарнизон, док су се у напуштеним кућама населили муслимани. Град је постао главна контролна тачка морских путева на Хелеспонту, од Азије до Европе; пошто су једном заузели Галипољ, османлијски Турци се никада више нису вратили кући. Пут у Европу за њих је био отворен!

Пала је Бруса, Никеја, Никомедија, Хераклеја, Једрене, давно још Смирна. У годинама које су следиле, легенде су стварали Грци и Турци истовремено величајући страдања или успехе; створена је легенда о походу Турака, према којој је Сулејман следио пут преко воде који му је обележила месечина.

Султан Мехмед Освајач: Живећи у Магниси, месту чија брда и долине не бих описивао, јер овај текст би требало да буде жива историја; Мехмед је волео вечери у овом месту када је сневао о својој личној владавини и моћи, чију је драж осетио још као дечак. У благим вечерима, када сутон падне на побрђа, његови учитељи су проучавали *Искандер-наме*, поему о Александру Великом. Ту поему саставио је песник Ахмедије још у време султана Сулејмана, Бајазитовог сина, и то према оригиналној поеми великог персијског песника Фирдусија. Та најстарија прича о великом освајачу старог века на персијском језику добила је врло рано своју интерпретацију на турском двору.

Мехмед је као поштовалац персијске књижевности отворио врата свога двора свим образованим Персијанцима, од којих су многи као књижевници уживали доживотну пензију. Поред њих и многи слабији турски песници примали су велике царске поклоне као људи чија је дела на књижевном пољу ценио султан. Читава плејада турских песника утркивала се ко ће више и боље превести са персијског песме Фирдусија и његове Шахнаме у којима се опева легендарна историја Персије све до арапског освајања и персијског примања ислама.

(Савршен човек је уједињење божанских и природних, свеопштих и делимичних светова; он је књига у којој су сједињене све божанске и природне књиге.)

Поред тога што је Мехмедово васпитање за владара великог Исламског царства било под строгим надзором образованих тумача Курана и шеријатског права, неоспорно је да је оно у његовом раном детињству претрпело велик утицај једног непосреднијег васпитача, султаније Маре. Мехмеду је мајчин језик био италијански, помајчин српски, очев турски, а дружио се с Персијанцима. Покушавао је да пише на турском и персијском. Мехмед је понео више мајчиних него очевих особина; у сваком случају мешавином раса створен је шарен и чудан свет обдарености. Из те мешавине настала је једна од најсилнијих личности позног средњег века, од чијих је физичких и психичких особина зависила судбина читавих народа.

Мехмед – млад, енергичан – одмах по преузимању власти у једренској престоници, после смрти свог оца, Мурата, наложио је једном бегу да продре у женске царске одаје и у купатилу удави најмлађег Муратовог сина; дете од осам месеци. Злочин се десио управо у моменту када се дечакова мајка налазила у престоној дворани да новом султану изрази тугу због смрти свог мужа и султановог оца. Султан Мехмед је доцније канун-намом озаконио братоубиство; било да којем његовом сину припадне султанска власт, приличи му да у интересу реда, убије своју браћу.

Мехмед је имао срећу да је дошао на престо у време када је централна власт већ однела победу над опозиционим беговима. Захваљујући повољним околностима и личним особинама, Мехмед је могао да прекине са очевом обазривом компромисном политиком према суседима и дао турској офанзиви пуни замах, уједно, за разлику од скромног оца, подигао је у престоници велелепну палату, почео је да живи у раскоши, ковао је златан новац, по угледу на млетачки, а издао је више прописа о оптицају новца, убирању царина и пореза.

Свакога дана морао је један пратилац, по имену Чиријако из Анконе, и један други Италијан, да чита султану римска и друга историјска дела: Леарција, Ливија, Квинтуса Курцијуса, а од грчких Херодота, затим хронике римских папа, француских краљева и Лангобарда. Спретно се обавештавао и о положају Италије, повлачио паралелу између Акропоља и Палатинума, и о местима где су доспели Енеја и Антенор, где је седиште папа, цара и колико има краљевина у Европи. Док су читали Мехмед је гледао карту Европе с царевинама и провинцијама, повлачећи прстом и показујући градове, сазнао је начин живота становника, организацију владавине, начин ратовања; ни о чему се радије није обавештавао него о положају држава и о њиховим војскама.

У младости, султан Мехмед био је опседнут освајањем Цариграда и уласком у град, често преко његових зидина, а још чешће кроз величанствене капије. Непрестано је видео себе како корача од Златне капије тријумфалним путем ка хиподрому и царским палатама, на коњу; у том заносу би облачио одећу трговца, са којом је намеравао да уђе у Цариград (чак ни себе није препознао), и тако одевен и занесен излазио би на улице Једрена. Једном га је нека жена видела како суманут хода улицама; премда су могли да је разувере да је у лику тог опседнутог човека препознала султана, ипак су хтели да јој изваде очи, али султан није дозволио пошто није волео да жене види као слепице; мушкарцу би сигурно биле извађене очи које би спазиле и препознале султана.

И тако, као трговац, преодевен, ипак није хтео да уђе у Цариград већ се одлучио да у град уђе као освајач, што би приличило једном султану који се све више у моћи уздизао. Почео је да планира изградњу једне тврђаве на европској обали Босфора. Пре тридесет пет година његов прадеда Бајазит је на азијској обали теснаца изградио тврђаву која се уздизала изнад мора, која се називала Анадоли Хисар. Мехмед је одлучио да изгради њен пар на супротној, европској, страни, што би му обезбедило потпуну контролу над саобраћајем у Босфору и омогућило блокаду Цариграда са копна и мора, зато је у зиму 1451. године донео указ да се сакупе радници и неимари из свих провинција његовог царства, те да се материјал потребан за изградњу пренесе на место које је он сâм изабрао – у најужи део теснаца, поред села, са именом Асомантон, где је један гребен залазио у мореуз. Са првим пролећним сунцем, пролепшавањем дана, почело је рушење црква, одмеравање и планирање изградње једне тврђаве. Прво је од порушених цркава прикупљена грађа која се још могла искористити за бедеме тврђаве, затим је почело копање темеља. Сам султан Мехмед је носио камен за ударање темеља, да би се ускоро указао нови град више Цариграда. Када су се указали први зидови, већ је тврђава названа Богаз-Касен; резач мореуза, или резач грла, а Грци су тај град назвали, Лемокопија – нож под грлом.

У пролеће 1452. године становници Цариграда су са зидина града гледали како су отпочели радови на утврђењу, излазили су на бедеме, подизали песнице, били су немоћни да спрече султанов наум, поготово што су осећали да пророчанства о крају њиховог света, о доласку антихриста, само што нису почела да се испуњавају. И последњи византијски цар Константин био је немоћан; остало му је једино да уложи протест код султана; послао је султану гласнике, не би ли га подсетио на њихов споразум, посебно наглашавајући како је његов дед, Бајазит, својевремено са поштовањем

затражио дозволу за изградњу тврђаве на азијској страни обале од византијског цара, иако је то већ тада била османлијска територија. Међутим, Мехмед нити је био склон помирењу, нити је имао намеру да објашњава своје планове; оно што султан ради или намерава да уради, ни мало се не тиче цара.

Сада су се са обе стране Босфора уздизале по једна тврђава, једна названа Богаз-Кесен, а друга Анадоли Хисар; мореуз се налазио под османлијском контролом.

Други пут султан Мехмед је исказао своје лукавство, када су Цариграђани свој град оставили милости Христа, Богородици и сенама првог хришћанског цара, Константину Великом, када су Турци започели опсаду, када су Цариград још само чудеса могла спасити од пада.

Мехмед је провео дан код Диплокиона, нервозно шетајући јер је опсада упала у ћорсокак, јуришне трупе се разбијале о бедеме, артиљерија је данонoћно бомбардовала зидине, али оне нису под ђуладима попуштале, тако да је био потребан некакав нови детаљ који би однео превагу, смањио дане опсаде; изгледа да је идеју султану за одлучујућу превагу дао један Италијан у његовој служби који му је сугерисао да се бродови могу пренети преко копна. Приликом једне од својих недавних битака у Ломбардији, Млечани су на платформама с точковима успешно пренели целу флотилу с реке По на језеро Гарду, међутим превожење бродовља у Италији је било могуће пошто је земљиште било равно. Пренети бродове с Босфора у Златни рог, преко гребена чија надморска висина ни на једном месту није мања од две стотине стопа било је теже извести, ако не и немогуће, напокон предност султана била је у томе што му нису недостајали ни људство ни материјал. Овај подухват није смео да побуди интересовање Цариграђана; већ у првим данима опсаде Цариграда султанови инжењери су градили пут који је, изгледа, полазио од Топхане уз стрму долину до данашњег трга Таксим, а затим мало скретао и спуштао се долином ниског терена уз Златни рог који су Византинци звали Долина извора, а која је данас позната као Касимпаша. Ако су морнари из Златног рога или грађани Пере и приметили грађење пута, несумњиво су претпостављали да султан једноставно жели да има лакши приступ до своје поморске базе код Диплокиона. Допремање и нагомилавање дрвене грађе за прављење платформи с точковима за бродове, за неку врсту шина, изливање металних точкова, довођење воловских запрега, Цариграђанима нису били сумњиви. Још је известан број топова постављен у Долину извора и његова ватра требало да скрене пажњу цариградским војницима; док су хиљаде занатлија и радника обављали последње припреме, султан је наредио да топ, који се налазио иза Пере, стално дејствује против ланца, како би се одвратила пажња од усидрених бродова, а црним топовским димом замаглио видик уз Босфор; тако се сакрио рад на прављењу платформи. Намерном грешком неколико ђулади пало је на бедеме Пере да на њих не би долазили грађани и радознало посматрали.

С првим зрацима зоре, у недељу 22. априла, кренула је необична поворка бродова. Платформе су спуштене у воду, за њих привезани бродови, онда су котурима извучени на обалу где су испред сваке упрегнути волови, одређени људи који ће помагати при прелазу преко стрмијих и тежих делова пута. У сваком броду веслачи су

седели на својим местима, веслали по ваздуху, док су официри ишли горе-доле дајући такт. Једра су разапета као што би била да су бродови на мору. Заставе су се вијориле, бубњеви ударали, фруле и трубе свирале, док је брод за бродом извлачен уз брежуљак као у неком фантастичном карневалу. На челу је била једна мала фуста. Када је успешно прешла прву стрму падину, за њом је брзо следило неких седамдесет трирема, бирема, фусти и парандарија.

Много пре поднева хришћански морнари у Златном рогу, стражари на бедемима изнад луке угледали су, на своју ужас, ово необично спуштање бродова низ брежуљак преко пута њих у воде Рога, у близини Долине извора.

Страва је завладала градом.

Када је Цариград освојен, касно по подне сâм султан је ушао у град. У пратњи најбољих јаничара-гардиста и министара, јахао је улицама према Цркви Свете Софије. Пред њеним вратима је сјахао, сагнуо се да узме прегршт земље коју је просуо преко свог турбана као чин понизности према свом богу. Ушао је у цркву и за тренутак немо застао. Затим, идући према олтару, опазио је једног турског војника како покушава да извали комад мраморног пода. Љутито му се обратио и рекао да допуштање да се пљачка не подразумева уништавање зграда. Њих задржава за себе. Неколико Грка, које Турци још нису везали и одвели, крило се у угловима цркве. Султан је наредио да их пусте кућама. Тада је неколико свештеника изашло из тајних пролаза иза олтара и замолило га за милост. И њих је, пруживши им заштиту, пустио да оду. Али је захтевао да се црква одмах претвори у џамију. Један од чланова његове улеме попео се на предикаоницу, прогласио да нема бога до Алаха, затим се султан попео на амвон и одао пошту своме богу победнику.

Напустивши катедралу, султан је преко малог сквера дојахао до старе Свете палате. Причало се да је, пролазећи кроз њене делимично порушене дворане и галерије, промрмљао речи једног персијског песника:

„Паук тка завесе у палати цезара;

сова оглашава време у Афрасаобовим кулама.“

Где год су стигли војници, ту је била пустош; цркве су биле обесвећене и опљачкане. Куће више нису биле за становање, а дућани и стоваришта проваљени и испражњени. Јашући кроз улице, сам султан је био потресен до суза.

„Какав град смо препустили пљачки и уништењу“, промрмљао је.

Султан се, међутим, побринуо да се читав град не претвори у рушевине. Насељени квартови дуж источне половине обале Златног рога, палата Влахерне, куће племића у њеној близини, старије палате и цркве близу Хиподрома и Акропоља – све је страдало. Али, пошто прочитамо сабласну причу о пљачкању коју приповедају ојађени хришћански писци тог времена, необично смо изненађени открићем да су неке цркве несумњиво остале поштеђене. Хришћани су наставили да их несметано користе. А у граду заузетом на јуриш никакав храм није се смео оставити пораженим. Противречност се може објаснити ако се подсетимо на природу града у коме су велики отворени простори међусобно делили насеља и квартове. Кад се сазнало да су Турци продрли кроз бедеме, локални службеници у неким деловима града промишљено су се

одмах предали нападачима и пропустили их кроз своје капије. Затим су, под пратњом, послати у султанов логор с кључевима својих насеља, прихвативши њихову предају. Султан им је дао поуздане стражаре који ће пазити да њихове цркве, можда и куће, буду заштићене од пљачкаша. Тако се десило да су цркве у Петриону, где су рибари добровољно отворили капије, као и у суседном кварту Фанару, остале недирнуте; нису диране ни цркве на целом подручју Псаматије и Студиона, уз Мраморно море, где су браниоци брзо понудили предају морнарима Хамзабегове флоте. Несумњиво је, такође, да су становници тих делова града били у могућности да скупе новац којима су откупљени многи њихови сународници из мање срећних подручја. Да они нису били поштеђени пљачкања, било би немогуће наћи откупнину за заробљене.

Још значајнија је чињеница да је приликом пљачкања града Катедрала Светог апостола, по величини и поштовању друга црква у граду, остала са својим драгоценостима нетакнута. Налазила се близу главне улице која је пролазила Харијеве капије, а испред ње су свакако прошли небројени турски војници. Султан је вероватно претходно одлучио да је сачува за своје хришћанске поданике када им одузме Цркву Свете Софије и зато је одмах послао стражаре да је чувају.

Освојивши град, Мехмед Освајач је желео да покаже како Грке, као и Турке, сматра својим верним поданицима. Хришћанско царство је престало да постоји, а он је себе видео као наследника његових царева и као такав био свестан својих дужности.

Освојени град био је у рушевинама, празан, напуштен и поцрнео од пожара. И султан га је 21. јуна тихо напустио и кренуо у своју престоницу, Једрене.

После пада Цариграда, султан Мехмед Освајач позивао је на договор не само поглавара своје вере, реис-ул-улему, грчког изабраног патријарха Генадија, ранијег царског логотета Схолариса, већ и мојсијевског поглавара, врховног рабина, који је просто био пренеражен толиком милошћу. Наређено је да се Јевреји из Солуна што пре населе у слободним четвртима Цариграда, из којих су побегли престрављени Грци. Јеврејин Исак Сарфати, позива своју сабраћу да населе Турску и разорени, свети град, Цариград. Као што су некада путеви водили ка Цариграду, тако и сада путеви поново воде ка Истанбулу. У ствари, султан је попут свог великог узора, Александра Великог, желео обнову царства, пре свега економску. Нису му сметале вере да опреми што више војника-бораца за даља освајања. Ипак су на Западу, где се није одмах схватио освајачки бич Мехмеда, његове реформе изазвале запрепашћење. Европа се тада још није била ослободила спаљивања вештица и верских прогона који су често имали замах свирепих људских прогона. Кроз Турску су тада пролазили разни ходочасници, задржавајући се у Цариграду, по његовим различитим богомољама, и одлазећи даље на Исток; на свом путу нису били ометани од турских власти. Султанов циљ је био да престоницу новог света, његов Истанбул, подигне у старом сјају, а истовремено да учврсти унутрашњу управу.

Прва међу султановим дужностима била је да се побрине за опстанак Православне цркве. Мехмед је добро знао за тешкоће кроз које је она пролазила током последњих година, а сада се могао потпуно обавестити о појединостима. Сазнао је да је унијатски партирајх Григорије Мамас 1451. побегао из града, и тиме се, по мишљењу Грка,

лишио свог престола. Требало је бирати новог патријарха; очигледно, постојао је човек подесан за тај положај: био је то дубокопоштовани вођ противника уније, учени Георгије Схоларије Генадије.

Кад је град пао, Георгије Схоларије је био у својој ћелији у Манастиру Пантократор. Његова велика тројединa црква одмах је привукла хорде освајача. Док су неки пљачкали зграде, други су хватали монахе да их продају као робље. Кад је султан послао да позову Георгија да се појави пред њим, нису могли да га нађу. Коначно се открило да га је купио неки богати Турчин из Једрена, који је био импресиониран и помало збуњен куповином тако поштованог и ученог роба.

А литература о Мехмеду Освајачу је огромна, сваким даном се и увећава, зато прекидам да је пратим.

Везир: Турци су опседали Ново Брдо. Још један неосвојени град српске деспотовине. Везиров шатор је био црвене боје, постављен далеко изнад зидина, на брду, ван домашаја артиљерије, тако да је везир могао да прати кретање своје војске, логоровање, капије града, ако би се отварале и из њих покушали да се пробију гласници. У време опсаде излазио би испред шатора, често у јутарњој измаглици, из које је извиривао и гледао бедеме града које би требало да освоји.

Са места где се налазио шатор, везир је могао само да се диви граду, понекад се питавши да ли је посетио градове које је освајао, да ли се приближавао њиховим бедемима, мислио је како неке од градова које је освојио и порушио није пре тога и видео: само би слушао приче о лепоти зидина, о трговима, животу иза бедема. Ново Брдо је био град који је одувек пленио ширином тргова, колонијама, трговином, сребром које се копало у оближњим рудницима, што је давало граду моћ. Живахност градског живота као у европским варошима и материјални успон, привукли су становнике са свих страна. На тргу и улицама Новог Брда чули су се разни језици, сретали су се грађани разних вера и крајева – Которани, Барани, Грци, Арбанаси, Италијани, Сплићани, Дубровчани, Млечани.

И дубровачки трговци и Цинцари основали су колонију, подигли своје цркве, често су са породицама боравили на својим имањима. Све становнике зближавао је живот у граду, а сваки дошљак временом би се осећао Новобрђанином. Турски везир се чудио да није успео да завади браниоце; иако су били различитих вера није приметио страх међу њима од турске сабље и стреле, нити подвојеност између разних верника.

Везир је поштовао чудаке, звездочатце, живописце, градитеље, људе који су били ретки у његовој војсци. Био је спреман да их саслуша, заштити, поштеди војничких обавеза. Знао је да су у Новом Брду уточиште нашли многи хришћански мислиоци, хроничари, краснописци и живописци, бежећи испред непријатеља, или се склањајући од беса господара. Некада су у метежним временима у Новом Брду и стишаној деспотовини налазили уточиште многи странци, а међу њима и Константин Философ, Антоније Рафаил и Никон Јерусалимац, даровити писци са бугарских и византијских страна. Везира је плашило то што је Мехмед Освајач мислио да би нова Турска, коју

Мехмед ствара, требало да буде земља у којој ће своје место наћи сви прогнаници, посебно писци, ствараоци, звездочатци, видари. Знао је да не сме да увреди ниједног писца, мудраца или астролога, а да за његову арогантност сазна султан, јер је поштовао више такве људе него умеће градитеља који су похрлили да обнове порушени Цариград. Султанова љубав према писцима требало би да пређе на све везире, и да пре него што донесу своју одлуку како ће поступати према таквим људима, чудаке пошаљу на султанов двор, и Мехмед ће одлучивати о њиховим животима. Везир је више пута присуствовао када су читане Фирдусијеве *Шахнаме,* смешећи се и одобравајући, а да му ништа нису значили гласови Персијанаца, као ни турских песника. Понекад би чак, у време досадних маршева, понављао по неки стих, али како поезија у његовој свести није заузимала место као што је било на турском двору, није знао чију је то песму понављао клатећи се на коњу, па би га обузимао бес. Многи песници су доживотно били опскрбљени, навлачили су бес сиромашне светине, као и султанових везира и паша, јер су умеће уметника сматрали излишним. Сам султан Мехмед писао је поезију.

Везир је бројао дане откада град одолева јуришима, сећајући се пролећних киша када су му још доносили гљиве, брали кукурек, у шумама правили стазе и називали их турским именима. Био је освајач и знао је шта значи гледати у даљини порушене градове. Није волео ту слику паљевина, паса који кидишу, плачућих робова који стоје у ритама молећи се Богу, отетих жена рашчупаних коса. Испод зидина сада су лежали лешеви бранитеља измешани са лешевима нападача. Мирисао је катран, заударале су уцрвљале мрцине које више нису сахрањивали. Лепе дане, о којима је размишљао, а који увек човеку дају снагу, обмањују га да му припада победа, да је смрт удаљена, заменили си кишни. Блато под бедемима, у пољима, сјајне боје перјаница, кацига, униформи, претворене су у сиву боју блата. У блату су се глибили коњи, отказивало је оружје, свуда се видела изрована земља коју као да никада неће прекрити трава. Везир се двоумио да ли да напусти ратиште и кишно време проведе у свом харему; чинило му се да и мирис земље поистовећује са бојом блата; не само да мудраци из различитих епоха разговарају једни са другима, већ је таква моћ дата и војницима, да искуства која су имали ратници ко зна када преносе на његову војску.

Ипак, требало је да везир охрабри своју војску, да се на коњу прошета кроз њене редове, да дође до непријатељских зидина, поново разгледа бедеме као да их сада боље види, и као да зна на ком месту ће попустити и омогућити његовим војницима да заузму град; тражио је небески знак који би узнео њега и његову војску. Војска непријатеља била је стрпљива, подносила је ударце, пребројавала мртве; јуриши његових војника нису имали потребну снагу, зидине су и даље пркосно стајале уздижући се у висину која је била недокучива.

Ако су Турци испред бедема на колац набијали заробљенике, браниоци су на зидинама истицали пресечене главе турских војника; када је наређено да се мртви непријатељи постављају између завађених војски, када су подизали лешеве и удаљавали кукавице никаква снага није надахњивала војску, чак је и везир почео да прича о ноћним морама, о ватри и подметању пожара. Онда је позвао звездочатце и

захтевао да се прегледају божје књиге. Од постанка света било је потребно да се владари обраћају књигама за савет.

Везир је био уверен у наклоњеност војске, од Господа је тражио опроштај као и од сила које му нису биле наклоњене и које су више пута побуњивале војску; као и увек одговори из књига били су вишесмислени. Тражио је оправдање зато што још није освојио зидине. Рекао је:

„Сада када покушавам да се правдам... Лоше је чим човек почне да се правда а не одлучује и води своје јаничаре."

Предвече, после тог мучнога дана саветовања, тражења излаза у магли реченог, слушање прича, како му се чинило, суманутих, под зидинама је почела пометња, поново су засветлели шлемови и балчаци, почела је вика, једна група непријатеља, урлајући да влада зараза, напустила је град! И реч зараза, непрестано понављана, стигла је до везира који је тог тренутка мислио на лица тих безбожника. Зажелео је да их види, знајући да и богови желе да их казне, а било му је готово смешно што је знао да ниједног од заробљеника богови неће учинити важним. На побрђу је видео шаторе своје целокупне војске и како међу његовим војницима полако почиње да влада пометња. Војсковође су узалуд узвикивале, одвраћале војнике од зидина, махале рукама, али међу војницима нико није веровао да се стварно ради о зарази, већ су пожурили да децу одмах одведу у робље, да силују жене, а мушкарци су били предани челницима ради саслушавања. Везиру се учинило да је пометња била небески знак.

Следећих петнаест дана трајала је нервоза у везировом шатору; сеизи су излазили и улазили, кувари су коментарисали разузданост војске, старешине су касниле, чак је и војска очекивала вест о зарази. Неизвесност се повећавала, напетост се осећала јер је било врло мало жена у таборима; оне које су заробљене биле су већ уморене, напокон су вести о зарази дошле као олакшање. Пре него што је умро први војник, већ су се распитивали телали да ли неко познаје како се испољава болест, тражени су видари, медикуси, а убијен је једини човек који је знао да спречи заразу – био је друге вере.

„Зар њихов Бог може бити моћнији од нашег Бога? Зар неверници могу бити бољи у нечему од нас? Ми се не плашимо заразе", причали су силници.

Везир је пришао умирућем који је издисао на коцу и мумлао неразумљиве речи. Било је касно да везир било шта предузме. Набијени на колац још је био жив када је везиру дојављено да је умро први војник од болести чије се порекло није знало.

„Ако не спрече заразу, сви пророци и видари биће набијени на колац", рекао је.

Шатор умрлог спаљен је са свим што је у њему било (ватра је била одвајкада најбоља борба против непознатих болести), али похлепни су изнели злато, сребро и покојниково оружје, разносећи са предметима унесрећеног и болест која ће заразити борце.

Турски везир, окупио је видаре који су били под његовом влашћу, из Србије, Бугарске и Турске, и док су још трајали кишни дани, он је лежао у свом шатору. Боловао је а да за његову болест није знала војска. Био је блед, испијен, поново је размишљао да повуче војску, али ипак није посустајао.

Персијанац: Приликом опсаде Новог Брда појавио се један човек, а да га нико није познавао. Нису знали да ли је дошао преко Африке, од Мавра, Арапа и Копта, трговачким лађама које плове Средоземним морем и укотвљују се у лукама Пиреја, Смирне и Солуна, или је на Балкан стигао преко Венеције, Задра, Дубровника и Котора. Представљао се као Персијанац, потомак древног народа и племенитог порекла, да су му преци некада били сатрапи, а да су сада дервиши. Хвалио се да познаје самог турског султана Мехмеда, освајача Цариграда. Да је са Мехмедом, вазда великим, дечаштво проводио у Једрену, упознајући га још када је султан Мехмед одведен у далеку Амасију, на истоку Анадолије, у којој се већ наместио његов полубрат Ахмед-челебија, и док су му тог лета друштво чинили дервиши који су у Амасију стално стизали из Персије, изненада је умро принц Ахмет-челебија. Још узроци смрти нису били испитани, намесништво је прешло на малог Мехмеда.

Касније је Персијанац припадао оним фанатицима који су се налазили на султановом двору у Једрену, чијим је проповедима био одушевљен млади султан Мехмед, посебно јавним проповедима ученог персијанског пророка, све док турски верници нису подбунили светину, да нападне персијског пророка на тргу, усред престонице. Пророк се повукао са својим присталицама у Мехмедов двор; иако је султан покушао да му заштити живот, на крају је морао да га преда званичном представнику вере, муфтији Фахр-ед-Дину, који је заједно с Халил-пашом подбунио вернике, и тај фанатични пресијски пророк био је каменован усред Једрена.

У исто време када је Мехмед протеран из Једрена, у Магнисе, Персијанац је заједно са Мехмедом напустио султанов град. Прешао је у Анадолију, боравио је у Коњи, био на гробу Румија, постао суфиста мевлевијског реда, служио Калифу у Бејруту, затим прешао Синај, Египат, придружио се Маврима, и настанио у Андалузији. Много је зима и јесени, благог пролећа, провео подучавајући младе мапама овога света које је сам правио ходајући по том свету. Од свих звездочатаца једино је он предложио везиру да одложи напад. Толика храброст за једног човека била је несхватљива, па се везиру чинило да је Персијанцу помућен ум, или му је сама близина двора омогућавала слободу? Персијанац чак везиру предлог није ни изрекао, и везир га не би ни позвао у шатор, да се увече предводник није разболео, да није почела да га тресе грозница. Болест за коју је рекао да ће још вечерас стићи, стиже одмах пошто ју је пророк најавио. Везир је сачекао вече, осетио дрхтавицу, спопала га је блага врућица, која се током вечери повећавала, са сушењем усана и дрхтањем. Болест је дошла толико изненада да је везир затражио да доведу звездочатца. Да није затражио да га доведу увече, ујутру би било касно, јер они који су желели да се наметну везиру сутрадан би га набили на колац. Персијанчеви напици и лекови почели су да побољшавају везирово здравље, још је обигравао шуме тражећи потребне биљке, ћутећи поред болесничке везирове постеље, давао је везиру превише течности коју је он једва гутао задржавајући чај у сувим устима, али лечење које је применио Персијанац већ је почетком јесени дало резултате; везир је почео да се опоравља. Убрзо је сазнао да је видар, који је знао лека његовој бољци, дошао из града Толеда о чијој се лепоти причало по Турској; Кастиља, Андалузија, Кордоба... имена су везиру деловала као у

сну изговарана. Персијанац је говорио кастиљански, коптски и иберијски, али су сви мислили да му је турски од предака наслеђен, а персијски од пророка научен. Име мелема који је користио изговарао је на четири језика где би напитак, у сваком језику, не само друго име носио, него му се мењало и значење. Није било јасно да ли је због вере или страдања остарио, или због неке жене чије је очи наслутио преко зара, али није причао о женама, нити о љубави, једино када је говорио кастиљански, или ладино, на турском је причао о султану, на персијском о поезији, на арапском је цитирао свете књиге као и на јерменском или арамејском, а на српском је говорио о царици Мари.

На Персијанчев предлог, а и дуго сам намеравајући, везир је одложио напад, верујући да се преварио у свог пророка, знајући да ће војска бити незадовољна. Морао је да се повуче и остави само неке чете испред бедема, да у граду непријатељи мисле да се опсада није дигла, што онима под опсадом, опхрванима недаћама и епидемијом, ништа није значило, јер нису знали шта ће радити ни када Турци обуставе опсаду.

Док се Персијанац кретао сетио се: за изговорено се сече језик или се у изгнанство шаље. Док је био снисходљив приметио је да га је ухода пратила. Уплашила га је слика спаљивања, мучења које је већ толико пута у свом животу видео, да није могао знати како је доживео године које је сада имао. До везировог шатора није могао да доспе; у њему су се смењивале војсковође, улазиле су и излазиле, а у свом се плашио да одседне. Није могао да зна да ли га уходе прате по везировом наређењу или су се неки заверили против њега; да његов живот зависи само од случајности и од тих побуњеника. Након сумњи, пре него што би био нападнут од ухода, ухватили су га људи из везирове пратње. Када је Персијанац почео да сумња да му се чинило да га је везир заборавио, ево, поново се нашао пред њим, видевши сада да се на лицу везира налази смешак, да је нестао испитивачки поглед који га је пратио од првих дана сусрета. Везир се чудио како је Персијанац могао да привуче толику пажњу војске, већ после доласка, али није хтео себи да поставља узалудна питања већ је одмах закључио да постоје такви људи који било где да се појаве изазивају мржњу, завист, љубомору, да их од смрти спасава усуд. Ипак га је везир испитивао о његовој вези са султаном, да ли га стварно познаје, као што је причао првих дана када је ступио у војску, изазивајући подругљивост, завист, сумњу везира у све људе који се баве астрологијом, који се дошаптавају са биљем од којих спремају мелеме, готове чајеве или се зближавају са змијама, тако да њихов отров претварају у лек, штавише, после ранијег сусрета сада је Персијанац давао невеште одговоре, лукаво је наговештавао могућност да се сретао са султаном, тако да је везир поново био зачуђен његовом причом; како је после доласка у војску тако сигурно говорио о султану, да би данас избегавао сваки одговор. Очигледно да је везир добио некакву вест или захтев да се стара о пророку, јер је сазнао од својих ухода да, ако Персијанац остане међу војницима који опседају град, тешко може остати жив, зато је одлучио да га под пратњом пошаље у Јежево одакле је и стизала порука о Персијанцу.

Царица Мара Бранковић: Причу могу да почнем без времена и историје, у имперфекту и плусквамперфекту; бејаше једном један деспот и имађаше две кћери...

обавезно са описом слике тих кћери. Старија кћи, са круном на глави и мало подигнутом левом обрвом, што је, наводно, својство умних особа; озбиљна, припремљена за свечаност, не сумњајући да ће њен такав лик ући у историју и бити препуштен потомцима на тумачење. У доњем реду, у средини, између браће је млађа кћи, Кантакузина, враголастија од сестре, чак се чини да иза озбиљности крије смешак, такође као и старија сестра Мара и млађа има круну на глави, а обе носе декоративне минђуше, на лицима им је одсјај позлаћених калпака, њихове браће – Стефана, Гргура и Лазара. Изнад или поред сликаних лица исписана су њихова имена црвеним мастилом, што је знак пролазности, да ће се већ у следећем веку тумачи питати чија су лица на гравирама, иконама и фрескама. На врху минијатуре је део неба, с попрсјем Христа Емануела, који благосиља обема рукама, у белој туники и златном химатиону. Позадина је златна и на њој је нацртана црква са звоником и једним кубетом. Каже се да је средњи век волео позлате, симболе, сјајне и разнолике боје, да су му посебно биле драге раскошне разнобојне униформе. Отац ове деце је Ђурађ Бранковић; његовом крунисању присуствовала је цела породица. Ђурађ Бранковић је свечано обучен, на њему је горња хаљина, дугачка до стопала, бордо боје, златом ткана, са златним бордурама на ивицама и крупним црвеним шарама, преко ње огртач, дуг, као хитон, скопчан испод грла, постављен крзном и украшен бисером, а доња хаљина се види само по златним, везеним, манжетнама. Ђурађ је опасан црвеним појасом, по византијском узору, а преко горње хаљине богато украшен лорос, сав у злату, бисерима и драгим камењем, такође, по византијском узору, обуо је црвене ципеле. Иначе, Ђурђева круна је отворена, састављена је од четири дела: чеоног, нешто вишег, два са стране и једног позади. Као и сви остали чланови породице, Ђурађ стоји на извезеном јастуку, око главе му је ореол, у десној руци држи крстолики златни скиптар, а у левој свитак. Лице му је свеже, брада и бркови кратки, коса коврџава, а очи ситне, продорног погледа.

До Ђурђа је насликана његова жена Ирина, са круном на глави, с богатом, златом, бисером и драгим камењем, украшеном одећом, златним ореолом око главе, накитом и златним крстоликим скиптром у руци. Чином крунисања постала је деспотица, што би требало да се види на њеном лицу, међутим, немогуће је говорити да је Ирина радосна, њене су очи, као Ђурђеве, црне, али док његове мало напућене усне остављају утисак доброћудног човека, на њеном ситном лицу, скупљене усне одају утисак хладне бескомпромисне жене. Десно од Ђурђа, на почасном месту, насликан је најстарији син Гргур, тада још увек наследник престола, зато, као и отац, носи црвену одећу и лорос. Лево је син Стефан, а десно Лазар; сви они о пасу имају мачеве, а на рукама им стоје соколови, сва тројица имају елегантне, издужене линије тела, маркантне тамне обрве, повијене носеве и коврџаву косу, такође, сва тројица су одевени у једнообразне горње и доње хаљине. Горња замењује огртач; код Гргура је дугачка до чланака, а код двојице млађе браће нешто краћа.

На гравири су световни и духовни достојанственици, на челу с патријархом, чије је присуство, иначе, било обавезно, приликом обреда крунисања који се састојао од световног и духовног дела, током кога је певано многољествије. Дубровачки Сенат

Ђурђа први назва деспотом. *Respondendi litteris domini Georgii dispot Scavonie ... pro responsione litterarum domini Georgii dispoth...*

Старија ћерка звала се Мара, по својој баби, Ђурђевој мајци, а млађу је Ирина назвала по мајчиној породици, Кантакузина.

Текст могу да почнем причама из прошлости, пре Мариног рођења, када је прошлост као и увек могла бити митска, историјска, епска, легендарна, чињенична, документарна или документована, али није могла бити стварна, јер стварна је била само садашњост, напокон, ко није у времену садашњем, он је изопштен, пошто је садашњост сећање за будућност, претражује се да не би постала утопија.

Било је већ давно прошло време када се господар Вук Бранковић уплашио најезде Турака, а немоћан да се супротстави, своје благо дао је на чување Дубровчанима. Још му ни мртвом нису затворили очи а Турци су почели да пљачкају и освајају његову земљу, запретио је усуд, започело је умирање, опустели су крајеви од Косова ка Нишу, Скопљу, Трнову, да би одједном због претње Турској, од Монгола и Татара, Турци оставили пљачку и покоље. Забринули су се и почели да се окупљају око свог новог султана Бајазита.

За месец дана људи облаче униформе, слушају команде, слушају приче о непријатељу.

Шта ли ти људи раде пре него што ће обући униформе и постати војници?

Будући војници су у њивама, или се молбама обраћају Богу, или говоре о деци, да остану жива и да одрастају иако очеви морају у рат; спремају се да испуне пророчанство о пропасти царства. Онда се подижу један по један, вајкају се, псују, носе своје пакете, гиздају коње, хвале се оружјем, почињу своје приче о ранијим походима, о борбама, о некадашњим владарима.

Почетком пролећа господарица Мара поново шаље војску предвођену својим сином, која ће се борити за турског султана. Са брда види беле лукове моста који реку чине ближом и којим сада могу слободно проћи, а онда тај мост постаје само део пута који закрчи војска стварајући једну непрегледну траку која се вије низ друмове. Господарица Мара држи мараму којом прекрива лице, коју ветар подиже, док говори да је напуштају, да ће земљу обрађивати жене, да се после овог рата многи неће вратити, остаће удовице као и после сваког рата; још види како жене машу војницима дуго их гледајући са брда.

Господар Ђурађ који предводи војску, климајући се на коњу, већ уморан, иако је тек кренуо на пут, сетио се свог ранијег обиласка гробља. Док су се кретали ка гробљу сећао се свог покојног оца; за неколико година смрт ће му личити на ћаскање о неком другом свету, ствари око себе мораће да прихвати троструко: стварност предмета, одраз њихове стварности, и на крају ствари у свету фантазми. Гледао је лице човека који је пребацио дизгине преко бича, седи мирно као да обавља свакодневна путовања, видео је његово збрчкано чело, боре око очију, један зуб и седе брке. Човек, који је носио исту капу као за време прошлог похода, гледао је како је коњ топтао,

фрктао, а затим је причао о мртвима, руком показујући обрисе планина, набрајао је места где је ко погинуо, а о иноверницима говорио је онај, да би се закашљао и извињавао се господару.

Нова прича била је исписана на пергаменту. Звездочатац који чита није знао да ли је он записао причу, али упамтити историјски догађај исто је као да се упамти рођење – рођење памте други, а догађај се сагледава ако постоје списи. У господар Ђурђевом сећању остало је перо које прецртава делове написаног, да би црноризац, у скрипторијуму, питао да ли се господар Ђурађ слаже да прецрта један део написаног. Напокон, после новог читања, пошто од списа остане најчешће само оно што не буде уништено... господар Ђурађ је непрестано покушавао да обнови оно што је сам прецртавао, да би носио са собом спис и допуњавао га. У списима стварност онако груба никако није могла да се изгуби, превише ју је било, али Ђурађ се плашио за чудеса, на крају је, смиреним покретом руку, сам прецртавао све о чудесима, оном што му је изгледало немогуће. Питао се: одакле је избачен текст пронађен на поцепаним папирима? Успевао је увек да нађе место на постојећем свитку одакле је избачен текст али никада није успео у потпуности да обнови верзију рукописа коју је сам прецртао. На моменте је недостајала стварност, а још чешће чудеса. После тога опседнутост је ишла другим путем: стварност из прочитаних књига додавао је свитку који је носио у руци, а фантастику из рукописа је тражио у другим књигама. Понекад би успео, без тешкоћа, да се сети заповести, али није успео од њих да извуче више од једне реченице. Тада би се љутио на себе: зашто је уништио радни свитак!

Пошто је морао поново да се приклони султану, пошто је покорност била једини избор, поново се обратио хроничару желећи да још једном осети топлоту речи које је видео исписане. Изненађен одједном је почео да говори грчки, па се насмејао питајући се како му је судбина одредила да се мора покоравати војсковођи у кога није имао поверење.

На почетку похода сазвао је све траваре и отроваре из Србије и Дубровника, те и Грчке, и док су пристизали остао је миран као да се њега не тиче њихов долазак. Изговарали су имена биљака, тумачили му значење листова, корена и стабљика, а затим причали о противотровима. Господар се чудио колики су скривени смисао пронашли у деловању мелема, а затим им је заповедио да за све отрове изнађу противотрове који ће моћи да спасу отроване. Гарда је спречавала улазак непожељних у град, тако да су испред капија остајали весели путници, музичари; испред зидина чули су се звуци бубњева. Господар није желео расправе са необузданом гомилом која није била опседнута ратом већ траварима, музичарима и женама.

Ђурђеве слутње већ су биле испуњене почетком похода, јер када је почела опсада града Селимрије, султан Муса је приредио заједничку вечеру за своје војсковође и вазале, на коју је господар Ђурађ повео своју свиту. И још док се приближавао Турцима, Ђурађ је видео неког војника који се клањао, затим је чуо глас свог перјаника да је дошло време ухода и потказивача. За време обеда господару се чинило да о њему султан Муса прича као о давно мртвом, зато је, наиме, почео да сумња, да ће га султан отровати; још док је трајао заједнички обед, господар је пожурио да би се

вратио у своје редове. Када је остао са̂м, у свом шатору, у јасној светлости осећао је мирис трава, у угодној топлоти дана почео је да се сећа затопљене пећи, а врло брзо учинило му се да напољу пада снег, да стеже мраз, док је господар седео за столом, огрнут кабаницом, набрана чела и туђ. Осећао је како постаје непомичан, како није у шатору, затим промрзле прсте забада у снег; напокон се удаљава од себе и нестаје. Али господар је само ћутао за празним столом, чинило му се да седи и чека госта и то султана Мусу, али како Турчин није долазио, господар је почео да га дозива, па је излазио испред шатора, гањао је пса, дозивао соколаре, поново се вратио у шатор сав зајапурен и уздрхтао. Седео је наспрам ведрица са водом, слушајући како неко говори тихим гласом, позвао је челника, окренуо се ка њему и упитао га је да ли глас избија из његовог уха? Али не. Глас је избијао из воде која је стајала у ведрици да би се господар умио; гледао је у ведрицу вода се мрешкала, колутала, надимала, бојила, као да није постајала за друге већ је била господару намењена. Док су пристизали травари пио је халапљиво воду из кондира, схватајући да су му његове зебње да ће га Турци отровати омогућиле да се ипак спасе противотровом који су му припремили његови травари; противотрови су били јачи од отрова које су Турци могли да припреме, и господар је био поносан да је боље видаре сакупио од Турака.[19]

Иако је Ђурађ сматрао да је одлагање смрти узалудно, ипак се спасао. Док је лежао у постељи, слушајући зрикавце (јер је била јесен) какве је слушао у својој родној Србији, био је обавештен да ће га Турци током ноћи убити и сву његову војску посећи ако се касније не буде повиновала наредби. Још пре него што је стигао до зидина древнога града Селимврије, био је у дослуху са Грцима, зато је и одлучио да нападне град, пошто је желео да његова војска пређе на грчку страну, али и даље је био пун зебње, измрцварен од болести страховао је и за себе и своју војску која је стајала испод бедема. Тајна да ће војска прећи на страну Грка била је пренета војницима, а Ђурађ је знао да нико неће открити тајну. Напокон, када је чуо договорени звук, командовао је да његови војници крену у јуриш; гледао је како челници чета стоје на својим местима, како се војска повија и креће, како се угибају редови, да би биле избачене и стреле, а затим је видео пометњу на зидинама града, а онда, када се очекивала битка, отварале су се капије Селимврије и господареви војници су прелазили на грчку страну остајући заштићени бедемима. Чим су се затвориле капије Селимрије, господар је прво помислио на војнике који нису знали за јуриш. Било их је мало, али је господар знао да им нема помоћи: остали су турски таоци. Турци, Срби и Грци желели су да измисле муке за оне који су били заробљени, али како није било времена за креаторе, из серије свих мучења током историје, изабрана су она свакодневна; ускоро су

[19] Историја се никада није дешавала на небу. Она се увек дешава на земљи. Људи се узалуд моле и преклињу: историчност је имитација Бога. Историја је само људска творевина. На небу нема њене грађе. Упркос овом задњем записивачу прошавших утвара, почеше да расту те чудне оплате, те словне скеле, ти костури, уденути бесповратно између редова на том историјском, папирнатом и мртвом сећању, које се чињаше да све што је уништено, а стварано је по лику небеском, обновљиво је.

браниоци могли да виде посечене главе заробљених војника наспрам бедема, или њихова тела набијена на колчеве.

Прећи из Селимрије у Србију могло се само уз божју помоћ, зато је целу зиму господар провео тражећи могућност повратка, али само му се ноћу у прозору указивао месец, светло га је водило копном којим је било немогуће путовати, поготову што је господар знао да су турске банде биле на сваком кораку, да би га на крају млетачки бродови, заједно са пратњом, превезли до Солуна. Господар се ускоро оженио госпођом Ирином Кантакузин, која је била члан бивше византијске царске породице, и њен отац је био Теодор Кантакузин, позната личност, син Матије Кантакузина, чији је отац Јован Кантакузин био чувени византијски цар.

Много година касније господару се у сну приказало да ће му жена родити женско дете, на шта се он руком ударио о чело, али му гласник, који га походише у сну, говораше да ће за време које долази, много бити боље да се рађају женска неко мушка чељад. Господар не разумеваше његове речи, чак се и пробудио тужан због сна, да би отворио прозоре, те дуго, са своје куле, гледаше у месец и звезде, и тако будан чекаше зору да чује, шта се сновиђало његовој жени. Њено лице, благоуснувше, посматраше и не говораше ништа, ни њој уснулој, ни стражи својој пред којом прође, а поготову што поче молитвама умољавати Бога да дете које је у утроби мајке тек зачето, предодреди за будућа прегнућа, а знаше да је деспотова судбина молитвама тек наслућена. Пред зору је предмете које је у сну видео почео да проналази у свом двору, питао се: они се налазе у сну? Али ускоро се изненадио да их налази у својим одајама. Када госпођи Ирини саопшти свој сан она му рече да знање о порођају неће помоћи, бол који ју је чекао само њој је припадао; камо среће да ће јој и дете припадати; надаше се да ће јој дете бити још једна награда од Бога. Жена која пород свој носи, на угодност Богу, и срећу људима, нека одбаци од себе празнословље, и нека се миру свом посвети, и нека оде до вотивног камена, да без бола поруку остави, на срећу људи и своје таштине.

Дуго очекивано дете било је рођено на време и без обзира што је Ирина била деспотица; само су злобници говорили да деца која пробију утробу мајке постају оцеубице.

Књигу могу да почнем и онда када се Мара удаје, да време њеног детињства препустим историчарима, васпитачима, женама које ће је узимати за узор, да кажем као што је било од старих времена, од фараона и Грка, увек се указивало на порекло младе, међутим, најлакше је рећи да је после Ђурђеве тетке Оливере, коју је царица Милица послала султану Бајазиту у харем, Мара Бранковић била нова српска принцеза која је обећана турском султану Мурату. Породица Маре Бранковић била је једна од најбогатијих, а за њено богатство знали су Турци, Млечани, Угри и Дубровчани. Званичне дубровачке власти одмах су писале Марином оцу Ђурђу да су са радошћу примили вест да је обећао кћер за жену турском султану. Честитали су му што се ородио са Турцима, за учвршћење и побољшање положаја његове државе:

nuy aver recevuto et aver grandisima letitia e gaudio de la parentela luy a fatto in aver promessa la fiola per moglie alo potentissimo Omorad, imperator de Turchi.

Али четрнаести век није био време у коме се осећа сигурност, удаја кћери за султана само је био један пут којим се учвршћује власт, иако се одувек зна да у историји нема места за милосрђе. Дуго после обећања о удаји Маре, лађе што плове низводно, низ Дунав, носиле су вести о пропасти, а гласови које је ветар односио узводно, уз реку, само су ширили страх, и како још ни Цариград није у рушевинама, честитке Дубровчана била су дипломатија.

Колико би требало жртава да би престало звецкање оружја? Или је тај ехо који слушају људи само страх? Можда најамници силазе низ бедеме до лагума, њихово се оружје вуче по степеницама града или Марина пратња звецка оружјем док она излази на обалу, у белој хаљини оперваженој златом; још је дете, гледа галебове, рибе које се мресте, да би изговарала њихова имена радосна што их је тако добро упамтила.

Постоје ту и други српски и турски списи који говоре о Мари Бранковић, међутим, искључиве су обе стране, тако да су Турци писали да је Ђурађ послао поруку султану, господару, да му даје своју кћер, исто *као што је твој дед, Бајазит, узео био од нас девојку,* али султан Мурат није био рад женидби. Ако су турски хроничари имали такво мишљење о султановој женидби, у Србији се већ давно знао кривац, за Марину удају, а то је била госпођа Ирина; то што у списима стоји да је у пресудном тренутку, Ђурђева госпођа Ирина имала снаге да разум стави изнад осећања да ли је уопште имало значај, или је потреба за правдањем увек смислена? По Иринином прорачуну било је корисније да кћер оде у харем него да дође до сукоба са Турцима. Ако су многе битке одлучили јунаци, уз божју помоћ, многе догађаје наговестили су звездочатци; Мурат ће ипак пристати да српску принцезу узме себи за жену!

Девојка је била веома млада, од дана када је обећана до дана када је пошла у Једрене, требало је да прође још која година, за оне који ће доћи после тих догађаја, схватиће да је нужда била једно а тражити кривца по списима је друго.

Одмах пошто је Сарџи-паша дошао да тражи редовни харач, заподенуо је разговор да би деспотову кћер Мару требало одвести у Једрене, да би затим већ по девојку дошло Муратово посланство које су сачињавали Рејханага, Озбек-ага и кадуна скопског намесника Исак-бега. У сусрет посланству деспот Ђурађ је послао најугледнију властелу која се у списима назива *господе ћафирске властеле,* која је Турке свечано дочекала далеко од Смедерева, да би били допраћени уз песму и игру, до самих зидина града; путевима којима су пролазили цвркутале су птице као што су то одувек чиниле.

Било је лето и на двору, пошто су дворјани знали да ће путници стићи уморни, припремали су се за дочек сватова, осећала се врева не само у граду Смедереву, између зидина, већ и у целој Србији; сваки топот коња у ушима одјекиваће као пролазак сватова.

Деспотица Ирина изашла је из цркве, улазећи у леп осунчани дан. Њена пратња је растеривала окупљене људе, који су се мували по дворишту, смејали, подвриск ивали, слушајући трговце који су посебно предњачили у викању. Деспотица Ирина се

нагнула према жени из пратње и упитала је за неког трговца који јој је нудио огледала, у којима је могла да види своју ћерку Мару која ће отићи у султанов харем.[20]

Да ли се пропадање може другачије слутити него како се вековима слутило? Сваки догађај поред могућих прича прате и невероватна збивања. Замисли како је било када је пропадала Троја, или када је нестао Рим? Колико пута је током историје вера стављена на пробу?

Мајка није желела да гледа... време у коме живе њена деца: препустила их је својим судбинама! Питала се где би могао бити тај трговац, иако је знала да он неће стајати исред цркве, иако ће јој нудити златан прстен, са огромним смарагдним каменом, на чијој ће се површини видети дешавања у турској царевини; још се надао да ће господарица Србије и приморских земља купити тај прстен.

Прашина ће прекрити све путнике, налећи ће на њихову одећу и запреге, дакако, да ће прво хтети да се напију воде и сперу прашину са својих лица, а тек онда да се одморе слушајући причу у хладовини испод крошања ораха и храстова.

Након што јој је престала главобоља, госпођа Ирина силазила је степеништем да би сачекала просце, иако неопорављена, изгледала је свежије у односу на уморног Ђурђа. Пред сватовима је била насмејана, показивала је своју супериорност јер је проговорила грчки, наводећи Ђурђа да се диви њеној способности да увек говори о мудрости; можда је мудрост потребна у сваком времену, али ретко да јој је које време наклоњено? Одмахнула је руком крећући се ка одајама где су већ односили воду и тихо шаптали, обављајући обреде да би младој било лако када се буде запутила на пут са Турцима, а Ђурађ је божје речи везивао за децу, а уједно и дечја страдања,[21] али сада је посебно опхрван салом за аудијенције и својим палатама.

После одмора сватови су већ ишетали, пели се или силазили степеницама, постављали питања о граду, да би им челници показивали тврђаву, посебно мали град који је спој палате и утврђења, опасан јаким зидинама, да би се у њега улазило кроз двоструке капије.

Сва почаст турским сватовима била је само форма, јер после дочека почели су дуготрајни преговори о младином миразу, пошто је Ђурађ био један од најбогатијих владара и новац који би дао уз кћер морао би бити небројен, такође невестина одећа, поклони првацима његовог зета, морали су одговарати Ђурђевом имену, нарочито што је мираз подразумевао и земљу око Ниша и Крушевца. Преговори су били и временски ограничени, јер када су Турци стигли био је топли август, када се скупља летина, а морали су трајати до септембра, када су и били завршени.

У најлепшем месецу септембру кренули су сватови кроз Србију, ка Једрену, предвођени Марином браћом, деверима, Гргуром и Стефаном. Са њима је било и турско

---

[20] Зашто би неко разуверавао људе да је време прошло и да је остало само памћење, да после важнијих догађаја нема више времена, да памћење није само историја већ и приче; можда су понекад важније од дешавања којим се окупирају историчари.

[21] Калуђери који су избегли у Манастир Благовештење, близу града Ждрела, већ су писали дело које ће оставити, *Историја о протицању година*.

посланство, свечана српска пратња, која се протезала кроз Србију... Немој само да почне причу о рекама, јер сви ти људи који су одрасли поред воде, не могу свој живот да одвоје од обала, риба, воденица, поплава, или од мочвара са сплавовима, дрекавцима, нимфама, а о локвањима и шеварју и да не говоримо. Та мрежа река које се са планина спуштају ка Поморављу, само збуњује њиховим именима; Језава, Морава, Раља, Јасеница, Рача, Лепеница, Моравица, Нишава, Темштица, а заправо су правац који одвајкада води ка царским градовима, Скопљу, Атини или Једрену и Цариграду. А само путовање Поморављем разликује се зависно од тога да ли се њиме путује, бежи или иде у сватове, нарочито када се на брдима и завојитим путевима чују песме.

И сватови су пролазили кроз Србију, повијали су се кроз хладовинасте старе шуме, застајали у хановима и сарајима, уморни су знали да су пут често само имена градова и насеља; мапа иза чијих слова стоје непроменљивост: загрејани домови, задимљени ханови, празни путеви. Пут од Смедерева до Цариграда су знакови. Ако поставите карту на сто видите да сватови могу да се крећу по знаковима: реке, места где се састају путеви, пљачкаши, певачи, уживаоци хашиша, или путеви ка градовима.

Марина браћа, Гргур и Стефан, такође су кроз шуме Србије и некадашње царевине кренули у Једрене, дакако да је споразум подразумевао да шураци буду залог миру, иако су они били истинска жртва, јер су предани на милост и немилост Турцима заправо били таоци.[22]

Негде далеко, у Једрену, Турци су очекивали сватове, по турским обичајима, припремали су свечаност; испред џамија царевине сјатили су се сиротиња и богаљи које су даривали турски достојанственици, певане су турске песме, чуле су се зурле, бубњеви и гочеви. Гозба је трајала већ више дана, а људи су се надали да ће се продужити и после доласка сватова, какав је обичај био међу Турцима.

Мара се плашила неизвесности, пошто је била скоро девојчица од седамнаест година, а њен будући муж напунио је тридесет и једну. До тада је слушала приче о њему, али се никада нису срели. Напокон, када га је угледала, изгледао јој је још старији; дежмекаст, кратког стаса, широког лица као у Татарина, доста велика и повијена носа, ситнијих очију и јако мрка лица, великих образа и округле браде, но ипак, био је благе нарави. Није инсистирао да његова жена прихвати ислам већ је, као и њена тетка, Оливера, која је била у харему његовог деде, Бајазита, остала хришћанка.

У време Мариног доласка у Једрене султан је имао харем од преко триста жена и тридесет дечака.[23]

Поред тога султан Мурат када је имао само шеснаест година добио је сина Ахмед-челебију, такорећи одмах по Марином рођењу, али је убрзо добио другог сина, будућег наследника престола, Мехмеда. Мехмедова мајка била је пореклом Јеврејка, купљена као робиња на тргу у Млетачкој или Ђенови преко турских трговаца робљем, носила је име Стела, да би у харему постала Хума-хатун када је 1432. године родила

[22] Шта је значило бити талац у средњем веку или било када? Пратили су их евнуси и јаничари.

[23] Ускоро ће Мара увидети да ће султан највеће задовољство налазити у пијанчењу, а затим у женама и дечацима содомитима са којима је био чешће него са женама.

Мехмеда, али болешљива није дочекала старост, већ је умрла кад је њеном сину било тек седамнаест година.

По доласку у Турску Мара у самом сарају, одмах на почетку, затекла је малог четворогодишњег Мехмеда, спријатељила с његовом мајком, Хума-хатуном. Тако је он, поред дадиље, растао и поред Маре, коју ће током целог свог живота називати својом мајком, али Мара тада није могла ни слутити да ће то дете, које је заволела, једнога дана постати највећи османлијски владар. Живо, бистро дете од четири године, колико је имао у време Марине удаје, привукло је њену увек будну пажњу за све што је окруживало, и пошто није имала своје деце гледала је како Мехмед стасава.

Највећу победу коју је однео њен муж над хришћанима била је битка на Варни, у којој није учествовао њен отац пошто је био у миру са Турцима. Али, некако, у време Муратовог одсуства, када је султан био далеко од двора, почео је да влада Марин пасторак, кога је она сматрала за посинка, да би ускоро, после победе, наступило време мировања, кад се по касарнама није обучавало за нове ратне походе, кад се дечак-владар посвећивао само читању и слушању светске историје. У настави језика, грчког и српског, који је био званичан језик на Порти, јер се на њему обављала трговина с Дубровником и свеукупним балканским залеђем, Мехмед је имао у својој мађехи, Мари, најбољу учитељицу.

Султан Мурат је умро у четрдесет седмој години живота исцрпљен пићем и женама, наводно од капи на једној пијанци. Напокон се завршила његова тридесетогодишња владавина, која је означена као славна и правична. Пошто је волео правду, држао се уговора склопљених с хришћанима, ратовао је само када је био нападнут, али тада је спремно излазио на бојиште.

Можда из страха да Ђурађ који је већ био у позним годинама, двадесет година старији од зета, заједно са Угрима не покрене нови рат против Турске, а можда поштујући српско-турски уговор којим је било предвиђено Марино враћање у Србију, или можда из својих разлога Мехмед је уз богате поклоне, а на име Мариног издржавања вративши Топлицу и Дубочицу, послао Мару у Србију; на првом владарском кораку, Мехмед освајач испољио је своју наклоност према Мари, дакле, зато и није чудо што су Дубровчани пожурили да честитају Ђурђу повратак царице и враћање српских области које су већ биле у рукама Турака. Нису пропустили да истакну да царица Мара добро стоји код новог султана јер су на Порти сами осетили привилегије. Султан није одбијао дубровачке захтеве.

Ђурађ Бранковић умро је 24. децембра 1456. године, у свом граду, који је он изградио, у Смедереву, поживевши скоро осамдесет година, да би дочекао да се крај одра од њега опраштају деспотица Ирина, сва три сина и кћи Мара. Једино није било његове кћери Кантакузине која се налазила у далеком алпском крају. Прва брига несрећне деспотице Ирине била је да сахрани мужа, оца и владара. Ако се знала година, месец, датум, дан и час смрти, деспотов гроб морао се сакрити, јер ни после смрти не би имао мира. Неки од владара сахрањивани су у речним коритима, неки у непро-

ходним планинама, неки су правили лажне гробнице. Само да се покојник сачува и гроб му се не оскрнави.

Још док се ни деспотова душа није смирила, у породичном сукобу око престола, син Лазар је отровао мајку Ирину, затим су исте ноћи побегли султану Мехмеду њен син Гргур, кћи Мара и ујак Тома Кантакузин. Мехмед их је примио с дужном пажњом и чашћу. Мара се плашила да тај нови сусрет са султаном Мехмедом не буде сусрет двоје странаца. Султан Мехмед није је примио осорно, већ помало опрезно као што се прима стари познаник који је свестан да је од последњег сусрета прошло много времена, да су се обоје променили; Мара је постала већ зрела жена, а Мехмед је у међувремену постао освајач, и највећи владар света. Мара је полагала право на српску круну, била је последњи представник српског престола, носећи његова знамења. Али, то није био сусрет последњег владара несталог српског царства и турског султана чија је држава доживљавала свој успон, већ је то био сусрет старих знанаца. Мара није намеравала да брани права које има као наследница на српску круну, већ је сматрала да ће их Мехмед прихватити пошто ће му она донети користи. С обзиром на устројство турске државе, указујући једно другом част, Мара је прве речи проговорила на турском, а Мехмед на српском. Прве изговорене речи уставиле су им осмехе на лицима, поново их повезале, као што је то било некада, у време Мехмедовог дечаштва. Мара је остала у својој другој домовини, Турској. Никада се више није вратила у Србију.

Неке недовољно познате нити везивале су је за моћног пасторка, султана Мехмеда. Он ју је у повељама називао својом мајком. У Јежеву, у близини Сера, на поседима које је добила од Мехмеда, живела је окружена српским монасима и властелом. Од њих су неки били познате личности у српској деспотовини, а неки и њихови потомци. Уз њу су били браћа Големовићи, Ђуро Крајковић, као и њен ујак Тома Кантакузин. Није се никада закалуђерила. Сматрала се наследником српских владара, чије је прерогативе преузела. Њен двор је подсећао на оне из времена српске самосталности. Имала је и посебну канцеларију, где је писар био еклезијарх Симон. Водила је преписку са страним државама. Слала је и примала амбасаде. Издавала је повеље које је оверавала печатом свога оца Ђурђа. На печату је била представа грба, који се састојао од затвореног шлема, више кога су се уздизала два рога као челенке, док је натпис гласио *ѿосѿодин десѿоѿ Грурі*. У институлацијама својих повеља називала се царицом и самодржицом. Њена посебна окупација били су светогорски манастири, у чијој близини је живела. Након пропасти српске државе, преузела је бригу око стонског дохотка, који је после заузимања српског Манастира Светог Арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму, прешао на Хиландар и Манастир Светог Павла. Оно што је још важније, била је заступник светогорских манастира код Турака. Заузимајући се за српске манастире Хиландар и Свети Павле, поклањала им је поседе и покретну имовину, која се састојала од новца, злата, сребра, тканина, одеће, стоке и других вредних предмета. Попут старих српских владара, иступала је као њихов ктитор.

Захваљујући великом утицају на Порти, Мара је једина међу хришћанима иступила као заштитник Цариградске патријаршије. Успела је да на патријаршијски престо доведе више својих људи, од којих је један био Србин.

ПРИЧА

Постоји једно место које носи име Јежево, негде у близини Сера, главног града некадашње префектуре, града до којег је допирало Душаново царство, где је донесен Душанов законик, у том месту Јежеву постоји двор и кула, хатунмајке, царице Маре. Куле су уобичајено вечне јер због своје грађе постају део природе, њихови темељи остају и онда када града више не буде, онда када се градови претварају у рушевине. Овај град се још зове Дафни, те његово име можемо тумачити по чувеном свирачу идиличних песама, или можда по биљци дафини, а можда носи име какве жене или нимфе. Град је *loco per eleganti, multisljue aedificiis conspiculo*. Мада постоји и другачији опис града: „Сазнасмо да је отачаство блаженога Серез града, од давнина до данас једно од славних. Али шта је пролазна слава овог града према слави вишњега Јерусалима, утврђења које узљуби тишину вишњег и достиже његову красоту?“

Нешто даље од куле и града, у позадини, виде се планине Родопи, а онда се, у близини Сера, иде путем који води ка Карији и Атосу, где се налазе завештани манастири. Свега двадесетак километара јужно од градића у коме је живела царица Мара, обале запљускује Јегејско море, а када је време ведро и ваздух прозрачан, види се и Света гора. Цела околина Дафни је валовита, зелена и питома, обрасла питомим растињем. Југозападно и северозападно од градића пружају се према Вардару и Струми планински висови, од којих се један зове Султаница. Када је те планине посматрала кћи деспота Ђурђа, можда су је подсећале на планински венац Рудника, Венчаца и Космаја, које је у сличном низу гледала са дворца Некудим, у коме је провела своје девојаштво пре зидања Смедерева. Видик из Смедеревске Паланке, из села Водице, према Руднику, простире се у истој таласастој равни као од Јежева према висовима Султанице.

Ивана Палмотића довели су, болесног, пред двор царице Маре Бранковић, да у миру и тишини питорескног краја, проведе дане који су значили и земаљско битисање, до свог скончања. Рекли су јој да је Ивана Палмотића ошинула неизлечива болест, тако да му нису могли помоћи ни највештији медикуси, који су дуго покушавали да спрече напредовање болести, а затим су се једино уздали у Бога који је још једини, како су се надали, могао спасити Ивана. Још у Новом Брду пао је у постељу, тешка болест се свалила на његово тело, али тада су се још и надали да болест неће изазвати смрт, међутим како је пролазило време, без услова за негу схватили су да пролазе последњи Палмотићеви дани. Када су га српски поклисари довели у Јежево није могао ни да устаје, ретко је говорио, али напокон у миру сместили су га у меку постељу намирисану лавандом, па је и Иван Палмотић, осетивши спокој, само успевао да своје тело окрене прозору, и са прозора је гледао непрегледна поља по којима су се кретали ретки коњаници. Није знао да ли види подграђе Новога Брда или равнице испред

Солуна или пределе из снова и бунила који су се мешали са митским сликама безбрижног живота на Атосу, Јерусалиму или Арарату, али име му није много помогло јер ускоро је толико онемоћао да је једва могао да говори, само је још главу покретао ка небесима, погледом и даље лутао по далеким брдима која су се у прозору указивала; на крају није распознавао ликове који су се смењивали поред његовог узглавља. Када су га однели у цркву, пред лицем тек наслућујуће фреске, освежен мирисима боја, воска и тамјана, њему се непрестано чинило да види један исти лик, да чује један исти глас, па чак и када му је пришла царица Мара и покушала да га утеши он је рекао:

„Не мудрој. Умовање бежи од нас. Када се толико удаљи, када будемо далеко да немамо шта дати, бескрај који угледамо кажемо да је мудри Бог."

Очигледно да му се предсказао неки други лик коме се обраћао, да је нека далека хаљина зашумела поред његовог узглавља, за тренутак му побудивши сећање, али присутни су се зачудили његовим речима и снагом гласа који је одјекивао у тишини светог здања, који је почео да се појачава, а његов ехо одјекивао је у црквеном порталу; зажагорили су посетиоци и почели да се гурају ка лежају. Њихове пружене шаке и згрчени прсти личили су на руке са фреске које се пружају према постељи светаца, па се пред њима завршавала и почињала прича о постанку и нестанку. Онда је калуђер рекао:

„Онемоћао је! То може бити само божји глас."

Ивану Палмотићу се чинило да му поред речи молитве које изговарају верници, у ушима одзвањају божје речи, и са њиховим одјекивањем осећао је тежину у грудима, зато се крстио стежући груди, али је и даље лежећи, осећао како га неко притиска. Покушавао је неколико пута да се помери и подигне, али није успевао да се покрене, само је могао да види трошност свог тела, немоћ свог мишљења, чак ни руку више није могао да извуче испод покривача иако је дуго покушавао да одгурне ту тежину која га је притискала. Онда је јасно чуо шум покрета царице и пуцкетање ватре приликом паљења свећа; када је пламен осветљавао његово лице и титрао му на челу, нестајала је тежина која га је притискивала, тада је Иван Палмотић успевао да подигне руку да би још нешто саопштио жени поред његове постеље, али тим покретом било је угашено светло и терет се опет пео на његове груди. Отварала су му се уста као да ће нешто рећи, али је само утишавао дисање, смиривао покрете, удаљавао се од себе самог.

Није било разлога да се царица залаже за Ивана Палмотића када му није било лека, ионако је дворски анонимни лекар Хиландарског медицинског кодекса, који се највише служио литературом познатом у ученом византијском свету из Кодекса Диоскурида, античког медицинског писца, који се чувао у Краљевом ксенону у Цариграду, сматрао да је болест толико узела маха да је медицина више немоћна. Из преписивачке школе узимао би кодекс и односио га царици Мари читајући јој места где се помињу тако стари антички лекари као што су Хипокрит и најчешће Гален. По упутима и познавању медицине из овог кодекса лечио је све житеље на просторима царичиног хаса у Јежеву, али несигурност коју је исказао приликом прегледа Ивана Палмотића подстакла је царицу Мару да ипак позове Персијанца. Два медикуса су обазриво седели

поред царице Маре али њихово ћутање није донело никакав резултат, нити је заоставштина било којих пророка, звездочатаца и лекара сада ишта значила. Онда је Персијанац одлучио да принесе жртву Богу што је будило сећање на древне ритуале, и када је шикнула крв ка небу, на жртвенику је заблистала жртва, окупљени људи очекивали су да ће стићи некаква вест; пратња, војници и душебрижници молили су се Богу, а окупљени грађани грлили су своју децу штитећи их рукама, вероватно од туђих наума и мисли. Можда Персијанац није веровао да ће жртвовање донети побољшање здравља оболелом Ивану Палмотићу, али жртвовање увек даје снагу, без обзира што Иван није могао да учествује у обреду, нити је његова болест узмакла, али људи су веровали да обраћање Богу није било узалудно.

Каже се:
Изабери језик који ће твоје тајне да говори.

Болесника су сместили у ониску зграду, са неколико просторија; зграду у којој је боравио Персијанац, и која је више личила на кућу у којој живи служинчад, него да у њој бораве Персијанац и Иван Палмотић; просторије у којима су смештени налазиле су се на крају дугог ходника, једна поред друге.

Одмах пошто је Иван Палмотић донет у собу, Персијанац је престао да спава, усебио се, иако му се чинило да је превише удаљен од болесника, ипак се посветио његовој нези. Ноћу је ослушкивао знаке небеске, али ни они нису стизали, и све чешће Персијанцу се чинило да се болесник растаје са душом. Над вратима је стајао огроман орах који је Персијанац посматрао и седео у тишини његове крошње. Није се плашио Палмотићеве болести, ни тога да она може раширити заразу, већ осећајући дуг према царици, сваким даном и сам све старији, припремајући се за вечност, гледао је Палмотићев лик. Час му се чинило да је Палмотићев лик земљано црн, а час да се на образима указује руменило, ипак је бдео поред лежаја као да његова будност чува болесника; спасава и њега самог од помисли на ишчезавање. Можда би Персијанчева упорност да што дуже остане будан и сачува присебност, непрестано нагонећи болесника да пије што више напитака, помогла оболелом. Палмотићу је већ после неколико дана престала грозница, и када се Персијанац удаљио од болесника, отишао у своју одају остављајући слуге да се старају око болесникових потреба, на лицу му се препознала она сјајнија боја која је замењивала кречно белило.

Док су дворјани били загрцнути од плача и у страху чекали Палмотићеву смрт, не знајући каква их будућност чека, још увек осећајући сигурност поред болесног велможе, пред двором су вукли везаног човека.

Донесоше птицу наспрам Палмотићевог лица и птица окрену лице од њега, залепрша крилима, скочи на сто, затим на прозор, узлете до највише куле, одатле одлете пут неба у коме се најпре видела сасвим јасно (чак су се виделе и боје њеног перја), да би касније остала само једна тачка у плавом кругу и да би на крају та тачка означавала руб неба: болест остаде у Србији.

„Шта ћемо с болешћу?“, упита неко.

„Не знамо кога ће прво однети.“

Иван Палмотић пожели да одгоди смрт, и дан пре него што је Персијанац прешао у своју просторију, престаде да се зноји, могаше сам да узима храну, затим као што змија свој отров оставља док се храни, њему се чињаше да и он своју болест оставља док једе; да са храном не би уносио болест. Непознати монах, који бдеше заједно са Персијанцем, подиже руке ка небу и молитвама се обрати Богу. Та молитва беше богоугодна. Монах рече да ће крепост и снага да се врате Ивану Палмотићу, да молитву у цркви мора да изрекне. У двориштy су се сред псалама и молитви издвајале речи које су Господа славиле.

Иван Палмотић, пошто је дошао себи, питао се да ли је то Корвин град, или Ново Брдо, покушавао је да заподене разговор са непознатим монахом, али овај мнемисаше, тако да се Иван Палмотић упита да ли су те градове већ освојили Турци. Подигао се у постељи, устао и док је несигурно корачао, виде да је са његове десне стране црква. Приметио је како према њој корача царица праћена великом свитом, и виде како одмахује руком и заповеда да пусте везаног човека.

„Није он онај што је рекао да униште сва наша света места, да их преору, пошкропе уљем, да их раскопају и преко њих нанесу баруштине, тако да на њима не можемо стајати док се обраћамо Творцу.

Није он заповедио, да се руше храмови, да на њима не остане ни камен на камену, прах на праху; да у храмовима стоку затварају, те да га сажеже ватра. Сведоци су на њега дигли руку. Лажне су речи што износе да су га због Бога дали непријатељу. Огромна је његова снага, пред народом и Богом. Народ мора да трпи, јер су му жртве потребне. Он је жртва од Бога дана. Сменио је народ на мукама. Ишао је путем Господњим, а он је једини, и једино право води, иако пролази кроз муке."

Пошто је царица са свитом полако улазила у цркву, Иван Палмотић је видео да је испред улаза, мало погрбљен, загледан у самог себе, нем, стајао Персијанац; није веровао својим очима. Пошто га је послуга за тренутак оставила самог сада га је одједном окружила, није му дозволила да се креће, уплашила се како сад Иван Палмотић одједном стоји поред прозора, и вратила га, полако, скоро бојажљиво, у постељу.

Иако га је Персијанац неговао и старао се о њему, Иван је мислио да је Персијанчев роб, да му је у сећању остала некаква трговина робовима, још док је живео у Новом Брду, и сада се чудио како је могао стећи наклоност свог господара. После пада Цариграда већ је био начуо да су неки хришћани били задивљени исмаилћанима; муслимани боље знање имају, да се професија звездочатац више цени у исламу него код хришћана. Пророк! Пророци су морали да одлуче када ће бити вођена битка: започета и завршена, а онда би започела битка. Многи су умрли у православном свету, да би се онда појављивали у Једрену, настављајући живот под другим именом; док један велича уздизање своје вере, други нариче над пропадањем свога рода. И боје исламских калиографа ући ће у српске књиге. Зашто би њега поштедели? Једино ако су се надали откупу. Бунован питао је нешто брижног неговатеља, који се још чудио Палмотићевом опоравку, али овај му ништа није одговорио, већ га је пажљиво поново положио у постељу. Иван Палмотић је дуго очекивао повратак Персијанца, и док је проводио бескрајне часове у молитви, чинило му се да разговара с покојником, који

је често оживљавао и покушавао да поставља питања, дакако да је тај покојник био сам Иван Палмотић. Удаљавајући се од покојника, у тој молитви, није знао да ли га је ухватио сан или је поново био у бунилу, али када је постао свестан себе, видео је поново Персијанчев лик поред свог узглавља. Када је први пут проговорио, овога пута не обраћајући се оживљеном човеку из снова, ословио га је са „господару".

„Можда бисмо бар могли да сачувамо манастире које нам краљеви оставише", рекао је и питао да ли може да напише писмо Дубровчанима.

Персијанац је одмах схватио да Иван Палмотић мисли да је његов роб; није се покретао нити је говорио, али размишљао је да ли да га остави у тој заблуди или да започне с њим разговор иако је сада знао да је он човек коме Иван Палмотић верује више него било ком другом на свету, да је можда стајао у сенци самога господара. Последњи пут када га је царица Мара питала за Палмотићево здравље, Персијанац је рекао да сачека још недељу дана пре него што га поново упита, можда задовољан што су се њихови путеви укрстили под оваквим околностима – Персијанац је био медикус, а Палмотић болесник, јер могло се десити да се и другачије сусретну. Персијанац је само погледао Ивана Палмотића, призивајући у сећање други догађај, када је он био у сличној ситуацији као Иван Палмотић, када га је неговао његов учитељ, и сада је био ганут и та мисао га је враћала у неко време које је прошло и тиме постало узалудно. Предложио је Ивану Палмотићу да још сачека са писањем писама, да сам схвати шта му још недостаје и да не буде толико дирнут Персијанчевим присуством. Персијанац је српски говорио промуклим гласом, споро, више као да га се сећа него што га је стварно познавао, понекад као да чита, а понекад да неразумљиву молитву изговара. Иван није знао где је Персијанац научио његов језик, нити је од њега могао да добије било какав одговор, пошто је овај тражио да му не поставља непотребна питања.

Без обзира што га је Иван Палмотић ословљавао са *господару* Персијанац се није бунио нити је оповргавао такав статус; у данима који су долазили знао је да ће сви неспоразуми бити изглађени и да ускоро неће бити сувишних питања. Са друге стране Иван Палмотић није знао где се сада налази и на то питање није ни могао да дâ себи одговор, већ се надао да ће ускоро крстарити градом, одлазити у поља, угледати какву гостионицу, гледати путеве који воде незнано куда, и почети да осећа пролажење времена, пошто је човек саздан да преко њега струји време. Визију царице која је ишла двориштем приписао је својој изнурености и болести, ипак више није разговарао са својим господаром, али му се чинило да је господар све знао о њему и да га зато није питао ко је он, захтевајући какав откуп, још једном питајући се откуда таква Персијанчева брига ако не зна Палмотићево порекло и његову улогу у Србији. Сам Иван Палмотић није знао шта би могао да ради да би користио господару. На Палмотићево ново запиткивање Персијанац је одговорио да је преиспитивао своје способности и да је то разлог што се Иван Палмотић налази у његовој просторији: показало се да је још велико Персијанчево умеће, иако увек сумња, ипак је доказ Иван Палмотић сâм, и то што седе заједно у светлој келији, тако да не могу да одвоје поглед један од другог; један дивећи се успеху лечења, а други није могао да дорекне да ли је уопште пред самим собом успео да оправда снагу која му се поново појављивала у телу. Поново

забринут за манастире, видео је у Персијанцу оличење узвишеног, иако му се од самог почетка чинило да се обојица налазе под временом које пролази, напокон их је обојицу плашило да неће моћи да обаве све земаљске обавезе пре него што буду препуштени бризи своје вере и својих богова.[24]

Ускоро, у време Персијанчевог одсуства, Иван Палмотић је почео да се креће кроз ходник; поново је долазио до прозора, гледао двориште, чудио се како је сада празно, затим би долазио до Персијанчеве просторије, али због поштовања према свом господару ниједном није покуцао на врата, нити је покушао да уђе у његову собу.

Откада себе сматра робом, размишљао је о својим списима од којих је одвојен и који су вероватно сагорели у спаљеном граду, мада је међу стварима које су третиране као Палмотићеве, било и нешто књига, међу њима псалтира, и књига на кожи писана. Осећање да је заробљен, да његов живот зависи од новог господара, није утицало на осећања која је гајио према бившем животу, својој вери, и новом господару. Чак се и сећао да су његове књиге биле последње што је носио или држао у рукама а са којима није знао шта ће и како да их спасе; ако их буде закопао иструлиће – а ако буду остале у скрипторијуму сагореће *заједно са њим*. Иако је знао шта је у књигама записано, просто се јежио при помисли да ће оне нестати, да није ни у каквој могућности да их сада обнови. Знао је да не могу помоћи изјаве љубави у молитвама; могле би одложити Палмотићево нестајање као и нестајање вере коју је видео на сваком кораку. Био је привржен Богу и новом господару за кога се плашио да га не изгуби. Поновио је молитве, као да их сада ствара, а не да их буди из сећања, па се зарадовао да ће их записати, и та потреба му је једино имала смисла. Понављао је молитве из књига да би затим узимао оне које су лежале међу његовим стварима, и читао их. Био је спреман на жртву, али онда му се закратко учинило да су те књиге, које су нестале, биле његова прошлост, залуд му је било жао што није успео да их понесе са собом. Чинило му се да их се одрекао. Ако се одрекнете својих књига, својих учења, своје вере – нестајете. И ко зна да ли је важно... ако се појавите на другом месту без књига ... тамо можете да будете само роб, за шта је он себе и сматрао. Ако се промени особа, она би морала да мења и име. Зато робови и немају имена. Зато себе и сањају онаквим какви су некада били, будећи се знојави, уплашени, и дуго у ноћ плачући. Зажелео је да свом господару прича о земљи коју је оставио, о себи, о прошлости, о илуминаторима и фрескама. Персијанац – ако би га саслушао – не би му веровао, а Иван Палмотић није знао какви су обичаји ових људи који су га прихватили па чак и као роба; њихова пажња му је била једина утеха.

Поново се питао зашто би његов господар према њему поступао као према болеснику. Није нашао одговор. Ни када је господар рекао да је преиспитивао своје способности и вештину, нису га утешиле господареве речи.

Убрзо је Иван Палмотић приметио да му је послужитељ наклоњен, додуше, само је слушао његове савете али му се чинило да извесне речи може прихватити као поуку, завет или сазнање, иако их је пазитељ намењивао самом себи. Ипак је послужитељ

[24] Ако се одричеш дела знај да се само други кроз тебе испољавао.

према Ивану Палмотићу одувек био брижан али он није приметио његову наклоност све док се није видно опоравио. Тада је пазитељево причање прихватио као брбљање човека који мора да ради свакодневне послове, и ипак се послужитељу није обраћао: није знао како ће реаговати његов господар.

Иван Палмотић је приметио да је Персијанчева посета постале ритуална; улазио би тихо, споро корачајући, често бешумно, тако да би га тек угледао како седи поред његове постеље уобичајено ћутећи, сада све чешће одевен у лаку одећу, будећи га из тешког сна попут првих зракова сунца; поред њега седи и господар, и он као да се сећа како га је први пут упознао. Ивану Палмотићу је чак био и непознат начин одевања његовог господара, међутим, о томе му никада није постављао питања. У ствари, ништа га није ни запиткивао, пошто је једноставно чекао да господар први проговори, али како он, откако се Иван Палмотић опоравио, никада није говорио, онда би и Иван Палмотић ћутао.[25]

Тек када су га једног дана извели пред лице царице, Иван Палмотић је схватио да се налази на њеном двору, у Јежеву, толико збуњен да се није ни насмејао. Пошто се буде опоравио, рекла му је царица Мара, нека види шта је потребно за преписивачку школу у Јежеву, а за сада ће још увек бити препуштен неговању медикуса. Није успео ништа да каже царици Мари о успону и паду, а она од њега није ни желела да чује било шта, већ је хтела само да га види, да му каже да се радује што се опоравља. Иван Палмотић ни сâм није знао шта би могао да јој прича, није налазио оправдања за оно шта се десило, једино би можда могао нешто рећи о опсади или је упитати како га је спасила? И сама Палмотићева породица више није постајала.

„Смрт је прекинула везу али нас није раздвојила. Ми и даље настављамо исту борбу", рекао је.

Ко зна на шта је мислио, иако је знао за Турску одмазду, иако вести до њега нису стизале, и ко зна шта га је још чекало, можда би и најбоље било да оде у Хиландар. Онда је мислио да пошаље поруку Дубровчанима да му пошаљу сазнање о његовој породици.

Иван Палмотић је већ заборавио на дворске угодности, и церемоније, на лакеје, иако је одбијао да учествује у помпезним вечерама, због којих га је царица Мара увек позивала, тај ритуал заједничког обедовања почео је да му смета, и гледао је да што мање времена проводи на свечаностима њему посвећеним, као и на пријемима.

---

[25] Ако двојица седе и ћуте онда су глупаци или мудраци. Ако су мудраци обавезно са њима стоји трећи: а то је језик чије речи не журе да изговарају. Они стоје пред Богом. Он зна шта ће рећи: Он је жртва написаног – иако речи су Његове.

Оно што нас веже и оно што ће нас одржати – значење је. По њему ћемо се препознати, скрити, и помагати.

Незналица се не боји ничег до силе: удаљите се од њих.

Што више богатства, све више је оних који ће га чувати. Заслуге не постоје, то су створили они који желе привилегије.

Свако ко заборави значење једне речи, нека констатује уместо ње! Небо је високо – неће погрешити.

Који значења не зна и речи изговара ослобађајући их се, пред другима седи и са њима, у јутрима и при пићу, прича: по подне о сну, а увече о жени – лакомислен је.

У Јежеву је било лепо време; када је вечерње сунце допирало искоса, мењала се слика побрђа, двора, цркве, онда је Иван Палмотић замишљао другачији храм, окружен кипарисима, конацима у којима живе монаси, капијама које се предвече затварају, степеницама којима би силазио у лагуме и библиотеку, као да је природа завршила свој рад, да почиње вечност која је могла бити виђена само на фрескама у Хиландару. У разговору са дворјанима закључио је да је клима угодна на срећу људи и природе која их дарива многим плодовима. У тихим вечерима, иако је био почаствован скуповима у његово име, а у одсуству свог града који је остао у диму, ипак му је лице изгледало смркнуто и ретко када би га обасјавао осмех.

„Људи су плодови сопствених болести; створени су од Бога кога памте из детињства“, рекао је.

Док је проводио угодне дане у природи Јежева, сазнао је да је у свим лукама Јадранског мора одјекивао звук његовог имена: на дворовима, међу дворјанима, у лукама међу лучким радницима; у лупанаријама су очекивали долазак војске, изговаране су српске и грчке речи, и тамо где се давно нису чуле, а на истоку је заиграо трачак светлости. Треперио је читаве ноћи указујући да ће Иван Палмотић убрзо запловити оним морем што га називају Јонско, па се спаја са Јадранским, и светлост му је обасјавала пут, и поданици су се радовали његовом повратку у Србију.

Из скрипторијума, где су монаси у књигама илуминисали стране, одлазио је на реку, где би слушао непрестани жубор воде; ударање валова о скелу. Слушајући скелећију који је псовао, гледајући његов бели кожух, схватио је да су скелећије свуда исте, а онда су са оне стране реке долазиле жене и кола натоварена децом; скелећија је поново кашљао и псовао док се црвенео ожиљак на месту где му је некада било уво.

Из скеле је излазио непознати црноризац који је говорио да чуда ишчезавају из Србије, да је он зато напустио своју радионицу, говорећи да њихова отаџбина траје тек стотинак година, а он је већ уморан, пред очекивањем пропасти, иако је још слаб према светим књигама које су гореле када је одлазио.

„Знамо те ми“, рече један монах Ивану.

„Не познајете ме. Ја никада нисам боравио међу вама“, рекао је Иван.

„Ниси никада боравио међу нама, али си давно пошао да нас пронађеш.“

„Нисам пошао вас да пронађем. Ја се Богу обраћам, тражим град, надзирем обнављање манастира“, одговорио је.

„И ми тражимо Бога, и знамо да ходиш у град.

Никакво чудоделање више неће бити могуће у Србији, почела је пошаст и смрт сваколика.

Откада знам да те нема, Боже, све што попуњава твоја енергија заузеће празнина."

О још једном чуду хтео је да исприча непознати монах пре него што чудеса нестану из ове земље, и због грехова наших, без божје заштите будемо препуштени људима и њиховим моћима.

Коначно су почеле да се појављују отворене гробнице; отварале су се гробнице, а у њима није било лешева, тако да су знали да постоје давно умрли боготрагачи чије су кости разасуте широм турске царевине, те их је требало пренети у гробове који су њима намењени. Зашто да они почивају у туђим гробовима? Мошти тих људи биле су чудотворне; није ваљда могуће да ишчезавају и свеци.

„Не плашите се земље ни када она ишчезава. Али, ова земља више неће примати мртве. Деца ће се рађати без очева. У Србији, земља укопница и покопница, не прима више мртве. Земља се неће отварати да би примила наша изношена тела."

Његове приче нису слушали ни дворјани, логотети, већ су на њих почели да обраћају пажњу меропси, лугари, а затим је господаричин соко одлетео пут неба. Док се господарица питала ко може ухватити сокола, угледали су га као тачку, што је био знак да соко из неба више неће моћи да се врати на земљу, већ ће ишчезнути у небу.

„Када би птице умеле да се препуштају тежини могле би да се врате на земљу, али овако, док лете, дижу се све више и више, и на крају ишчезавају", реко је логотет.

„Птице напуштају Србију", рекао је звездочатац. „Ми не можемо кренути за њима, али можемо преко река."

На земљи се већ давно указало место где ће се налазити манастир, у питомини поред двеју река где се оне спајају, налазила се зараван коју су они са брда угледали, и на тој заравни, када се избије иза окуке, угледали су прелепи манастир.

„Овај манастир који гледамо у градњи је", рекла је искушеница. „Али он се не гради само овде, где ми гледамо. Само се манастири и људи стварају на два места; у једном свету их свете, зидају, уздижу, руше, у другом свету стоје непомични. Фреска Душе умрлих у руци божјој дуго стоји на небу, а да је нико није однео уметницима који иконопишу: фреска ће стајати у своду подвратка где се улази у цркву. Црноризац је у дилеми."

Зидари, илуминатори, иконописци, који су градили манастир поистоветили су се са свим ликовима градитеља, стајали су уплашени од посетилаца, као да је за њих време стало, да никада војске и рушитељи до њих неће стићи. Помињали су светска чуда која су створена на земљи као да не постоје на небу и пре градње и после рушења; као да су их створили градитељи. Али бар једном мора све што је на небу да лик земаљски задобије, да проживи судбину земаљску, па чак и Бог, спаситељ наш. Међу тим ликовима, међу градитељима који су певали о Богу, благосиљајући што им је храну даривао и обдарио их моћима да граде, искушеница је тражила лик непознатог црнорисца. Каже да је на једном скупу чула како изговара речи молитве које је понео из родног краја; могла је да наслути значај историјског часа по лицима господе која су стајала поред ње и пригушеним гласом разговарали о Богу, као да је место рођења црнорисца било и њено родно место. Није знала да познаје његов језик, да у његовом лику препознаје ликове предака, да у његовим очима види ливаде

на којима је одрасла. Када се појавило сунце и обасјало зидине, малтер и брда, фрескописац се сетио речи које му је искушеница дошапнула у сну, отприлике је говорила да су ово његове године тражења и, надао се, налажења. Потребне су многе године учења за које је он спреман, и онда су му свици у летњем мраку скренули пажњу на искушеницу. Водио ју је испред боја, фарбао је, квасио је, али вода није размекшавала њен лик. Искушеница је угледала лик у бојама, растворен, да би се, покретима црноришчевих руку, нанесен на зид поново стврдњавао; себе је угледала у лику светице, на зиду храма, не знајући да ли је на земаљском или небеском зиду, са ове или оне стране чула.

Ишли су реком ка манастиру, док је црноризац чувао лик искушенице као вазу, да се не разбије старећи; није њен лик потребан на лицу анђела; умртвљене ствари увек обогаћују чула. Искушеница није разумела тај свет песмословачки, таквог или другачијег сочињенија руку, будући прерушена у неког ко је десетак столећа испред ње. Тражила је ликове господара и ликове анђела, гледала је лик илуминатора као лик анђела; небески надзорник свих кретњи, при грчењима њеног лика на месечини. Ширили су се гласине о новом помору себара, али до њих нису допирале, нису их плашиле; живели су заједно, она искушеница небеска, и он са даром неба у покретима својих руку, и у сочињењију својих прстију. Искушеница рашчешљава косу, мисли на принос манастирског јечма, па чак и на мудроношчев мед искапао између реда манастирских трмки. Била је оскудица јечменог хлеба, али зато је било на претек жира и корена неког сладуњавог. Целога пролећа јели су глогиње, тражили залогај воска којим ће утолити глад. Једила ју је разборитост њеног стомака при гутању буђавог хлеба, пуног милоједног корења и стокомилног жира. Трпела је, иако је пут до победе био тежак, јер било је радости у томе да се нису појавиле војничке сподобе које могу запалити још несагореле зидине, плашиле су је док се у ноћи оглашавала фрула народног песмопојца, а опет раздор у непознатом црнорисцу. Видео је, недавно, умно свевидећи, рибу-жену удављену у виру реке, да се упитао какав би то само био његов живописачки наум, остварен у малтеру! У тој недоумици преко контура лика жене почео је да црта руку, испод свода врата: коначно је угледао руку божју. Док је радио чуло се плакање надничарки, чули су се врискови безмужница, корачали су ловци на себарске главе, пошто је у Србији постала уносна продаја робља; витки младићи, жене и девојке продаваше се за пар чизама, тако области запустеше, а младеж би одведена у Турску.

Црноризац је и даље непоколебљиво радио, и упркос том чину пражњења знакова, туговаше због поцепаног цртежа, у подневној светлости у којој беше тишина, страховаше да њихове супруге од Азијата не занесу, а слике апостола стајале су на зидној фресци као прошлост из давно потонулих сећања, да је слушао сазвучје крхког певача: доноси лажне ватре, у напуклом, неуком гласу.

„Ако некада скину слојеве боја са фреске иза руке божје, заклоњене њоме, наћи ће се лице жене“, рекла је искушеница.

Као учени, по Византинцима, градитељи осмишљају сврху подизања манастира, постајући пророци за присутност и наклоност властелинског рода. А да ли то беше

визијски и занатски приказ, као продужена легенда у далекој будућности себарској, или мистификација моћи руку градитеља Непознатих?

А жена коју сахранише и даље верује у тобожњу вечност веза између градитељских надахнућа и времена.

Грешни раб остаде на почецима свог градитељског живота ојађен у потезима деснице и заробљен тамним зидинама, грешни мирјанин и живописаци Непознати, и градитељи, бар по хартијама, сретали су грешну искушеницу, и није ли та грешница једна од оних распусних женских ликова осталих на папиру непознатог црнорисца?

Много се света окупило да слуша њену причу; ово што је овде они и сами виде, али како је тамо где она лута када није са њима?

Њена предност била је у томе што њене речи нико није кажњавао, иако је њено дружење са непознатим црнорисцем побудило интересовање јавности, и суседи су почели да ниподаштавају њену причу чинећи је бесмисленом. Сматрали су је лудом јер је из дана у дан плела своје маштарије, да би се у оквиру хладних зидина манастира бавила бесмисленим помагањем, истовремено је заборавила своје порекло и своје узоре, и људи се уплашише њених речи.

„Сомнабулна је“, рекоше.

Мада је и даље остајао јаз, између приче с једне и недосезајућих словних записа са друге стране. Пролази неминовношћу људског бројања смена дана и ноћи, од тог разговора између жене и светине, над непроменљивим простором, од тог сукоба копљевитим речима тек сазрелог црнорисца, средовечне и тек обудовеле невесте, загонетно беше једино то што грешни и чулни раб, иначе мирјанин, и садруг преводиоца, беше заљубљен у невидљиву жену. После умишљеног сукоба са живописцем, не крочи никада више ни близу живопишчевих, тајанствених и свевидећих очију, чак би и физички изопштена: нема приступа задужбини. Насупрот блештању дуговечном, није зауздавала коња сасушених ребара који је топтао под песковима; узјаха на сеновитом коњу, иза кога, наравно, не остајаху трагови никаквих копита.

И док је још могла да говори бејаше више мртва него жива, тако да је дуго не смеђаху укопати. Да би се зидање манастира одвијало несметано у немирним временима одлучише да ову жену сахране; пошто је свештеник пошкропи, опева непокретну, модру и усмрделу, прими је земља.

У изворима није забележен тачан датум пребацивања блага, ја и не верујем наратору и језику којим пише, али верујем записима које користим, јер и ту почиње књига; увек књига постоји када се чува нешто непотребно или мртво: па га на кожи пишу.

Обилазећи грађевине, слушајући приче, Иван Палмотић је био уплашен: шта ће бити са људима, њиховом вером и њиховим владарима? Никад га, додуше, није занимало шта о њему мисле ти људи који су богохулили због свог тежачког живота. Но чинило му се да би бар децу требало спасавати од богохулника, и та мисао га је поново тиштала, више него што је сам себи хтео да призна. Вративши се у своју собу, седећи на својој постељи, очекивао је појављивање медикуса, јер му се тога дана чинило да се бавио озбиљним стварима, што је подразумевало преваспитавање људи и учвршћивање њихове вере. До сада је Персијанца сматрао својим господарем, а после сазнања да се налази на двору царице Маре није ни знао како би га ословио. Персијанца није било, с друге стране, свакако је желео да има што више времена за рад, а обим посла чинило му се да се све више повећава, да се поново враћа оно што је некада радио, да би требало обновити уништено, а Ивану Палмотићу је сада било неугодно да га позове. Не само да је чекао већ је слутио да ће се Персијанац појавити. Чекајући га, видео је да се у Јежеву и око њега одвијао живот, да се то види у самом граду, као у црквама и скрипторијумима. И док је Иван Палмотић чекао сусрет са медикусом, овај је дошао понашајући се као некада; поново је бешумно ушао, стајао је пред Палмотићем гледајући његово лице, поново га више посматрајући као медикус него као што би гледао лице пријатеља. Иван Палмотић га је повео са својим слугом да се шетају средњом улицом, ка манастиру који су обнављали, али сада када је у њиховом видном пољу полако почињало да се смркава, питао се да ли ће се њихово дружење икада привести крају, није ли њихов сусрет само плод судбине; гледајући лице човека који је ћутећи корачао поред њега, Иван Палмотић се питао да није он сада Персијанчев господар. Да је господар, шта би се ту променило?

„Нисмо разговарали док си био болестан: чекао сам да оздравиш да бисмо били равноправни“, рекао је медикус.

Међутим, и даље нису разговарали, иако су ишли путем до манастира, ћутање их је спајало, међутим, пут нису наставили, пошто су знали да ће их опколити гомила безнадежних људи који траже милостињу.

После добијања нових просторија Иван Палмотић је већ зажелео да напусти Јежево и да оде у Хиландар или Дубровник (зар се царица Мара неће бавити стонским дохотком), али је од њега захтевано да надзире радове на преписивању рукописа. У складу са таквом ситуацијом обишао је радионицу, скрипторијум и библиотеку. У дугим ноћима навече седео је читајући на лојаници и размишљајући о благу српских владара, често опкољен гомилом лакеја и собарица на које до тада није навикао. Очекивао је да ће га посетити медикус; он се напокон будио у сопственом свету и

старање над Палмотићем потпуно је препустио царичином особљу, којем је Иван Палмотић указивао поштовање. Пошто медикуса није било, Иван Палмотић се обратио за помоћ једном стрпљивом преписивачу, за кога је вечито писање било обележје једног доба, а изван скрипторијума постајала је само неизмерна досада, тако да он није могао да му одговори на постављено питање, једино је начуо причу о неком чудаку о коме би могла да га обавести сама царица Мара, али сада Иван Палмотић није знао како би дошао до ње. Преписивач чак није знао које је вере медикус, али пошто није долазио на богослужење, нити је улазио у цркву, веровао је да није хришћанин; ако је имао неког другог бога, он му се обраћао у својој келији.

Иван Палмотић се већ био привикао на рад у Јежеву, када је у сумрак једног обичног дана, пошто је размишљао да слободно време посвети читању, или да са прозора посматра двориште у коме у то време није било никог (излазак у свет му се није допадао, пошто би увек наишао на људе за које није знао шта раде), срео медикуса који га можда и није ишчекивао посматрајући баштована, али су се срдачно наклонили један другом. Иван Палмотић је пошао до једног кипариса у чијој се хладовини одмарао пре неколико дана, сам налик на сенку испод крошње дрвета, питајући се да ли је ово заточеништво, и ако јесте како да га се ослободи, а медикус је пошао за њим, понављајући мисао о заточеништву. Затим су дуго ћутали у хладовини. Откада је схватио да му је тај човек спасао живот, зажелео је да упозна тајне његовог умећа, али када је схватио тежину сопствене болести, био је убеђен да без чудеса не би било могуће да га Персијанац спасе. На питање о лечењу Персијанац се замислио, и не потцењујући саговорника, нити говорећи са висине, већ као човек коме односи међу људима већ одавно сметају, а посебно односи међу људима различитих вера, рекао је да је живео у свету где је медицина много важнија, да се свака болест која напада људе не препушта богу, али да је ипак без божје помоћи лечење немогуће; учио је од Грка, у градовима, Алањи, Коњи, онда у Кордоби и Андалузији, затим је рекао да Цариград још није довољно обновљен, да он чека његово васкрсавање пре него што напусти Јежево.

Било је очигледно да један свет нестаје, да се ствара други, да би ишчезавање требало да прихвате обојица, а да ће то стање новог света бити баш тамо где је и до сада било, у вечном граду Цариграду, који Турци већ називају Истанбул. Пошто је Персијанац добро познавао Турску, рекао је да у Турској неће нестати ниједна религија, изузев... и ту је мало застао као да је желео да изговори имена провинција, или имена племена која су неговала заратустризам, али није изговорио чак ни ту реч претпостављајући да Иван Палмотић о његовој вери мало зна, а та граница између религија зар она постоји... написано ненаписано, схваћено несхваћено... На питање да ли прихвата да оде у Истанбул док га Персијанац буде чекао овде, у Серу – биће истрајан и чекаће га – или захтева да га силом населе у највећи град на свету, пре него што ће остати у испосничкој колиби, време проводити читајући на разним језицима, пишући на грчком, правећи белешке на српском, учећи турске речи и фразе, да би се још могао споразумети са новим господарима. Та зар њему није била најдража његова Персија, и зар његова отаџбина није стекла његову наклоност, зар му она није још увек стварнија од градова у којима је боравио, али околности су биле такве

да је морао напустити их, бити мртав, или бити роб, зато сада и зна све примедбе које ће му Иван Палмотић упутити и коментаре које ће дати. Његов живот, његов рад, требало би да буде приложен мртвом времену које чека ове крајеве; зар би свој живот требало привести крају, искушењу које је он већ прошао, напокон, медицина је цветала у Толеду, и Персијанац је морао да види те медикусе, да заједно са њима доживи прогон. Ти хришћани су били спремни да поубијају све лекаре да би онда умрли од заразе, коју су лечили онако како су то чинили њихови дедови, или их препуштали богу. Понекад се питао да ли људи исто као што се богате тако и измишљају муке својим измишљеним непријатељима, покушавајући да нађе народе који су измишљали муке у паклу, или џенету; какве су они муке успели да измисле за грешнике и какву награду за праведнике? Вечна мучења, или вечна уживања? Онда је дошао смех. Персијанац се подигао. Једнога тренутака вера му није била довољна, али му је недостајало још нешто мало, нешто можда да заплеше око сунца, а онда је гледао како горе свете књиге; на тој обмани видео је само колико ће тих књига изгорети, да би сада схватио да је Цариград у гнезду, да мора полетети ка њему. Зна да ће султан насељавати град робовима и духовницима, да ће једни опслуживати друге.

Пошто Мехмеду Освајачу подједнако припадају и муслимани и хришћани; не само да му припада све робље које је победама освојио, злато у ризницама, манастири и цркве које под своју заштиту узима, сада му тако припадају све књиге које су написали Срби, Грци, Бугари, књижнице и ризнице Хиландара.

Сада, најбогатији владар на свету, најмоћнији међу њима – Мехмед Освајач, позива све илуминаторе, калиграфе, писце, занесењаке, звездочатце, астрологе у свих царева; сада би требало премостити удаљеност од... не зна колико година, па провести бескрајне часове на оживљавању мртвих песама Фердусија, Хајма, или разговарати са покојницима како би се пренеле њихове поруке, затим је додао да је понекад потребно да људи буду робови; можда тада могу више да пруже човечанству него слободни. Персијанац сада није у могућности да наређује. То што Иван Палмотић не зна арапски, турски и персијски, зар није сада изазов да их савлада? У Истанбулу, од дана када су Турци крочили у њега, говориће се сви језици. Ислам је религија свих језика. А арамејски, на ком је писана Библија, говори се у Персијанчевој отаџбини.

После овог разговора Иван Палмотић је само могао знати да његов медикус – како га је називао – није хришћанин, али више ништа није знао. Пружајући му књигу на кожи исписану само рече да су тако некада поступали према онима који су од вере одступали; ученике су кажњавали да на кожи својих учитеља исписују вечне истине.

Персијанац је у потрази за знањем посетио она места која је посетио Авицена. Био је у Горгану, Казвину, Хамедану, Испахану. Цитирао је епистолу из медицине al – urxuza fi át – tib песма о медицини.

Иако су седели заједно и причали, ускоро су увидели да их дели време; али мапе које су гледали и лекове које су знали, били су подједнако стари, тако да су се и један и други чудили да их знају.[26]

[26] Постоје они који се поносе смрћу, и они који се стиде умирања: беже из света и нестају.

У граду Истанбулу, који се у моћи уздигао, један пророк, који је на двору Мехмеда Освајача уживао углед, доби поверљиву пошиљку коју доносилац назва књигом. Беше уплашен када је отворио пошиљку. Најпре беше уплашен што је књига на људској кожи писана, а затим се уплаши што не познаваше језик којим је књига написана, чији рукопис стајаше у својој лепоти, наизглед непатвореној, и анонимност преписивача указиваше на невидљиво време које је остало далеко иза књиге.

Када се пошиљка у мраку додирује има облик књиге; ако се раскрије она изграђује свет. У књизи су речи које су се одвојиле од ствари; њихово значење је наш усуд. Ван књиге су ствари које су се одвојиле од речи и новим именовањем настаће нова пометња.

Али само што је заспао, пробуди га сан: ко је знао да у Турској постоји човек са тим именом? Зашто му је послао књигу? Адресирана је ко зна када, и ко зна која је година била када је настала ова књига, и она је имала свој пут као и пророк, и, ево, сада, када он не зна пут књиге, њихови путеви се укрштају. Пророк је имао тридесет две године, а није знао колико би могла имати књига. Ко зна колико дуго је књига чекала да стигне до њега?

Када је пошао улицама пошто је гледао чамце у луци који су испловљавали схватио је да ће му богзна колико дуго недостајати овај град ако буде морао да га напусти, затим је чуо глас са минарета и он га је охрабрио. И тада схвати божју милост; помисао да ту књигу од предака послату преведе на персијски језик га уплаши.

Ишао је обалом, хтео је да сврати у једну гостионицу, али су га поколебали облаци који су се вукли преко Златног рога, нагонећи га да осети вечност која се чувала у књигама. Замислио се зашто није могао да остане у родном граду и тамо се посвети пословима: у свом граду увек је устајао, за све ове година, у пет ујутро, ишао би градом, као што сада корача Цариградом и слушао како иза харемских бедема допире музика; тамо су се шетали евнуси, могао се видети раскошан накит, мирис, одевање жена, одржавање ложница, осетити мирис...

Шетајући и размишљајући, крећући се улицама овог града, би најављен код свог учитеља, још увек забринут за његово здравље, и та брига га је непрестано мучила, али поново је осетио мирис камфора који је познавао. Када би раније наврађао код учитеља био би укорен, никада није успео да дорекне учитељеву мисао, нити да се оправда пред самим собом; учитељ му је и сада личио на сенку, на незаборав, иако га је овога пута само саслушао.

Једном је на султанов захтев млетачки дужд послао у Истанбул најбољег сликара Венеције, славног за живота, Ђентила Белинија, уместо његовог брата Ђованија Бели-

нија, јер је Ђованија градско веће Венеције, оставило како би осликао Дуждеву палату. На турском двору Белини је украсио најпре палату на Босфору, сликама које су припадале митолошким мотивима, затим би време проводио на обали мора, отпловљавајући до пучине која га је вукла ка Венецији; одржавали су га једино снови султана који су се изједначавали са Белинијевим маштањима. Султан Мехмед као да је чекао тренутак када се његови снови неће подударити са Белинијевим маштаријама. Али до тога није дошло; мајстор је свакодневно стварао пред султановим очима и изазивао његово дивљење. Султан Мехмед просто није могао да верује у то уметничко оваплоћење, у ту чаробњачку вештину, да се толико верно природи и богу може преслика-ти њено дело; сам султан Мехмед. И наравно, одмах схвативши неумитност умећа, учинило му се да сликар може и погрешити. Међутим, узалуд је султан Мехмед чекао грешку Ђентила Белинија – до ње није дошло. Иако усамљен, Белини је био доброг расположења и такво расположење преносио је султану. Једино када би Ђентиле Белини остајао сâм хватали би га часови меланхолије и носталгије, коју је покушавао да избегава радом, или би присуствовао извођењима источњачке музике. Сам султан није престајао да се диви Белинијевом стварању, све док му је служио као модел.

Али откако је умро султан Мехмед Освајач, вазда велики, новом султану, Бајазиту, а тиме и Турцима више нису биле потребне књиге. Чим је узео власт у своје руке, Бајазит је новим реформама изменио целокупни поредак свога оца, Мехмеда – освајача Цариграда, највећег међу великима. У сагласности с реис-ул-улемом вратио је све обичаје који су се строго придржавали Курана, Друштва за заштиту вере, избацио је слике које су украшавале двор његова оца, а чији су аутори били италијански, а можда и дубровачки сликари. Остаје нам само да из белине малтера, давно скрите слике Ђентиле Белинија, при новом обнављању дворова или џамија, поново угледамо италијанску ренесансу, на двору некадашњег турског султана, највећег међу великанима, Мехмеда Освајача, и запитамо се да ли свет Истока и Запада не спаја једно – љубав према уметности ако се икада у историји сусретну људи који је воле. Нови султан Бајазит још мање је имао интересовања за уметност и књижевност. Тако су одмах за књижевнике и химнографе Мехмеда Освајача пресушили извори прихода и сталне месечне помоћи.

Књига на кожи исписана стигла би до султанове ризнице, али се пророк уплаши да она није предзнак да ће нестати и да ће своју кожу препустити новим тумачима вере, ако је икада било могуће у Србији кажњавање скрнавитеља, тим пре би било могуће у време Бајазита. Ова књига само је претња пророцима. Том непатвореном скрнавитељу се приписује много више дела него што их је он икада могао, у свом убогом животу, створити; ову књигу би требало послати у будућност, да неколико векова путује. Можда ће бити потребна потомцима.

„Чим се појавио спис појавиће се и његов творац! Сигурно ће ускоро знати и име његово. Да ли ће то бити нови мученик или отпадник од вере коју проповеда наш пророк?“

Када ово ученик чу, учини му се да се узнемирио још више. Пошао је кући... Није знао у кога да сумња али можда је неко хтео да га мори.

„Није ово џабе“, говорио је.

Пажљиво је затворио врата, ставио резу, а са послугом није хтео реч да проговори.

Био је сигуран да више новом султану није био потребан. Није знао да ли ће га казнити султанови сеизи или његови саборци, додворавајући се новом султану Бајазиту. Можда ће његова кожа послужити новом устоличењу вере као што је послужила кожа оног несрећника коју је имао пред собом у књигу претворену.

Обрисао је зној са чела, још једном призивао претке у сећање, затим је био ганут када је поново отворио књигу; онда поверова да се оваква књига може купити само у највећем граду од градова, да не отварајући је зна на ком језику је написана. Зашто је њему била послата, ако није написана на њему познатом језику? На ком би се језику свевишњи могао обратити и свет исписати него на језику који пророк зна. Међутим, познавање језика само бејаше почетна претпоставка. Ускоро установи, тресући се од страха, знојећи се, да тај језик којим је књига написана добро познаје, да је чак и књига његовом руком писана, и не само то него је и његовим именом потписана.[27]

Књига на кожи исписана

Ухватише оног, који манастире похара и књиге свете, које у славу Господа беху исписане, преписа одступајући од правог учења, и посла их у манастире да их други преписују. И раздор унесе, и светогрђе, и незнање свеколико, те га одраше, и кожом његовом свету књигу обложише, и његовом ученику дадоше да први божју реч у њу унесе. Дрхташе он, и блештале су очи његове, и гледаше неверну жену која запомагаше због болова порођајних, и слушкињу њену како пред зидинама плакаше, и слушаше некаквог пијанца који иза суседовог прозора хркаше, и чуше лупу тањира.

У врховима живопишчевих прстију, и у преписивачевим очима, и у дубинама значења, у дну књишких белина, лежала је суштина божјих истина. Тугоморни преписивач у тренуцима напора својих прстију, ствараше привид живе словне материје, која, лепећи се за белине листова коже, постајаше – незнано због чега – мртва. У одсјају светла помераху ликове црних читача слова по образима апокрифних књига. Оцртаваху словне ликове милогледне, и чињаху их милодуховним. Знакови бејаху крцати живим и мртвим, у доброћудној слози, по потоњем предању о записима. У истоветној дво-

[27] Оно што се преноси из туђег језика у ваш језик – ваше је наслеђе. Искон је на свим језицима почетак. Језик који добијате није језик слуге. Не даје се као награда, већ је ваш језик, језик Господа за који сте се изборили.

Језик који нисте знали је дом у који ћете ући: он је до сада био празан.

Народи ће се отимати о језик којим је прво значење записано. Не предњачи у првенству – чувај у миру оно што поседујеш

Довољно је што имате свој језик, и сопствена значења.

Све што је тајно дуже траје.

Немој рећи: дођи, сачуваћу те, већ издржаћу искушења да би сачувао тајну.

Свака љубав која је изван знања, и не дотиче га се, само је расправа ученика који су заборавили оно што никада нису знали.

ликости слика, или двочитљивости књига, са предњих, наводно, осветљених, и задњих, наводно, мрачних страна, створи се оно недопустиво тајанство, у вредности непроменљиве суштине, а иза мртво-живих ствари природе.

И непознати црноризац рече:

И сам живописац, у оковима од гвожђа, пред овом књигом, реч нашу, ћутаће. Јер свет ословљених речи је замакао у ћутање, и слике од остатака заједничког света, образа и минијатура, не бејаху стварно досликане због обмана претходних преписивача. Светло заточено у књизи, на кожи исписаној, беше само на усклик трпљеника и преписивача. У самозадовољству њихових очију, већ је просветљена суштина, са старих листова живописаца, на радост оних који ће доћи и књигу носити са собом. Та књига постаде заједничка жеђ за истином света, и у њу црнорисци само истине уношаху.

Забрује у шуми вихор, и бдеше над жрвњима: хранише млчанике. Издели се тело од духа, руке од дела, очи од суза, и ум од мисли, од туга хришћана у времену које одлази. Огањ небески сиђе, и трагаше за несталим, а подвижници Бога хвалише, и ваздух присни хвалише: о, молише блажени, у целомудренију, и ридајући, и доброту тела уздизаху ради Бога, праве вере и благочастија: повинујући се књизи на кожи исписаној. Невидљиви коњаник по облачинама, по киши, оснажен коњском ћуди, који је утувио у главу да вучице при рађању увек цепају материце своје, да његове Господарице и у мраку су лепе, и који сумњаше у просветљено време над несталим, понесе је Ивану Палмотићу. И овај је пут Турске однесе.

ЈА, учесник у ћовору, склон унутрашњем монологу. Прво лице. Ја, мене, себе, сâм. Онај који прича. Говорник? Изворно повезује свет, ствари и друге у једну целину, у њему дух тек бива свестан себе и својих односа према стварима и другом.

Ја, целовита личност, власништво. Састоји се из ида,ега и суперега.

Опажајући и памтећи данима и годинама њено јављање у најразличитијим облицима, успео сам да нађем у томе извесну правилност, као неки ред.

Свака ствар има у себи нешто јеленолико, зато, док шеташ многољудним градом или шумом без људи, у свим условима и различитим поводима, дође ти да изговараш име Јелена, везујући га

и за облак, зато што је он уопште као Јелена;

и за траву, зато што је зелена као Јеленине очи;

и за језеро, зато што је заносно, као Јеленине очи;

и за мрава, зато што је Јелена упоредила свој свакидашњи живот са њим;

и за дрво, зато што му се стабло савија на ветру и дели на све тање гране, као Јеленина судбина и живот;

и за асфалт, зато што се Јелена често загледа у њега док лута сагнуте главе;

и за трамвај, зато што је Јелена некада трамвајем

одлазила у госте код И.;

и за било којег пролазника, зато што би могао да угледа Јелену и да јој се диви, кад би га она почаствовала сусретом;

Јеленолошки аспект свих ствари открива се у доступном, али не и њима достижном савршенству: бити поред Јелене и потребан Јелени.

Деветнаести век се није завршио одмах, 1899. године, звуком звона са славне Катедрале Нотр Дам, изласком на тргове Лондона, Берлина, Париза, Београда, испијањем шампањца и летом конфета, потрајао је све док Гаврило Принцип није испалио судбоносне метке на Његову царску краљевску висост, надвојводу престолонаследника Франца Фердинанда, а онда је рат почео песмом „Serbien muss sterben". Гласови су одјекивали у возовима који су путовали напуњени војницима, да би за месец дана, 28. јула, били испаљени први хици са бродова на Сави на Београд, и њихов прасак најавио је улазак у двадесети век. Деветнаести век је трајао мало дуже од предвиђеног времена. За Србе је била неважна дужина века јер су већ 1912, и 1913, ратовали.

Српска коњица, пешадија и артиљерија, цела српска војска кренула је преко Врања, ка градовима царским, Скопљу и Једрену. Срби су волели велику историју, јер своју малу историју – њихове љубави, мржње, преваре – морали су да жртвују тој великој историји, и учествовање у њој давало им је значај. Онда када су изгубили своју државу и историју служили су у туђим војскама. Да су остали у Србији били би незапажени овако су у аустроугарској војсци могли догурати и до генерала, и томе су придавали велики значај. А томе што су у Турској били везири, придавали су мањи значај иако су учествовали у тој великој историји и водили војску на Беч. Па Срби већ толико година учествују у тој великој историји, таман посла да их препусте оној паланачкој малој историји, где су они сами себи непријатељи, где могу заборавити своје вековне ратове.

Почетак двадесетог века није имао никакве везе са веком филма? Људи који су се бавили филмом ужелели су се ратова и бесплатних спектакала. Па ко би оставио трагове о јуришу коњице испред Куманова? На Зебрњаку данас почивају кости јуришника.

Или одсецање главе осуђеном на смрт; виде се џелати у својим хаљинама који главу осуђеника на смрт полажу на пањ, и султан Абдулах који заузима своје место на филму, у историји, сêда на столичицу и посматра одрубљивање главе.

Има ли у Србији нечег осим послератне беде коју желе да превазиђу еуфоријом победника и њиховим лажима или доминира апатија поражених који беже тражећи градове који нису порушени у ратовима, у којима ће им указати гостопримство, а касније, пошто постану староседеоци, сачуваће и одбранити зидине називајући себе Истанбулцима, Чикажанима, Јерусалимцима, Солуњанима, Смирњанима.

И литература нам је увек послератна, јер не можемо само рашчистити послератно одбачено оружје; заостале, ту и тамо, експлодирају мине или гранате и деца остају без прстију, руку и очију, и таман помислите да су нестали кљасти, да су умрли стари ратници из прошлих ратова, долазе синови, још борбенији, још више причљиви, а производе

се и нова оружја која стварају нове инвалиде, и та оружја називају се касетним бомбама, ракетама и атомским бомбама.

Одувек једни славе победе, у данима које проглашавају важним јер су у тим данима побеђивали, па вреди уз помпе, салве, авио-митинзима, парадама, указати на прегнућа и напоре, а други те исте дане славе као поразе покушавајући да своју немоћ оправдају издајом; ослобађање, рушење и подизање градова.

Ко ће се бавити боговима несталих?

Ипак, ратови су се скрасили у историји, ратници су нестали, остављајући по који споменик у спомен. Унуци, то сам ваљда ја, мисле на филм; ваљда је филмска трака најважнији производ двадесетог века, која мора да се сачува за наше потомке, јер има ли бољег сведочанства од оног које је забележила камера, већ и сада први филмски снимци делују архаично, и видимо колико брзо застаревају; прошао је тај век, први век филма, без даљег ми с нестрпљењем очекујемо ту годину прославе века филма, дакле, време свечаности! Ваљда ће васељена, после толиких прослава победа и пораза, зажелети да прослави први век филма?

Улазимо ускоро у годину прославе стогодишњице филма када ће радници поново излазити из фабрике, *La Sortie des usines Lumière*! и када ће та година бити прослављена широм света, многим књигама режисера, глумаца, филмских критичара, филмовима; нас тројица, Иван Палмотић, Милан Тимотијевић и ја желимо да прославимо стогодишњицу на свој начин тако што ће свако од нас снимити филм, чак и не питамо да ли знамо како се снимају кадрови јер мислимо да је само љубав довољна да бисмо направили филм.

Када је направљен први филмски запис који ће вековима описивати како је филм научни изум, откриће технике, начин да се пренесе и сачува стварност, *La Sortie des usines Lumière*, писац није био рођен али сада када се ближи крај првога века филма он хоће да има запис о Новом Брду, Дубровнику, Истанбулу, Смирни и Александрији, о значајним библиотекама пред чијим фондом застаје дах, зато је можда инкогнито отишао да види Асирбанипалове таблице, да се диви народима који ишчезавају под притиском нових религија, напокон, једва да су сачувана њихова имена у писменима које су сами стварали.

Постоји филм о Новом Брду који је некада урађен, можда на самом почетку двадесетог века када су на Балкану рађена прва филмска снимања, можда, када се одгледа, може да се потврди време његовог настајања, и да се поново види Ново Брдо – зидине, планине, рудник – ваљда мање порушено него данас, када се траже чак и темељи несталих грађевина; црква, касније џамија, па поново црква. Не знамо да ли је филм направљен поводом неке славне победе, поводом годишњице ослобођења, наравно да тада туризам није био важан, једино што сада те снимке могу да користе туристичке агенције, али лепо је указати на постојање неког материјала којим ће се поносити потомци, који ће својатати кинематографије, такође и народи спремни увек да се туку и својим називају музику, филм, цркве, зидине ниподаштавајући туђе грађевине. У исто време камера ће прихватити неку стварност, чиниће део филма, неко брдо, небо нечије, шуме из којих избија тама, полуразрушене зграде које указују на некадашњи

живот који можемо спомињати само у причи. Међутим, писац верује да ће бити неважно што је разарање зидина историјска стварност – нестајање града је сплет околности, појава болести, или нестајање руде – за њега ће најважније бити постојање филма и тек по који траг о његовом претку, за кога тек одскора знам, и који је књигу на кожи писану поклонио Турцима.

Ја, Тома Митић Цаке, налазим се у Бечу, тако што су ми, после низа перипетија, Аустријанци дали визу, и што сам, путујући возом, пругом која пресеца Југославију, осванув у том граду, мислећи на туберкулозу, коју смо заборавили и заменили другим болестима, а која је покопала Бранка Радичевића, Јиржија Волкера, Душана Васиљева и многе друге. Ако су ми Немци ускратили гостопримство, избацујући ме из Хитлерове пивнице, и држећи ме у затвору зато што нисам разумео како би требало да се понашам према Минхенкама, а да оне прихвате моје удварање, и да нисам дошао у Минхен да бих силовао неку Еву, већ зато што волим немачко сликарство, дегенерисани свет Нолдеа, ненацртане аквареле, Аустријанци су били коректнији, саучествовали су у мом поразу, и ја сам сâм хтео да се придружим Рудолфу Шварцкоглеру, јер је кастрација један вид анимације, и сада би Гинтера Бруса могао угледати само у бечким галеријама.

Због камера које су снимиле толико места можда и нема града који бих желео да посетим, да прођем његовим улицама уздуж и попреко, како га једино могу сагледати у правом светлу, попут средњовековног освајача, а ону бечку атмосферу коју сам упамтио читајући књиге о Бечу, и онај бечки direct art, сада, наравно, не могу да осетим, нити сам зажелело да се идентификујем са било којим временом из историје Беча, као што сам се играо у Минхену или ругао десничарској омладини узвикујући бесмислене пароле. Постоји и онај Беч који стварају гастарбајтери, који никада нисам желео да упознам, али, ево, он ми се сада сам нуди, и бићу принуђен да га видим из позиције својих земљака. Беч је та карта коју држим у руци, сањиво гледајући у њу, плашећи се да ми не склизне преко прстију и распрострe се прекривајући улице чија имена могу да прочитам *Mariahilferstrasse, Kärtnerstrasse*. Не! Не обилазим Беч, већ се крећем по карти, заморен, вукући ноге, желећи да улице састружем својим ципелама. Ништа се у Бечу не може завршити ако није мртво; гробови нашег језика распрострти су или остали у камену од Истанбула, Бизерте, Солуна, до ових Алпа; остају две улице на чијем углу посећујем ресторан свог земљака који је дошао у Аустрију још као дечак, са уздигнутим чуперком косе као код каквог умног размаженка, и ту одлику своје косе морао је да изгуби, јер је одлазио у иностранство, у Вијену, и из ње ће се вратити богат, зато се и заносио да ће у Бечу зарадити паре, те да у родном крају отвори ресторан *европској типа*; родни крај му је био свето место удаљених брежуљака, под облацима. И, ето, када је стекао довољно новца покушао је да се врати у Србију, али човеку који је одрастао у Аустрији било је невероватно да постоје *толике препреке* за добијање једне дозволе, зато му се учинило да се креће лавиринтом, да је Србија земља која се састоји од шалтера, папира и безобразних државних службеника; није познавао бирократију своје земље. Ускоро у Србији није могао да подигне ни новац који је држао у банци, плачући за чезама, које више није могао да употребљава, и изговарајући имена коња којим се поносио његов деда, као и имена њива које је оставио рођацима да их

обрађују да се не би запарложиле, као и двориште, кућу и бунар који је давно ископао прадед, већ је преселио у сећање; одлучио је да се више никада не врати у Србију. Затим је у Бечу отворио ресторан који је намеравао да изгради у Србији, и каквих у Бечу има на стотине, у коме мирише ракија – мирис који као да сам донео из Србије. И, ето, седим у том ресторану са чистим чаршавима, тихим гостима, и слушам глас земљакове ћерке, све до петка када ће се појавити наши људи, мењајући атмосферу, надвикујући се, слушајући музику, смејући се и тонући у севдах; звао сам га Герловић.

У кафани седим са његовом ћерком; увек када неко од нас двоје махне руком конобар долази и упита нас шта желимо стојећи мирно пред нама док му не кажемо да ништа не желимо, и да му се само учинило да смо махали руком, на шта се он захвали, поклони, и оде код друге муштерије.

„Земљакињо моја, нисам знао да ћу у Бечу бити тако важна личност“, кажем.

Девојка клима главом, и ја у њеном покрету, на њеном лицу откривам нестрпљивост, затим чекам да она устане, дође до шалтера, када радница на шалтеру бесно залупи вратанца, и после одјека ударца остаје мук. Девојка се насмеје, одмахујући руком каже ми помирљиво:

„То тако иде када ти је мајка шеф кухиње.“

Земљакиња је студенткиња немачког, што ја сигурно нисам разумео; деца наших људи студирају чак и немачки, и толико је много догађаја у свету за које се тек нађе по који покривач који се може назвати књижевност, историја, социологија, да тек понешто прекрију и склоне од заборава, а тек земљакиња ће описивати овај свет немачким језиком. Када се јави, четвртком, обраћа ми се на немачком, говорећи како сам одрастао окружен убицама, и да бих могао да пишем њихове биографије, ако још увек могу да пронађем места у литератури, да мешам имена хероја са именима убица. Знам да јој је немачки *матерњи* језик, што ми она намерно наглашава, понављајући да је била дете, али зна одакле почиње прошлост, одатле почиње сећање; оно пре сећања је измишљено, без даљег, мајчин језик јој је остао негде заборављен. Данас је четвртак када помажем њеном оцу радећи кафанске послове, и од онога дана када сам стигао, и када смо се срели, до дана када ћу и ја рећи ону фамозну реченицу да ћу нестати, почело је да пролази оно друго време које ћу називати бечким, и које мерим њеним јављањем, када хоће да се игра са мном и *језиком,* нагонећи ме да се и ја играм са њом, шаљући јој поруке на које није желела да ми одговара. Ипак ме је скоро питала:

„Да ли је потребно да се венчамо?“

Знам да је брак поменула из сажаљења јер бих венчањем добио сталну боравишну визу која би ми омогућила да у Бечу зарадим какав затвор, а овако ме после три месеца поново чека Србија, као буђење из тешког сна у коме чујем приче жена које хоће да ме обману, да би ме ухватио сан, те траже да гледам у небо, да усмерим поглед у звезде пошто је небо ведро, али увек сам, када би ми досадио простор којим се крећем од раног јутра, окружење означавао као садашњост – познато, и зато бих захтевао да гледам у васиону; удаљено, недокучиво, што сам могао сматрати прошлошћу или будућношћу.

„Можда тако почиње љубав?“, шалила се земљакиња.

Њен отац је четири године старији од мене; ни говора да бих могао наслутити значај ћеркине опаске, чак ни по лицима познаника који би већ пригушеним гласом разговарали заморени невероватним вестима, сматрајући да су такве приче нека нова завера његове размажене кћери. Али, већ следећег дана, док сам током поподнева седео у кафани, када се спуштало вече и када би се радници широм Европе враћали из фабрика, и када сам чуо шкрипу бицикла, вику радника у свом завичају, девојка се после ручка, појављујући се изненада, сакри иза мојих леђа. Затим уђоше два мушкарца који су ми личили на пример из историје, који се повремено појављују у кожним јакнама, долазећи заједно са северцем, поготову ако су ме слични већ саслушавали због нестанка писца, не схватајући колико ми је писац значио, и да сам ја најмање имао разлога да било шта учиним да би писац нестао, већ су ме малтретирали и сматрали да су ми дани одбројани, користећи искуства полицајаца током историје. Ако сам знао коме се супротстављам, луди или лакрдијашу нисам био убеђен да је писац познавао своје непријатеље. Са зебњом сам гледао њихова лица, сматрајући да се и данас неко може бавити трговином уметнина, као што се дешавало да су рукописе и иконе продавали овде, у Бечу, и да се сада налазе у европским библиотекама. Предмети трговине одувек су били невероватни. Зашто не би било могуће да се и књига на кожи писана достави трговцима у Беч. Ова двојица за које нисам очекивао да изгубе присебност тражили су девојку, и тражећи је, погледима *исекоше просторију*. Погледавши на другу страну, видели су с оне стране кафанских прозора полицијски ауто који је застао. Чинило ми се да су полицајци у белим рукавицама, али ова двојица, у журби, девојку нису видели, и зато одоше мислећи да девојка није у полупразној кафани. Девојка је села за мој сто, тада и видех да је овај сукоб њен највиши домет са друштвом у Бечу. Више нисмо могли разговарати о језику – природа, култура, језик – зато се насмешила, и ја претпоставих, чим је почела да говори, да ће заплакати; загрлих је, пружих јој сок, на шта се она опет насмеја.

So leise sind die drünen Wälder

Unsrer Heimat

„Када говориш о прошлости, говори у презенту. Када говориш о култури, говори о стању“, рекла је.

У времену сам ... ако је оно важно за причу, ипак, постоје некакве *временске границе,* које ћу означавати годинама и деценијама, историјом, али када покушам да њене кодове неутралишем долази до тога да они, у једном систему значења, стоје изван историје; заправо јесу надисторије, поготову што се пролажење времена апсолутно дешава попут ванисторијских кодова, а историјски кодови, да би сами били такви, коначно поседују, или носе у себи, нешто од мита, бар у нашем поимању историје; када их ослободимо значења постају стереотипи. Датирати написано, или антидатирати, ништа није ново у историји јер су и сами хришћани антидатирали своју религију; после Миланског едикта почели су да је утемељују у стварности, подижући храмове хришћанским свецима као и богородици у Јерусалиму, Египту, Малој Азији, Пелопонезу.

Милане Тимотијевићу, у време студирања нисмо познавали Ивана Палмотића, нисмо ни слутили да ће нам бити тако важан сусрет с њим, посебно што тајну коју

је носио није одавао ни оцу, али чим су почели да га прогоне, побегао је у Београд, и да би оправдао себе (своје бекство), почео је да пише; писање и римејкова је некакво оправдање, међутим, делове своје књиге није се усуђивао да објави, ваљда зато што је сматрао да има још времена, ако поживи, јер било је очигледно да се плашио смрти, а није ни слутио да ће његовим нестанком нестати и наш свет. Када сам писца први пут срео, хтео сам да га киднапујем и натерам га да види наш филм. Али нисам ни слутио да је и писац заљубљеник у филм, и да је имао исту идеју као ми... да цео свој живот, своја истраживања, пропрати филмом, и да за стогодишњицу од првог снимка сними филм. Да ли су некадашњи писари веровали у веродостојност написаног или су приказивали објективно стање историје? Зар ти текстови нису довољни сами по себи, већ су нам потребни и тумачи? У свим текстовима можда је тешко препознати лиризам, још теже је издвојити причу и песму, и сматрати да се никако не могу заокружити у роман.

Никада се не би знало како су живели људи да није било писаца. Под писцима су се подразумевали историчари, хроничари, па и писци у данашњем смислу речи. Писано је траг живота. Ето, писци могу да оставе нешто за своје потомство. Једино ја нисам знао да писац поседује вредну књигу која га је одвела у смрт; не мислиш сада да њени трагови воде у Беч. Било би сумануто да Књигу на кожи писану тражим међу гастарбајтерима; једино ако не следим логику жанра. Или да по претпоставци будем свемогућ, упозорим читаоца да се не ради о жанровском роману, када је потребно очекивати заплет, и да са своје позиције дајем себи за право да могу знати пишчеву биографију, да преузимам легитимност старог наратора, померам границу, да из друге перспективе посматрам или само меко симулирам криминалистички жанр; тај нови наратор почиње своју причу о писцу...

Пођи ћу из улице, низ сокак који води ка Петру Ослободиоцу. Корачали су људи, нашом улицом, неми као коњи који су већ једном вукли ову земљу, који ће је поново извући из једновековне заосталости.

Сада ћеш, Милане Тимотијевићу, из фантастичног света – садашњости – моћи да причаш о оном, другом свету, миметичком – прошлости. Можемо да описујемо некадашњи живот. Фантастика?

Фантастика није оно што ти се причињава, нити оно у шта верујеш. Већ оно што исфантазираш. Када измишљено постане део живота, оно је тада свакодневно. Стварно постоје и вештице и привиђења. Дрекавци, омаје, русалке, вилино коло, такође постоје стварно. У причи о њима нема ничег измишљеног. Ко ће слушати измишљену причу? Оно што прелази законе природног и натприродног није фантастика; прво је реализам, а друго је веровање; у прози су оба миметичка.

Нешто што је била потпуна стварност; живљена стварност престаје да буде стварност. Ето, постоји научник који докаже да су вештице измишљене, и литература о њима постане фикција. Е, нећемо тако. Фантастика је само ако постоји свест наратора о њој. Остала литература је реализам. У средњем веку мало је тога могло бити фантастика. Чудеса су могућа и дан-данас.

Па откада постоји фантастика?

Али ово није наша прича. Постоје многе приче које причамо једни другима или које читамо. У Бечу разгледам свој рукопис који се само надовезује, да не кажем допуњава, пишчеве текстове, завршава пишчеве приче! Покушавам да се сетим тебе, свог пријатеља – припадао си неком другом времену које овде, у Бечу, одјекује звуковима рабација, аутo-превозничких мотора, и да ће тек неки наш потомак, на крају епохе, када се загази у XXI век, објавити тај материјал називајући га прозом.

Сада сам већ дубоко загазио у четврту деценију, зато и могу да се размахујем временом*, да се бавим монтажом, без даљег туђ текст у мојој књизи често читам као свој; потребно је мајсторство читаоца да примети да се ради о више различитих текстова.*

Нисмо гледали америчке филмове иако је популизам био вредан дивљења, иако се много улагало у потрошњу; чим бисмо чули да неко дело привлачи пажњу нисмо хтели да стигне до нас, али смо зато трагали за врхунским остварењима која су ишла ван медија и реклама.

Ја сам читао немачке приче спреман да браним Ленца, Бела, *ти си хвалио америчку миметику говорећи да ако су нешто аутентично створили Американци, то је кратка прича, ако си ти то уопште могао знати.*

Осамдесетих сам волео филмове Херцога, Фасбиндера, Вендерса, обигравајући дворане, где бих могао да их видим на специјалним пројекцијама, *ти си волео филмове Формана, Тарковског, касније Гринавеја за којим смо жудели, као за нечим што нам се није могло пружити. Не знам да ли те још држи она идеја да снимимо филм пре него што уђемо у нови век филма, да ли си сачувао траке оног материјала са краја века, али ја и даље не одустајем, схватајући, у Бечу, колико нам је био потребан писац кога је судбина донела у наш родни крај, да бисмо могли да остваримо наш сан, да бих ја као јунак допунио роман.*

Као војник, средом посећујем једног даљег рођака, што ми омогућава један капетан заљубљен у цртање које је некада хтео да учи, али су га другачије околности у његовом животу натерале да се посвети војном позиву. Брижно одевен и зачешљан, упућујем се ка згради рођака, пењем се степеништем и када позвоним увек пожелим да се окренем и одем, јер знам да сам намерно дошао у невреме, пошто рођак предвече мора да оде на посао. Покаже ми руком своју библиотеку. Недуго поседи са мном, послужи ме кафом, каже да ће његова жена доћи предвече, још се шета по стану, тражи ствари, припрема се, учини ми се да неког очекује, али на крају увек каже:

„Ти опет средом?“ Остави ми кључ. Каже: „Телефонирај слободно својима!“

Зашто бих телефонирао својима када јасно видим слику мајчине собе, знам атмосферу у њој која ми је толико сметала, да сам се у војсци бар мало одморио од сестриног гласа која је стално понављала – другарицама, рођацима, колегама – зашто је мало застала са учењем, пошто је била магистрант са темом *из самоуправљања*, ето, удала се, заситила се учења, толике године над књигом, посветиће се породици, узгајаће дете које је на путу, самоуправљање ће мало сачекати, а зет, који ће ускоро постати редован професор, јер то заслужује, дуго је већ претресао да је *самоуправљање буквално*

изашло из марксизма, преко својих веза упослиће и сестру; напокон, преузима одговорност, јер постаје глава породице; пошто смо нас двоје без оца, а још нисмо постали *своји људи*, зет ће се постарати да и мене *изведе на пут* (не само породице коју ствара, већ и оне коју добија), почиње да пизди на сестрино правдање телефоном, поготову што га омета док гледа телевизијску емисију, нарочито што је уморан, и бар сада, док је код таште, жели да буде миран и види неки филм.

Рођак, пошто заједно попијемо кафу, остављајући шоље на столу, понуди ме ручком, говорећи да могу сам да се послужим, још једном бацајући поглед на огледало, где за тренутак гледа себе... одлази... чујем одјек његових корака док силази степеништем. Уместо да из рођакове библиотеке узмем књиге, одмах зврцнем телефоном девојку која је припремљена, и зна да се јављам средом, имајући обичај да онанишем разговарајући телефоном са њом; моја девојка тамо, негде далеко, мастурбира изваљена у свом кревету, а ја је молим да ми описује шта ради, да ми говори о свом телу, да ми шапће нежне речи; док ја убрзано дахћем она почиње да плаче, и скоро да се увек њено мастурбирање завршава сузама.[28]

И тај сан, Милане, био је неочекиван;
сањао си једну девојку коју смо нашли *на ауто-путу.*
Побегла је од куће, и ни по коју цену није хтела да се врати.
Ја који сам хтео да је имам,

---

[28] Социопате – малигно деструктивни, отпорни на психотерапију и све мере ресоцијализације, дакле, рецидивисти, чине три до пет одсто грађана у свакој популацији. За њих, затворске казне, без обзира на трајање, нису ни поука нити препрека за нове злочине. Најчешћи одговор починилаца бруталних злочина, по изрицању смртне казне је „нисам крив“.

Није мало оних који су након вишегодишње робије наставили да чине злочине који су их, претходно и довели иза решетака. Социопате су урачунљиве, способне да схвате тежину сопственог злочина, али не и да уче из искуства нити да сузбију антисоцијалне мотиве. Попустљивост друштва их охрабрује, подстиче на безобзирно понашање.

У чину кажњавања олако се барата терминима *заслужена или пак адекватна казна*. Ретко се, међутим, поставља питање могуће грешке, судске заблуде које је, потом, немогуће исправити. Експертиза је процена ситуације у којој увек понешто недостаје. Професионална таштина и нарцизам често наводе експерте на симулирање сигурних закључака, па и када су најсигурнији у исправност своје процене, на путу су да највише погреше. Правична пресуда подразумева не само познавање чињеница, већ и одгонетање душе.

Казна је превара у којој се фрагментима прикрива целина агресивне реалности која забранама фрустрира појединца.

Генетичари су утврдили да се код поремећаја личности чак тридесет пута чешће јавља прекобројни *Y* хромозом, који је органски основ деструктивности. Постојање тог хромозома је утврђено код мушкараца, чиме се објашњава чињеница да жене нису по својој биолошкој конституцији склоне насилничком понашању. Оне најчешће подижу руку на мушкарца у самоодбрани, што је реакција на вишегодишњу физичку тортуру; ређе је то чедоморство, а у последње време жене крше закон под утицајем дроге. Изузетно ретко жене убијају из аутентично деструктивних мотива.

или сам хтео да је изнајмљујем другима,
обезбедио сам јој смештај.
И ти си је сањао после толико година.
Она седи са тобом у кафани.
Разговараш са њом као са својом девојком.
Више пута си је тако и представљао непознатим људима.
Била је млада и љупка.
Када је постала наложница још није била пунолетна.
Када је писац нестао рекао си да ћеш је ти описати
Говорила ти је: „Добар ми је овај почетак!“
Мислила је на почетак свог новог живота,
што си ти назвао заокретом,
увек њу узимајући као пример за сваки нови почетак,
који си везивао за литературу,
или уопште за уметност,
те си јој говорио да је она лабуд,
да је Ботова Мадона,
Пикасова купачица.
И сањао си је у неком жутом мантилу,
док шета са тобом.
И онда те одједном, не више збуњеног, хвата за руку,
повлачећи ти рукав изнад лакта,
да би ти љубила нежну страну подлактице,
као што је то већ једном учинила,
када си је посетио,
саопштивши јој да би могла да буде запослена у некој фирми,
пошто је постала пунолетна.
Али ниси знао да ли те је љубила из захвалности
или из љубави према теби.
Био си уверен да су њене особине много боље од наших
али је била приморана да живи са нама.
Наздрављали сте испијајући ракију,
и ти си убрзо постао сентиментален и сажаљив,
док је твоја рука клизила према њеној дојци, рекла је:
„Једино чиме могу да ти захвалим урадићу другом приликом.“
Била је око пет година млађа од тебе,
али се одлучила да изађе из детињства, и да се одмах нађе на ауто-путу
као да стопирање значи шетњу не по земљи,
из места у место,
већ шетњу туђих руку,
туђих излучевина,
туђих болести,

по њеном телу.
„Пролажење времена ипак се своди на путовање по телу,
да ли је то овде,
у соби,
или тамо у неком другом граду.“

Данас не могу да се сетим да ли су почеле војне обуке када сам срео писца, или су оне само наговестиле његов нестанак, али постоји и време у двадесетом веку када јединица војне поште 1055, врши мобилизацију као и сваке године, и када се у зору резервисти крећу ка брдима, у измаглици, остављајући своје аутомобиле у подножју брда или у граду; припадници те јединице, артиљерије и пешадије, одлазе на зборно место знајући да је то елитна јединица која наставља традицију Озренског или Јастребачког партизанског одреда који су славно настрадали у борби и револуцији, а касније су ушли у састав Друге српске пролетерске бригаде, о чијем славном путу резервисти могу да се информишу у књизи *Друга српска пролетерска бригада* која се налази у гарнизонској библиотеци, и новодошли резервисти морају да буду поносни на страдале другове који нису жалили своје животе да бисмо ми данас имали услове за живот и рад. Ја кажем да је ова јединица могла да настави традицију косовских јунака, јер бар половина ових ратника су потомци страдалника из тог времена, унеколико су чак Лазареви војници прошли овим брдима када су се упутили на пут без повратака, прелазећи реку на газовима и на скели која и данас на истом месту саобраћа, вероватно после толико векова више пута обнављана. Пуковник скреће пажњу мени, шмокљану једном, да не причам празну причу, не могавши да наслути значај историјског часа (што и не очекујем од њега), већ граби аутомат који ми виси о рамену, енергично га шчепа, репетира, заузима лежећи положај, школски ширећи ноге и пуца у мету на растојању од 400 метара. Сви згранути резервисти ћуте, ишчекујући шта ће се дестити, већ видевши уобичајену гњаважу официра за безбедност, који се зове Озрен. Тек када се пуковник подиже и врати ми аутомат, видимо да је пијан. Каже ми да ћемо разговарати касније. Упућује се ка позадини где се већ формира колона хаубица и ВЕБЕРА која ће кренути ка граници, јер ова јединица чува врхове оних планина које ми само видимо у даљини; и тамо ка плавом небу, после овог гађања упутићемо се на још једну вежбу. Колона је већ формирана и ја сам у плаветнилу јутра видео раднице како одлазе на посао и један аутомобил у који улази пар у суседном дворишту. Пре него што су кренули, заглéдали су рашчупане резервисте, јер важи да се војска свуда на свету бави озбиљним стварима, и да ће пут ускоро бити закрчен, тако да би било најбоље да и не полазе из свог дворишта. На једној плавој хаљини видео сам разрез који је при корачању откривао ногу неке жене која је журила док пут не буде закрчен, и зато што сам од данас војник, помислио сам на женине ноге, пошто ме је хватала омама хтео сам да ставим руку између бутина знајући да ништа лепше не прилеже на длан него што то чини међуножје; како ми већ сама помисао на војску повећава страст према женама, нарочито што знам да ће ме у вечери која следи прогонити помаљање

те ноге, чије појављивање не познаје један војник који је отворио конзерву и једе, ослоњен на ВЕБЕР, баљезгајући неразумљиве речи.

У суштини, у време прославе века филма битно се ништа неће десити јер не почиње ниједан нови светски рат, мада га неки и прижељкују говорећи где су била два, морало би доћи и до трећег, јер су бројеви повезани у светом тројству, па ако иду два, једно за другим, морало би да дође и три, с тим што би се магија бројева и даље наставила, где се почетак јасно означава, нулом ваљда. Тако је наизглед између два догађаја, првог филмског записа и бесмислене филмске смотре, прошло сто година, направљено је толико филмова да нисам успео да сазнам њихов број, видевши да су филмови евидентирани само у кинотекама, и да смо ми поносни што имамо једну од најбољих кинотека у свету, па је сада можемо препустити и уништењу.

Ако је двадесети век почео експлозијама граната баченим на Београд, тако се и окончао: поново бомбама на Београд, када ми те експлозије одузимају време за рад, а оно што сам планирао није могуће да чека неког другог који ће остварити моје идеје, чак би се могло рећи, с обзиром да пролазе године, у сваком погледу све су мање шансе... Почеле су да падају бомбе. Пети пут у XX веку Београд је у рушевинама.

Зар мора увек да постоји неки лудак који ради насупрот Суду математичара (*Juntos dos Mathematicos*!), који је задужен за навигацију и географију, као Кристифор Колумбо, или је потребна подршка шпанских монарха Фердинанда и Изабеле, да би била уздигнута једра и ветар понео лађе ка непознатим обалама, насупрот цивилизацијском развоју који није важан – некада је важна и суманутост – а можда је у питању била нека жена коју су морнари видели витку на доковима, док шета забацујући кукове, руком прикупљајући порубе, и та жена је испраћала Колумба. Гоњена ветром, запловила су три брода ка Америци, Санта Марија, Нињa и Пинта, тражећи пут за Индију, праћени делфинима, ајкулама, ветровима, таласима. Посада зна да се вековима мртви морнари бацају у море. Иако добро знам да моји дедови ниси могли имати никакве везе са Колумбом, и мада нису могли да освајају Америку, ипак су на коњима одлазили у ратове, а ја ћу возећи мотор ући у биоскопску салу, провозаћу га између редова, и тада ће се завршити двадесети век и може да почне други век филма.

Преварили су ме, што и није никакво чудо јер ја и не умем да тргујем, залуд сам прочитао чувену књигу о карактеристикама разних народа, где се умеће трговине сматра изузетним, почев од Феничана, Римљана, Арапа, да би се поједини народи окарактерисали као лоши трговци, који не умеју да тргују, већ само дарују своје производе. То је особина коју су подругљиви Европљани одвајкада називали примитивном; продали су ми неисправан мотоцикл. Нисам се наљутио, напослетку, таква су одувек правила трговине, једино сам размишљао шта да урадим, јер је постојала могућност да нисам обманут пошто се мотор покварио док сам га ја возио, а продавац ме је познавао од рођења, зато сам себи постављао питање: није ми ваљда продао мотор који је намеравао да баци?

Једном, усамљен, путовао сам с тобом, Јелена, љубави моја, а не бих ни обраћао пажњу на тебе да ниси ушла у мој купе где сам седео сâм очекујући да ћу поново гледати толико пута већ виђене мостове, називе станица, надвожњаке, испод којих пролази воз мењајући звук локомотиве, и путник се изненади, чак и уплаши од новог звука, када сам видео да су се иза набора твоје хаљине криле груди које су се повремено ваљале са једне на другу страну; час би се напело попрсје надимајући хаљину, а час су се наслућивале две половине твојих кукова, омамљиви језик. Док још ниси села, пакујући ствари, свако померање тела је делимично указивање твојих облина. Како сам се сећао времена када си се родила почео сам да се питам зар је толико времена прошло, зар сам могао заборавити на тебе, зар сада опет седим поред неке девојке, зар поново видим неку грчку богињу, коју одувек волим, много више него што ћу моћи да схватим, и чије тело познајем онолико колико пута сам видео брушени камен на фотографијама који су називали Венером, и како то да до сада никада нисам слутио да ћеш бити моја љубав, она вечна, она столећима упамћена, она која се не заборавља. Мада ја не волим да заборављам, а не волим ни да памтим неважна лица жена, њихове препоне, облине, влажна међуножја, нарочито што нисам могао знати чиме ме привлачиш док причаш, док одмахујеш руком; опуштен просто уживам у твом чаврљању. Мада не волим брбљање, збуњује ме твоје лице док се крећеш између слика кула којима је окићен купе: средњовековни градови Југославије, а зраци сунца осветљавају пејзаж: равницу засађену баштама, кукурузом и пшеницом, а из озеленелих поља вире крошње врба указујући на ток реке.

„Преварио те је мој стриц“, рекла си ми.

„Можда није?“, питао сам те.

„Јесте“, рекла си. „*Онај наивко ми верује.* Када је чуо да се покварио мотор: уплашио се. Није те познавао. Изгледао си му као *јаїње.* Онда се распитао о теби и назвао те *љубавником*.“

У празном купеу умножио се твој раздрагани лик, јер су огледала стајала једно наспрам другог, онако како сам желео док сам био дете, верујући да се може из огледала у огледало угледати последња тачка, а сада када знам да је немогуће видети ту недогледну тачку, свуда видим твој приграбљени лик који приказујеш час из профила, час анфас, нудећи мојим очима твоју подигнуту косу, тако да ти се истицао дуги и танки врат, изнова су јутарњу светлост пресецали дрвореди, кровови кућа, мостови; час би блеснуле твоје осветљене и раздрагане очи, час би зраци прешли преко зуба истичући глеђ; заједно са тобом у огледалима су се смењивала имена станица.

Извадила си кутију колача који су се крунили, док смо их јели, унеколико пазећи на њихово ломљење, ипак мрве су падале на твоје и моје груди, па бисмо се нагло засмејали на свако ломљење колача и падање мрва, да бисмо их касније, озбиљни као да обављамо какав ритуал, смели са одеће на под.

Воз се приближавао граду уобичајено свирајући, да би некоме дао до знања да стиже у предграђе; већ је испред рампе повећан број људи, а ми смо изнова кроз окно пролазећег воза могли да угледамо ниске куће на периферији; најчешће викендице, да би се уласком у град на улици повећавао број аутомобила, у даљини смо угледали урбане делове града чије су вишеспратнице штрчале изнад гумастих крошњи и кровова омањих зграда. Није ми се излазило у ходник воза иако је било мало путника, јер сам знао да ће ускоро сви бити груписани поред излазних врата, ни говора да су ми се гледала лица путника, још мање бих желело да слушам њихов дијалог, и ево... већ је поред затворених врата промакла корпа, прекривена пешкиром, ношена руком једне жене, затим је у ходнику скакао дечак обуздаван прекором мајке: „Пашћеш! Може да стане воз!“

Пошто је воз већ дуго стајао у станици, нагло сам, уз трзај, отворио врата купеа, узимајући твоју торбу, док си ти закратко бацала поглед на огледало, благим додиром длана намештала си косу, затим си пребрзо скупљала преостале отпатке: папир и празну кутију, гужвала си их и гурала у корпу за отпатке. Воз је већ дуго био празан, у свим вагонима била је тишина, једино је ветар извлачио дим, мирис цигарета и одеће, тако да се наизглед тихи звук гужвања кутије чуо као ломљење каучука, још си махала руком преко седишта; скоро и да ниси додиривала пепео од цигарета, иако га је струјање ваздуха обарало на под. Напољу нас је дочекало пролећно сунце, продужавање дана; *пролепшавањем времена* као да смо се пробудили и нас двоје покушавајући да се сетимо шта нам се још могло дешавати у сну, далеко од крутог и научног језика чињеница, па ево узнесени ако смо целе зиме били утегнути у капуте, много је сада лакше ћаскати у џемперима, корачати, носити твоју торбу, док се около постепено расплињава топлији ваздух; газде су ти биле у иностранству, рођаци, ти си им чувала стан, скоро и да ниси плаћала (ускоро ће се и твоја цела породица преселити у град). Док смо прилазили згради показивала си ми терасу стана, затим, борове око зграда – један миран крај. Током дана скоро да ниси чула звукове, а када сам се неколико минута касније провукао кроз двориште пуно борових иглица, са зрацима сунца који су искоса продирали кроз крошње, угледао сам улаз у зграду који између стабала делује нестварно; чуо сам како говориш да се суботом и недељом чују станари

који су напустили своја села, као да су желели да им се врате само звуковима; зујале би бушилице, одјекивала би лупа чекића, димио би се запаљени ћумур – спремали су роштиљ испред зграда – чак си почетком пролећа, како си рекла (и те твоје речи остале су ми у сећању), чула клепање косе; не би требало дозволити да нарасте трава!

Пошто си ме позвала у стан, који се налазио у високом приземљу, сигурно да сам могао наслутити значај тог позива бар на твом лицу, али пошто су сенке безбрижне девојке прешле преко њега, трчећи испред мене да би ми отворила врата, још сам могао само да наслутим некакву заверу (догађаје чије значење би тек требало тумачити) и знао сам док нас је затекао мирис неопраних судова – журила си на воз и ниси стигла да их опереш – да нисам схватао како сам стекао изненадно поверење, па сам га повезивао са твојом наивношћу; док сам спуштао торбу у ходник, а ти отворила врата терасе, да би се проветрила кухиња, још сам и могао да мислим на твоје лукавство! Али твоје поновно кретање око мене – наиме у спаваћој соби су била два кауча, преко њих су лежала спакована ћебад, испеглани доњи веш, чаршави које ниси хтела да склониш, већ си преко доњег веша пребацила чаршав, и скувала кафу – довело је до тога да сам почео да се осећам као домаћин, зато сам погледао у прозор: још није био осветљен. Пажљиво сам навио сат који је престао да ради за време твог одсуства; неколико пута се чуо и звон: чекић је ударио у звоно, а потом сам вратио сат на своје место. Сетио сам се часовника који је мог оца *слао на йосао*, да би после очеве смрти припао мени. Осим тога, тај исти сат, који се дуго није кварио – само је једном опран бензином да би се ослободио прашине која се наталожила док је уједначеним куцањем *сйроводио* време – данас опомиње и мене; како се сећам звоњења још из детињства, увек бих се осмехнуо када бих га чуо, чак се и нисам љутио што бих одмах, после звона, морао да устанем и одем у купатило.

Док си се ти и даље кретала, преносила си и односила шоље, вадила слике из фиока – да бих се сетио твојих рођака – те их поново паковала, сркутао сам кафу и осећао се угодно, чак топло, мислећи да ме збуњује твоје понашање зато што си потицала из угледне породице, чији је деда имао два сина као у вечним причама о добрим и лошим синовима. У старој Југославији живео је у Скопљу, новоослобођеном граду, радећи на железници, и намеравајући да у Скопљу настави свој живот, те је изградио кућу, изродио децу, али је у Другом светском рату морао да се врати у родно место и обнови дедовину, јер су га окупационе снаге протерале, а нова послератна власт није враћала отету имовину. Једино је могао да школује децу, и као што то обично бива, старији син је био раднији: школовао се, чак и докторирао, а млађи је размаженији, несташнији, вагабунд, бежао из школе; али када је морао сам да се издржава, увек је пребацивао оцу зашто га није школовао, мада је знао да је то било немогуће, зато се често свађао са братом, затим поново мирио. С друге стране ти си му била миљеница, јер је одувек сматрао да су најлепши дани његовог живота били док сте живели у истој кући, заједно – прадеда и прабаба, деда и баба, брат, снаха и он, стриц, и тада си се ти родила, а још милија су му постала касније, када се оженио и није имао деце. Желео је да тебе, своју братаницу, узме к себи, тако да си стајала између две породице, често служећи за њихово међусобно обрачунавање.

„Твој стриц се уплашио?“, поново сам питао чудећи се, јер колико сам се сећао он није био плашљив, штавише, док није био ожењен чувао је једну нимфоманку; у тим околностима младићe је држао у покорности (служили су му да би спавали са нимфоманком), тада нисам могао да претпоставим да је болесница побегла из неке лудница, и да су јој дани проведени на поседу твог стрица били најлепши у животу; пошто она није излазила из куће, као дечак сам хтео да провирим у нимфоманкину собу, на крају сам кроз нагло отворена врата, само за тренутак, угледао нимфоманкину црну косу, намрштено лице. Уласком твог стрица у њену собу биле су затворене двери, на крају, њихов тресак, као да је означио затварање врата каквог вагона којим ће та непозната жена и твој стриц – који је уласком у собу почео да виче – отпутовати далеко, а да их нико неће дочекати, нити ће отворити врата куће све док не прође моје детињство. Када сам одлучио да купим мотор уплашио сам се да ће из те тајне просторије изаћи жена-саблазан коју сам читавог детињства замишљао рашчупану и похотљиву. Да нисам срдачно дочекан, као потенцијални купац, дуго бих се још двоумио да ли да уђем у собу; примљен сам у неку другу собу која је допловила накнадно, и која се налазила међу собама виђеним у детињству које су ишчезавањем људи из њих – стараца, баба, мртваца ушиљених носева – престале да постоје.

Причу о тој нимфоманки повезао сам са тобом, љубави моја, као усуд, зато сам и сузбијао нагон у себи: да чак и не пружим руку ка теби, али те нисам заборавио, можда сам чак и желео да видим каква ћеш бити глумица у једном од филмова које сам желео да снимим.

После нашег сусрета данима сам чекао да се појавиш између зидова моје собе, уплашена, збуњена, нема, да, ето, зажелиш да будеш са мном, у том свету отуђеном и далеком, у коме нису боравиле девојке, али сам знао да се нећеш усудити да закуцаш на моја врата, па сам био један себичан човек који зна шта ти можеш учинити, и као да сам ти се ругао у самоћи размишљајући о теби, али било је прекасно и немогуће да ти се поново вратим и угледам неред у твојој соби.

А онда сам те једном видео како улазиш у аутобус, а да те нисам приметио док ниси била скоро на вратима, и тада сам ти рекао да узмеш било шта од мене, па чак и ствари које су ми доскора много значиле, наводећи притом музички стуб и свећњак, што те је зачудило и збунила си се како ствари престају да значе, али ништа ме ниси упитала, јер постоје људи који се разочарају, па прво нестану осећања, задовољства, да би им касније били неважни предмети који су изазивали угодна осећања, па уместо да их униште, штавише, дарују их вољенима, у нади да ће код изабраника изазвати слично осећање које је њих некада обузимало. Мислио сам да би моја прошлост требало да буде твоја садашњост, да мојим очима видиш лепоту коју сам ја некада видео присвајајући предмете, напокон окренула си се у први мах мислећи да ћеш бити задовољна ако би поседовала музички стуб. И док си се двоумила већ се питаш које ће ти задовољство донети музички стуб, и зар узимајући га нећеш понети и сву туђу љубав према музици, а касније и моје разочарење; музички стуб ти ипак неће бити потребан.

Рекао сам ти као што две заменице прекривају један део човека, као што су его, ја или суперего, cogito, тако ће платно прекрити твоје тело, или ће тело прекрити платно, и да је време да дођеш у мој атеље, да бих могао да те нацртам, јер ја не цртам, ја преко платна водим љубав с тобом. Дакако да је мој позив само жеља, јер нисам могао никако да те надокнадим, чак нисам могао ни да цртам предмете који су ти били блиски, јер нисам ничег имао што је било у додиру са тобом, тако да бих могао да те надокнадим твојим стварима, мирисима, твојом одећом, сећањем на тебе, а онда је природа почела да ме подсећа на тебе; али природа је одувек иста, воз који је део ње такође пролази откада је направљена пруга, тако да једино могу да те заменим неком другом девојком.

Али мислим да ниси чула моје последње речи јер су те одгурали, и само си ми махала, док је аутобус одлазио улазећи у кривину а ја сам те видео у ваздушастој аури; таму је заменила звездана ноћ, и аури су почеле да се надимају дојке, оживели су јој кукови, почињала је да се врти око себе климајући главом, изговарајући моје речи које нису могле бити одгонетнуте од других, па сам питао да ли би их требало скривати од ушију неуких, или због мира међу људима, сви би требало да говоримо *истим језиком*, или да изаберемо сукоб: зар никада не упознати значења речи, и префињени лик оних који их изговарају.

Улазиш, увлачиш се у мене. Бију ти дамари. Кажеш да су рептили изумрли. Бацили су још увек у животу. Њихове репове смо гледали у микроскопу док су мрдали увећани. Крећу се кроз ваздух! Стају на уснама људи! Говорила си да су у стидници, да видиш коке и стрептококе; гној цури низ наша лица, цеде се пресечена грла, болесници пију чајеве, људи се распадају и знају да свака генерација има нове вагине. Поседујеш је само за оне који се госте? Имају нешто заједничко – анатомски? али су празне? Слобода је осетити на језику мале усмине и клиторис.

Претурам по теби, гњечећи те и разбацујући те, да би, налик хирургу, одбацивао болесне делове личности, попут заборављених речи. Ах, како су лепе сировине (набројати апстрактне појмове), слике предмета, портрети који растварају боје и портрет понире у песак попут воде; говорнице иза којих стоје главе, зид пред којим је забрањено непрестано стајати; мале карте нашег кретања, као и карта кретања наших војски; честе су расправе и туче, па и ратови, да би се доказало коме која карта кретања припада; неко виче да снимљено камером одмах постаје филм и уметност, да је неважно маштати о зрацима који скачу и оживљавају на платну, да само мртви део филма може убити оно што је живо.

Сваким даном све више схватам да је интелектуалност пацијент, али ако је потребно интелектуалност заменити неком другом речју, онда се добија либидо.

Кривац је болесник, а не болест која иде уз њега.

Тако, одмаралиште ти је била лука
у коју нису свраћали бродови,
али се још увек звала лука.
И тај мир напуштене увале
јесте пустош неупотребљаваног полног органа
који се суочава са самим собом.
Али тело не одбацује орган који атрофира;
нада се, ваљда, самосталности, погрешно је узносити се пре него лећи,
одређи се оправдања да би надокнадио светло;
заборавили су да угасе сијалицу и осветљен је свет забаве,
заправо рат оних који нам, ето, угађају.
Још погодности!

Ући у једну реченицу и присвојити је... присвојити језик, време – сада је наше, сада смо ми то време.

Те људе које смо сретали у детињству нисам могао да одвојим од њихових кућа, путева, од времена;

чобанин излази за својим стадом,

чује се удар звона његовог овна.

Гледам све те куће, путеве, али тих људи давно нема; câм сам у кући у којој сам одрастао, било куда да кренем, познат ми је њен намештај, могу да се крећем и напољу скоро као да се сећам, свих тих кућа и ствари у њима.

Ја сам онај дечко који се још од ко зна када креће, и види поново тебе... волео сам твоје лице, глас којим ми се обраћаш, волео бих и твоје љубавнике. Знам да би желела бар једном да осетиш моју љубав, моје тело које вегетира, а за које ни будући нараштаји неће имати разумевање. Није ме разумео ни мој отац. Једино сам знао да га је читање одржавало. Да је читао овај текст, који пише његов син, не би умро још неколико месеци... овако, још се само надам да у сумрак белина снега осветљава небо.

Волим тебе зато што нисам само војник, иако зазиреш од мене, кријеш се, замишљаш мушкарце који те чекају у свим местима – жељно да се сједине с тобом. Поново кажем, да си ти једина жена коју волим, иако си томе сама крива, зато и знам добро да више никада нећеш доћи, али те само из страсти позивам и понављам молбе.

Када Тома Митић Цаке заради довољно пара, он се затвара... у свој атеље. Црта! Откада је напустио студије, сликарство му је основна преокупација; током дана када не ради прави бесконачне цртеже, на дугим ролама папира које на једном крају намотава док се други крај размотава. Ако зазвони телефон, Тома само погледа ка њему, не видевши разлог његове звоњаве, не диже слушалицу, нити га звоњава узнемирава, јер је Тома у време рада невероватно концентрисан; не можеш ничим да га узнемириш, нити он обраћа пажњу на оно што се дешава око њега. Облепио је цео атеље старим фотографијама, зато што сматра да фотографије чине суштину човековог живота, пошто се могу сваког тренутка видети, зато и остају тако дуго важне, иако је многе од њих купио на бувљаку и не воли их јер му се чини да су фотографије попут ликова из књига које је прочитао, да не познаје јунаке нити аутора, али ипак их држи окачене на зиду јер се нада да ће их у једном тренутку неко препознати и испричати му неку занимљивост о људима који су на њима; фотографије на којима се налазе жене и девојке посебно је очистио те скицира њихове ликове.

Целокупна жена, састављена је из драгоцених делова: тај одсјај свих оживљених облика, и зашто би били потребни научници-анатоми, као стручни описивачи грађе у деловима, јер је нарација у надлежности једног песника; писци не смеју у својим делима понављати историјске приче, које су у домену, свакако, историчара-научника, а песник, напротив, мора да иде даље, и да нам – ако је могуће – дâ нешто више и боље, а пре поете долази митски цртач, чију способност мисли да поседује и Тома Митић Цаке. Пре него што је почело рачунање времена, сâм карактер носи нешто од узвишене (или, пак и непоетске) женине душе, и на лицу је могуће сагледати драж чулности; могу ли, на крају, сексолози, који се недаровито муче да изразе суштину постојања вагине, онакве каква је свакој жени дата, да је оцртају у научним дефиницијама? Заправо је видљиво да постижу јалове резултате. Од каменог доба до савременог човека све се понавља и нема ничег на свету што би само једанпут постајало, а у природи ништа није лепо што по природним законима није мотивисано као истинито. Рођена беше жена у слици, сама и усамљена, као бисерни дар природе, и по реконструисаној историји нека буде допуштена парафраза: не познавајући лице и рухо саме жене, многи чистунци не могаху ништа друго, него да измишљају гадости о тој истој, и незнаној им, жени, стављајући је уз срамни стуб поруге, бранећи је несвесно од других, и чувајући је само за себе, онакву каквом су је створили, као да је над женом остало да виси неко разбојништво; убилачко проклетство средњега века.

Слика мотивисано опстојава ради њених гледалаца и уживалаца; ништа у жениној грађи не изменити у опису доживљавања, што не успевају, нажалост, ни славни сли-

кари и клесачи, јер у њиховим делима дата је само слика, а не сама оживљавајућа жена.

Али Тома је размишљао о делу *Ars amandi*, римског песника Овидија, donna con donna, нарочито што се дивљење лепоти није делило од полности, нити је то тако до данас с краја XX техницистичког века, јер идеал Лепоте изражен у витком телу дечака (ефеба) по својој прилици постигнут је, дакле, у наводни естетски чин (копулација, коитус, сладострасно задовољење). Естетичари тврде да су најлепши облици у целој природи, облици нагог женског тела – што је свакако одраз васпитања човекових чула, а што траје од времена антике, па све до времена компјутера, роботике, конкретне музике, апстрактног сликарства, објективне књижевности.

Са историјом сликарства Тома је био у површном додиру, мада је, кажу, на неки начин стварао, утолико је био важан дан када је један естетичар који је писао књигу о природним облицима који су се користили у скулптури, једнога дана ушао у Томино двориште, што је заиста представљало прекретницу у Томином животу, јер је од тог дана уобразио да је уметник који се бави озбиљним стварима, с друге стране, није било нормално да се дружи са прозаичним људима, које сусреће на сваком кораку, а да заборави на седељке које су биле у Београду, којих више не жели да се сећа, изнова би морало да се деси нешто велико: љубав, рат, занос, па да би се поново вратио себи.

Будио се. Јутро је било фотографија; стављао ју је у рам. Осветљавало га је светло са прозора. Као посвећеник почео је да црта мушкарца кога је видео кроз ниско и гумасто грање; при оскудном сунчевом светлу опазио је прилику нагог, стаситог младића, који је био очигледно, сам пред собом, на скривеном месту малог пропланка, дубоко међу дивљим растињем, а који је одмах ушао у Томину радионицу – осамнаестогодишњак, са широким, спортским, грудним кошем, сав мишићав, на дугим ногама тркача, и са рукама бацача диска, са стасом Адониса, са овалним и глатким лицем, са подигнутом главом тако да му није видео очи. Желео је нацртати његов независни и слободарски уд, трагове сунчевих зракова, који су се спуштали са грана, док је он жмурио присећајући се какве нимфе, или ласцивно раскречених бутина своје зрелодобне познанице; на лицу представити еротске снове младића, или дочаравати рељефно, живо и пребојено, делове жениних органа. У овом поетском самозадовољењу, момак је личио на митско биће, на слику увек обнављајућег и осавремењеног Онана: млађаног Сунчаника, при делу сопствене зачараности, у својој естетизованој, мада помахниталој, игри; као да је случајно пред Томом, Хелидор, са распојасаним, избубрелим фалусом у својој шаци: верзија једног од најстаријих митова!

Освежавајући лахор, долазећи са недалеке реке, био је ван видокруга, као што су ишчезавали, притом, и одјеци удаљених, распојасаних купача и похотљивих девојака, док је младић подизао купаћице, покривши велом *сшаре шајне,* затим је пошао кроз шипражје врбака и топољака у правцу реке, загазио је речним плићаком, високо дигнуте главе, упутивши се у правцу познатих девојака, поготову што су оне, још издалека, раздрагане његовим доласком, купајући се и прскајући се у млакој води, прегласно узвикивале његов надимак, заборављајући младићево право име: Сунчаник.

Ово није текст приче, ово је био опис Томине слике, који даје психологичарка, питајући како Тома види жене, јер нема на слици ничег митског, пре свега, рекла би психологичарка, да у младићу има нечег патолошког, да је по њеном мишљењу сликар жена, и да је Тома не обмањује; бестидна је – у најмању руку; психологичарка није желела да употреби термине из психијатрије: посматрати мушкарца... жена је Томина љубавница. Психологичарка није морала да гледа скицу да би знала каква је жена чијим очима Тома види младића, штавише, да је владала собом не би се у њој испољила та настрана особина воајера коју је увек тражила код својих љубавника, и зашто Тома од жена које познаје захтева да се опробају у сликању у Томином атељеу, зар није та платна осликавала Томина љубав због које је претучен?

Не гледа ли Тома Митић Цаке свет њеним очима откада није са њом?

Како је Тома скоро читав протекли месец радио на припреми за осликавање ефеба за кога је мислио да чека више од две хиљаде година да би избио на многим сликама које су цртали уметници пре Христа, а нарочито откако је уметност постала световна, није могао да слуша психологичаркину анализу па је рекао:

„Како је напољу чист ваздух!“

Ухватио је за руку да би сишли низ степениште и ушли у ново јутро где их је у тишини обузимала хладноћа, затим су усамљени ходали путем, а да Тома Митић Цаке није желео да започне разговор, поготову што је без икаквих речи загрлио психологичарку љубећи је, да би ситним корацима, у чврстом стиску руке, корачао за њом; дакако да је психологичарка размишљала да ће се ускоро смањити број правих мушкараца, јер је претпостављала да ће до њих бити тешко доћи, не само у Лондону, већ и у Њујорку, Берлину, Паризу, па зачудо и у Риму, јер ови данашњи техничари – такав је случај и у градовима Евроамерике – само су материјал, потрошачки материјал, једног савременог дисциплинованог света, деперсонализованог система, напокон је код виших слојева, технократа, забележен тотални пад, не само потенције, већ и либида.

Неки човек, који је прошао поред њих, добацио им је, бестидним променама односа мушкараца и жена које изнова мора да преживљава пред својом децом, не само што се тиче младих, већ и њих, маторацa, па је отишао даље, гунђајући, према хотелу где је била окупљена група људи.

„Речи које они не разумеју можда су речи њихових предака“, рекла је психологичарка. „Ђавоље, туђе, варварске, божје.“

Пошто се насмејала, иза њене косе и црне дуге хаљине, збуњивао је Тому сјај зуба, њене плаве очи, лице.

„Колико дуго ће трајати ова твоја феминистичка фаза?“, питао ју је. „Волео бих да будеш моја љубав али видим, девојко, да ти никоме ниси потребна?“

Пошто је психологичарка ћутала, рекао јој је да му се чинило да жели саму себе да зачне. Поново се насмејала.

„Хоћеш ли да ме осудиш зато што видим оно што ти не видиш?“, питала је.

Тома јој је причао да су после естетичареве посете редовно долазили посетиоци, историчари које није желео да прими у своју кућу, па су одсели у кафани покушавајући да сазнају нешто о Томи од мештана, затим експерти, археолози, који су се уплашили

да Тома не користи археолошки материјал за свој рад, а тиме да га уништава, и предложили су милицији да изврши претрес Томиног атељеа, а онда се појавила и телевизијска екипа, која је само могла да снима сеоске певачице које су биле збуњене, и водитељку која тражи једног лудака, који, ево, и сада, скупља камење путем, и са обале га баца у реку, удварајући се некој прелепој жени за коју не знају шта је нашла баш у Томи поред оволиких нормалних момака.

„Мрзим историјски период", рекла је психологичарка. „Ипак сам прикупљала и рукописе који имају другу карактеристику: историчност текстова."

Питала га је да ли зна зашто је одабрала тему: *Несвесно и народи,* али Тома није могао да јој одговори, заправо горео је од нестрпљења да сазна шта јој значи та тема, говорећи јој о слојевитости несвесног, и питајући је ко је још заједно са психологичарком радио на теми; премда она није хтела да наведе имена ментора чија је имена Тома узалуд наводио, али њему је познато... као и увек, лоше су га обавестили.

„Вараш се ако мислиш да ти могу помоћи", рекао је Тома Митић Цаке. „Ја не страхујем. Ослобођен сам страха."

Затим је додао да психологичаркин поступак, односно њена тема није нова, да је она играла улогу коју је сама смислила; модификација и уређење несвесног је хијерархијско – праисторија, сакрално својство речи – психологичаркино писање неће имати никакав значај, њено писање, пошто није њена одлука, само је симболични начин објављивања несвесних речи, чиме се психологичарка уздиже, можда и буди, али једина предност, коју је Тома навео, јесте да он поштује писца, да му је писац осмислио живот, да мештани, као и његови рођаци, од доласка писца почињу другачије да гледају на Томине испаде, и да би зато могао да јој помаже у раду; обећао јој је сарадњу, бар док она буде боравила у његовом родном крају.

„Плашиш се да обожаваш жене као што сам ја?", питала је.

„Ти ми надомешћујеш празнину које се плашим", рекао јој је.

„Бежи од мене, али не знам да ли можеш да се одбраниш?", одговорила је.

Психологичарка се окренула ка њему, да би Тома осетио лако подрхтавање у грудима, да би га збуњивао њен љубазни осмех, заправо је био човек који је требало да најави њен сукоб са писцем, али Тому је тиштала, више него што је сам себи хтео да призна, помисао на њихову заједничку прошлост која није могла да дâ одговор, међутим, свакако да би му дружење одузимало време потребно за рад, а посао који га чека... да ли ће моћи да заврши оно што је замислио у оквиру времена које је предвиђено за његов живот, па је предложио психологичарки да се прикључи општинској номенклатури, јер је председник указао пажњу писцу, зато је упитао за председника који је отишао на састанак, говорећи јој да су се сада на председника сколиле и феминисткиње... па би психологичарка можда могла да му помогне... Да ли човек може нешто рећи а да не буде оптужен за антифеминизам, јер европске феминисткиње нису идеолози некакве своје мушкости, пошто би оне само да измене креветске услове, кажу закаснели и заједљиви феудалци, дакако, пошто психологичарка види да се Тома поиграва са њом, каже да поштује Тому Митића, јер је Тома један побуњени човек, али, жене морају да се организују, пошто не могу више да живе у оваквој заједници. Напокон, историјска

жена је сенка, па се таква жена не љуби ни на фотографији, јер фотографија је надреална – бар по Салвадору Далију, а мишљење Гревса да нема места грчким митовима у психијатријским ординацијама, наводно, тако би митови престали да буду – из каквих ли то разлога? – порно-литература ововремености, да ли данас има смисла, пошто би требало само загледати у излоге западноевропских порно-продавница, па се уверити да историчар Гревс у свом антипсихијатријском коментару, није имао право, јер ово су данас само осавремењене верзије тог прастарог, стварног хеладског мита, а зашто психологичарка не криви мушкарце, већ криви жене пошто су несвесне свог пола, јер после толико година – ако прихватимо и то што се назива *мушко устројство друштва*, зашто толико жена гласача излази на изборе који им не одговарају, а Томине упадице, његов цинизам, само су успомене из младости које се увек стационирају у језику, иако јој се чини да Тома говори неким другим језиком. Његов језик је удаљен од психологичарке, од стварности; Томин језик има нека архаично-историјска својства, ипак, апсолвирао је своју тезу, приказујући жену као продукт наше културе: *трачерска порно-лутка*, напокон, то не значи да се и даље не регрутују моралисти, до сада су то углавном дослужене, некадашње друштвено-политичке делије, ислужене жене сада моралишу својом имагинарном чедношћу, ником више потребном, мушкарци, својим вишим друштвеним циљевима.

Тома је грли, прихватајући психологичаркину критику, каже јој да се поново помаљала психологичаркина слика у белој дугој хаљини, но све више је тамнела, уплитала се у осветљене прозоре, постајала лелујави сплет трамваја, аутомобила и аутобуса, штавише, зар не постоји у њеном држању ироније и неког омаловажавања, али да је узрок нормална људска страст, у тек пробуђеној младој жени. Једино је плаши тај њен омаловажавајући израз лица... Психологичарка се можда идентификује са неком другом женом коју замишља Тома Митић Цаке. Могао је да прича о боји њеног гласа чије се звучности сећао док је изговарала његово име; не могавши јасно да распозна слогове, нити да их поистовети са словима која значе име, већ је видео пуњење њених усана, уобличавање, да би се прилагодиле самогласницима, када се јасно уочавају повинућа и хиперреалистично увећани набори, да би тада спречио изговарање његовог имена, ставља психологичарки прст на уста, и онда би застали, гледали би како жена простире веш, више пута померајући руке:

„Једном ћу отићи из овог места и ти више нећеш бити сведок мог боравка...“, рећи ће психологичарка.

Сцена са месецом у позадини

Конобарица, која је одлазила са смене, замолила је писца да изађе из кафане, јер је имала искуства – опио се Тома Митић Цаке. Знала је да ће се десити некакав белај. Најбоље би било да господин професор пође заједно са њом, и напусти друштво – посебно Тому Митића Цакета: хоће да глуми улогу у филму, у коме ће бити убијен. Ускоро Милана Тимотијевића почиње да весели један музикант који себе назива уметником. У кафану улази група трубача. Свирку почињу још од врата. Уметник се повлачи у угао. Оркестар свира. Када блех музика прекине свирку наставља је уметник.

Милан Тимотијевић: „Стој!“
Уметник престаје да свира.

Уметник: „Знаш ли да сам ја уметник? Снимио сам плочу.“
Вади плочу из џепа. Одмотава је.
Уметник: „А они? Не могу више да свирају.“
Показује плочу. Милан Тимотијевић скаче са столице. Почиње да га сеца. Баца плочу. Блех музика почиње да свира. Уметник отвара уста, али се више не чују његове изговорене речи. Прети прстом Милану Тимотијевићу. Тражи плочу испод стола. Заједно играју Милан Тимотијевић и конобар. Конобар сада утишава музиканте.

„Значи... снимио си плочу?“, упита конобар уметника.
Пружа прст ка Милану Тимотијевићу.

Милан Тимотијевић: „Доста!“

Гура музиканте. Уметник почиње да свира коло. Милан Тимотијевић га грли. Играју заједно. Љуби га. Милан Тимотијевић ломи чашу. Одигра коло. Сипа музикантима пиће. Наређује им да пију.

Милан Тимотијевић: „Па ти свираш као змај. Стварно си уметник.“

Љубе се.

Милан Тимотијевић: „Остала музика напоље!“

Почиње да гура Цигане. Они одмах свирају.

Уметник: „Немој да их тераш. Музиканти морају да зарађују хлеб.“

Милан Тимотијевић: „Њихова музика није она права. Хоћу само уметника.“

Хвата га за главу. Скида му капу. Ставља је на под. Музиканти клекну и свирају шоту. Једном од њих Милан Тимотијевић скине капу. Љуби га у образ. Лепи му новчаницу на чело.

Улази један који је завео неку девојку.

Милан Тимотијевић: „Где си побро?“

Устаје. Љубе се.

Милан Тимотијевић: „Кад идеш у затвор?“

Заводник: „За два дана.“

Милан Тимотијевић: „Пиће! Због пичке у затвор. И ја бих отишао због ње. Она ми је као домовина. Песмом те испраћамо у затвор. Дај песму *Проклети бабо да су сејмени.*“

Заводник: „Нећемо ту.“

Милан Тимотијевић: „Он иде у затвор па нека бира. Кажи сада: Је ли истина да си њу обрнуо?“

Заводник: „Не само њу.“ Заводник баца паре најмлађем музиканту. Он их диже са пода.

Заводник: „*Ако умрем ил заинем.*“

Музика устаје.

Заводник: „Одрецитуј нешто.“

Милан Тимотијевић: „Јесењина?“

Милан Тимотијевић баца са стола све чаше. Пење се на сто. Музика свира *Стојано мори момо.* Улази милиционер. Чим види Милана Тимотијевића, већ не зна шта би чинио. Милан Тимотијевић га љуби. Милиционер се отима.

Милиционер: „Је ли ово у реду?“

Милан Тимотијевић: „Попиј нешто!“

Милиционер: „Не могу људи да спавају.“

Милан Тимотијевић: „Женим се. Када се ја женим не морају ни да спавају.“

Милиционер: „Па где ти је жена?“

Милан Тимотијевић: „Нећу одмах да је учим кафанском животу.“

Вади новчаник. Удара га о под. Из новчаника испадају новчанице. Милан Тимотијевић почиње да их гази. Коло игра преко новчаника. Један музикант покушава да дигне новчаник али га газе преко прстију. Улази други милиционер.

Други милиционер: „Добро бре! Другари смо, мајку му, заједно смо ишли у школу, а ви опет правите лом. Можете ли да се умирите бар једно вече.“

Милан Тимотијевић: „Ма, иди, прошетај! Ниси ништа чуо, ниси се овде затекао, и готово. Нека се чује када се ми веселимо. Доста се чуло када смо ратовали. Прође Земља око Сунца, прође година, прође Емина пуста, прође вечита, а ми живимо. Ејјј!“

Заводник: „Сећаш се оног. Дошли лопови да отворим касу. Украли је негде; црнка и још два лопова. Она црна, а тек што има груди! Државу бих дао за њу. Нешто ме пече. Окреће ми се, врти ми се око главе. После сам признао. И што је било и што није било. Ето, она зна. И ја знам. Вратићу се, господо. Свирај: *Роди мајко још једног бећара.*“

Милан Тимотијевић: „Тај однос мушкарца према њој је као да су јој дужни, као да су надничари над њеним телом. Не знам како је стекла твоју благонаклоност. Мораш још да радиш на њеној њиви. Не одлази у своје сиромаштво!“

Тома Митић Цаке: „Хајде да одглумимо једну сцену.“

Милан Тимотијевић: „Немој! Поубијаћемо се глумећи у замишљеним филмовима.“

Тома Митић Цаке: „Филм је наш живот. Погледај! Ово је идеално место. Станична кафана. Пролази воз! Тутњи!“

Милан Тимотијевић: „Супротставиће се конобар. Знаш да му је рођак онај што га зову Смотанко. Поставили га за директора. Пропало предузеће, а директор Смотанко!“

Тома Митић Цаке: „Па шта. Нека му је рођак и Свети Петар. А тај Смотанко се прошли пут, када сам возио робу за њихов ООУР, уградио 5%.

Изнећу сто, са најлепшим чаршавом, и ставићу га на шине. Седећемо на најбољим столицама које ћу изабрати у кафани. Изудараћу конобара.“

Тома Митић Цаке је ставио новац на сто поред препуњене пепељаре. Гледао је новчанице.

Тома Митић Цаке: „Ево, толико имам.“

Милан Тимотијевић га је вукао за рукав. Месо око ожиљка на образу било је црвено. Ожиљак се издвојио белином као знак, или слово дубоко урезано у камену.

Тома Митић Цаке: „Немој да си дете. Да ја њега не могу да претучем.“

Покретом руке је обухватао целокупну задимљену кафану. Гледао је угао за углом, столове, људе.

Тома Митић Цаке: „Побићу их све! Хајде, уложи сат, а ја ћу скинути капут.“

Пред Миланом Тимотијевићем је засмрдео зној са лица. Пљувачка је излетала из пијаних устију, и прскала га. Руком је притискао новчанице вртећи главом. Замислио се. Скинуо је сат са руке. Ставио га је поред новчаница.

Тома Митић Цаке: „Може и без пара.“

Поглед му је био упрт у врата која су зашкрипала. Ушле су жене које су чекале воз.

Жена. „Леле. Побише се.“

За столом, до пећи, седи друштво доминаша. У углу дремају путници. Поред шанка дрема конобар. Кроз прозор допире поглед жена. Приљубљују се лица уз стакло: жене посматрају свађу.

Тома Митић Цаке прилази крупном и дебелом конобару! Ћуте. Одједном Тома Митић Цаке удара конобара у стомак. Стомак се улегне и згрчи. Тому Митића заболе рука. Очекује да ће конобар кренути на њега. Конобар се пресамитио. Очи му колутају.

Тома Митић Цаке га удара још једном. Конобару потече крв из носа. Брише размазану крв са лица. Тома Митић Цаке га грли. Извињава се. Љуби га. Колико су дана преседели заједно. Колико пута му је само доносио робу из самопослуге, а зарада је остајала конобару. Не сме то да заборави. Моли га да се не обазире на његову несмотреност. Конобар почне да заташкава ствар. Тома Митић Цаке ће донети пиће. Свако се понекад изнервира.

Тома Митић Цаке хоће да седи, у угодној вечери, испред кафане, на шинама. Дохвати конобарову марамицу и баци је у угао. Крв капље на капут и под. Конобар забацује главу. Подиже једну руку. Са шанка дохвата нож којим отвара конзерве. Неспретно убоде Тому Митића Цакета у главу. Нож је дуго коришћен за отварање конзерви. Повије се! Врх ножа се искривио. Ипак се, од удараца, Тома онесвести.

Конобар: „Е па, јебаћу ти матер. Одлучио си да умреш."

Подиже онесвешћеног Тому. Износи га напоље. Отвара врата. Види се светло месеца. Конобар ставља Тому Митића на колосек. Касно је. Већ је отишао воз који одвози задоцнеле путнике. У кафани су остали доминаши. За суседним столом неколико путника чекало је зору, или неки експресни воз, који после поноћи одлази пут Немачке.

Умивен, враћа се конобар. Скида крваву блузу. Узима резервну. Седа за сто поред шанка. Чека тутњаву воза.

Доминаши играју домине, као да се ништа не дешава. Путници ионако нису мештани. Само једна жена покуша нешто да каже, али је утиша муж. Чак ништа не каже ни Милан Тимотијевић. Пуши полако, а када задрема клоне му понекад глава.

Чује се тутњава воза који пишти улазећи у станицу. Затим клопарајући – одлази.

Конобар: „Одлучио је да умре млад. Не морам баш ја да га убијем. Е, мајку му јебем. Зар због будале да идем у затвор."

Када отвори врата кафане види се перон обасјан месечином; ноћ је прекрасна и пун месец обасјава станицу. Воз није прошао колосеком на којем је лежао Тома Митић Цаке. Срећа! Конобар уноси Тому Митића у кафану. Ставља га на столицу поред шанка. Облачи прљави мантил. Точи доминашима пиће. Оставља кључ. Одлази. Не жели да сачека Томино освешћивање: вероватно више није у несвести! Спава!

Тома Митић Цаке се пробудио. Прилази и љуби једног путника. Човек је збуњен. Други путници већ напуштају кафану.

Тома Митић Цаке хвата сто и удара главом о таблу.

„Тврда је ово глава. Када умрем биће исто овако. Свираће радио. Седеће људи и чекаће. Жене ће трчати за мушкарцима. Мушкарци ће туђи жене. Јелена, Јелена, вечна девојко која изазиваш ратове."

Милан Тимотијевић: „Рецитујем Рембоа. Слушај! Рембо долази до ограде брода. Са тог брода гледао је закрвављених и сузних очију."

Тома Митић Цаке: „Требало би да Бог уништи жгадију. Лаку ноћ.“

Излази на једна врата. Гости више не говоре шапатом. Неко чак и пита шта ће се десити са Томом. Можда му је повређен мозак. На помен мозга доминаши се смеју.

„Он је и рођен без мозга “, каже један од њих.

Мало после враћа се Тома Митић Цаке. Улази на друга врата.

„Добро јутро.“

Хвата једног пијаног госта. Подиже га. Удаљава столове и столице од госта. Пијанац стоји сам.

Тома Митић Цаке: „Сам. Сам. Сам.“

Пијани гост не може дуго да стоји.

Доминаши: „Сам. Сам.“

Пијани гост пада и лицем клизи по поду. Од прљавог пода остаје му флека на лицу.

Сцена са бистом Милановог оца коју су одузели Томи Митићу Цакету

„Ко им је набавио камеру“, питао је начелник.

„Немају камеру“, рекао је милиционер. „Одузели смо им камеру. Међутим они су наставили без камере да снимају филм. Ноћас нису могли да *пусте* воз из станице. Изнели су сто на шине и засели. Пију! Шеф станице их је молио да се склоне. Међутим, није вредело: снимају филм! До краја првог филмског века хоће да имају тај филм. Путници су чак изашли из воза: свађали се са њима. За њих је чекање воза, свађа са шефом и путницима, била нова сцена. Боље да је нестао Тома Митић Цаке него онај упорни и тихи писац.“

„Шта сте предузели?“, питао ме је начелник.

„Шта да предузмемо. Миланов отац је херој. Сећаш се да су хтели да му подигну споменик испред школе. Предратни комуниста.“

На једном столу стоји биста Милановог оца коју је урадио Тома за постоље испред школе.

Сцена насиља са мирисом здравца који се не осећа на филму

Пошто сам изашао из кафане, и ушао у потпуни мрак, корачао сам ногу пред ногу, а да ми се очи целим путем неће навићи на таму, иако су звезде трепериле на небу, нису пружале светло ни за безбрижно корачање путем, а онда сам чуо неки шум поред бунара који ме није плашио, узгред сам питао ко се скрива. Нека сенка је јурнула ка мени; био сам нападнут на раскрсници, и махинално сам се згрчио и подигао руку, бранећи се да би први ударац летве поднела рука: сломљена ми је кост *ulna*. Кратко

сам јекнуо, да би већ други ударац поднела глава: сломљена је даска, а трећи ударац је поднело лице: напрсла носна кост *os nasale*. Затим сам ритан, гажен, ударан. Пређено ми је. Лежао сам на сеоском путу у прашини, а гласови су се појачавали: псован сам, и на сваку изговорену реч био сам поново ударан. Двојица нападача су се препирали шта да ми онесвешћеном ураде. Изнова су ме ритали док је један био агресивнији – ваљда твој стриц – и предлагао је да ме уштроје, да бих до јутра искрварио и умро, али га је утишавао други нападач, предлажући да ме баце у бунар, али за такав подухват нису имали храбрости, већ су одлучили: ово ће ми бити доста, и бацили су ме у здравац иза бунара.

Бицикл у филмовима

Када се Тома Митић Цаке поново појавио у кафани, писцу се чинило да је Томино одсуство само део сценарија у замишљеном филму, наравно да је прошло време када у писца нико није имао поверења, када је био само један од могућих новопристиглих службеника, већ су почели да размишљају да би могао да створи представу за Дан ослобођења, тако да је добио могућност да се заокупи пројектом, и сам је имао осећање ауторитета. Требало је да прођу јесен, зима, а потом и пролеће да би га стекао. Ипак му је председник дозволио да води дискусиону трибину, на којој су се окупљали школовани људи, дакако и омладина, коју је требало усмеравати ка вредностима културе, с тим што је, док је трајала трибина, председник дозволио да писац преузме припреме за прославу Дана ослобођења; није било потребно претпоставити да писац не би могао замислити да у припремама неће учествовати Тома Митић Цаке. Међутим Тома је ушао у своју чувену алкохоличарску фазу, која је била једно убијање алкохолом, а коју је месни лекар назвао болешћу – налазећи за њу латинску реч; ту реч нико није ни желео да тумачи.

Улазећи у кафану писац би прошао поред Томиног кабриолета, а затим би угледао њих двоје скривене у сепареу; Тома је одскора у друштву једне жене, а да га писац ниједном није упитао о њој, али ипак је успео да начује да су жену избацили из неке породице где је радила као кућна помоћница; разлог за отказ био је вођење љубави са дечаком кога је чувала, да би растао поред ње, и да би на крају постао пазитељкин љубавник, што је изазивало њен подсмех, јер није могла да га доживи као љубавника. Када је момчић постао вешт у сексу пазитељка га је и даље доживљавала као дечака. Напокон је била отпуштена с посла. Стопирајући, доспела је у Томине руке. Тома Митић Цаке је прво водио љубав са њом, али, када му је то досадило, изнајмљивао ју је студентима, касније ауто-превозницима; Томин ауто је убрзо постао путујућа јавна кућа.

Конобарица није знала шта ће се сада десити несрећном Томи. Одлазећи с посла гледала је како се свађао са проститутком, више пута покушавајући да је удари, али се увек заносио и падао, тако да му је лице било натекло. Писац није знао какав утисак на њега оставља проститутка, док се мирис парфема мешао са мирисом вињака, али јој је ипак помагао да вуку Тому Митића Цакета, пошто није могао да стоји. Целим телом се ослонио на пишчево раме, муцајући да не раде, али писац му је понављао да

раде, све док га Тома не би у свом халуцинантном стању препознао. Проститутка је Томи мазила косу, говорећи да је добар само док воде љубав, а после сношаја увек каже да му је досадио овакав живот; као да је њој занимљив. Напокон су га сместили у сепаре и угасили светло. Проститутка је понављала да је светлост јако важна једино *у уметности импресионистичког акта,* на шта је писац схватао да је она образована и настрана, па би јој одговарао, да је мање важна, свакако, у правом полном акту, на шта би се проститутка осмехнула.

За кабриолетом се кретао један стари господин, револуционар у пензији, који је постао проституткин стални љубавник. Улазећи у сепаре седео је заједно са Томом, чекајући да се коначно освести. Проститутка је узалуд понављала бившем ратнику да данас не раде. Зар не види да је продавница у квару. Али проституткине речи нису утицале на револуционара. Пошто се само осмехивао, даље седећи у мраку, све док конобар не би дошао до сепареа, и понављајући да у сепареу мора бити светла, говорио би проституткином љубавнику.

„Завидиш јој на задњици, голупче? Негује то госпођа. Шта ће госпођи онакво дупе? На свету до данас има тридесет и три врсте женских задњица."

„Мушкарци који пак себе гледају наге у огледалу, обично никада не траже жене", одговарао би проституткин љубавник.

Откако је стигла камера могли су још очекивати какав порно-филм. Проститутка се још надала да ће Тома ускоро престати да пије, али хватао би је страх од Томине разборитости. Понављала је како хоће да је прода. Свесна је да ће већ купопродају једном урадити. Ни говора да јој није симпатичан. Из Томиног џепа је извлачила оловку и папире, узимала му је новчаник, једном руком је вадила новчанице, другом му је миловала разбарушену косу. Не обазирући се на конобареве опаске да је лепа девојка синтетичка порно-лутка, посматрала је путнике, њихове корпе стегнуте између ногу, њихове канте, слушала је приче о женама, о усевима, о деци која се школују, а онда је питала писца да ли познаје тог човека коме је хтео да је прода њен макро, нарочито зато што је писац желео да тај човек буде његов књижевни лик: најближа родбина је побегла од тог човека, и зато је за писца могао да буде само једна тема, напокон би постављала питање, да ваљда неће да је убије, тај преки човек, и да једино може да се спасе ако напусти ову земљу.

Требало је да прође извесно време – које је писац назвао омот за оне праве, разгалне књиге, које воде своје друкчије исписе између словних редова; омот за садржину озбиљног љубавног, породичног романсираног живота или мудријашење о животу какве, јадне и увређене, проститутке – да Тома иживи прошлост, затим садашњост, као да је казна, и последица грехова из индустријског и постиндустријског периода људског друштва. Тек онда би се претворио у сасвим неког другог човека, појављујући се обријан, подшишан и потпуно у сјају своје интелигенције, када су му рекли да је било мирно у време његовог одсуства, да ће му председник дозволити да снима филм. Али Тома као да није чуо изговорене речи – оно што га се није дотицало одбацивао је са презрењем. Конобарица би му рекла да у Србији поштују мртве, и да би било најбоље да је умро, нарочито што би га ожалили говорећи да, ето, умиру и такви буда-

ласти бунтовници какав је био Тома Митић Цаке, затим бу му приредили прелеп погреб, можда би се чак потукле и неке жене испред хумке вриштећи да је једну више волео од друге, а онда би га конобарица упитала о коме данас прича, и да је морала да упамти и оног његовог Фелинија.

Тома Митић Цаке је, вртећи кључеве око прста, говорио конобарици да је за њега, ваљда, потребно више дана да би га ожалили а не само тај један, када је сахрана (зар би га конобарица одмах заборавила?), ако не могу успети да сниме филм, послужиће бар као филмски јунаци, јер људи су жељни филмова, а могао би поново да цитира Фелинија, *уместо што овде седиш, једеш, гојиш се и губиш тај романтични израз човека који умире од глади, зашто ми не напишеш неку лепу причу за оног лудака, твог пријатеља Роберта*.[29]

Тома је ишао од једног до другог стола, ругао се док су му се момци смејали, добацивали, нарочито пошто жена, коју је нудио, није хтела да уђе у кафану, па су само њени љубавници могли да причају о њеној лепоти, страсти, говорећи да једино Томина мајка није веровала да се њен син бави таквим срамотним послом, да је његово лутање много дубље него што подругљиви мештани сматрају; само би трепнула очима: рекла би да су те приче само хир оних који су јој их испричали, и да је истина сасвим другачија, вероватно је та жена глумица која ће глумити у Томином филму.

У првом кадру филма, проститутка стоји на обали реке, окупана у блештавом, наранџастом светлу залазећег сунца, распусна, слободна, затим се успорено креће ка прегорелој приморавској трави, усред скровитих врбака, где стоји кабриолет; слободарски и чулни живот, љубавно активан, перверзија, незаситост, а уједно радозналост без помисли на бекство: неће ли је убити тај преки човек коме је желео да је прода њен макро?

У другом кадру, виде се купаћи костими, шортсеви, сунцобрани, изнесене кесе, навише група купача седи у хладовини, ниже три тела офарбана у бело, плаво и црвено, седе на клупи коју су донели из парка, писац, Милан Тимотијевић, Тома Митић Цаке, стално размењују места: застава националних боја. Пошто снимају порно-филм тела су им гола и офарбана, само су пениси нефарбани. У тим околностима писац личи на кловна, зато га један од статиста полива водом која му се задржава на коси. Писац

[29] Филм је обред коме се слепо покоравају огромне масе: стога они који праве комерцијалне филмове одређују менталитет и обичаје, духовну атмосферу, читавих популација, које су свакодневно преплављене призорима са екрана. Филм трује крв као рад у руднику, нагриза ткиво, може се претворити у неку врсту слободног растурања дроге, али његово дејство је опасније баш зато што је скривено и непредвидиво. С друге стране, мени је потребан продуцент. Не само због тога што са продуцентом стиже и прва рата, већ и да бих био стимулисан да браним филм од замки, скретања и зависти замаскираних пријатељским саветима, од натурања туђих идеја, које му прете од тренутка када је донета одлука о снимању. Ова жестока и стална одбрана филма је веома корисна за филм; оснажује те, чини те још фанатичнијим, упорнијим, али истовремено те обавезује да посматраш филм из разних углова који ти нису својствени, са сумњом, са антипатијом које су изазване тешкоћама, проблемима, мукама... У ствари, у реализацији филма продуцент је комплементарно и нужно зло и ма колико да је тешко то објаснити, његов допринос је незаменљив.

би требало да се увија, док траје шок хладне воде у сунчаном дану... Да би тај детаљ искористио, снимаТељ одмах пали светла и наставља снимање.

С брда које се уздиже изнад реке људи су често силазили бициклима, да би се упутили ка обали која је целом дужином била претворена у плажу: брдо, зараван, присој, завијутак пута, питомост његова поред обале, а онда завлачење у мост одакле је пут опкољен дрворедима. Наизглед безазлено, Тома Митић Цаке је погледом пратио како једна жена силази бициклом, окреће педале док јој је ветар титрао мараму, цицану хаљину јој уносио у тело, истичући јој облик попрсја. Тома Митић Цаке је видео само одсјај светла на управљачу, да би затим потрчао низ обалу ка неким купачицама које су опружене лежале на сунцу. Застао је, гледајући како жена на бициклу силази последњом низбрдицом пре него што ће стићи до реке. Слутио је: пашће! Час трчећи, а час скакућући појурио је ка бициклисткињи. Возећи, бициклисткиња је све брже силазила са брда. Концентрисана је била на управљач бицикла. Изгледало је да обоје журе ка истом циљу. Онда се бициклисткиња више није видела. Возила је путем поред реке. Када је скренула са главног пута убрзање је било превелико: точак је улетео у песак, смотао се, и тело бициклисткиње се подигло, узлетело, помешало се са деловима гума, точкова, носачем, окренула се неколико пута, јекнула је, да би остала лежећи у песку. Подигло се неколико купача: гледали су ка бициклисткињи. Онда су закључили да је Тома Митић Цаке најближи, да је он потрчао још брже, да му је капа спала с главе, да му се разлетела коса. Уочио је да је обућа бициклисткиње одбачена далеко од тела, голи су јој кукови замазани песком, колена, лактови и лице су јој били крвави. Напокон, када је стигао до бициклисткиње још није била прибрана, почела је да стење и запомаже више из страха да није повређена него што ју је стварно болело изгребано тело. Без обзира што су сви очекивали да ће јој Тома Митић Цаке помоћи: упитаће је нешто, утешиће је, пружиће јој помоћ, он је само – го и офарбан плавом бојом – свукао женине гаћице, раширио јој ноге, и купачи су јасно видели како се бициклисткиња занела. Онда се Тома Митић Цаке завукао између бициклисткињиних ногу. Ништа више није могло да спречи купаче и купачице који су тада још брже потрчали ка бициклисткињи. Премда и нису могли брзо да трче по песку, ипак су се приближавали. Док је бициклисткиња узнемирено дахтала. Крвавим рукама је додиривала Томино лице, који ју је љубио, облизивао је крваве бициклисткињине образе, журио је: купачи су већ били близу. Осим тога, бициклисткиња је и даље на моменте запомагала. Онда је Тома Митић Цаке почео да бежи. У даљини тело му се мешало са хоризонтом, са игром ваздуха изнад мирне реке. Такође је устала и бициклисткиња, окренула је ка купачима крваво лице, подигла је бицикл, тражећи обућу.

„Шта зевате?“, питала је збуњене купаче који су је оставили настављајући да трче за помахниталим Томом Митићем Цакетом, за њим је трчао Милан Тимотијевић; офарбан белом бојом, одушевљено је урлао.[30]

---

[30] Филм – литература: то узајамно ослањање обично настаје из полемичког односа, неухватљиве предности, исфорсиране подређености једног или другог. Свако уметничко дело живи у димензији у којој је исказано: пренети га са изворног језика на неки други, различит, значи-

„Филм, филм. Наш филм.“[31] заборављајући на бициклисткињу која се окренула ка реци, кренула је ка води да би се опрала, гледајући како су купачи цепали платно, које је Тома припремио за сликање, тукли се са сниматељем, да би даље још видели, у врбаку, бициклисткињу како се пере.[32]

ло би избрисати га, негирати. Када филм прибегава неком литерарном тексту, резултат је, у најбољем случају, увек и само, илустративно преношење које се са оригиналом подудара једино у основним цртама: прича, ситуације, ликови. У ствари, читава хрпа материјала, полазних текстова, ситуација које нуди свакодневно посматрање стварности, или читање штампе могу да пруже, обилати и непосредно, много богатији и инспиративни материјал.

[31] Рене Шар и ја, обојица физички јаки, сковали смо план да упаднемо у неки биоскоп за децу, вежемо оператера, запушимо му уста, а затим деци пустимо *Сестру Вазелину*. O tempora, o mores! Идеја скрнављења детињства чинила нам се тада као најпривлачнији облик субверзије. Наравно, нисмо то учинили.

[32] Филм, по мом уверењу, такође хипнотише гледаоце. Видите људе који излазе из биоскопске дворане, у тишини, оборене главе, духом одсутни. Публика у позоришту, на кориди или спортским утакмицама, испољава много више енергије и живахности. Хипнотичност филма, лака и несвесна, вероватно потиче отуда што је дворана замрачена, али и од промене планова, светлости и кретања камере, што ослаби критичко мишљење код гледалаца, опчини их и зароби. После тријумфалне премијере, Моклер из студија 28 откупио је Андалузијског пса. Прво ми је дао хиљаду франака, а када је филм доживео велики успех, дао ми је још хиљаду, па још хиљаду. Све у свему, седам-осам хиљада франака, ако се не варам. У полицију је стигло 40-50 протестних писама. „Филм је скарадан и суров, треба га забранити.“ Први пут сам се суочио с претњама и увредама које ће ме пратити до позног животног доба. Две жене су побациле за време пројекције. И поред тога филм није забрањен.

Студент

У изнајмљеној соби, студент чека долазак своје девојке, дакако да би убио време, лежећи у кревету чита књигу. На средини собе стоји ученик, који станује у приземљу, и ћутећи очекује да студент изговори прву реч. Пошто студент завршава читање књиге, укључује радио, да би на крају рекао ученику да спусти књигу, јер му се не свиђа стил, да је аутор гњаватор један, а тиме даје за право и ученику јер већ после прве изговорене речи студент чује како ученик пита ко од њих има највише пара.

Каже му:

„Можда ти!“

Шофер, ученикова цимер, вечито ради ноћу, што је за ученика најбоље, пошто може несметано да спава. Истини за вољу ако шофер проводи ноћи у стану, значи да га посећује љубавница. Тада ученик долази у студентову собу. Ево таква ситуација је настала сада. Студент не жели да зна за ученикова долазак пошто га вечерас баш не жели, поготову што му је изашао чир. Ученик каже да је чир сасвим спласнуо, али се један нови појавио до старог. Ипак, док не оздрави, не може да спава у студентовој соби. Тамо, доле, у собичку, у ученикових кревет је легла шоферова љубавница, која их приморава да се њих двојица погађају где би ученик могао да спава. Дечко се превише ослободио – напустиће школу. Упркос што га студент жали, не може да му помогне. Шта да ради што ученик станује са шофером који доводи женске, куварицу и једну незаситу, успутну женску. Приде овај дечко каже да му сметају књиге, које и нису његове. Пред очима му шетају голе и засисавеле девојке. Чак му *пресвлаче* очи. На девојке није ни помишљао док је био ученик основне школе. Доле, на селу, сада чак осећа да му *пресушује* интелигенција. Дакле, ток ствари који ће уследити је сасвим природан. Студенту вечерас долази девојка, и каже да би требало јебати јебарице недотупавне, да се заокупио и да је чекање добар циљ. Показује ученику сат. Наглашава да пролази вече. Ако његова девојка не дође данас? Мада је боље да не размишља о њеном недоласку. Ђак је учтив, ипак, његов поступак, његово понашање... Студент није знао шта да му каже иако је ђак прележао ангину, пошто га је једне ноћи, на улици, ухватила киша, и пошто није имао ко да га негује, лечење на себе преузела је куварица; студент је слушао поново, као на почетку ученикових доласка, исте речи, видео је у учениковим очима мржњу, у својим очима, ваљда, сажаљење. Сигурно да ће ученик поновити школску годину... њему је свеједно, међутим ...

Студент чека своју девојку. Пошто је прошла поноћ, схвата да девојка сигурно неће доћи. Стаје на средини собе... Видевши да је студент изнервиран, ученик ипак излази из његове собе. Тихо силазећи степеништем, увлачи се у своју собу. Види да шофер још није стигао. Чује куваричин глас, која мрмља мислећи да је шофер тек пристигао.

Она се само окреће на другу страну. Ученик одлази до угла собе, где укључује стону лампу да би осветлио бар мали део просторије, да би спустио кошуљу поред лампе, затим свукао панталоне, и полако легао на ивицу свог кревета; била су то два спојена лежаја преко којих су пребачена два мекана и топла душека, рађена ручно. Куварица је лежала скоро попреко; једна нога јој је пребачена у учениковг кревет, напокон толико дуго је чекала шофера да јој се сада спава. Подизање њене главе и констатација да је шофер стигао (не види да се ученик вратио), десили су се само у полусну. Уосталом, ученик и није морао да изађе из собе док не стигне шофер. Али студент је чекао девојку. Ипак није желело да начини договор са учеником; морао је да се врати у своју собу, да би легао на ивицу кревета надајући се *да ове ноћи шофер неће ни стићи*.

Шофер

Шофер вози раднике до хотела. У пишчевим записима стоји да шофер жури, да би требало да се вечерас врати. Иако су се договорили за време поласка, већ касне. Ако су људи опуштени не смеју да буду неодговорни. Требало би да поштују и туђе време. Шофер прети да ће поћи и ако сви путници не буду стигли. Говори да у путу нема задржавања, али са расположеним путницима тешко је разговарати, пошто сваку реч изврћу, смеју се. После састајања споро улазе у аутобус и заузимају своја места. Путује и Тома Митић Цаке који је учествовао у припремању пишчеве представе, бесплатно равнајући брдо и правећи бину: сада су стајале две бине, једна наспрам друге. Пролеће које долази учиниће да оне озелене. Синдикат је платио половину путних трошкова, док су другу половину платили радници. Док се Тома Митић Цаке развртао, крећући се тротоаром, аутобус је стајао паркиран испред самопослуге. Тома је изнова улазио у продавницу, гледао алкохолна пића са налепницама: имена хероја, њихови ликови, затим слаткиши, детерџенти, шампони, да би га срео шофер, позивајући га, и говорећи да само још Тома није ушао у аутобус.

„Чекамо те, колега“, каже му.

Шофер је пунио кесу слаткишима, соковима, саламама, говорећи како је често због свог сећања на школу мрзео писце, сликаре, замлате, а свако писање сматрао понижавањем, неким проклетим послом, али временом је променио мишљење. Сматра да се писањем доводи у ред овај свет, и да се бесмисао пролажења коначно оглашава у написаном, да нас спаја са хиљадугодишњима туђим мукама, тако да уображава како узалудан посао има смисла (док путници купују намирнице, и док Тома зажели да једе кекс, и у име глади купује кутију кекса, млеко и кесу да би их промешао у њој, и коначно се смилује и улази у аутобус, да би гледао торбе – неке висе над главама – и слушао како вођа пута пита да ли су сви ту). Путовање је пратила камера. Испрва је уследило бројање путника, затим су сви чекали Тому да седне. Касније би Тома остао згрчен у седишту, држећи у недрима кесу са млеком, слушајући жамор у аутобусу. Био је другачије одевен од других путника; кратко је ошишан, брада му је дужа, носи јакну од тексас платна, слуша расположене путнике, посебно жене које се смеју, задиркују мушкарце, певају, пуше, јер ово је приватно путовање. Не мора да се непрестано

поштује ред. У таквим околностима у аутобусу постаје задимљено. Путници нису још дуго били радосни, јер убрзо почињу да дремају. Аутобус улази у планине, пут је кривудав. Тома једе кекс помешан са млеком, који држи у кеси испод блузе. Чак и облизујући прсте. Онда једна путница почиње да бледи: повраћа јој се, зато моли пушаче да већ престану са пушењем, напослетку неко виче:

„Шофер! Дај кесу! Овој жени се повраћа."

Са првог седишта устаје један путник, журећи пружа кесу. Гледано из његове перспективе, потребно је отворити прозор, да би ветар освежавао знојава лица. Једна путница почиње да масира жену којој је позлило.

„До сада нисам повраћала у аутобусу", правда се болесница.

Тома гледа како жена примиче кесу устима, како пљује у њу, како су јој уста балава, како се тресе, упркос томе што покушава да се смири. Томи се *подиже стомак* када примети да је у исто таквој кеси замешао кекс и млеко, изнова се осећајући нелагодно схвата: шофер је у самопослузи купио кесе исте такве какве је купио и Тома. Напокон скреће поглед и види две будне раднице како плету косу, љубавница прича тихо, на увце, свом љубавнику: указује му на групу преозбиљних госпођа. (Тома није волео да гледа оно што се може видети на филму. Нервирали би га такви описи путовања.) Пошто је пут празан учинило му се да никада није видео тако празну аутостраду. Личила му је на повучену линију. Зар је морао да пође, да му пут поново буде досадан. Почиње да виче:

Тома: „Шофер! Дај ми кесу! Повраћа ми се."
Шофер: „Јеби се!"
Тома: „Јебеш ми матер, повраћа ми се."
Шофер: „Не лажи!"
Тома: „Не лажем."

Несигурно, сведоци су после тог догађаја тврдили да је шофер гледао Тому Митића Цакета у огледалу, да је повремено бацао поглед и на пут јер су пролазили мостом, затим су улазили у насеље, које је било на самој обали реке, да је један путник устао, и не желећи сукоб, пружио је Томи кесу питајући:

„Много ти је тешко?"

Тома му нервозно узимао кесу, окренуо се ка прозору да остали путници не би морали да гледају његово повраћање, скоро се натезао, руком је давао знак да му није потребна ничија помоћ, а како је устало неколико радника, Тома је још само одмахивао главом. Напокон, када радници више нису обраћали пажњу на њега, када се у аутобусу осећала монотонија, променио је кесе. У недра је ставио празну кесу, коју је узео од шофера, и високо је подигао кесу са млеком који је извадио испод јакне.

Тома: „Шофер!“
Шофер: „Шта хоћеш опет?“
Тома: „Избаци ово.“

Показује му напуњену кесу.

Шофер: „Па ја ли ћу да избацујем бљувотине? Набијем ти га мајке!“

Тома је устао, једном руком је држао кесу а другом браду, никако се није плашио наглог кочења, чак није ни гледао у кесу која се отегла од садржине у њој.

Тома: „Шофер! Узми кесу! Лепо ти кажем.“
Шофер: „Томо, ако уставим аутобус, пребићу те. Избацићу те напоље!“

Неколико путника се побунило и почело да виче на Тому, подижући руке, и питајући шта му сада то значи; један човек је чак и устао, пружио је руку да би прихватио кесу и избацио је, покушавајући да стиша расправу, да не дозволи да једна безазлена ситуација доведе до сукоба: ништа лакше до да узме кесу и завитла је кроз прозор. Упркос његовој добронамерности Тома је само погледом *ūрешао* путнике, устао је из седишта, стао је насред аутобуса, и док су га сви путници гледали, чак су се пробудили и уснули...

Тома: „Шофер! Избаци ово, лепо ти кажем.“
Шофер: „Нећу! Држи га док путујеш. Спавај са њим!“
Тома: „Попићу га.“
Шофер: „Види будалу. Па попиј, ако си луд.“
Тома: „Јебеш ми матер, попићу га!“
Шофер: „Ниси ваљда луд?!“
Тома: „Избаци га! Пићу!“
Шофер: „Па пиј!“
Тома: „Да пијем!“
Шофер: „Па пиј. Пииијјј! Будало!“

Тома је подигао кесу, почео је халапљиво да гута млеко и кекс који су му цурили низ браду и капут. Разгоропађен стајао је на средини аутобуса; гледан још у огледалу које се налазило поред помоћног возача. Сви су повраћали. И шофер. Ухватио се за груди и почео да повраћа на леђа једне жене, која је такође повраћала. Не могавши да контролише кретање аутобуса, сам је гледао како је аутобус слетео, извио се, прошао је кроз најближе двориште, ударио је у угао куће, и одједном се нашао у соби где је, у другом углу, стајала жена. Збуњени шофер који је ипак био радостан да аутобус није отишао ка реци, и стрмоглавио се у кањон, забезекнутој је жени рекао:
„Добар дан!“

Већ је неко отворио врата аутобуса. Док су путници почели да излазе, Тома је кренуо ка вратима. Још увек умазан кексом и млеком који су му цурили низ браду задржавајући се на длакама, спреман да ће сви путници желети да га ударе, угризу, ритну, мигољио се ка вратима. Гледајући како путници ваде марамице, како се бришу, слушајући како плаче нека жена, некако је успео да изађе из аутобуса, када су га шчепала двојица.

„Бежиш, курво!“[33]

И док се он отимао, нашли су канап, везали су му руке неким ужетом. Тома је имао модрицу испод ока, чворугу на глави, ујед на подлактици. Један од радника је пришао и убо га шилом у раме. Други га је ухватио за уво. Рецнуо га је ножем. Видео је себе као јунака у хорор филму, али није знао да ли су ови људи гледали неки хорор филм; на филму постоје лутке које замењују глумце. Да ли знају путници нешто о томе? Глава му је била сва крвава, на њему је била разресана одећа, тело се, ослобођено веза, стропоштало поред аутобуса. Пре него што се онесвестио, чуо је како нека жена јеца.

„Како је могао? Како је само могао?“

[33] Херцег је умео да буде прилично луд. На снимању је претио људима да ће пуцати у њих! То није лудо! Уозбиљите се, Крисе!

Можда модерна није израсла из комунизма али је из утопије сигурно, и дошла је као крајност, као рај, и шта после када смо спознали тај рај; после модерне може доћи само декаденција. Да се паганима препусти управљање културом.

ЕПИЛОГ

У прохладној ноћи шофер спава у аутобусу. Сања милиционере, кола хитне помоћи, маглу кроз коју се креће, сопствени страх да ће слетети с пута у реку чије се корито при уласку у насеље сужава. Ученик и куварица спавају у спојеним креветима. Пробуђена куварица, пошто се промешкољи, прозева, погледа у прозорчић приземља, те изненада се пита:

„Види овог момка. Дошао је у мој кревет."

Куварица ради у кухињи, сваког другог дана, од 6 до 18 часова. Непрестано је на ногама, непрестано се креће, али изгледа – пошто после смене има слободан дан да јој такво радно време одговара; боље је него да сваког дана ради од 7 до 15 часова, ипак је, понекад, сасвим изнемогла, одспава код шофера, затим воде љубав, да би ујутру, не журећи, одлазила на село!

Пошто шофер није стигао, куварица са запаљеном цигаретом, у спаваћици, шета по соби. Укључује радио, бира музику, затим кува кафу. Повремено, приликом пролажења поред кревета, нехајно додирује младићеву главу, жалећи га што често ноћи проводи на улици. Младић је одавно будан, међутим, неугодно му је да отвори очи, и пред женом оде у WC. Претвара се да спава. Са пенисом у ерекцији почиње да се протеже. Куварица га све чешће додирује. На крају ставила његову главу у крило. Почиње да му милује косу тепајући му како јој жао што мора ноћи да проводи на улици.

Студент је седео у изнајмљеној соби. Рано пробуђен, био је бесан. Субота је дан који највише мрзи. Помисао да ће морати да проведе викенд затворен у изнајмљеној соби, још више га је разбеснела. То путовање његове девојке у завичај. Зар је морала да оде средином недеље. Још једном се упита када је рекла да ће доћи? Да! Ноћас је требало. Док још гледа у прозор, чује звон телефона.

„Вратила сам се."

Девојчин глас који га доводи до лудила, пита:

„Када ћемо се видети?"

„Не знам?", каже девојка. „Ваљда знаш зашто?"

На календару, у студентовој соби, малим црвеним тачкама означен је девојчин менструални циклус: сада су плодни дани! Девојка се плаши: нису се дуго срели! Неће моћи да се уздрже.

Link 5 стр. 241

ВИ, онај коме се обраћате. Пазите, мудрост је израз који означава чињеницу да се свака ствар стави тачно на своје место.

Иван Палмотић на дан када предвиђа свој нестанак не размишља о својој литератури

Замислите, писац – висок, зачешљане косе, у плавој кошуљи уз тело, која још више истиче његову фигуру и чини је маркантном, који је изгледао тако горд... Целе прошле ноћи, у својим несањима, после дугих тирада о узвишеном у уметности, посебно у песничким идиомима који се понављају од антике, док се над прозорима и зградама уздизао облак, час се спуштајући у кишним капима ударајући у стакло, а час се уздижући када су само муње обасјавале собу, причао је о својој заљубљености у психологичарку, магистранда са два или три рада на тему: *Несвесно и народи*, како рече. А Милан Тимотијевић је ову девојку, мало повијених рамена, великих дојки и светла лица, на чијим образима се виде исцеђене бубуљице прекривене пудером, што је знак њене нервозе или усамљености, упамтио после шетње у Београду, Калемегданом, када се од погледа на Саву и приобаље премештате ка Дунаву. Гледали су негде у даљину, у измаглицу, где су се видели врхови Гардоша. Тада Милан није могао знати за њену тему, нити шта је са собом донело интересовање које је њен рад побудио у јавности, а унеколико је можда њена заокупљеност, и брига за саму себе утицала на писца, јер се чинило да се нешто трагично збило са њима. Ето, потврдио је писац, на крају крајева, сит је бесмисленог дружења са психологичарком, истовремено не заборављајући да је већ сит историјски ислужених мушкараца и старих феминисткиња. А сит је и ових жена из руралне културе, које мисле да се читав свет врти око њих, те да вашари, свадбе и забаве служе да промовишу своје нове хаљине. Коначно, односи са њима му нису занимљиви, па било да их именује као сусрети, завођење, љубав; тела оних жена, које из патријархалности беже, да би нашле слободу, одају се сексу, и то сматрају еманципацијом, гола су, уплашена, уздрхтала, или су пијана, раскалашна, угојена. У дугим данима паланачке доколице, када му је сметало и сунце чији зраци допиру кроз прозоре изнајмљеног стана, схватио је безнадежност сопственог живота.

Психологичарка је знала да се повуче у собу у тмурним данима,
када почиње да пада киша од које се не може заклонити,
јер се слива на лице, на кишобран, одећу,
а са тротоара, док би корачала, ципелама је дизала капи и размазивала их по чарапама,
и било шта да дотакне на кожи би јој се осликали печати од влаге
или на одећи којом се случајно таре о трафике, зидове,
чак и о столове у кафанама;
када јесења киша почиње да пада,
некада још у септембру,
пре михољског лета,
затвара се у соби,
повлачи завесу;
затвара очи и препушта се тоновима музике.

Те реченице које пише, сама помисао на ред, то што писац зна да психологичарка постоји у студентској соби са слушалицама на ушима, чине је спокојном, замишља га

у соби са распрострртим чергама, везовима на зиду са дидактичким порукама; писац чита те поруке као да су мајчине речи и зато се не осећа изгубљеним.

На столу још стоје фотографије газдаричиних предака, у неиспражњеним ормарима осећа се мирис нафталина; девојка замишља писца како отвара прозор, излази на кишу, знајући да то што се назива јесен, смрт, вењење, избор плодова, јесу само ме́не, да природа није музеј у коме ће се конзерватори борити да сачувају одбачени и непотребни кич.

Зар само археолошка наслеђа мењају прошлост? Зар прошлост не може променити једна књига? Или ће прошлост уништити откривени керамички фрагменти са словним урезима и натписима. Ови људи су се поносили прошлошћу коју су памтили њихови дедови, или ће историја издајица променити прошлост.

Отприлике сваке две недеље психологичарка би се појављивала у месту где је радио писац. Све чешће њено одсуство престајало је да му смета, да би писац, понекад, одлазио или се враћао у Београд, а да није могао барем да наслути значај који је психологичарка придавала сусретима са њим; понекад би добио поруку од психологичарке – није могла да допутује, не налази се у Београду, ево сада се управо јављала из Загреба. Онда му је напокон послала једно дуже писмо: чекаће га у Београду, на обали Дунава, одакле се пружа поглед на прва брда Србије, и где је Дунав најшири, што је био знак да жели да му саопшти нешто важно, да се плаши присуства других људи, или је психологичарка желела да себе начини необичном особом захтевајући да се види са момком на најнеуобичајенијим местима; овога пута је била обала Дунава, следећи пут ће бити, можда, неки европски град, Будимпешта, Праг или егзотична места у Турској, Коњи, рецимо. Писац се гледао у огледалу, које је једино светло у шупи коју није отказао ни онога дана када је из главног града побегао у провинцију. Онда је изашао слушајући буку аутомобила док се пео ка Газели где би требало да ухвати аутобус, каснио је и већ је журио ка обали... Протекла зима је била хладна, бродови пред олујама, кишама и дугим, зимским мразевима на време би се повлачили у луке, а лето које је уследило тако је брзо поништило трагове које је зима оставила на брда, приобаље, реку. Природа се, дакле, препуштала људима. Иван Палмотић на дан када предвиђа свој нестанак не размишља о својој литератури; у осунчаном дану Иван Палмотић је окупиран погледом на реку.[34]

И раније су нестајали људи

Док је писац викенд проводио у Београду, негде на другом крају Србије, у месту које је писац пре два дана напустио, једна купачица је тражила да конобар замени

[34] Из стварности у причу, из приче у стварност. Не знам када се десило ово о чему пишем или ћу причом иницирати дешавање? Не знам да ли је потребно, и да ли је могуће, повезати важне тренутке живота. Језик је био окоштан и официјелан, још није постао логорејичан; иза саме речи не стоји њено значење јер најчешће изговореник не зна значење речи, или је оно у магли неких доктрина.

чаршав. Купачица је у широкој хаљини плаве боје, обријане су јој ноге, хода у равним платненим ципелама. Повукла је две столице да би на једну ставила своју торбу из које вире простирачи за плажу; на њима ће се ваљати током дана. Сама, трзајем руке, склања чаршав са стола, стоји у пози са пруженим рукама ка конобару. Конобар је распростро новине на столу, гледа фотографије. Купачица каже да се психологичарка бар мало бавила српском књижевношћу због љубави према писцу.

Ђаци су бацали књиге и свеске, уџбенике су сталили испред школе, окупили су се на шеталишту. Около су летеле хаљине девојака, видела сам прљаве конзерве, флашице јогурта. На једном папиру ти се учинило да се налази пишчева песма... али то је био рецепт. Насмејао си се када си видео упутство за употребу лека, јер људи који воле поезију у сваком писаном тексту, па чак и када је то рецепт, слуте форму песме или приче. Знам да и ти пишеш песме које увек везујем за самоћу, али људска нужност је бити друштвен, што не значи да не би требало имати кућу на врху усамљеног брда, од масе цигала и челичних траверзи, тако је човек даље од ствари којима се дају људска својства па се громоре, рогуше, а градске улице тек допиру до твоје усамљености.

Разговараш са једним човеком који је живео у иностранству, а долазио је у Србију само за време лета, да би посећивао мајку. Желећи да му се додвориш, питаш га на ком универзитету ради, али он је пречуо твоје питање и није одговорио; човек је допутовао у родни крај, попио неколико ракија, асистент је, још је неожењен, ужелео се седења у станичној кафани, праћења дијалога, а често и монолога, твоја прича му је апсурдна. Глава му је данас пуцала од бесмисленог рада, зато није желео да те слуша; пошто је у завичај допутовао са једном Италијанком, радије је говорио о преводу једног италијанског песника, ваљда, Монталеа, и његове књиге „Ossi di seppia“, и песме „Limoni“, и зато ти каже да си ваљда студирао књижевност, и моли Италијанку да песму „Limoni“ казује наизуст, само како то она уме њеним италијанским гласом, када један човек утрчава у кафану:

„Страшно! Језиво! Узбудио се цео град. Нестао писац. Госпођа председниковица добила несвестицу. Не могу да вам причам. Ја сам човек са душом. Таман посла да о томе слуша госпођа конобарица. Писац је њу увек поштовао.“

Асистент је навео да су у његовој младости људи нестајали и да о њиховом ишчезнућу нико није смео ниједну реч да каже, тако да је навео пример неког човека који се једне ноћи није вратио кући, и да о њему нико ништа није знао следећих десет година, чак се и његова жена са новорођеним дететом надала да ће јој се муж вратити, дуго га је чекала гледајући како јој дете расте и одбијајући удварање колеге, да би неколико година касније ипак прихватила да живи са колегом, да роди његово дете, а тада, док је стајала у дворишту, са дететом, појавио се њен некадашњи муж, витак, измршавио, само је погледао своју жену, и ништа нису могли учинити, једино су обоје прихватили свој удес. **Link 6 стр. 254**

Прошлост је мртва и саговорници сигурно нису могли да утичу на њу

Када човек изјави да ће нестати, онда се, нормално, исказ може узети као шала – да ћемо сви нестати, и да се тако слажу ствари, једна за другом, предвиђено тону, нестаје свет и обнавља се, али када је милиција нашла пишчеву одећу на обали реке, а његa је сопствена тежина у земљу увукла, није утврђено да ли је у питању била смрт или нестанак. Званични извештај је био тако штур да се чак није говорило о писцу већ да се једна особа сматра несталом, пошто се непажњом из чамца суновратила у воду, а ми који се заносимо мишљу да пре него што стигнемо до судњег дана још морамо оставити некакав траг онима који остају, запитамо се шта ћемо сада када се изједначавају истина и лаж. Но, да кажемо оно што се званично говори, да се све чини како би се расветлио нестанак писца Ивана Палмотића, да се сазна шта се крије иза ишчезнућа и да се пронађу књиге које су виђене у чамцу. *Ако пратимо чињенице – леша нема, напокон нема више ни снаге, коју бисмо трошили да почнемо са истраживањем од дана када се писац родио па до његовог ишчезнућа, зато је најбоље да прихватимо извештај полиције а да биографима – који ће доћи после нас – препустимо детаљнија истраживања јер ће пишчев рад, његове теме, као и његов живот, или утиб биографској у његове текстове, бити магистарска тема, ипак да се упитамо: да ли написано нестаје за писцем?*[35]

Кажеш Томи да је мало текстова из пишчевог живота који могу да укажу на тајну пишчевог стварања коју је он носио са собом и са којом је вероватно отишао у гроб; требало му је дозволити да ради, тако да бисмо могли резултате тог истраживања да пратимо, а смрћу се постављају многе границе које се неће никада прећи. Тома каже да премостиш део пишчеве биографије који се не налази у његовим књигама, не упуштајући се у разлоге ишчезавања, напокон, увек се враћа стварност коју смо преживели, која се назива аутобиографија и која може да се цитира из књиге на кожи исписане, и да се лишимо те одурне симболике о нечијем крају, да би требало да кажеш како пишчево име сусрећеш у причи много година касније.

Тома ти нуди да прочиташ пишчеве приче објављене у једном часопису, које су остале да помућују пишчеву славу. Видиш га као ђака који одговара пред професором, црвенећи, замуцкујући, причајући бесмислице, те, напокон, не могавши да издржиш Томино брбљање о тренуцима када је спознавао пишчеву природу, прилазиш и отимаш му рукопис бацајући га на сто где се налазе друге књиге и твоје белешке, као да га у мрак шаљеш. Заиста, ако си тако нехајан према пишчевим причама... Тома те гура покушавајући да мало издвоји рукопис који ти је дао од осталих текстова, надајући се да ће ти запасти за око, зато ти каже да ништа не може учинити осим да седи са тобом и натера те да читаш

[35] Иако нисам желео да симулирам језик јунака, нисам могао да замислим како се дешава да су јунаци постали важнији од самог аутора, пошто их је писац таксативно навео поименице (можда ће постати важнији и од самих читалаца), ову причу зато почињем обзнањивањем истраживања јунака приче, онда када је он славан као некакав модел, али и даље трага за својим аутором у белешкама, судским пресудама и на интернету.

још и пишчеве приче. Ако је нестао писац, Тому још држи лепота пишчевог текста. Још се једна жена враћа са пијаце. Застаје! Улази у једну улицу. Препознајеш је. Увија се њено тело и блуза јој низ кукове пада. Не знаш... можда би требало разговарати са људима са којима се – поред вас – дружио писац, јер за неколико година већ ће ишчезнути сећање на све вас, и бићете превучени оном патином која се назива заборав. Када буду почињали нешто ново, мора се заборављено оживети, зато те Тома упућује на једног човека из номенклатуре, коме би требало да се обратите пошто је помагао писцу, дозволио му је да направи ремек-дело, о чему је само маштао у Београду; председников лик је зрачио са филмских трака. Било би сада занимљиво да га питаш о писцу; од одласка из Београда писац је направио равно деветнаест прекршаја, од чега је половина била кажњива, а да је само прокоментарисано да му није ово Београд, да није спречио или је био учесник најмање десет туча чије су директне последице биле једна смрт, три рањавања, два силовања – свакако да све чему је присуствовао или био директан учесник јесу само теме; већину тих догађаја описао је у својим белешкама које су пронађене после његовог нестанка. Без даљег има примера у историји, у другим околностима, наравно да су истраживачи били заражени болестима које су испитивали, такође је много примера научника који су испитујући зрачење били озрачени, или док су испитивали муње убио их је гром, зашто онда писац не би био сведок живота који описује.

Сазнао си да је писац посећивао социјалну установу, зато си посетио старачки дом који се налазио на крају града, тако да ти је чак и пријало да прођеш поново приградским насељима на која си заборавио, да разговараш са људима којих као да се сећаш, али Тому Митића Цакета ниси водио са собом, вероватно си почео да сумњаш... да Тома Митић Цаке није умешан у пишчев нестанак? Притом си заборављао да је Тома Митић Цаке такође сумњао у тебе. У старачком дому те је сусрео мирис на који си већ заборавио, давно си га осетио у соби твоје бабе која се после смрти сина осамила, изгубила, да би живот провела у собичку разговарајући са мртвима, чак и када си ти одрастао и после њене смрти тај мирис мокраће, устајалости, допирао је из њене собе, све док та кућа није срушена, и са њом је нестало сећање на бабу, а такође и њен мирис. У собама старачког дома, разговор си водио са двојицом корисника социјале, поред којих су стајале године прошле и ишчезао живот; један од њих је припадао Југословенској војсци у отаџбини, тако да га је Гестапо ухапсио на пролеће 1943. године, да би крај рата дочекао у немачком логору, и када је могао да одлучује да ли да се врати у Србију, или да оде у нове избегличке логоре, ипак се одлучио за повратак у Југославију, да би убрзо уписао студије, али, денунциран од своје девојке, био је ухапшен; од затвора се све више чуо његов глас, да би се на крају утишао сасвим, кô да више није човек, кô да су га затворски дани претворили у ћутолога, ту ћутњу би му сада једино крај живота укинути могао. Остатак живота је провео у родитељској кући, полако, после смрти родитеља, распродајући породични посед, да би коначно, пред саму смрт, свој живот завршавао у социјалној установи.

Други је припадао комунистичкој омладини, и како је био учесник у рату скоро од почетка, преживео је све оне масакре који су описивани у књигама ретко преживелих његових другова, а да, иако учесник свих збивања, није ни помињан у освртима на

херојску борбу партизанских одреда, јер је у време студија, денунциран од свог школског друга, ухапшен, да би дане преваспитања провео на Голом отоку, а затим на Светом Гриуру, да би се после затвора вратио кући. Када је већ прошло време и када је од Информбироа остало само сећање, његови другови су покушали да му помогну, али он је одбио помоћ државе за коју се није борио; сигурно да није могао барем да наслути значај историјских догађаја, могуће је да је у том тренутку само терао свој инат, издржавао се радећи са омладином на истоваривању робе из вагона. Премда је био врло радан човек, годинама је имао своју екипу за рад, зато је и био привилегован, јер су се предузимачи скоро отимали увек га бирајући за послове који су им били потребни. Паре је искључиво трошио купујући књиге из периода сталинизма за којима је бесомучно трагао, чак и када је било каква борба била бесмислена он је још увек тражио Политичку економију коју је објавила Академија Совјетског савеза 1958. године. О обојици испитаника данас се старала социјална установа. Судбина је хтела да се припадник ЈВуО и ибеовац налазе у истој соби, удаљеној од других соба, на крају ходника, као да је избор собе игра, да би се показало да обојица више не припадају овом, или било ком свету, да су образованији од других, и зато уопште и нису разговарали са осталим корисницима установе, а међу собом нису могли да контактирају, јер је један од њих потпуно глув. Напослетку, иако су гробови некакво обележје већ давно били затравнели, двомоторац никада није хтео да разговара са тобом, пошто је сумњао да дете комунисте не може бити посве другачије од свог оца. Коначно и судбина га је напустила његова, и историја му је отказала, и глас онај којим је командовао звонко, утишао се, и речи које је слушао не чује више; њихов садржај једино у ноћима одјекује и плаши га.

Из његовог преддомског периода имао си белешку:

Бивши ратници стално причају о рату. Већина њих носи надимке својих идеолога. У кафанама се појављују, најчешће, после својих пропадања. Сусрећу се бивши удбаши, информбировци, ранковићевци, ђиласовци. Двомоторац са Голог отока не признаје ову државу. Не жели никакав посао. Не чека ни пензију од државе. Свог друга, који га је денунцирао, извео је из канцеларије, онесвестио и мокрио по њему. Чак су му се придружили неки грађани, и жене. Хлеб зарађује радећи на истоварању вагона. Ако се случајно деси да са њим неко почне разговор не гине му получасовно слушање о економији совјета у време Бакуњина, или приче о Плеханову. Када говори о хапшењу жели да слику свог хапшења приближи општој слици о хапшењу, а посебно слици хапшења у XX веку. Онај ко говори о хапшењу зна да ми, јавност, познајемо ту слику тако да ће и његово хапшење добити предвиђени значај. Стварност постоји само онако како смо је описали, снимили, предочили другима. Такви су нам и затвори. Стереотип: хапшење, логор, зликовци, убица, идеолошки непријатељ. Сваког ухапшеног требало би приближити створеној слици зликоваца. Садашњост се завршава на томе да се цела историја представи у сликама о њој, да се данашњи непријатељи претворе или приближе сликама о непријатељима какве смо створили у свести, какве знамо.

Прошлост је мртва и саговорници сигурно нису могли да утичу на њу, дакако оне што су до јуче значили у земљу спуштају сад, оно за шта су живели ни ћубриштем више не називају, с друге стране већ је постало пословица да славни писци користе

животе својих јунака, њихове хипотезе, као што лекари користе пацијенте, за сопствене студије, анализе и текстове; на крају испитаник је рекао да знамо у каквом су стању друштва која су прихватила комунизам или фашизам, да је дошло до потпуне политизације, да постоје панполитизована друштва... Равногорац воли уметнике када доживљавају катарзу, рече да његова бивша девојка уместо некадашњег поноса сада срамоту носи и од њега се крије, да није чудо, што се равногорац гнушао свих тих људи које је познавао, јер је без жеље да угледа муке мучитеља својих, иако није разумео жељу писца, ипак је поштовао његов став. Сада када равногорац нестаје, ми који смо рођени после њега требало би да се старамо о прошлости. Њих двојица изгледа да су помогли писцу око конструисања сценарија, да би богатство догађајима њиховог живота превазилазило сваку уобичајену меру, и зато их је тако често посећивао, и не узимајући у обзир што су му могли само саветодавно помоћи. Напокон, и ти си схватио да писац није имао никакав сукоб са њима, и да га они нису могли гурнути у реку, али увек је потребно тражити неки банални овоземаљски разлог за нечију смрт, у складу са тражењем неког овоземаљског разлога за било чију смрт – најбоље би било посумњати, јер можда би писца могао убити брат његове девојке, психологичарке, који је такође присуствовао представи, читао је психологичаркина писма, знајући да се односи између писца и његове сестре не завршавају већ да немају перспективу, зато што писац није у могућности да води нормалан живот. И раније је однос између писца и његове љубавнице био неодржив, психологичарка је сама желела растанак, а писац је признавао да је имао односе са другим женама, али било је лепо препустити их њима самима; имали су своје законе и сигурне путеве по којима су пропадали, а сам писац можда није имао веру да би заокружио свој рад – вера је потребна насупрот психологији да би могао да оствари свој наум.

Психологичаркин момак је нестао, а ти је, Милане, заводиш

У изнајмљеном стану несталог писца, група за увиђај, један судија, записничар и милиционер, извршили су попис ствари, коментаришући да су кревет, сто, столице власништво газдарице, а да несталом припада сталажа са књигама, рачунар, веш, два одела (исењена), тањири, чинија, тигањ, постељина, два пара махом дотрајалих ципела, гомила старих новина, приде је у меморији рачунара пронађена започета прича, чија је садржина судији била важна пошто је могла бити какав траг. Када је ушла пишчева газдарица и изјавила да је образован човек мало када несрећан, пошто уображава да је на трагу рађања истине која увек почиње из његове собе, и да му је ту, у ормару, најважнији део имовине, његова драга књига, те га зато и повремени одлазак у библиотеку чини неспокојним. У тој причи, коју помиње судија, најважнији је опис дома: супруга по избору и наследник по вољи, али судија се вара, јер ми јесмо, по правилу, оно што нисмо, а песник је – сред неизмерних глупости потрошачког света – пресрећан ако му поетска збирка стоји у библиотеци скоројевића, купљена по закону потрошње. Од Федра уче о божанском лудилу песника: *Poetis furere concessum est*. Плинија: *Песницима је допуштено да махнитају*. Генерације писаца су неговале такву представу

о себи, и сада када почињемо да заборављамо шарлатани науке двадесет и првог века имаће пуне руке посла да за наше потомке пронађу неку нову забаву: квазарски амалгам.

Иследник није разумео газдаричину причу, на крају крајева, и зато што је у своју кућу примила једног набеђеног писца, да би она рекла да је писац-подстанар њен хир; зар није боље да има образованог подстанара него пса љубимца, и зар је она мислила да ће последње дане живота проводити у родној кући, да би на питање да ли је писац платио кирију, одговорила да је занима да ли је писац жив, па нека је побегао, а не да је мртав, и да никоме више ништа није дужан.

Наслови објављених прича које су пронашли у меморији били су: *Имена коња*, *Секвенце и литература* ***Link 7 стр. 359***, *Смрт поштанског радника*, *Љубав која се завршила побачајем* (због ове приче писац је добио батине јер се препознала жена из комшилука, претила му је тужбом, али га је само претукао њен љубавник, молер). Нашли су и запис на папиру који није био на хард-диску – *утврдио сам у својој одвојености од медија, неприпадности свету који ме окољава. Преплашен сам визуелним сусретом са наслеђем технике. Има, по мом мишљењу, некаквог сулудог циља у махнитању разних програма. Слика о преображеној литератури, од јучерашње ноћи, распаде се у мојим очима.*

Није никакво чудо, Милане Тимотијевићу, мислио си невољно, што је инспектор вршио истрагу, сматрајући да је испитивање свечаност. С друге стране, испитивање пишчеве девојке, сада када је остала сама, могло је бити завођење. Она би могла да сматра како мора да трпи саслушавање; како је природно присуство инспектора чије је лице опазила у стаклу прозора. И тада зачу у свом предсобљу кораке инспектора који је гледао у сат, стога је девојка схватила да је у питању нешто важно. И кад је напокон инспектор ушао у њену собу, био је насмејан и добро расположен. Ипак су глумили обоје: врсте марионета, које су заправо једино право врхунско позориште; време се не поправља, као што је то већ установљено космичким законима, нити се људи, по тим истим правилима, мењају, једино што само израстају нове генерације.

Ако бих сада размотрио ваше ликове из времена када је писац нестао, не бих баш био одушевљен, али у то време није било никакво чудо да инспектор буде један времешан манипулант, који те наводи на бес при помисли да би психологичарку морао да му препустиш. На ту помисао био си потиштен, мада си видео Београд који је остао у магли, заборавио си већ изглед старих здања и набокорене, грбаве, калдрмисане улице, једино си туговао за психологичаркином сликом искиданом у теби; скоро сте ишли на Авалу, на Гардош, а сада, ето, коначно ти се испунила жеља да будеш са њом. Ствари у соби, у којој је становао писац, биле су толико старе да психологичаркин лик никако ниси могао да придружиш уз стари ормар где су стајали газдаричини тањири, затим шифоњер у коме је писац држао кошуљу и капут, још кревет са металним шипкама никако ниси могао да приближиш уз психологичаркино лице мислећи да је њој место у каквом салону који би могао да јој обезбедиш. Психологичарка ти је личила на глумицу која није могла да нађе своју улогу, чак си мислио да је глумила и односе са писцем. Још једном си, када сте кренули ка реци, почео да гледаш њено лице, била је љупка, разиграна, учена; питао си се да и она није умешана у нестанак писца, али си схватио да и психо-

логичарка ништа не зна о писцу, само је страдала због своје лепоте. Писац је био пријављен на стан човека из Београда који је волео уметнике, који се чак изненадио када је сазнао да писац није више у напуштеној шупи.

Стајали сте на тротоару где је изведена пишчева представа, психологичарка се питала да можда не знаш нешто о пишчевом нестанку, можда је припремала освету. Тома Митић Цаке је још на проби говорио да је логично да после ремек-дела ишчезне уметник – после представе дим... и нема га више.

Питао је психологичарку:

„Колегинице, како си изабрала психологију? Шта мислиш кога занима психологија? Гле чуда... наука о души. Старање о лудацима је достигнуће цивилизације. Наравно, фармакологије. Да психологија није наука о духовности?"

И после дугог одсуства, већ је знала сва питања која је Тома могао да јој постави, ипак је рекла:

„Друже Томо, ти самог себе правиш речима. Испричаш причу па у њу угураш себе. И још мислиш да је прича стварна. Човек који исприча невероватну причу, а онда доведе себе у стање да се немогућа прича догоди баш њему...", али њене речи су га само изнервирале. Рекао је да писац није мртав, да се ћутање не може поистоветити са смрћу, а затим је додао да је прошло много година, јер напокон, чим се нешто заврши већ је нестало, да велика историја није била са нама, или је била у сну, тако да нисмо могли да јој подредимо своје животе, већ смо стварали приче о нама; представа је завршена!

Расправу су морали да слушају манекени који су дошли на ревију која се одржавала на тргу, скретали су нам пажњу, викали су и показивали на спрат изнад манекенског тела где је висила макета мозга, спуштена кроз прозор, коју си, повремено скачући, покушавао да дохватиш. Викао си када ће већ почети нови рат, и да уметници добију тему, ваљда се ратови воде због уметности и уметника; иако претходни рат још није исцрпљен, ипак је нови рат боља тема, па ми ћемо у њему учествовати, то ће бити наш рат, шта ће нам ратови наших очева? Они су их довољно описивали.

Ако нису?

Била би штета да нису.

Стари уметници су избледели.

Још смета њихова надменост.

Књижевност је незасита.

Присутна је била и глумица аматерског позоришта која је учествовала у пишчевој представи, зато је уживала твоју наклоност, па си чак зажелео да јој пољубиш раме, да би почео да мислиш на неке старачке моралистичке разлоге – зашто не би водио љубав са психологичарком? Но, очигледно, као и увек био си спреман на једну згодну простачку опаску: да ли ћеш да јој радиш доброту на срамоту? Или бити збуњен, можда чак и пренераженн, наранџастокоралном, оцрвенело-уплавелом вагином, која је током историје до данас, немилосрдно рушила земље и градове, царства и имања, па чак и отрежњавала, мада закаснело, импотентне старце, па разочарала, тобоже, жене, као да се ради о спасу њиховог предимензионираног мушкољубља. Обезвремити се између оног величанственог, прворођеног решења које се назива парење, и које доводи

до циља, и свих блудничких намисли... Додиривао би психологичарки образ, мазио би јој дојке, или говорио о љубави, на шта би те она снено гледала просто те упијајући очима. Одједном си почињао да је грлиш, осећајући мирис зноја, питајући се одакле се ова девојка овде појавила, и зар мора да се дружи са нама; момак јој је нестао, а ти је, Милане, заводиш.

Питао си конобарицу о слободним собама, на шта је она одговарала да то није у њеној надлежности, и да одеш до сепареа, али ти ниси желео да одеш у кафану, да осећаш мирис хотелских соба; да се ваша тела тару о хотелску ћебад. Помислио си да је хотелска соба намењена неким другим људима, можда оном старијем господину који седи са девојком за столом, вукући је, касније, низ улицу ослоњену на његово раме, тако да је скоро носио пошто девојка намерно није хтела да корача.

Психологичарка је чврсто грађена, средње је висине, модерног лика, крупног дупета, тањих, али већих уста, истакнутих очних капака, са тврдим, али већим сисама, лепо обликованих ногу, меснатих ручних прстију, гласа приглушеног, живахна је и нервозна, можда зато мислиш да је лако надражљива и веома податна. И ма колико да си желео да је писац жив, ипак ниси дозволио да психологичарку ухвате полицајци. Намерно си је привукао себи чак и спреман да се сукобиш са званичницима.

Када мушкарац први пут остане са женом, збуњени су обоје, иако су очекивали тај тренутак, свако покретање мушкарчеве руке ка девојчиној доводи до тога да се девојка опире и игнорише мушкарчеву жељу или начин на који жели да јој се приближи. Овога пута мушкарац је у гаћицама легао на кревет, прекрио се ћебетом, повремено је погледао шта ради девојка коју је замолио да му скува кафу, рекавши јој да се понаша нормално – не као гост, већ као домаћица, да би после тих речи листао новине. Психологичарки ништа није преостало него да испуњава његове жеље, чим је била готова кафа, девојка је одлучила да и она лежећи пије кафу, зато је принела столицу поред кревета, ставила пепељару, скинула панталоне остајући у унихопу и увукла се у Миланов кревет рекавши:

„Писац ме је оставио, зато је побегао."

Много си ми недостајао после пишчевог бекства, писала је касније психологичарка, осетила сам се усамљено, напуштено, знајући да писцу одавно нисам била потребна, чак мислим да је побегао због мене – бекство је било начин да ме напусти, зато је било добро што си се ти појавио.

Оно најтамније, скривено, потиснуто, иако сам психолог, никада код тебе нисам успела да сазнам. Можда чак нисам ни желела да га изучим. Писац ме је одговорио од тога да некакву школску атмосферу примењујем на људе са којима живим. Можда га је то и одвело у смрт.

Мишљење ствара. Ја сам мислећи створила тебе. Нисам баш желела да те створим, али сам те одмах прихватила. Не знам да ли си погрешио што си желео да будеш са мном? Можда си желео да се осветиш писцу? Па он је тек само познавао твоју бившу девојку. Они су се као Дубровчани тек сретали. Како је свет мали, говорили су. Могла је глумица бити његова девојка, као што сам била и ја. Не знам ни сада колико сам значила писцу, али знам колико теби припадам. Ваљда си и ти мислећи могао да

створиш неког. Ако не мене, онда бар мисао о мени. Није ти сметало што си се вратио у родно место, сметао ти је сам повратак јер те је подсећао као да се враћаш у прошлост; прошлост ти заправо није пријала.

Шта бих имала од тога да те анализирам. Ти сигурно не би дозволио, да тражим баш најмрачније у теби, паганско, атавистичко... оно од чега сам бежала, схватајући да у вери човек није сам. Он је са оним ја, великим Ја – богом, или оним што је сам створио. А са психологом? Ако Тома Митић Цаке није желео да се убиство догоди, ипак је живео у убеђењу да би требало да се један живот оконча ремек-делом. Мада после ремек-дела живот више није потребан.

Али кал ће прскати на све стране и нећете моћи да се заштитите.

Сада када писца више нема, када сам се вратио из затвора, пошто ми је остао роман, када га срећујем, прошло је ваљда десет или двадесет година. Дошло је време да и јунак одигра своју улогу, као у филму, али у роману време не игра никакву улогу. Није могуће да нисам имао удела у позоришном скандалу, и немој само да кажете да себи придајем велики значај, као да сам ја водио и осмислио целу приредбу, да сам имао посебну наклоност према белешкама које су уследиле после нестанка писца, да сам почео од нечег давно мртвог, од свог противника и прогласио сам га за претечу да би касније могао да га оповргнем; створио сам оквир у који сам угуравао циљеве својих неистомишљеника и противника. Писац је нестао, с тим што је неважно да ли су га убили или више не пише, јер и ја сам хтео да одглумим улогу у животу као да је филм, али нисам имао среће. Ипак је само писац нестао, сада је остала недоумица, питање – шта је заправо хтео (фотографско памћење, сликарско памћење, језичко памћење, људско памћење, колективно памћење), а одговор је да више није важан ни циљ, ни намера његовог нестанка, само морамо да се помиримо с тим да га једноставно нема, да ћемо наћи разлоге његовог нестанка, иако је милиција немоћна, обратимо се књижевности која све више постаје судска архива. Психолог се изборио да има своје занимање, као физиотерапеут, или педагог, као свештеник, и само је Милан Тимотијевић освојио ону психологичарку, јер смо били слаби према њој; жена психолог! Препустили смо је писцу, а он је учинио оно што ја нисам могао... једноставно је нестао, и очекујем сада да су писца убили, одрали му кожу, уштавили је, и да ће ми је пружити да на њој пишем.

Историја је показала да све што су догађаји невероватнији, људима су прихватљивији.

Да ли ћемо кренути у Истанбул? Можда се Иван Палмотић у њему крије као и некада његов предак. У XIX веку Кодер је отишао у Истанбул, а сада је у тај град отишао Иван Палмотић, писац, који у текст ставља ребус, фотографију као илустрацију романа, дијаграме о броју претплатника, графикон, оглас, подсетницу светског путника усред романа; епоха кроз године, без годишњих хронологија, с делима антидатираним, постдатираним; фине релативистичке тезе ишчезавају; релативисти сувише брусе. Требало би тврдити, бити арогантан, учествовати; савест нема право јавности.

Колико сам разумео надроман је глобална форма, која поред утврђених форми (романа, новеле), може да садржи и низ текстова који допуњавају садашње форме. Међутим, у изобиљу текстова треба препознати роман или причу. На егзибиционисту ми личи тај писац; разуларени геачки речник. Али без обзира на моје мишљење о његовом стваралаштву, од када је отишао, као што је то урадио Кодер, уметност нас је напустила. Уредника емисије коју је писац створио и водио изабрали су на конкурсу. Када слушам ту емисију као да сам ушао у канализацију. Нема писца! Отишао је у Хиландар да тамо, у библиотеци, проводи време; место стварања књиге. Па боравак у библиотеци желео је читавог живота. Шта је њему значила Александријска библиотека? Али хиландарска је његова! Можда је нестао или престао да пише? Препустио нас је нама самима. Главно наше искуство биће судска архива. Враћамо се животу и времену. Нестаје нам прошлост. Судска архива нам је садашњост и смрт сваколика. Када улазимо у суд, када се суочавамо са судбином, престају владати богови и уместо њих почиње да делује правда. Ако су некада мислили да су таблице које су носили пророци нови цивилизацијски закони, данас је, после смрти богова, правда требала да замени божје законе. Ох! Истина.

Знате ли колико је жена спаљено? Мислите да су оне говориле истину? Не! Коме је била важна истина? Људима само до истине није стало. Погледајте двадесети век. Па суђења су бласфемија. Па зар је друштво било боље у време Сократа? Ваљда су важне неке друге норме; убеђење, тврдоглавост, ставови, вера, утопије, питања епохе. Али истина... можда је због истине писац и ишчезао? Овај роман није криминалистички жанр па да сада нуди разрешење, значи да нас неко вуче за нос; тежња сваког друштва увек је била да постане једна каљуга у којој ће се сви подједнако ваљати, свиње – зато што су свиње, издајице – зато што су издали, кукавице – зато што мисле да су сви кукавице. Али кал ће прскати на све стране и нећете моћи да се заштитите.

Писац је описивао једно силовање, али не знате да ли се догодило

Звао се Петар, ако ми је његово име ишта значило, те вечери. Дан сам провео гледајући документарне филмове. Први пут смо га срели тог дана, да би нам одмах рекао да ради у JAT-у или SIP-у, са извесном самоувереношћу људи који долазе из главног града и још обављају важне функције у систему, мисле да нам те две речи нешто значе. Није наслутио да таквим наступом само наилази на моје ниподаштавање; сретао сам политичаре који су били принуђени да се повуку са својих положаја. Долазили су овде, опијајући се, гњавећи нас, зато ми је овај човек био потпуно незанимљив. Личио је на човека који је могао бити крив за нестанак писца. Питао те је:

„Запоставио си студије? Мајка те издржава?“

Иако му ниси одговорио, покушавао је да се сети твоје мајке, али му није успевало, међутим, о твом оцу, ратнику, знао је многе појединости; чести су примери величања витештва средњег века којим су кљукали ђаке, али чојство борца за слободу стајало је наспрам револуције. Чак је наводио да је одмах после ослобођења извршено ислеђивање сведока који су знали нешто о издаји партизана, о рањавању твог оца. Без

обзира на то што су овакви разговори по домену употребе ограничени, чињеница је да они постоје и функционишу у оквиру једног дела свакодневних прича; најчешће су израз тренутне језичке моде. Надам се да неће живети дуго, и да ће бити замењени новим причама – бар се надам не о рату – које ће у наредном тренутку сматрати пожељнијим, новим трендом. С друге стране, одређене приче могу се сасвим усталити, продирући и у општи део историје; ипак овај човек, који је рекао да се зове Петар, имао је поверење у тебе: оставио ти је аутомобил!

„Овај што је код тетке", рекао је.

Ујутро смо могли отићи по намирнице *за тетку*, купити јој по њеној жељи хлеб, воће, затим цигарете, а онда схватити... када будемо закратко седели у теткиној кухињи да ће она бити задужена за стару нарацију, а да ћемо ми бити задужени за нову нарацију; стара прича била би у перфекту, а нова ваљда у презенту... После посете тетки били бисмо слободни.

Прихватио си изазов.

Дан смо проводили на следећи начин: после доручка одлазили бисмо у станичну кафану у којој су се окупљали коцкари, беспосличари, ситни лопови, да бисмо их посматрали или учествовали у њиховим играма. Нисмо имали сталне девојке, јер су нас замарале, а мене је занимала једна девојка коју сам за три године видео свега три пута, зато сам био изненађен док смо крстарили путевима да је она стајала на аутобуској станици. Препознала те је док си јој махао (мене није видела пошто сам био опуштен у седишту), али се и даље правила да те није видела; чак ни када си јој трубио, зато си ишао колима уназад. Стали смо. На моје изненађење није се двоумила: ушла је у ауто. Препознавши ме била је изненађена.

„Колико сам уморна!", рекла је кријући изненађење. „Нисам ни знала да имате ауто."

Спуштало се вече. Далеко изнад планине црнели су се облаци који ће се у мом сећању јављати каткад попут пукотине. Док смо излазили из града девојка је брбљала о времену, о студијама. Када смо изашли из града скренули смо са пута ка брдима. (Милиција је рекла да је писац описивао једно силовање, али није знала да ли се догодило; ево сада знају да ће се догодити пре или касније; све што је написано једном је било или ће бити, тешко да људи могу измислити догађаје у које верују.)

„Манијаци", вриснула је девојка. „Шта намеравате?"

Девојка је пружила руку ка мени. Ухватио сам је а затим сам је ужетом, којим смо везивали робу преко носача, заземчио; уже сам пребацио испод свог стопала. Вукао сам га тако да јој је глава пала између седишта.

„Шта си желела?", питао сам.

Када се смирила почела је да ме моли; лице јој је остало спокојно, само је одмахивала главом, да би ипак другом руком покушавала да се брани.

„Немој да се цимаш", рекао си јој. „Повредићеш руку."

Чим смо ушли у шуму зауставио си аутомобил, руком прешао преко њеног лица, приде си јој миловао косу. Везали смо јој и другу руку; провукао сам канап кроз прозор, везао сам га за пртљажник, те га пребацио преко аутомобила, онда сам га провукао кроз други прозор, вешто сам јој заземчио ногу. Повлачењем ноге замка се

затезала: гулила јој је кожу! Девојка је лежала на седишту, руке су јој биле до самог стакла, коса јој је висила између руку, мајица јој се извукла из гаћица. Ти си јој гледао стомак, пупак; откривала се бутина у црном унихопу. Пре него што ми је језа прошла низ тело девојка је почела да плаче. Сузе су јој се сливале низ лице вукући сенку. Истини за вољу глумио сам немилосрдног идиота који улази у ауто, пали цигарету, нудећи и тебе који си ћутао; двојица младића седе на предњем седишту и повремено, заустављајући дисање, ослушкују девојчино утишано јецање, да би искошени зраци сунца, пробијајући се кроз врхове шумског дрвећа (претежно храстовог), пролазили кроз прозор аута не осветљавајући девојчино тело – јер је опружено на седишту – већ падајући на потиљке мушкараца, па затим на разбацане касете; две од њих су са озбиљном музиком, а трећа је избор хитова. *Love me, love me, Yellow submarine;* нису укључени ни касетофон ни радио, једино се изнова полуизвучена пепељара пуни пепелом и пикавцима. Момци су збуњени.

„Не плачи", рекао сам јој.

Подигао сам се на седишту, дланом сам јој обрисао сузе осећајући како течност кваси јагодице прстију; руку сам нежно спустио на девојчино лице трудећи се да девојка осети да је благо додирујем дланом, као да тешим расплакано дете, ставио сам јој цигарету у уста:

„Пуши!", заповедио сам.

Девојка је подизала главу, повлачила је дим убрзаним цимањем, цигарета је стајала усправно, те онда висила на усни, када је она подизала главу, и када је светло обасјавало слова на цигарети „Дрина", ја сам се још и двоумио, а како јој је цигарета била у устима, ти си користио прилику да јој милујеш бутину. Девојка није могла да виче – цигарета би јој пала на лице – тако да си јој узео цигарету, и рекао јој:

„Хоћу прво да вриштиш и цмиздриш."

„Манијаци", рекла је.

„Сада не бих давао дијагнозе", рекао си.

Нисам знао шта да учиним са девојчиним телом које је лежало поред нас, на задњем седишту, дишући усплахирено, више бесан на себе што сам немоћан него што бих је сажаљевао. Ухватио сам јој ногу, она је другом ногом покушавала да ме шутне, али је одустала после неколико покушаја, јер се канап затезао и спречавао је махање ноге.

„Имам и менструацију", рекла је. „Сва сам прљава."

Премда си ти ћутао, пушећи окренут ка задњем седишту, док ти је зрак сунца обасјавао лице. Зажмурио си за тренутак, да би касније погледао њено тело; махала је ногом покушавајући да спречи клижење моје руке преко кука.

„Зајеби", рекао си.

Када си изашао из аута и залупио врата, девојка је почела да те дозива, унеколико утицало је на њену приврженост према теби, наклоност коју си јој указао, твоја недоумица ... Стајао си недалеко од аута гледајући га као празну шкољку сличну олупинама, из чијих отвора су вириле влати траве, а затим си одшетао, препуштајући ми девојку. Како ми је досадило да ме она непрестано запиткује шта ће се десити, обрецнуо сам се на њу. Тада је поновила: „Стварно имам менструацију."

Подижући предње седиште неочекивано сам ослободио велики простор, тако да сам седео на другом седишту окренут девојци, напокон сам могао сâм, подвивши главу, да подигнем и друго седиште ослобађајући још један део аутомобила, да би затим ухватио девојку за ногу, а да се она више није опирала, већ је покушавала да помери тело да би сео на задње седиште. Наизглед смирена причала је како је од јутра у граду, како је ишла зубару, још увек јој се у устима осећа мирис хемикалија, пријавила је испит, има менструацију, зато и носи унихоп на овој врућини; самој себи се гади. Ја сам јој миловао ноге, затим стомак, колена, препоне. Убрзо сам установио да је имала вату између ногу. Колено јој је било подвијено и сунце га је осветљавало, блештао је унихоп, моја глава се спушта ка њеном телу, непосредно сам јој додиривао дојке. Када сам клекнуо и пољубио јој стомак, затим дојку, која је била слана, испланирао сам шта ћу урадити са девојком док лежи беспомоћна, сва уздрхтала, ћутећи, већ помирена с тим да јој је узалудна свака одбрана, да је напокон прихватала моје пољупце не увијајући тело.

Подигавши главу хватао сам дах, да бих је спуштао дуго задржавајући усне на њеним грудима, поново сам хватао дах, да би пољубац био још дужи, када је девојка рекла:

„Извини за оно некада."

„Не могу да се сетим шта је било некада", рекао сам љубећи јој врат, лице, усне, милујући јој косу; пољупце сам закратко ређао по њеној кожи осећајући мирис зноја, спуштајући језик на врх дојке која се разлила по прсима повремено се надимајући, чворићима језика осећао сам наборе брадавица нежно их лижући. Када сам спуштао главу на њен стомак, осећао сам мирис менструалне крви, на шта је девојка рекла да јој се гади, да мора отићи у WC! Стављајући пажљиво прсте испод ластиша гаћица, држао сам их дуго не померајући их, осим тога осећала је моје прсте на влажном стомаку. Више није вриштала, али је покушала да се отима, покушавала је да спусти тело са седишта. Приде сам гледао њено лице говорећи јој да ћу јој везати обе ноге ако се и даље буде безразложно ритала. Касније нисам проговорио ниједну реч, већ сам спустио главу на њене груди слушајући рад срца. Дуго сам тако држао главу надајући се да ће срце ипак почети смиреније да куца, али како је срце и даље радило у истом ритму, полако сам померао прсте ка Венерином брежуљку, додирујући јагодицама прстију вату, длачице које су ме негостољубиво боле, палцем сам повлачио ластиш и унихоп, пратећи помаљање кука... повлачењем унихопа, појављује се девојчина кожа; делује блиско, чак интимно. Лактом друге руке сам гурао њен врат као да сам је давио, јер се још увек напињало њено тело, а када би се опуштало ја бих јој лактом приклештио врат. Девојка је, притискајући кук о седиште, покушавала да спречи клизање гаћица низ бутине, а затим је ширењем ногу покушала да спречи свлачење гаћица; то је био тренутак када су и унихоп и гаћице нагло клизнуле низ кукове, да би вата са црвеном флекицом пала између ногу, а тиме је девојка поново јектала, понављајући непрестано:

„Зашто? Зашто?"

Коначно се више није померала; док су гаћице клизиле ка глежњевима, вату сам, подижући је са два прста, бацио кроз прозор, осећајући како је унутрашњост ауто-

мобила, која је до тада мирисала на дим, почела мирисати на менструалну крв; само сам још могао подижући јој глежањ потпуно да скинем гаћице и унихоп, онда сам за тренутак одзамчио њену ногу (девојка збуњена није ни стигла да се цима), окренуо се ка предњем седишту, преко њега сам распростро унихоп.

„Не могу да верујем", рекла је.

Гледао сам девојчину фигуру, испружене ноге, кожу која је била мало потамнела, тек је почела да се сунча, припремајући се за летовање; рута јој је била, због сасирене крви, прилепљене уз тело, вата се у грудвицама задржала на малим усминама. Пошто ништа нисам рекао, видео сам да је девојка почела да жмури, да ишчекује, зато сам прстом нежно прешао по девојчином куку, додиривао сам јој међуножје, безазлено, скоро узгред, а да се она није померала током заокупљања моје пажње. Одлучио сам да још закратко држим свој образ на њеном стомаку слушајући клокотање у желуцу и цревима: сливање, преливање, пражњење уз звукове које сам још јасније чуо када сам ухо чвршће притискивао на трбух! Прво сам био погрбљен, онда сам клечао па је девојка почела погледом да прати моје покрете; видела је како сам раскопчавао панталоне, како сам их лако скинуо, положио их преко њеног унихопа; због тескобе били смо близу једно уз друго, желео сам да је љубим, да легнем преко њеног тела потпуно го, да осетим мирис дима, менструалне крви и зноја.

„Не разумем", понављала је.

Ухвативши јој косу, чупао сам је, затим сам љубио њену браду, дуго задржавајући усне на врату, грудима, образима, челу, понављајући: „Љубав девојко. Туцаш се са оним панкерчићима које мајке свакога лета шаљу у Енглеску. Уче језик! Е, пре него што одеш у иностранство, хоћу да знаш: човек је насилан, прљав, менструалан, циничан, а ја те волим крваву, дрогирану, нежну. Наша интимност је наша прљавштина! Сада схватам: да немаш менструацију не би ни ушла у кола!"

Чупајући јој поново косу, ослањајући се једном ногом о под аутомобила, другу ногу сам пребацио преко њеног тела, тако да сам осетио да стопалом додирујем девојчине слабине; како сам ногом клизио преко бутине гледао сам девојчино потпасје: меки надимајући стомак, Венерин брежуљак, међуножје, беле бутине које је покушавала да подигне, девојчину беломиришућу кожу, овога пута на зној; делови усмине (*labia minora*) пригњечени између длака, личили су ти на слику у коју забадам прсте, не могавши да одолим. А слика девојчиног тела, личила је на платно украдено из музеја, које су немарни лопови – желећи само на њој да зараде – пресавили, згужвали, умотали, тако да ће јој касније предстојати дуготрајна рестаурација; пошто сама слика, као и филм, немају своје мирисе те сам их апстраховао... само смо обоје осећали додире кожа. Мој пенис се лепио и за њено и за моје тело; стајао је као страно тело између нас које је чак и жуљало. Пошто се девојка повукла ка прозору, руке су јој биле слободније, а ја сам јој стрпљиво љубио усне, те иза уха, гурајући јој језик у ушну шкољку, понављао сам реч *љубав*.

„Пусти косу! Не чупај ме више!", повикала је.

Руку, којом сам јој до тада држао косу, ослонио сам о под, зато сам и био слободнији. Мање сам притискивао девојчино тело, које је и даље било напето, и даље је

пулсирало; била је и даље спремна да пружи отпор! Језиком сам јој облизао усне као своје да облизујем; укус усана једне девојке која се дуго бори са мном: суве усне са балама на крајевима. Питао сам је како ће се од сада видети у својим очима, како ће видети саму себе? Онда сам осетио да се извлачи једна њена нога; таруђи се о моју бутину провлачило се колено, њен мекани унутрашњи део бутине се провукао између спољњег дела моје бутине и наслона седишта. Кретање те ноге, лагано додиривање унутрашњег дела девојчине бутине са спољним делом моје бутине изазвало је у мени надражај. Ах! То меко прелажење. Тај чувствени додир. Одмах сам се нашао између девојчиних ногу осећајући како се врх пениса ослања на девојчину бутину, затим на међуножје, да би прошло неколико тренутака док сам се померао назад, затим напред, лево те десно, осећајући како ме пече сваки додир. А онда сам пронашао отвор: пенис урања између усмина, један неугодни осећај продирања у деформисану унутрашњост вулве! Девојка није знала да ли сам се задовољио што, ето, лежим на њој ослањајући једну руку о под, са пенисом у њеној крвљу испуњеној вулви. За тренутак се није покретала гледајући ме знојавог, цинично је понављала реч *љубав*, док сам ја покретима гузова почео да понављам вечни *пут љубави* између мужјака и женке. Увијала се, стењала, вриштала, љубила ме је, подижући ногу, па ју је спуштајући ширила, стављајући слободну ногу мени на леђа. На почетку сам покушавао да што мање извлачим пенис из вагине, али смо се узбудили, па је девојка вриштала, ја сам роптао, а онда се завршила вечна игра толико пута поновљена. Ауто је заударао на менструалну крв, седиште је било натопљено њоме, девојчино међуножје и мој стомак били су облепљени слузима и крвљу која се грушала; у смирају сунца девојка је ћутала лежећи, док сам се ја брисао својим гаћицама.

Аутомобил је стајао на рубу шуме, а наниже, када се погледа, таласала су се поља пшенице, спуштала су се степенасто ка реци, са брдашца повремено се видело блештање воде: површина реке рефлектовала је светлост. У смирају дана није било ветра, сунце је било хладан диск гледан кроз шумско грање. Пажљиво сам окренуо чисти део гаћица и њиме обрисао девојчино међуножје, затим, нежније притискајући гаћице као крпу, обрисао сам јој вагину, померио сам девојчине ноге, да бих брисао седиште. Из фиоке сам извадио бодеж, да би пресекао уже којим је била везана; руке су јој се стропоштале као да нису припадале њеном телу. Коначно сам ставио нож на девојчине груди, да би она осетила метал на грудима; хладан нож је лежао на њеном стомаку. Без обзира на гравитацију, девојка га је осећала много тежим него што јесте.

„Убиј ме!“, рекао сам јој.

После мојих речи девојка није узимала нож, већ је крваве гаћице бацила кроз прозор, да би тек онда узела бодеж, држала га је у руци. У свету мушкараца можда то блештеће сечиво има и неку функцију коју девојка сада није могла да види; ваљда обрачун мужјака! Оштрица је одбијала од себе последње зраке сунца, и ја сам равнодушно чекао да девојка добије снагу и да зарије нож у моје груди; бес, љутња, енергичност!

Девојка није имала ту снагу.

Ах, ти мушкарци и жене...

Затим смо седели једно поред другог, између нас се налазила крвава флека. Девојка је у бесу пресекла још један део канапа отварајући широм прозор, померила је руку узимајући гаћице и унихоп. Није се осећала као лутка која статира у филму о насиљу. Изашла је из аутомобила да би се лакше обукла, затим је пружила руку кроз прозор тражећи торбицу која је уваљана прашином лежала на поду, вадећи из ње вату; облачила се окрећући ми леђа. Изашао сам на друга врата, обукао сам панталоне, шутнуо сам крваве гаћице, заузео сам место шофера. Девојка је прешла на супротну страну, и док сам је чекао у аутомобилу, чешљала се, онда је села поред мене. Гледајући покидану мајицу, осећала је да смо чинили нешто гнусно, нешто што се противи њеном схватању; сваки тачан опис девојчине љубави свео би се на реченицу: не знам о чему говорите, и зато сам мислио да скоро и није била свесна те љубави, због бунила, шока, па ипак чим је села почела је да плаче... ја сам урлао убрзавајући аутомобил.

„Не могу да верујем", шаптала је.

Грлила ме је.

„Каква ти је то снага?"

Онда је понављала реч:

„Љубав. Љубав!" А затим и: „Љ у у у б ааа в! На твојој сам је кожи исписао."

Има ли нечег лепог у причи-животу и оваквој миметици?

Ваљда зраци сунца који нас осветљавају.

Сузе су капале на моје раме и груди. Повремено сам јој љубио косу.

Може ли Јелена нестати као што је то учинио писац?

Пошто је пропустила шансу да га убије, одмах после силовања, Јелена се пробудила ноћу. Управо у тренутку када се цимнула, после подужег ослушкивања да ли ће се неко звуком огласити у ноћи, пожелела је да се окрене и настави да спава. Врпољећи се у постељи ослушкивала је звуке које доскора није примећивала. Није могла да спава од сата који је куцао јаче него уобичајено. Пошто га је изнела у ходник, до ње је почела да допире бука са обале реке где су риболовци припремали своје чамце. Довикивали су се у ноћи скоро се не обраћајући једни другима; можда су викали окренути ка празном космосу знајући да их нико неће чути и да се ноћу космос проширује обухватајући и њих. Иако би се доскора грозничаво противила таквом чину – сада, када се већ десио – била је бесна на себе. Почетком овог лета, када се спремала да отпутује, изнова мора да претрпи још једно омаловажавање. С друге стране мушкарца је већ давно прихватила као ненормалног, али за себе је била забринута, нарочито што није могла да се консултује са експертима (ако би у њих уопште требало имати поверење). Већ су сутрадан на њеном радном столу стајале књиге из психијатрије, психоанализе, антипсихијатрије, и она је покушавала да анализира свој карактер, своју личност и свој темперамент. Већина појмова је већ била прошла кроз њено школско градиво, али се удубила у случајеве које су наводили психијатри. Могла је догађај да назове *ексцесом културе,* и као такав, ипак га је повезивала са собом и са својим бићем; зар да човек нагази на демона, на свог квазидвојника, који је морао да

се послужи силовањем како би се ослободио своје сенке, своје опсесије, и силоватељ се тако поистовећује са својом жртвом, силовање је, дакле, тежња за копирањем сопственог лика, као да силоватељ преноси себе неоствареног, на оног кога је бескрајно мрзео, као сопствено продужење у вечност: постати у себи вечит, трајан, отпоран на време, које нема оквира – тако и једино човек постаје само време.

Шта би се десило да је после самог чина силовања узела нож који јој је понудио Тома Митић Цаке, и забола га у његове груди? Човек који је могао да силује могао је и да убије писца. Зар није Тома Митић Цаке на списку као могући убица? Да ли је писац могао да се опире? Да ли је као и њој понуђен нож за одбрану? Могла је само да замисли Томино тело са ранама које му је задала (осећај њој непознат) и како попут убице стоји над телом жртве, гледајући убоде у срце и стомак, питајући се да ли би тим чином олакшала себи, или би била препуштена милицијским органима и суду који би требало да утврди стварне догађаје, док она ишчекује, па било да се налази у затвору или у кући тешена од својих родитеља, родбине, а можда нападана од Томиних рођака! Вероватно би милиција морала да штити њену кућу јер је Тома Митић Цаке био унук неког борца, и тај сурови карактер оца тиранина био је и карактер потомка, на крају, очеви тирани сасвим су нормални у култури у којој је узгајана, тако да јој је насиље понајмање сметало, уосталом, ионако је намеравала да напусти ову земљу, а тиме и њену културу, и на сваки начин настави да живи у Лондону који је већ дуго заокупљао њену пажњу, једино што, за сада, није знала шта би радила у Енглеској, осим што би усавршавала језик. Пошто је Јеленин отац био професор факултета, и богаташки син, после смрти родитеља продао је породичну кућу, заносећи се мишљу да у граду купи гарсоњеру коју би издавао студентима, али у околностима кризе од тих пара могао је да омогући усавршавање својој деци. А ћерка би требало да искористи очеву благонаклоност да се прилагоди условима живота у непознатом граду, да у главном граду Енглеске пронађе рођаке, и да се *снађе*. Себе је видела као креатуру која у избегличкој фази зна енглески језик (како јој се та улога необично допада), и да би проверила своју хвалисавост, почела је да певуши енглеску песму.

Отац је позива да би попили чај.

„Коначно је милиција признала да утопљеник који је пронађен, у шипражју код Смедерева, није леш писца, већ неког самоубице. Писца ће прогласити несталим кад буде истекао законски рок, а леш не буде пронађен. Како се данас праве алгоритми реченичне синтаксе, тако ће бити направљени и алгоритми прича, романа. Где је ту место за писца? Нестаће литерарност!“

Она одговори не размишљајући, па уморно дође до прозора и поче да ћути слушајући како јој отац поставља уобичајена питања, на које није ни тражио одговор, јер је увек желео да ћерка буде самостална, и зато она ниједног тренутка није мислила да своје проблеме исприча оцу, како се то каже, напокон такве односе нису изградили, али увек је била слободнија према оцу него према мајци. Чак није ни знала да ли би јој отац одговорио или само ћутао мучећи се и препуштајући њој самој да се одлучи преиспитујући своју особеност, а онда би вероватно подржао ћеркину одлуку.

Мајка би била осорна, љута, кривила би ћерку за оно што јој се десило, затим оца; ћерци је увек сметала ингениозност паланачке лекарске помоћнице, размажене, лепушкасте и накинђурене јединице, којој је непрестано била потребна заштита уваженог мужа и богатих родитеља. Још од детињства је сита мајчиних безразложних суза, због увређености *које је морала да преживљава* од својих колега, само зато што је морала да напусти студије, да би се породила, а да их касније никада није наставила. Одрастајући, схватила је да мајка није била способна за већи успех него што је постигла, те чак и завршавање више школе, било је више плод њеног оца него саме мајке. Била је већ гимназијалка када је отац, иако правник, боље од мајке познавао анатомију човека, само стрпљиво учећи заједно са својом женом; као свако прво дете била је самосталнија од брата, једног размаженог мајчиног дериштa. Када је једном добила некакву упалу, и када је због тога, заглавила у болници, лекар је био изненађен да је још невина, да би њена мајка била поносна на ту чињеницу, а девојка је увек видела мајчин пркос и смешак, међутим, због химена и спорог отицања излучевина, морала је много дуже да остане у болници него што је уобичајено за такве случајеве. Само зато што јој је мајка радила у установи у којој је она лежала спречавало је да раскине са девичанством. Помисао на значење невиности у култури толико јој је сметала, да се касније, на лето, сама дефлорисала. Момку који је дошао после тог лета није ни поменула *стање свог тела,* није ни помислила да би јој момак поверовао; оно што је припадало само њој, претпоставила је да не би требало да казује свом љубавнику, ионако прилично старијем од ње.

Сада јој једино остаје да сама анализира своје стање, као и да своју природу назове једном речју, коју је још тражила – романтичарка, мада је знала да ту реч није могла да веже за себе, већ је само у односу на мушкарца желела да буде романтична, јер јој се чинило да је он баш тако доживљава; чак се и питала да ли би Тома силовао неку другу девојку ако би несмотрено ушла у ауто.

Јеленина породица је становала у новој вишеспратници подигнутој поред саме реке у насељу које се оформило после изградње бране, и одакле се могло кренути ка обали реке, где би већим делом године пиркао ветар, прошетати се или гледати воду чији жубор смирује, да би се током зиме ветар појачавао носећи заборављени папир, бачене кесе, остављене пластичне флаше које су људи непажњом бацали или намерно одлагали, да би их он витлао, и као намерно нагомилавао у каквој заветрини или присоју где се од отпадака није могло проћи. Девојчин отац је некада био судија у свом родном месту, које се налазило неколико десетина километара од града, али после одбране магистарског рада постао је асистент, а затим професор. Увече, када би седели у великој соби која је била припремљена за госте – обично очеве колеге и мајчине колегинице – отац би уживао да прича о тим данима, како је говорио, спокојства, где му је још недостајао путић до реке са мостом и цвећем у околним баштама; док није радио као судија свој народ је гледао са позиција богатог сељака а онда га је упознао у судници, и данас га је тако замишљао; љубоморног на позицију коју је он заузимао у друштву и за коју је мислио да се стиче само радом. Па и тај огромни стан добија пошто је већина његових колега била стамбено обезбеђена да

би се отада старао за целу зграду, непрестано опомињући станаре како би требало да се понашају у условима заједничког становања, на шта му је један пијанац рекао да не глуми више најпаметнијег. Сутрадан се пијанац извињавао, кршећи руке, снебивајући се, али њеном оцу је пијанчев гест био довољан да би сазнао шта о њему мисле остали станари; чак би кречио и цео ходник онда када је кречио свој стан, скидајући прашину а затим кречећи плафон и зидове. И старање о згради је постало нормално јер је свој стан кречио једном годишње пошто се његова жена – као сваки здравствени радник – плашила инфекција, непрестано му понављајући како ће се већ једном заразити, да би набрајала имена бактерија, инсеката и паука којих се посебно плашила. Али проблеми у комуникацији са станарима решени су тако што је ускоро девојчин отац знао коме може да се обрати у згради, а са ким је избегавао чак и случајан сусрет на степеништу. Некадашња места за дружење, посебно кафане, потпуно је запоставио тако да је највише времена проводио у кући, или би одлазио код својих родитеља, што су деца – док су била мала – највише желела, да би касније одласци у село били све ређи и на крају су представљали терет. Једино када је отац желео да се одмори од урбаног живота, пре свега градске буке, загушљивих кафана, те издувних гасова и неонских реклама, враћао се у село. Знао је и аутобуски и возни ред пошто је често одлазио у село без кола: да се мало и од аута одмори! За разлику од села у граду је увек користио аутомобил, те је чак одлазио да сачека своју жену када би се враћала с посла, да би јој временом ускратио ту услугу нагонећи је да се враћа аутобусом и гура са осталим радницима.

Пошто би се девојка често разочарала у градски живот, није хтела да води било какав разговор који би је утешио; када је хтела да побегне из града, да се одвоји од друштва, одлазила би на село посећујући бабу и деду, враћајући се у прошлост коју није познавала, која се већ претворила у једну исту причу. Када је први пут боравила у Лондону, усамљена, седећи увече код непознатих људи, радо се сећала дедине приче из заробљеништва: деда је одбацио своје симболе, обукао другачију униформу, током пролећа мислио је на процветале гране – исте су као у његовом крају – полен у ваздуху је назвао: вечерња помама. У Лондону, чула је мукање крава и јунади из стада: крдо је журило заједно свом починку, заробљеник, сточар, певушио је на свом језику: његови полуартикулисани повици испуњавали су двориште! Деда је имао своју собицу, ван куће, дубоко у дворишту, поред стаје, и у време пролећних дана гонио је на испашу пар крава и неколико јунади. У дане копања, одлазио је на велику њиву, поред реке, и само та песма коју је певао радећи везивала га је за родни крај.

Али ускоро је умро деда и девојка више није имала никакву заштиту. Заправо, до тада је осећала да је деда штити са оне хтонске стране, но после његове смрти није било те бране коју је деда представљао. Девојчином оцу село је почело недостајати тек када су му умрли родитељи. *Све што сам старији родитељи ми све више недостају*, говорио је, а и град га је замарао тако да је највише волео да гледа кроз прозор, јер је одатле видео унутрашњу страну дворишта где није било деце која се играју, парка са тобоганима и гомилом песка, већ је ту била башта коју су направили станари и коју је чак и он једном плевио. Бука би до стана допирала током јутра и вечери ка-

да би се саобраћај појачавао, било је довољно да отац само стане поред прозора и погледа кроз стакло како би схватио да има тај кутак: унутрашњост дворишта – лети са зеленом травом, цвећем, а зими са недирнутим снегом. Једино што би понекад башту упрљали ђубретари избацујући смеће из контејнера, на шта професор није могао да утиче, нити је могао да убеди људе да контејнере удаље од зграда. Шетајући увече, размишљао би о својој ћерци која је намеравала да оде у Лондон, тако да јој се дивио, јер њему – који се преселио из села у град, и који је највећи део живота провео у граду – са годинама почиње да недостаје детињство, село, тако да није знао да ли му недостаје та дечја безазленост и мирноћа, или је стварно схватио да је у граду завршио све послове те би му могла помоћи потреба за ретардацијом и поновно враћање у детињство. Можда га је жеља за спокојством ухватила још раније пошто је у своју собу унео предмете из родитељске куће, на шта се његова жена забезекнула увек желећи да све ствари замењују новим и непрестано новим, али је ипак морала да се повинује вољи свог мужа и да у његову собу, али само у његову собу – коју је професор називао кабинетом – унесе и неке старинске ствари мужевљеве мајке, као што је био ковчег и ормар са фиокама, у којима су се сада налазиле старе слике и рукописи. Пролажење времена почео је да дели на урбано и рурално, а да није разумео ни једно ни друго, сем у поругама његових колега, увек се питајући које од та два времена брже пролази? Мада је знао да је урбано време удаљено од њега, да му се само чинило да успева да руководи њиме, могао је тек да констатује колико је година прошло: већ има проседе власи, изборано чело, затамњену кожу, иако је његова мајка до краја живота имала нежно лице и потпуно црну косу, а његову ћерку је тек очекивало навикавање на нове услове живота. Никада себе није видео као слику свог оца – мада су говорили да са годинама све више подсећа на њега – још мање као деду. Њихове су две фотографије стајале некада у ормару, а сада у његовој фиоци; дедина и очева фотографија биле су приказ непознатих војника у униформи са коњима: једна из Једрена, а друга из Барија.

Његовој ћерци преостаје Лондон, непознати град, пре свега аутобуса, возова, метроа, затим насеља, чија имена одзвањају у медијима, а касније можда Њујорк, Америка која је сва у филмовима, у музици коју су наметнули целом свету. Чак је понављао називе делова Њујорка који су постали иконе нове генерације: Менхетн, Бронкс, Гринич Вилиџ, као што је њему значио Париз, Монпарнас, Монмартр, Лувр. Неке његове колеге које су напустиле Србију и преселиле се у Америку, Аустралију и Нови Зеланд само једна ствар је повезивала са завичајем и враћала њему – православље. Мада је знао да су у Србији атеисти, почели су да га замарају пишући му о православљу, цркви у дијаспори, људима које су тамо сусретали, и чија деца нису знала српски језик, тако да му је та дебата – како ју је назвао – преко писама, постала досадна. Наклапање о вери, православљу, заправо о усамљености и изгубљености, неутемељености у некој другој култури, не толико туђој колико слободној, и у тој слободи трошење идентитета. Већ се био и помирио да нову генерацију образоване деце очекује неизвесна будућност као што је шездесетих година, када се улагало у развој градова, неки други слој људи, махом нешколовани људи са села, напуштао

Србију, тражећи своје место у свету. Ево, сада је дочекао да тим људима распродаје земљу својих прадедова. Давно је већ изгубио самосталност коју има сеоски домаћин са десет хектара имања. Морао је сам да брине о својој деци, посебно о ћерци, и после одласка у Лондон сели се у нову културу коју он не познаје, а његов прелаз из руралне у урбану културу потпуно га је дотукао. И баш зато је узео жену која је потицала из његове културе, отуђену у граду; није могао ни да се дружи са оним ретким префињеним фрајлицама из града које су наметале вредности које је доносила телевизија. Његову ћерку чека Енглез или Шкот из друге културе чије везе трају док су им јаки младалачки сексуални нагони; ретко када имају интересовање за разлике између две државе, два менталитета и навике, а онда се ти бракови обавезно распадају остављајући пород без идентитета.

Још док је Јелена била гимназијалка, позивала се на своју изузетност, за коју је касније схватила да је само боља информисаност, и у њеној сеоској кући окупљало се друштво тамошњих гимназијалаца; генерација деце није се битно разликовала. Слушали су исте радио-емисије, познавали исте водитеље, говорили су како се улаже вишак новца, како се репродукује треш и финансијски одржава. Омладинци би седели у дединој башти у којој се седело одвајкада, деда је био поносан на своје унуке; понекад је покушао да им исприча историјат своје породице који је најчешће био везан са историјатом државе. Јелена је сада покушавала да се сети које су се песме тада певале, и осмехнула се сећајући се хитова који су били намењени њеној генерацији, јер се већ одавно ретко шта од тих песама емитује на радију, па су за такву музику измислили нове речи; носталгија. Она, ученица гимназије, била је страсно заљубљена у свог професора, ту је љубав успевала да сакрије: навикла је на тугу, на њено упорно скривање, и у томе, мада веома млада, постала изузетан мајстор. Професор је издао своју прву збирку песама, носио је са собом, више му је значило обраћање ђацима него колегама, тако да је на часу говорио стихове, али то су били Драинчеви стихови, и професор је чекао да ђаци увиде обману.

Иако су седељке биле неформалне, једино их Тома Митић Цаке никада није посећивао, проводећи вечери у кафани, противећи се да се музиком заводи цела генерација. Такође није желео да му испирају мозак рекламама, идеологијом, јефтиним и скупим робама. Убрзо је Тома Митић Цаке свакодневно похађање школе, успео да претвори у ритуал малтретирања једне професорице због чега је морао да напусти школу. Можда Томин темперамент, његова несрећеност, непокорност и незадовољство нису били прилагођени школи, али девојку је можда привлачила Томина радозналост, да завири у сваку тајну, не да је одгонета, већ да је само констатује, и да се усхити због ње. Да! Тајне су му служиле само за усхићење. Томин поступак дуго је био тема учмале малограђанске средине, у којој је он могао да испољава своје незадовољство, да би оно постало Томина вечна карактеристика; док је девојка била дете, непрестано су говорили о томе како је Тома избачен из школе, да би он касније оповргао закључке паланачког јавног мњења, ванредно је завршио средњу школу и уписао студије.

У тренутку када девојка почиње да замишља освету, пада њено припремање за одлазак у Лондон (ако не стварање визије Лондона онако како га је видела у време њене прве посете), посебно одушевљена његовим метроом; када ујутру изговара имена метро станица само успутно помињање Томе наилази на прекор мајке да је он задрт човек. Сликар је проводио лето у селу, далеко од жене и детета, који овде никако нису долазили, а можда је била лаж да Тома уопште има жену и дете (не само записи или људска сећања, већ и сами стварни догађаји могу бити произвољни и бесмислени, зато је лакше сумњати неголи веровати)!

Девојчина мајка саветује кћерку да не посећује бабу и деду, иако су стари, јер је већ толико пута одлазила код родитеља, као да одлази последњи пут; љутито наглашава да ће умрети пре њих. Према родитељима свог мужа није могла да се понаша осорно, напокон сада, када су мртви, нико не може да јој пребаци да им није указивала потребну пажњу, а њени родитељи су још живи, имају мир, могу да раде, ништа се од њих не захтева, и зашто би их сваке недеље посећивали унуци?

Девојка је знала да док не крене за Лондон мучиће саму себе пошто је на почетку своје каријере, још имитирајући живот какав је замишљала, могла своју судбину да искористи као материјал за студију, на крају је као, и увек када је у недоумици, преовладала анксиозност, зато је одлучила да се креће између родитељског стана и кућа њених бабе и деде. Као дете више је седела код очевих родитеља, а како су они сада били мртви, морала је да одседа у кући мајчиних родитеља који су живели на крају другог села и Томина кућа била јој је ближа... Ако је Тома не буде позвао? Мораће да га посети.

Само девојчино задржавање у селу изненадило је њену бабу, а девојци се чинило да ће јој помоћи бабино гостопримство да би рашчистила недоумице... Речи као што су летаргија, идила, спокој... да ли су јој ишта значиле? У сеоској тишини није могла да обавља никакве задатке... Током дана је прегледала фиоке, разгледала слике, неколико пута разговарала са бабом која није могла превише да јој се посвети, осим тога чинило јој се да је и баба део послова које обавља, а девојка се заситила самопосматрања, унеколико јој се чинило... има све више и више... нестало је оно чиме се продужавала, како је говорила... књиге, музика, излазак, биоскоп, филм... недостајали су јој ствари њене градске собе; укључити ТВ, прелистати новине или се посветити спремању испита... Стајала је у дворишту. Није знала куда би кренула. Волела је бакину кућу на којој су испуцали зидови; црвена боја замењена је избледелом. Околина је почела да стари пошто су два суседна дворишта била напуштена, стакла на прозорима поломљена, над капијом је стајао натпис: *Кућа и плац на продају*. Погледала је улицу. Жмиркајући је угледала, и то ју је готово развеселило, редове ђака који су јој пролетали испред очију, од стуба до стуба, издужених вратова и уздигнутих руку које су махале. Намерно није понела ниједну књигу надајући се да ће се посветити размишљању, сматрајући да ће без књига бити природније, пошто би је асоцијације приликом читања још више умарале. Постоје теме које су непрестано актуелне. Није

могла да се одбрани од производње тема. Иза многих тема крили су се политички интереси.

Док жар пламти од силних чворноватих трупаца, док се шире облаци дима у тек загрејаној кухињи, заодевају је слике рашчеречене девојке у колима преко које је падало благо вече, напокон се појављује почетни одсјај месечине која се још скривала испод хоризонта.

Ипак, била је обавезна да предузме нешто. Размишљала је шта би Тома највише волео, али у овим околностима није могла да седи. Да би скренула своје мисли са Томе, разменила је неколико речи са једном женом која се кретала путем. Опет је осетила да јој се под пазухом слива зној, да јој је ветар хладио чело. Видела је како је у суседном дворишту један радник пружио флашу другару који је држао узде док му је бич висио пребачен преко рамена. Знала је да је Тома живео у посебној кући коју су подигли његови родитељи, са једном огромном собом припремљеном за његов рад, зато се и упутила ка тој згради схватајући да Тома никада не закључава врата, али га је ипак дозивала тихим гласом, плашећи се да није лопов који се ушуњао у туђу кућу; изаћи из сеоског пејзажа који гледа на једном огромном паноу: планина под светлобелим облацима – чак нису такви ни импресионистички пејзажи – извор на коме се умива девојка у народној ношњи, и на крају, мало удаљена, средњовековна црква, у питко прозрачној магли (као да се жели рећи да је таква Србија), закључити да је смирује помисао на гробље, поћи да би положила цвеће на гроб очевих родитеља (и док се приближавала гробљу, окруженом шумарком, престала је да мисли о себи, читајући натписе на споменицима, гледајући ликове људи, закључујући да је мртва већина тих људи поред којих је одрасла – природа је била немилосрдна) јецати на дедином гробу, онда ући у атеље уметника, ушуњати се да би уништила његове радове.

Како никога није било у атељеу могла је само да поспреми собу, јер се Томина мајка плашила да не поремети некакав ред, знан само њеном сину, без дозволе никада није ни улазила у синовљеву собу, нити је срећивала. Тома је своју мајку научио да у његовој соби не додирује – или како је он говорио – не узнемирава ствари, па макар он не наврађао у свој атеље док га не прекрије прашина. Томина мајка је сама схватила да није било потребно да се мења распоред ствари, нити да се чисти, паја, испира или кречи. У Томиној кући предмети никада нису мењали места већ су увек стајали непомични (само тамо где су се налазили имали су свој значај), с тим што ако би се неки предмет удаљио са свог места убрзо би и ишчезао, као да су предмети били насликани и нису могли ишчезнути са платна.

У Томином атељеу са врха зида висила је ролна папира која се на дну намотавала у велики котур што је представљало огроман цртеж који не би могао да буде приказан у галерији већ би морао од плафона да виси или да се развуче чак и на улицу – Stoa poikile – а Тома је замислио да би цртеж могао да се са једног котура намотава на други, како би публика могла да гледа радове, поготову што је само излагање таквог цртежа подразумевало његово хабање; није могао бити више пута излаган. Када је девојка узела нож у намери да избоде такав цртеж у знак освете, ипак је добила жељу

да га бар мало погледа схвативши колико је Тома уложио труда да исцрта огромну ролну папира. Почела је да је одмотава, да на цртежима препознаје нека лица која су цртана у размаку од десетак година. Схватила је да ту ролну папира Тома исцртава већ годинама, па је помислила да би могла да нађе и свој лик, али се одједном цимнула, држећи нож у руци, и то узет са стола, а не онакав какав јој је Тома онда пружио и предложио јој да га забоде у његове груди. Поново је тако неспретно бацила нож на сто, те је он пао на под. Пошто је волела сликарство, гледајући цртеже закључила је да их познаје од раније. Додуше, чинило јој се да их је већ негде видела. Да! Прикрадајући се, док се њена баба купала, успевала је да види њено тело, њене облине, али не и бабино лице. Њега се плашила. Лице јој је познато. Та, то је било лице њене драге баке. Знала је боре тог лица, обрисе, црте које сада препознаје на цртежу, на сопственом лицу. Не! Само да не угледа очи: на образу стоји младеж и три длачице које вире из њега, брижно скраћиване пре сваког купања. Тома је цртао и њену баку, много пре него што је умрла. Девојка се уплашила пошто ју је баба гледала својим ситним очима, напокон, када јој је баба била на самрти, на лицу свог оца, приметила је прве знаке старости, обрисе лика његове мајке. Портрете мештана које је Тома радио никада није хтео да им поклони. Увек је *Временом* називао разлике у годинама на њиховим лицима. Пошто су портрети рађени у размаку од десет година, на цртежима и на сликама разлике су биле приметне. Међутим, мештани су Томин рад сматрали игграријом и нису се ни оптерећивали његовим идејама све док неки од њих нису почели да зарађују паре и били у могућности да купе Томине цртеже. Размотавајући ролну, спази ликове писца. Писац је боравио у Томином атељеу!

Ипак, девојка није могла да му се освети уништавајући његове радове, није могла да уништи оно што му је највише значило. Једног тренутка је чула звук пада неког предмета у дворишту, али се више није плашила да неко може ући, да би се Тома могао појавити. На крају се запитала да ли би имала снагу да избоде цртеж, да му тада пружи нож као што је он урадио, да изговори ону његову реченицу која јој непрестано одзвања у ушима. Зазвонио је телефон. Звук звоњаве уплашио је девојку. Упаничила се. Неко би могао да чује звон телефона и затекне је у соби. Више би била уплашена да неког има у кући, него што би била прекорена. Морала је што пре да подигне слушалицу.

„Да! Изволите?“, рекла је тихо.

Како је Јелена једва чула глас из слушалице, саговорница је почела да понавља да би требало гласније да говори, а сама је појачавала глас изговарајући Томино име. Јелена је одговорила да Тома није присутан. За тренутак Јелена је била љубоморна на непознату историчарку уметности. Ипак, да се Тома не би изненадио, оставила му је написану поруку на неком обојеном папиру који је нашла на столу. Написала је да га је посетила, да ће ваљда приметити. Затим је ставила папир на сто, поред оловке.

Све док није прочитао поруку Тома није ни приметио да је девојка долазила, а када се папир са поруком нашао у његовим рукама, те када је прочитао, видео је да девојка припада том атељеу; разгледала је цртеже, размотавала ролну. Није се ниједног тренутка узнемирио, већ је добио жељу да је обучи како да се понаша у његовом атељеу. У новонасталим околностима одбацио је сав тај културолошки и малограђански

наслеђени маниризам. Одушевио се девојчином храброшћу, схватајући да ће девојка заувек остати део атељеа и бити пренета на платна, као што је пренео ликове њених предака. И писац је боравио у атељеу. На једном цртежу видела је мртво пишчево лице. Тома га је убио, цртао, а затим негде закопао. Зато милиција није нашла леш. На Дунаву, у чамцу, пронађене су само књиге и пишчева документа. Писац и Јелена! Цртати ликове живих а затим њихова мртва лица! Ако не буде пријавила Тому Митића Цакета убиће и њу, нацртаће је, а затим ће се њена документа појавити у неком чамцу, на реци која плови према Црном мору. Једини чин којим би могла да се ослободи Томе је да отпутује у иностранство, да се нада да Тома више неће поседовати ону самоуништавајућу енергију којом би могао да је врати, да постави између стола, кревета и светла које продире у собу без завеса; поза какву Тома Митић Цаке одавно замишља. Напокон, Тома неће тражити да девојка испуњава његова очекивања, јер ни он сам није испуњавао своје обавезе иако је имао свој пут, који је сам измислио, гледао је да на њему истрајава, само што преваливши одређени број година (све оно што се дешавало око њега није чак ни коментарисао), било је тешко издржати особеност; то може само човек ако је налудичав или својеглав, који је удаљен од других и особен тако да нико није ни могао да га следи; девојка је прихватила да ће их ипак независност спајати.[36]

После толико векова Јелена је била непозната себи

После повратка у град Јелена је своју собу затекла скоро непромењену. Њене књиге мајка је морала да смести у неку другу собу, да би затим ћутали док је девојка уживала слушајући сат који је откуцавао неко друго време, њој непознато. Осећајући задовољство, попила је чашу вина, затим се купала распитујући се ко ју је све звао, да би затим седела листајући новине.

Пошто је Тома Митић Цаке сликао, знала је једну згоду, која ју је некада толико увеселавала, да би је се често присећала. Наиме, у суду је сликао и један судија, иначе познаник њеног оца, који је једном приликом замолио Тому Митића да заједно са својим радовима и његове слике однесе на конкурс за неку жирирану изложбу; судија, заправо, није могао због посла да путује, те је зато предложио Томи Митићу Цакету да поделе трошкове путовања, да заједно плате бензин. Тома Митић Цаке је у рану зору кренуо на пут, међутим, приликом рутинске милицијске провере, запрепастили

[36] Са појавом модерне, почињу да се гомилају различитости: импресионизам, кубизам, надреализам, дадаизам. Модерна је разноврсност идеја, глобални плурализам, али не само у уметности већ и у друштву. Од плурализама ка тоталитарним системима. Од модерности ка крају модерне. Постмодерна идеја није постала апсолут већ се распала; постала је поновљива. У модерности се завршава мудрост, али то није грчка мудрост, нити мудрост хришћана – мудрост на лицу божјем, мудрост постмодерне, симулирана мудрост, долази из прагматизма. Крај модерне је уједно и почетак мудрости. Лакрдија, стварање текстотеке, стварање аутора који не постоје – надаутори, транссубјекти, хиперреалност, моделони; све то покушава да стави у сексуалност о којој говори. Као да види његов смешак. Смешта речи у своје слике. Ваљда, претварајући их у боје или их пребацује преко њихових тела.

су се када су у гепеку нашли судијине слике, а како је Тома Митић Цаке био сумњив и познат милицији као беспосличар, морали су да испоље милицијску брижност према уметности. Замисли мангупа да украде судијине слике и да их носи на изложбу! Мада је Тома Митић Цаке већ тада био члан Удружења ликовних уметника, милицији та чињеница ништа није значила.

„Да позовемо судију", рекао је Тома.

„Пази, богати... Ти би одмах судију. Да нећеш да пробудиш начелника СУП-а?"

У свом удворištву милиционери једино нису знали како у зору да пробуде судију и упитају га да ли Тома Митић Цаке лаже или не. И, наравно, држали су Тому Митића Цакета у милицији, све док нису обавестили судију. Тек када је стигао на радно место, уместо очекиване захвалности за оно што су учинили, били су запрепашћени када су од судије добили прекор и када су се уверили да је Тома Митић Цаке заиста говорио истину, те да су они онемогућили њихов заједнички план.

Мада није знала зашто одлази да посети Тому, ипак је морала поново да оде. Чинило јој се да учествује у заједничком злочину; била је скоро убеђена да је Тома убица. Пошто ју је једино посета смиривала, неколико дана касније отпутовала је јутарњим возом. Претпостављала је да ће се Тома у рану зору налазити у кући. Чим је закорачила у атеље, схватила је... Тома је те ноћи легао касно. Тек пробуђен, мумлао је још док је куцала. Стајала је пред њим и учинило јој се да му је њено присуство мало значило. Међутим, погрешила је. Пошто га је обасула питањима која су је оптерећивала Тома јој је предложио да се обрати психијатру, а ако је верник добро би јој дошао и исповедник. Јелена је предложила да би било најбоље да заједно оду психијатру, на шта јој је Тома рекао да иако је њихов дотадашњи однос прекинуо једним гнусним чином, не значи да би однос мушкарца и жене требало прихватити као непрестани сукоб, нити је знао како она замишља њихово будуће дружење; Тома једноставно нема времена за надмудривање и решавање *вечних тема* мушко-женских односа. Жели, док њих двоје буду заједно, да му буде угодно. Разговор се завршио тако што је Тома почео да мази њену ногу са посебном нежношћу и пажњом. Напокон јој се учинило да је Тома отима од ње саме, да јој говори како ће је одвести у лудницу где ће моћи да изучава разне историје болести – од манијака до шизофрених. Наиме, Јелена је почела да открива другачију страну своје личности: била је толико страствена, да се уплашила од таквог набоја, па се дуго уздржавала да не завришти, или заплаче гризући усну, стежући Томина рамена; био је то први продор насладе која је требало да дође у својој грандиозности. Дакле, Јелена је била непозната себи. При крају односа почела да испушта уздахе, да узврискује... Тома јој је говорио да је такав доживљај добар за једну силовану девојку. Највећи део живота човек преживи маштајући; један врло мали део живота му се догоди. Недогођено може да се назива несвесним или потиснутим. Силовање му је сада постало далеко, чак је осећао да воли Јелену, не само као жену већ као кћер, која му је остала заборављена, не само у Београду већ и у сећању, а да му је жена забранила да је виђа; можда јој је само био потребан да зачне ћерку, а после тога чак није ни тражила да је призна. Уметници зато и служе: само да од њих жене зачну децу, а после тога нека се окрену својој уметности. Онда

се затварао у свој атеље, где је неки други свет који ни о чему не одлучује; затвара прозоре да бука не доспе до собе, чита афоризме, смеје се. Женско тело му је било опсесија; покрети, померање главе, извијање, подизање руку, крхкост фигуре, помаљање стегна, препона, гола рамена на вечерњим забавама, са снопом светла које пада сенчећи лица, профил и осмех. Често је уз ногу одмах везивао обућу, посебно сандале, тако да су му се указивали лакирани нокти, а за акт је везивао гузове које је посматрао како се померају у уским сукњама или широким летњим хаљинама, понекад у шортсевима, када се указује затамњени део међуножја. Даље му је било занимљиво како жена види себе, заправо своју фигуру, зато је волео да је посматра у огледалу како се извија и гледа своје лице, поре, прамен косе, или слободно подиже и забацује ногу, али даље коришћење женског тела, поред фигуре и акта, почињало је да му смета; паковање робе женским телом, а тек најлепше ноге, најлепше груди, мис кукова, мис мокрих дојки, сматрао је уводом у порнографију.

Болест Томи Митићу Цакету даје слободу, чак и да силује, чак и да убије

Јелена је седела у кафани. Послове које је желела да обави завршила је много раније; одлучила је да седи док Тома не дође. Са њом ће разговарати један човек кога ће називати судија! За другим столом седеће један снажан човек, бивши боксер. Са боксером ће седети старија проститутка. За столом, у углу, дремаће усамљени путник. Боксер ће повремено певати.

Појавио се младић који је био у колима када је силована: Милан Тимотијевић. Скоро да га отада није видела. Можда је избегавао да се сусретне са Јеленом. Сведок! На себи је имао, црни штрафтасти сако од најскупљег штофа; свилени прслук на којем је висио златни ланац сата; тек се уздигао у трговини шверцујући. Наравно да је почео да се осећа сигурније. Чак јој се ругао, питајући је како је могла да остане са Томом Митићем. Зар га она довољно не познаје? Онда више није ни гледао у њу тако да је схватила, да му одговор ништа није значио. Уследило је ново питање: када ће бити са њим? Ако је могла да остане са Томом који ју је силовао, зашто не би била са Миланом који није могао ни да издржи силовање већ је напустио место догађаја. Требало би да зна да се преварила у процени. Милан Тимотијевић није учествовао у силовању само зато што је Тома Митић Цаке заражен неизлечивом болешћу; жели да болешћу зарази овај свет, а Милан Тимотијевић не би желео да буде део инфицираног дела човечанства.

„Заразиће све људе који теже инфантилном и кичу, да би имали чиме да се заокупе!", рекао је.

Дешифровањем Миланових речи у медијумском окружењу, као и епохе у којој су живели, наводили су Јелену на помисао да Милан цитира исказе самих медија; могла је још да трага за смислом болести, да је заинтересује судбина болесника, или исечци биографија које одређују њихову судбину, ипак није желела да постане део тог света који је инфициран, и који нестаје. Таман је помислила да се упусти у разговор с

Миланом када је нова околност прекинула недоумицу; Тома је стигао са једном девојком рекавши јој да остане са Јеленом шапућући Јелени да проституција цвета.

„Мајка и ћерка“, додао је.

Јелена није одмах схватила шта јој је предлагао Тома, а када је схватила није могла да верује, просто је занемела гледајући масне проституткине усне. Била је млада и лепа, ћутала је, тек је почела да се бави проституцијом, после ручка није ни зажелела да намаже усне кармином, чак су јој на наусницама остали трагови шећера у праху; морала је да седи са Јеленом и чека да се Тома Митић Цаке врати. Јелена је искористила прилику, рекла је проститутки да мора отићи, што јој је и пошло за руком пошто је и Милан Тимотијевић био збуњен. Више се није вратила.

Када је дошла кући најпре се узнемирила и почела је да плаче; дуго је јецајући седела поред прозора док су у дворишту Цигани претурали и разносили одећу коју су током преподнева избацили станари, а на екрану је видела уважену гошћу неког конгреса која је седела за великим банкетским столом; феминизам је постао мода. Јелена је слушала пригушене, високо интониране акорде говорница, желећи да још једном ту грандиозну колористичку представу упију њене очи. Председавајућа конгреса, заносна, у својој бело-плавој хаљиници, која јој је пренаглашавала телесне димензије, почињала је здравицу. Председавајућа је прешла погледом на једну другу велику славну учесницу која је једино била тамније пути и мање нападних груди, очију упртих у светлост, као код Рафаелових мадона. Даље је прешла погледом по осталим знаним и незнаним учесницама, егзалтирано је подизала своје руке увис; док је развлачила своје меснате усне у осмех, чуле су се кроз лаки жамор речи здравице, одјекивао је звекет прибора за јело, звонко пуцкетање полуиспијених чаша; ТВ свакодневност. Јелена није знала зашто је укључила ТВ. Још није престала да мисли на силовање, а, ево, сада се појављује нова околност, много гора него претходна; претпоставила је да јој је Тома Митић Цаке због болести понудио нож и дао јој могућност да га убије. Можда је Милан Тимотијевић говорио о болести која се чувала у тој проклетој књизи? Могли су да је лече само стари медикуси, као што је био Гален. Писац је болест пренео Томи Митићу Цакету, а он се није помирио са њом. Болест је ипак била разлог за убиство. Како јој та мисао до сада није пала на памет? Помирила се са тим да мора живети иако је заражена само што се још упитала колико ће моћи да живи тако, и да ли ће моћи да роди дете, а онда ју је запрепастио Томин егоизам. Тома Митић Цаке се није помирио с болешћу; извршио је убиство, затим силовање. Како је осмислио своју болест: заразиће сав свет и једнога ће дана број оболелих бити већи од броја здравих. Како му мало значи што ће се просек година живота, посебно у развијеним земљама, смањити за половину; болесни ће рађати болесну децу.

Збунио ју је њен одлазак у Енглеску који је био скоро известан. Преостала је процедура и лекарско уверење на коме се инсистирало јер је долазила из Србије. Напокон, прегледе сигурно није могла, нити је хтела да одложи – није желела да избегне суочавања и да себе доведе до анксиозности. Прегледима ће установити да ли је болесна или не. О значењу болести кроз епохе управо је прочитала једну студију, тако да су јој остале у сећању две одреднице *признање болести* и *размена*. Није могла да

претпостави да су Тома Митић Цаке, или његов другар, Милан Тимотијевић, прочитали ту књигу. Уосталом, Томина побуна и побуна Ивана Палмотића (који ју је платио животом), ако нису лажне, нису имале неке везе са епохом у којој су живели. Вероватно Тома започиње отпор из безнађа.

Болест јој је деловала као страст и жеља да се уништи што је требало оставити лекарима. Када се узрок болести не зна, одувек је зараза изазивала скандал. Болесник постаје главни јунак. Аутор болесницима придаје особине нежних карактерних људи, иако читалац зна да не могу преживети. Хајде да разврат прекријемо језиком науке, пре свега психијатрије, а не да уносимо простачке речи какве се изговарају у бурделима! Онда би болесни искористили своје фамозно право гласа, када би прешли половину броја становника, и завладали Европом. Ипак је ситуација иста, као и некада, само не у смислу драстично употребљених средстава насиља – рат, револуција – једне половине Европљана против друге половине.

Лаж је зараза, можда и нестанак писца

После добијања резултата, схватила је да није најбоље да писање буде тајно, јер апокрифи ретко допиру до нас, једино што не доприносе никаквим променама само што одступају од већ реченог, чиме се њихови творци још надају да ће их у будућности анализирати инфантилни човеков ум. Да ли да анализира Томину побуну? Зар не може да заборави рат у коме није учествовао? Поново је ушла у Томину собу видевши га како седи на кревету, стајала је пред њим претурајући по џеповима и торбици, тражећи цигарету коју није успевала да нађе, а није могла ништа да каже, само је дрхтала забадајући главу у јастук, изговарајући „зашто"... Почела је да јеца. Ухватила ју је хистерија. Дрхтала је понављајући „зашто". Тома није знао да јој одговори, а није ни разумео питање, само се правдао, муцајући, питајући шта је учинио. Од силног дрхтања и јецања Јелена није могла да му одговори, па је Тома одједном осетио мржњу према тој похотљивој девојци, пустио ју је да рида. Запалио је цигарету. Чуо је ненадно њен крик који је био продоран тако да је тог тренутка подигао главу и почео да се осврће. Стегао јој је руку; Јелена се подиже и стаје на прсте. Покушава да се осмехне. Тада јој Тома опали шамар. Она се стресе, па се завали у столицу. Одахне. Задрхтаће Јеленини листови, под бутинама. Опирући се својом снажном шаком о кревет, Тома ће је ухватити за једра бедра. Не питајући је за узрок њеног цмиздрења, није хтео да тумачи њену хистерију фразама. Гледао ју је. Колико племенитости има у лику, у облицима, те предимензиониране девојке. Изгледа му младо лице, под бујном црвеном косом, као мекана и разапета кожа, са буљооким и великим сузним очима; дражи пре свега својом младошћу, неулепшаном и сировом. Не може да заборави на неутажене жеље жена. Завлачи јој руку испод сукње... Почиње да прича како целе ноћи није спавала, чекајући резултате лекарских прегледа, јер није знала зашто јој је његов другар Милан Тимотијевић рекао да је Тома болестан. Упитала се да се не ради о томе да је његов другар болестан те неспокој жели да пренесе на другог? Или се ради о шали? Тома Митић Цаке на питања није хтео да одгонета. Зар да се замара овог тренутка

када се појавила његова девојка која ће ускоро отићи у Лондон. Полако се пењући на кревет залазио је између њених ногу, љубио је и од страсти хватала их је дрхтавица. Онда их речи напуштају, заборављају на тепање. Јелена почиње да муца, дахће, малаксало се угиба, подмеће се. Кревет се угиба, шушти му њена длака под прстима, осећа подрхтавање Јелениног тела.

Е, у рату ће имати лобања колико жели

Напокон, Тома Митић Цаке био се већ уморио од свог дотадашњег живота; уметност му је била потребна, али је сматрао да је не може остварити у родном месту, већ му је било потребно неко друго место – Београд, рецимо, или Париз. На Лондон није помишљао, а оно што је био одлазак његове девојке у иностранство је бекство и могао је да му се посвети, да заборави да би требало да трага за пишчевим делом, за оном књигом која се налазила на дну чамца и која је бесповратно нестала. Можда ју је доиста узела та жена, сведок, која је позвала полицију.

Чим је Јелена отишла за Лондон, Тома Митић Цаке тек тада није више могао без ње; заиста, док је Јелена била ту, није морао да се виђа са њом, сада, када више није била ту, Тома Митић Цаке није престајао да мисли на њу, па је свакодневност освежавао поново улазећи у своју лудачку фазу, најпре сваке вечери чекајући Јеленин повратак, говорећи да би желео да се врати па нека дође сама, нека дође са момком, са дететом или било како, али само да се врати, затим је дочекивао поноћне и јутарње авионе, тражећи у ликовима других девојка Јеленин лик. Дочекивао би возове који стижу из белог света, износећи сто на који би стављао цвеће, намештајући га у највећу гужву тако да су га путници непрестано псовали, али Тома није обраћао пажњу на њихове псовке, већ би мирисао цвеће из вазе и узнесен причао књижевне фразе; за возове који су у поноћ стизали био би толико пијан да би спавао за столом, поквашен водом из вазе, његови другари би му бацали покидано цвеће на главу. Када би пролазили јутарњи возови преко Томе би већ било набацано грање и лишће, а људи су му говорили да се Јелена удала, тамо, у далеком Лондону, да није луда да мисли на њега, уосталом, у Енглеску је отишла бежећи од Томе; узалуд изводи нове сцене за филм, и писац је проглашен несталим; коме ће припасти његово наследство? У несрећним временима и његов предак је проглашен за несталог, али тада су нестали градови у којима је живео; Цариград, Смедерево, Ново Брдо; тада је још Београд одолевао. Сви они који су прихватили ислам певаху у славу турског оружја. Они који осташе хришћани страховаху од освете. И њихова расположења бејаху различита. Јелена је тамо изродила децу, ни сами не знају зашто је она и до сада и била са таквом будалом.

Било је дана када би се Тома преобразио, псујући љубав која га само уништава; култ писца можемо да заменимо слободом: па ми можемо да га читамо! Ипак је претпостављао ко је крив за нестанак писац; појавио би се у новом оделу, елегантан, чак и са свиленом марамом око врата говорећи да напушта своју љубав као што га је и она напустила, побећи ће из родног места преселити се у Београд; како би Тома могао,

пошто је уметник, да живи без тог уметничког и стваралачког света? Ипак, Јелена му је писала.

... где си? Претпостављам да испијаш кафу у неком бистроу па не стижеш да пишеш!!! Овде, у Лондону, нико никада није чуо за Књигу која је писана на људској кожи. Ти би рекао да Енглезима никада ниси веровао. Пиши, немој да и од тебе извлачим и изнуђујем речи.

Пишем ускоро.

Поздрав!

Можда се сакрио од мобилизације, а можда је желео да се потпуно посвети сликању или наставио да трага за пишчевим траговима. Осамио се. Данас сумњам да га је Милан Тимотијевић оцинкарио. Нисмо били сигурни, али како је војна полиција знала где се налази Тома Митић Цаке? Дошли су после поноћи. Били су учтиви. Тома се изненадио. Вероватно је зависило од тога на кога налетиш. Питали су га зашто је одбио позив за мобилизацију? Рекао је да га није одбио, али да више не живи тамо где му је мобилизацијско место. Преселио се. Било је још потребно да се одјави из војног одсека. Никако није могао да нађе време за одјаву. Сада је било касно. Када се сукоб заврши, могао је да ради шта хоће, али дотле би требало да поштује некаква правила. Претурали су по атељеу. Нашли су три лобање. Били су забезекнути. Тома се бавио некромантијом! Е, у рату ће имати лобања колико жели.

„Зар ви нисте видели лобање?“, питао је.

Тек сто година је дуга историја гледања фотографија и филмова. Људи су видели на филму све што нису могли видети у стварности. Видели су оно за шта су тек чули – од спаљивања вештица до порнографије. Тома је показивао полице у којима су стављане лобање, а саме полице прављене су од давно уништеног и остарелог материјала, скоро да је вршио рециклажу дрвета, али полицији није било важно да се баве Томиним идејама, за његове настраности постоје замлате. Њихово је било да сазнају зашто се није одазвао на позив за мобилизацију! Тома Митић Цаке је цртао и није пратио што се води рат.

„Ја водим свој рат“, викао је Тома. „Зашто би ме туђи ратови занимали.“

„Зар ниси видео шта се дешава?“, питали су га.

„Писац је правио ремек-дело. Нисам знао шта си ти радио.“

„Прође историја поред тебе, цела прошлост и будућност, а ти снимаш филм.“

„Било би лепо да мало поштујете уметнике. Када је роб Филипо Липи нацртао господара он му је дао слободу. Када је Александар Македонски спалио Тебу, поштедео је Пиндарову кућу.“

„Све приче о рату су ми биле исте, све написане књиге на ратне теме биле су ми само једна књига; довољно је прочитати једну и видети све ратове који су вођени на Балкану, ако не и у читавом свету. Изузетак је Илијада. Али она је давно написана. Зар сада да будем лик неке ратне приче?“, пита се Тома. „Чак ни у детињству нисам желело да слушам ратне приче стараца, а, ево, сада ћу морати да учествујем у њима и касније да их причам својој деци.“

„Само ће моја творевина остати и ремек-дело“, урлао је Тома. Али, наравно да му нико није веровао. Пред почетак рата још увек ничега није хтео да се сећа. Могло се релативно произвољно схватити Томино тумачење ликова из историје. За разлику од оних који су хероје подвргавали научности, неутрално их је клесао у камену; споменици или људи су делови, сваки понаособ, једне велике историје, од првих писаца до данас. (Али историја никада није била песник.)[37]

[37] И, ево, много година после рата, сећа се ратних година, из сећања се враћају ратници, али нема ко да слуша њихову причу (ако су је икада и записали), јер је већина њих мртво и немају потомака који би још могли да чују изговорено. Оно што називамо ратним причама читала сам још као ђак. Морам да признам да су ме ратне приче умарале. Приповедачи тих ратних прича били су учесници у рату, а њихови наратори такође. Ево поново послератне прозе. У XX и XXI веку имали смо довољно послератне (ратне) прозе. Било је толико често ратова да чак и није било времена за послератну књижевност.

Србија је у XX веку имала довољно ратова. Чак је и размак између њих био толико мали да се није имало времена, да се није могла стварати послератна (ратна) књижевност.

ОНА! Жена! Јелена! Како је само Европа посматрала њу, од вајарских ремек-дела до сликарских мадона, купачица, затим филма; она, жена Европе, живи у уметничким делима.

У Србији има таквих градова које називају паланкама – можда само таквих и има – окружених селима која су можда и древнија од градова, тако да у списима можемо одгонетнути старост насеља, а у архитектури градова видимо време настанка, међутим, крајем двадесетог века видимо, на избледелим фасадама, како се градови урушавају и претварају у саму прошлост. Судбина нам је таква да у неким од таквих градића живимо и стварамо у њима, ни из чега; човек ствара од рушевина, од оног што су претходници створили, од свог живота, и само помера границе света које је створио Бог, пре уметника, ни из чега.

Иако аутор можда није писао о коњима, врачарама, ипак ми је, својим писањем, отворио очи, омогућио ми је да сама видим оно што нисам видела, а самим тим и да увидим сврху писања, јер какво је то писање, ако ја као читалац, добар читалац, не идем бар корак испред пишчевих претпоставки, пишчевог схватања, питања епохе у којој је живео; не одгонетнем оно што је њему било нејасно, или тек било наслућено. После неких студија о његовој, о нашој, епохи (дај да је тако назовем), социолошких, или историјских неумитности, ипак сам у ситуацији да много пре аутора дођем до жељених закључака; ваљда је закључак оно накнадно, што зрачи из сваког дела, па даје оно мало снаге, само тек у назнакама, у историјском контексту, као у филозофском, па ако хоћеш и религијском, чита се сасвим другачије са новим генерацијама, и од дела остаје оно што се назива литерарна лепота. Ја, ти, он и она ваљда чине једну особу која се замењује заменицом „ми“, тако да твоје пристајање или непристајање на сарадњу само је скривање. Мораш да знаш да сам ја само једна од епистола која нешто од тебе захтева, или ти објашњава, можда нешто тражи, или ти нуди, можда чак и не тражи никакав одговор јер у суштини самог писања је разлог за такво некакво шкрабање или је писање писама излив женине опасне и сувишне, полне потенције. Никада није у питању само писање ради писања, пошто се зна од самог измишљања знакова да је у питању и некаква сврха самог јављања теби, јер пре него што те препустим некаквој епистоларној врсти књижевности, износим ли своје импресије или догођено има само сврху у забележеном? Можда и обратно: ако се догађа нека радња, самим тим се остварује и оно што јој претходи: слутња, забележено, оно што остаје после ње – документ ваљда? Тај документ је сведок наше сарадње, хтели ми то или не! Иако је твој муж, Милан Тимотијевић, нестао или је само одан адресант, не спречава ме да ти пишем. Писмо неће стићи до тебе и нећеш га прочитати, што можда и желим, јер ако се теби обраћам видиш да не желим да само ти будеш читалац мојих писама, пошто по сваку цену желим да их други прочитају који сада, свакако, не могу то учинити, јер писма још не стижу ни до тебе. Иако је адресирање бесмислено, када писма стигну

до тебе, мислићеш да су она, заправо, завера против тебе, да се сви ми који пишемо писма, одиста, теби обраћамо, да би те открили у твојој самоћи, да би те раскринкали, да смо сведоци твоје љубави, и твог живота са нама. Не могу знати која је сврха тог обраћања ако није договор да се што јасније сагледа време и догађаји у њему? Не пишем ти да бих ти напакостила. Требало би да знаш да те нећу оставити на цедилу, ма колико написано постаје једно ђубриште које никада нећемо моћи да прочитамо; ма колико се борили читајући и ма колико желели да будемо историчари написаног.

Родитељи су ти умрли један за другим. Најпре мајка од неизлечиве болести, која увек подразумева узалудни напор лекара, деце и фамилије. Провлаче се приче да су увек постојале епохе са неизлечивим болестима, када би били откривени узрочници, били смо скоро кивни једни на друге, на нас саме, што је било потребно толико времена да би биле откривене бактерије, вакцина, или генетски поремећаји. Затим је умро твој отац који је и раније поболевао. Изгледа да му је једино била потребна још женина смрт да и он нестане, као да га је жена одржавала у животу. Оно што ти је остало од родитељског дома била је твоја соба коју брат никада није мењао, зато те је увек чекала ако би одлучила да се вратиш. Чак и када су ти се родили братанчићи, твоја соба је остала иста. У њу су унели дечје кревете, али су још остале твоје слике, цртежи на зидовима, јер је та соба теби припадала. Пошто ниси знала на који начин да са братом поделиш очеву оставштину, остало је тако да обома припада очев стан, а како је теби био непотребан, брат га је у потпуности користио.

Твог мужа Милана Тимотијевића познавала сам много година раније, што није било необично пошто смо живели у истом месту све док се мој отац није преселио у град. Био ми је симпатичан, љубак, раздраган, затим надмен, безочан, дрзак. Понекад сам мислила на њега, да бисмо се онда сусрели после много година, када ми се учинило да смо тако блиски, да ме је подсетио на нешто што сам давно изгубила. Иако изгубљено нисам ни тражила, а оно се одједном појавило (нашла сам изгубљено), толико сам била изненађена када се појавио. Па, да, схватила сам да ми недостаје. Може ли човек наћи нешто после много година, ако га и не тражи, ако и не зна да га је изгубио? Изгледа да може.

Људи у нашој улици делили су се на сељаке, раднике, службенике и функционере. Без обзира на услове живота деца су морала да похађају исту школу. Били смо равноправни. Када је комунизам ушао у ћорсокак (није знао смер којим би требало да се крећe), прво се промена одразила на најсиромашније слојеве нешколованог сељаштва. У немогућности да буду радници у новим социјалистичким фабрикама, почели су да напуштају место, вековна огњишта, и одлазе у иностранство. Својој деци могли су да шаљу новац, да их одевају другачије, да стварају од њих неке нове људе, типичне игноранте свега што се дешавало у месту. С друге стране, почели су да пуцају и вековни бракови. Како сте ви, психолози, анализирали, наши људи у иностранству своје жене више не виде као своје мајке, већ су у новом окружењу постале неке њима неважне жене, те су их мењали за напудерисане странкиње. Такви нови бракови, због културолошких разлика, брзо су се распадали. А ти људи, названи гастарбајтери, у месту су почели да зидају зграде, купују напуштена имања, надајући се повратку макар као

пензионери. Кућерине у немачком стилу и данас зврје празне. Када би се гастарбајтери појављивали у месту, частили би мештане пићем, причали би о заради, о јавним кућама Беча и Минхена. Нешто слично се дешавало и са мојом породицом. Пошто су стриц и стрина отишли на рад у Немачку, богатили су се да би се тамо растали. То је било још време када су важни људи, лекари, професори, судије, били из непознатих крајева. Нису се дружили са мештанима. Предратне буржоазије скоро да није ни било, јер оно мало што их је остало после рата живело је повучено; како су говорили – прошло је њихово време, сада је дошло неко друго време, па зашто би се они чули.

У месту је остао да живи један лекар који се по стасу, одећи, понашању разликовао од мештана. За мене је толико одударао од других, да сам се плашила да га сретнем. Као дете се сећам његових вечерњих шетњи са огромним псом и својом служавком, која је после смрти његове госпође остала да живи са њим. Лекар је презирао паланачку културу у којој је морао да живи, покушавајући да се дружи са једним човеком који је студирао у Прагу. Дошао је овде због неке старице коју је неговао, а после њене смрти једноставно је остао. Петком су организовали седељке; доктор, његова служавка, чак и мајка и отац Томе Митића Цакета. Старац би изводио композиције Бетовена, Дебисија. Понекад би убеђивали Томину мајку да и она свира. Али Томина мајка давно је била напустила музицирање. После погибије оца дуго није могла ни да слуша музику, да би касније, мало по мало, музика почела да јој значи исто као некада када је била девојчица. Општинска зграда у којој је била сала за музицирање, затим велики број канцеларија у којима је некада било смештено *Коло српских сестара*, затим разна краљевска друштва, одмах после доласка Немаца претворени су у гестаповске канцеларије, а после рата преузели су их комунисти. Цело друштво било је претплаћено на Летопис матице српске, књиге СКЗ-а. Чак и пре рата имена доктора, адвоката, можемо наћи међу именима пренумераната Српског књижевног гласника. Мештани лекара нису волели. Још када је морао да напусти приватну праксу и постане државни службеник, као да су за удес били криви људи са својим политичким идејама. Напокон су већ стигли *наши лекари* који су одрасли са мештанима, седели су са њима у кафани, пили су заједно са њима, волели су исте ствари; *исти су као и ми, само што су лекари,* говорили су мештани. Много година касније, као пензионер, пре него што је умро, стари лекар је причао да су ови лекари данас... онда би застао, избегавши да каже какву ружну реч на рачун својих колега, да би наставио како су у прошлости су лекари били носиоци културе!

Старији мештани су се сећали лекара, схватајући да су га презирали. Говорили су да је изигравао неког господина. Али да је био добар доктор нису порицали. Чак и када је пензионисан његова способност и искуство долазило је до изражаја. Нови лекари увек би га питали за савет. Забога, није се узалуд школовао у Бечу и Прагу. Али и даље нису могли да замисле да робује једном псу кога свакога дана шета. Ја сам доктора замишљала као оног господара кога Дијана претвара у јелена зато што ју је видео голу, а онда га растрзају његови пси чија имена Овидије наводи. А овог пса доктор је звао по граду. Тројанац. У докторовој кући се чула полка.

Када су комунисти дошли на власт, у дому здравља који је тек био реновиран, припремљен за ново друштво, радило је двоје лекара; једна млада лекарка, тек завршила школе, и стари доктор. Било је то време бесплатног лечења, када су људи који никада нису одлазили код лекара почели да им се обраћају, да се, ето, преконтролишу. Иако сада већ није било туберкулозе, људи су мислили да их угрожавају болести крвних судова... Амбулантне су биле препуне. Требало је да грађани стално контролишу притисак, да поразговарају са лекарима, да виде какве су њихове неурозе. Код нове докторке је гужва, људи стрпљиво стоје у реду и чекају, а код старог доктора нигде никог. Он излази из ординације онако крупан, просед, мало заврнутих рукава, пошто је непрестано прао руке, чекајући новог пацијента, стаје у вратима, погледа ред, и каже сестри:

„И ја сам лекар. Сестро, пребаци књижице."

Одмах после тога, доктор је окренут леђима, пере руке, чак и не види ко је ушао, али зато се пацијент осећа као да је дошао на суд, а не да се обраћа лекару који га пита:

„Шта је?"

„Пребио сам прс, докторе", каже пацијент.

„Прс!"

„А шта си пре рата стављао на убивотину?"

„Црни лука, докторе."

„Па сад ти није родио?"

„Имам лука."

„Онда иди. Стави га на прст. Пре тога га ситно исецкај."

Пита другог пацијента:

„Шта је теби."

„Пребило ме нешто, докторе, у крс."

„Шта си стављао пре рата?"

„Трице, докторе."

„И сад загреј трице, па када легнеш обмотај се."

И тако он зачас прегледа пацијенте.

После смрти Томиног оца мислим да је тај лекар био љубавник Томине мајке коју је само љубав подсећала на оно некадашње време.

Вас двоје сте живели на Милановом породичном поседу, где сте се сместили, одмах пошто си остала са њим, далеко од града, јер твој муж није хтео да купи кућу у градском језгру, већ је обновио очево имање. Улагали сте за сада новац у некретнине. Како сте имали двоје деце, требало је да им обезбедите будућност. До прве трудноће радила си у некој школи као психолог гледајући како су људи имали превише проблема, посебно у мушко-женским односима. Покушавала си да их решиш, јер су из великог света стизале стално нове идеје које у комунизму нису спомињане; увек су се налазили протагонисти који су се борили да наметну питања која су мучила Запад, као што су некада наметали питања о радницима, марксизму и самоуправљању... Па питања о положају жена су и до сада постојала. Како су људи успевали да их реше? После порођаја више и ниси морала да радиш. Милан Тимотијевић је довољно зарађивао. Могао је да каже... белосветске проблеме његова госпођа неће да решава. Препустиће их млађим колегама. Ипак си била ангажована у невладином сектору; феминизам је био тема. Женско писмо!

Кућу сте преуредили дограђујући је; имала је велику дневну собу, сада са кухињом, аспиратором и клима-уређајем, кроз дуги ходник била су поређана врата спаваћих соба, две од њих су биле дечије; планирали сте и треће дете – Србији су била потребна деца. На зидовима су висиле слике познатих уметника. Деца су већ била издвојена у својим собама, препуштена баби која их је успављивала, коначно задовољна што је дочекала да њен син успе у животу. Теби је недостајала култура града; културни живот? Почели сте да одлазите у град, одлазили сте на излете на неколико дана, посећивали бисте ретка отварања изложби, одлазили би у оближњу бању, међутим, била си непрестано незадовољна. Свакако, била си образованија од својих колега, па си најпре мислила да ти смета ерудиција, а онда си почела да је показујеш на сваком кораку. Чак си схватила да си интелигентнија и од мужа, па је ускоро и он морао да зна да је потребно чувати тако способну жену, међутим, Милан Тимотијевић је своју инфериорност доказивао кућним пословима; кућа је била његова брига, као и брига његове мајке. Осећала си сигурност за којом си дуго чезнула. Неоспорно је да се учена снаха престрашила да ће је уништити провинција, постала је магистранд, поново њена тема: *Несвесно и народи*. Проучавала си нова издања књига. У ту сврху поткровље си пунила новим томовима. Направила си радну просторију, купила компјутер; у радном кабинету си проводила највише времена. Милан је посматрао своју госпођу као некакву драгоценост, зато и није могао да допусти да му жена буде самостална, да као психолог брине о туђим проблемима.

Ниједног тренутка није се плашио твоје храбрости да постављаш питања, да решаваш проблеме, међутим, мислим да је храброст била твој безизлаз. Улога коју си глумила није му била интересантна. Милан Тимотијевић је једноставно желело да се угодно осећа, пошто је постајући богат могао да обезбеди себи и критичаре за свој књижевни рад, да бисмо после објављивања прве песничке збирке почели да га волимо. Ако је писац оставио дело за којим се трага, никада не поставши уметник, Милан Тимотијевић је одмах постао уметник. Био је врло утицајан, зато је и мислио да ће заменити писца, Ивана Палмотића, али ти си знала (како си само добро знала), да је замена била немогућа. Иако су вас радо виђали у друштву, где су вам ласкали, чак и када су почели да лажу како је Милан Тимотијевић завршио студије на Филолошком факултету, нисте хтели да демантује те удворице; пријале су вам неистине.

Себе си доживљавала тако важну. Није те занимало што су вас други игнорисали. Дуго си пушење сматрала за провинцијализам, да би ускоро цигарета постала твоја поза. Купила си муштиклу, пушила си дуге танке цигарете, личила си на жену из Париза у време кубизма, Мулен Ружа и Ротонде.

Почела си да уживаш у елеганцији; твоја нова кућа била је напуњена префињеним намештајем, гледала си да свој стан претвориш у луксузно место окупљања, а сама си желела да истакнеш своју сензуалност; недодирљиви предмет ван употребе; елегантна, смела, пожељна жена не жели никог да заведе, само је заводљива и ексцентрична. Спектакл вашарског типа. Зар ћеш постати савремена икона која се само уздржава и остаје неутажених жеља? Nouveax-riches. Каква си ти роба? Филигранска? Роба новог друштва? Желиш да се сама упакујеш, или се твоји идеали робе поклапају са друштвеним тежњама. Сензационализам! Богаћење брише памћење, а образовање своди на меру сувишног.

Могла си да се дружиш са људима који су се изненада обогатили, који су се крили од медија, вукли конце у њима, зато што су се појављивали само на приватним забавама. На почетку су још и крили своју бахатост, да би касније доминирали, носећи нову одећу, шљаштеће фризуре, бирајући нове ТВ програме, бирајући нову музику, дајући нове теме културолозима, социолозима и психолозима. Твој муж је понекад имао обавезе према таквим људима, зато је морао да их посећује, да са њима одлази у планину, где би се пило, где су мушкарци одлазили у лов, а жене... Један од успешних људи имао је ергелу. (То време није било тако давно да бих морала да се позивам на сећање.) Отићи на хиподром и чути како се узвикује његово име.

Она девојка, која је била главна куварица у вашој кући, завршила је студије француског. Волела је филм и писала је сценарије (што ће много година касније и доказати). Гледала сам је на твојим забавама, насмејану и добродушну, која чак свој тадашњи живот није прихватила као казну, већ и даље као забаву, смејући се и изговарајући какав рецепт из француске кухиње говорећи о шкампама или лигњама. Била је једна од ретких девојака коју је створила постмодерна култура, а да је остала у Србији, смејући се чак тој дегутантно присној атмосфери на крају забаве, када је певала етно-група, а пијани људи глумили су отменост. Крајем века су била таква времена када је симулација била основа сваког живота; необразовани су симулирали знање, запуштени

су говорили о стајлингу, левичари су били најбогатији, бездетни су говорили о васпитању деце, отменост и отменост; без даљег дречави кич који ћемо пренети у следећи век. Једино је омладина васпитана у постмодерној култури маштала о одласку у иностранство.[38]

Ти баш можеш да глумиш ону праву жену какву замишља наша култура: лукава, образована, која ужива у простом мушкарцу, препредено руководи њиме, а да се у теби сакупи све оно што нам је донео двадесети век. Оне студенткиње које су трчале на радне акције да буду ударнице, до оних неуредно нападних жена које су у нашу културу упловиле изненада, сексуално слободне, не тако лепе, не заводнице већ слободне девојке које не мисле ни на шта друго већ само на вођење љубави. (Коме су биле потребне такве жене осим мушкарцима? Лажу нас да смо тада биле потребне нама самима.) Дакле, од рмпалијки до мршавица и анорексичарки. Зашто су нам били потребни ти мушкарци у које смо биле заљубљене? Да откривају у нама сензуално, узалудно, еротизовано и перверзно? (Нема у нама оне стилизоване особености које су налазили код својих мајки.) Будимо зато поносне што у нама нису открили провинцијалност. Зар свака генерација жена мора да преиспитује свој однос према себи, мајчинству, родитељима? Онда желе да нас доведу у позицију мајке, да нас заокупе потомством. Хајде да се пројектујемо у ту велику мајку, брижницу. Увек када бисмо посећивале наше мајке оне би говориле:

„Зар се не плашите?“

Не верујем да се нисмо плашиле. Хтеле смо нормално да се понашамо, да учимо језике, да излазимо, да путујемо, знајући да је свака нормала ризик. А од чега смо само биле заштићене? Могле смо употребљавати контрацептивна средства. Никакве друге заштите ово друштво није измислило за жену. Не знам колико година ће проћи... и неће се ништа ново догодити.

Између кича и порнографије радије бирам порнографију.

Између природног и вештачког радије природно.

Тог мушкарца, Ивана Палмотића, писца, сматрала си својом љубављу, а да ниси ни мислила да ћеш га задржати за себе. Увек си мислила да ће ти се придружити неко ко ће ти улити сигурност. Та сигурност је била доминација; хтела си неког над ким ћеш доминирати. Постоје особе које просто жуде за влашћу над другима. Очигледно је да си за писца могла бити забринута, могла си стрепети, могла си га волети, можда си га могла задржати поред себе, једино ниси могла овладати њиме; нити си га могла подвргнути тестовима које су научили вас, психологе. А заборавила си на време. Да! Оно пролази. Док си се окренула прошло је неколико година у љубави с писцем... ништа се није десило, једино што си се плашила оплодње. Само је оплодња могла донети промену. Неоплођене, жене су стерилне. Пишчеви текстови га лишавају дужности? Иван Палмотић је нестао. Ти си сишла с трона. Сада волиш Милана Тимотијевића. Сада си међу нама. Ниси више она узвишена дама, која дође, посећује писца, који овде живи из безнађа, припремајући какву књигу која ће му доћи главе; дама која се прошета

[38] Мени су из невладиног сектора понудили да урадим једну студију о омладини.

улицама, седи са нама у кафани, и враћа се тамо у нама непознати свет, схватајући да је однос са писцем неспоразум. Плашила си се, уважена госпођо, мислећи да те је писац намерно оставио саму, да те је намерно препустио Милану Тимотијевићу, можда, још у Београду, видевши како вам се сусрећу погледи и како овладаваш његовим наводним другаром. Не, писац те није оставио. Он је био неспособан било ког да остави, још мање да неког пронађе. Да, драга моја. Угаси сада светло, отвори прозор на мансарди. Можеш да слушаш музику. Твоје груди су важније од твоје деце, зато немој дозволити да их цимају, да ти огрубе брадавице. Које још жене воле да их измузавају, да им гњече дојке? Замисли себе за неколико година када ти деца буду велика. Извукли су ти дојке. Оне сада висе. Ти бежиш од мушкараца и не желиш их. Окупирана си собом и својим изгледом. Дојиље нису ствар прошлих времена. Могу се оне и сада купити.

Не! Тома никада није мислио да ће убити Милана Тимотијевића. Наравно, данас је немогуће да се врати тај тренутак када је пуцао, ни сам не знајући како је потегао пиштољ. Да ли се Тома уплашио? Не! О страху су говорили адвокати. Томи боравак у родном крају никада није пријао; понекад му се чинило да никада није ни боравио у овим кафанама (чак ни са мном). Једино му је пријала помисао да може да се налази у месту у којем је одрастао; најпре језик, дијалект. (Језик је чежња за завичајем. Када се језик заборави, ти говорници не нестају, остају заробљени у вечности. Када се враћаш језику враћаш се њима, незаборављенима. Ако ти језик недостаје, недостају ти људи који њиме говоре; постајеш отуђен, заборављен.)

Тома би се повремено сетио да је писац ишчезнуо, међутим није успео да сазна ниједан занимљив податак о пишчевом бекству или нестанку. Ипак пишчев одлазак везан је за тајну коју нисмо успели да одгонетнемо, тешећи се да овај роман није криминалног жанра. Када се Тома удаљио од Милана, почео је да сумња... Да ли је Милан учествовао у организовању пишчевог убиства? (Напослетку, могли смо убрзо да претпоставимо да и Милан сумња да је Тома имао везе са нестанком писца.) Како Томи Митићу Цакету од пишчевог нестанка није падала у очи Миланова сигурност чак и приликом припрема представе, приликом снимања материјала. Истини за вољу, није приметио да та надменост није потицала од тога што је Милан био сигуран него зато што је иза њега стајала држава. Лако је било да се понаша тако слободно и ноншалантно, јер су га штитили. Писцу је слободу давала уметност, и то смо знали... Тома је гледао када је Милан у једној емисији говорио о богатој и обновљеној Србији, што је требало да потврде учесници и њихова одећа, која је учитавана са неке неидентификоване свечаности. Србија је била важан посао, био је закључак.

То што је Милан отворио продавницу робе био је само први знак да су га убацили у игру. Када би долазио да седи у продавници Тома није чак ни гледао робу коју је Милан продавао. (Доста касније схватио је да је то била покрадена роба.) А што би га и занимала роба. Имао је користи од Миланове трговине. Био је најјефтинији ауто-превозник. Превозио је цигарете на ратиште. Добро им је ишло све док Тома није схватио да учествује у шверцу и пљачки. Када су га ухапсили и одузели му цигарете које је возио на фронт, чак ни онда није био сигуран да Милан сарађује са властима, али када

су опљачкали Миланову продавницу, и то уз полицијски надзор, е тада је био сигуран да је Милан одувек сарађивао са ДБ-ом.

Када је пропала Миланова радња, није био нимало узбуђен. Нестало, па шта. Поплава донела, вода однела. Дали су му да продаје украдену робу и да од продаје нешто заради. Е, сада када више није било продавнице, скоро да се Тома забринуо за Милана. Међутим, Милан је ускоро почео да ради на царини. У последњој деценији XX века радити на царини... И до тада су људи са царине *зарађивали* превише пара али у годинама када се Милан запослио толико је пара прошло кроз његове руке да није знао шта би са њима. Како није могао да их држи у банци, а није смео да их чува у кући, давао их је рођацима у које је имао поверење, а који су у то време једва зарађивали да би се прехранили. Морали су да чувају хиљаде марака. Тома је знао да је цариник најпривилегованије занимање. Време које је Милан проводио одвојено од куће било је заправо штанцовање пара. Ти си била жена без посла. Чак си и јадиковала зато што живите одвојено.

Ускоро је посао цариника почео да даје резултате. Реновирали сте кућу, доградили је, купили напуштено двориште до вашег, оградили сте се бетоном. Међутим, новац је и даље пристизао. Нисте знали шта ћете са њим. Рођацима сте нудили позајмице, а онда сте код неких држали део своје уштеђевине. Шта су могли да вам кажу? (Теби се на челу појавио један усек, и чело је почело да се бора.) Нисте знали шта ћете са толиким парама. Чак ни твој брат није желео у кући да држи више од педесет хиљада марака. Био је тих и повучен човек. Неспособан за велика дела, као и за ризик. Фабрика у којој је радио још увек је опстајавала. Жена му је била професорица у школи. Нису ни коментарисали ризик у који се упуштао њихов зет Милан Тимотијевић. Ипак нису могли да пређуте сестри да се код њих налази туђ новац. Брат се плашио за сестру. Па није ни чудо што јој се лице мењало, што су јој се појавили подочњаци, и светле продорне очи које су гледале иза, дубље него што је саговорник могао наслутити, постале су унезверене. Било вас је страх увек када бисте читали вести о убиствима и пљачкама.

Тома није хтео да ти помиње писца, није никада хтео да буде са тобом. Гадила си му се. Не знам како је могла да постоји жена која се гадила Томи. Понекад бих се уплашила да оне које му се гаде не убије. Милан је дошао код Томе да купи слику... изненадио га је. Шта сада... и Томина слика? Тома је већ био начуо да правите приватну колекцију. Али Томина слика није се могла наћи у вашој колекцији. Некада је Тома нудио Милану своје радове, али он их није хтео. Ето, узалуд сте желели да платите већу цену. За Милана слике нису биле на продају. Јесте, Тома је био у кризи, камион му је био покварен, није могао да ради, чак је намеравао да га прода и да промени занимање, али своје цртеже вама није хтео да прода. Желели сте чак и да му оставите паре. Милан је гледао портрете из времена када су обојица напустили школу, па и много година касније, заправо, били су баш то што је Тома звао – време на цртежима, уједно то време... пролажење, оцртавало се и на Милановом лицу.

Када ми је поштар донео телеграм одмах сам се преплашила јер у Србији телеграм увек значи да се десило нешто трагично. „Потпишите“, рекао је. Мене је одмах нешто пресекло у грудима. Само сам спустила телеграм на сто. Поштар ме је погледао и сам

ме потписао, а онда је, и не погледавши ме, изашао из дворишта. Можда није ни желео да присуствује док отварам коверту јер било му је доста туђих судбина. Препустио ме је себи самој. Више пута је понављао: ако плачеш за свим трагедијама овога света, исцуреће ти очи. Чак ми се учинило да је застао на капији очекујући шта ће се десити. Међутим, када је зашкрипала капија, било ми је невероватно да није остао у дворишту. Сигурно је знао садржину телеграма. Зар би ме препустио... зар би ми дозволио да сама отварам коверту. Била сам спремна за размишљање о томе шта би се могло десити члановима моје породице, али сам одустала од суманутих идеја те сам узела коверат, одмотала га, прихватајући било шта што је следило, а онда сам угледала да ми твој муж честита рођендан. Па шта Милан Тимотијевић жели? Као да је одрастао у Паризу те ми честита рођендан.

По позиву за службу у ОС, Тома Митић Цаке се јавио у ратну јединицу 1055 Алексинац. Зборно место се могло видети са обала реке када се погледа ка брдима; у даљини се виде зелени шумарци, увале на којима ниче трава, шибље, ако су парцеле обрађене виде се зелена пшенична поља, или сада, када је јесен, целим побрђем, до самих врхова планине, доминира жута боја, можда, у смирај, и најлепши део године, све док се лишће не покваси, свуче, и прекрије земљу. Ако планину посматрате са неким ко воли историју, почеће да вам набраја војске које су прошле овим путем, логоровале у брдима, затим хајдуке који су са брда силазили на друмове да би убијали и пљачкали трговце. Али како је списак војски дуг, ви ћете се још задржати на војсци крсташа или можда на новијој историји, где ће вам бити показана скела којом су прелазили партизани; та скела још увек ради и у питомини, с једне обале на другу, превози мештане, њихова кола и тракторе. А војска која се из долине пење ка брдима, јесте она војска на коју су људи навикли, која се сваке године, током пролећа или јесени припрема за неки будући рат. Али ова мобилизација није уобичајена, колона која се формира, од пешадије, хаубица и Вебера види се како силази са падина и одлази ка главном граду. Одмах по Томином пријему у јединицу, са јединицом је убрзо пребачен ка Београду, затим Новом Саду, да би јединица била лоцирана у селу Дању.

Смештају их у напуштену кућу са двориштем на које су се надовезивале њиве са кукурузом који се у ово доба године жутео необран јер због рата власници нису стигли да се брину о својим животима а камоли о кукурузу. Једино што им је кукуруз добродошао да се у њему скривају и изненада нападају једни друге. Власници куће су побегли током августа и кућа је била у расулу. Чак и киша која је претходних дана падала као да је намерно квасила само један зид куће па се и он потклобучио, понегде испуцао, а стакла прозора су такође поломљена јер, како је Тома говорио, довољно је да буде изломљено једно стакло напуштених кућа, у року од неколико дана буду поломљена сва стакла, и зјапе футери. Сада је овој кући недостајала још војска која је морала одмах да се организује. Сами командири су поставили страже, одредили смене, сместили своје војнике у просторије куће, постарали се да обезбеде храну, заповедили војницима да не уништавају имовину – колико је то могуће заповедати војсци – ипак, мобилисани војници су били редовно мобилисана војска и она би требало да има обзира према имовини, рату и војним обавезама.

Угодне мирне вечери, рад и седење у кафани, дискусије о власти, уметности, о стратиштима, Тома Митић Цаке је заменио првом ратном вечери која је такође била угодна, једино сама помисао на рат реметила је спокојство и постављала питање о местима којима је прошла колона; док су војници гледали како пролазе местима за чија имена

тек сада чују, размишљали су да су се, ето, и они обрели у рату, набрајајући ратнике у породицама, а већина њих је још и мислила да ће бити прва генерација која после много година неће учествовати у рату, али су се преварили.

Одмах, пошто су стигли и почели да се распоређују по кућама, носећи ранчеве и наоружање, Тома Митић Цаке већ је чуо експлозије које су му деловале као сећање на филмске сцене које је давно видео. Прво што је осетио била је глад која се појавила болом у једном углу желуца, додирнуо је то место на телу преко одеће, подсавио се, иако још није било време за вечеру, имао је у торби конзерве за резерву, али одмах је знао да глад није стварна глад, већ да почиње патолошка потреба за храном.

Ако је некада маштао о војсци, о јунацима који су у јуришу, у безименим биткама изгинули, безумно јуришајући на непријатељске војнике, сада је седео за столом, са извиђачем и двојицом војника, и сем њега сва тројица су пушила што га је већ подсећало на војску, али само је одмахивао главом и померао је њихове руке пошто се дим од цигарете вио директно у његове очи. Мештанин је причао о минским пољима, изговарао је називе увала, поточића и њихових обала, чука, где су мине постављене али резервистима имена топонима ништа нису значила пошто су војници били из других крајева, и обале на којима су одрасли, огранци брда, као и поглед у ноћ, сада су већ били далеко. У недостатку информација питали су о појединостима минирања, о бојишту, о граници која им се вукла кроз ноћ попут звука експлозије које су повремено одјекивале. Домаћин је наводио имена тројице војника који су страдали од мина; двојица су остала мртва а трећем је разнесена нога, која му је касније одстрањена у болници. Војници су били уплашени. Нису знали ништа о одлукама команде. Домаћин их је обавештавао да ће они бити задужени за рашчишћавање мина. Војници су палили нове цигарете, већ су нашли дрва и почињали су да греју собу, температура је расла, један војник је помињао напуштено двориште одакле је донео дрва. На прошлој војној вежби, на бугарској граници, ови исти војници су за ноћ изгорели човеку уметрена дрва, тако да се ујутру пренеразио, псовао је, свађао се са њима, а онда је команда тражила од њега да напише висину штете тако да би му она рефундирала износ новца, да би затим ти исти људи, на ватреном положају, док су чекали измишљеног непријатеља, обрали њиву кукуруза, говорећи – када не могу да беру свој, бар да оберу туђ, а затим су набацали клипове у камион и жени, која је живела сама, убацили на спрат шупе. Жена се изненадила. Изнела је да им поклони једно јаје, нешто јабука, и понудила их да беру орахе.

Пошто се топлота повећавала, Тома Митић Цаке је заједно са извиђачем излазио у двориште, а месечина је осветљавала цело место. Домаћин је показивао улице, помињао је неколико важних објеката више као оријентир него што би такве појединости занимале Тому Митића Цакета. Извиђач му је руком показивао на којој је страни Мађарска, Загреб, Београд, затим правце кретања војски, непријатељска утврђења, линију фронта, говорио је о минским пољима и о томе да се гине. Онда се негде близу чула експлозија, и тај рески звук Тому Митића Цакета подсетио је на бесмисленост, а рат је почео да му личи на предмет који он није желео да поседује, али му га силом дају неки весели људи који знају шта је потребно као поклон.

Није знао шта му рат доноси: хладноћу, кишу, разнесене другове или причу коју је некада слушао од родитеља, комшија, дедова, а коју ће он ускоро, бар ако преживи, причати потомцима, или је дошао до сазнања да пишчево дело тражи у рату, или да је дело сам рат; изумитељ будућности. Шетао је улицама Даља слушајући приче о мртвима и одједном му се учинило да он некоме смета, да ти људи, ми и они, не постоје, али је знао да је војска један организовани систем, да би морао да се навикне на њега, више него када је био војник. На досадашњим војним вежбама војнике не би могао човек да похвата; чим би стигли на место одредишта, уобичајено планина, на самој граници према Бугарској, бесни што су на војној вежби, већ би се уз пут губили, да би се бездушно опили, седели би поред ватре и причали, и шта би друго радили у некој планини, и то у миру, измишљајући непријатеља. Сада су се завукли по ћошковима кућа, чак им се и не пије... и питају се шта би.

Када се враћа из шетње, са мештанином, извиђачем који му је предлагао да оду његовој кући, и чију је посету оставио за неки други дан, видевши и безнађе и наде овог човека, у собама га дочекује несносна врућина; нашли су некакву светиљку која осветљава просторију. Међутим, Тома прилази прозору који није сломљен, пажљиво га отвара да се нико од војника не пробуди, те да му се супротставља. Уплашени војници тихо причају, свако своју причу, као да их опомињу повремене експлозије, удаљена светла приликом распрскавања граната, или ноћних гађања. Тома Митић Цаке каже да је у разговору са извиђачем чуо о ситуацији на том подручју. Сада он показује правце кретања наших јединица, кључна места где непријатељ пружа отпор... и да се доста брине. И док се он цима занесен већ прихваћеном ратном терминологијом, да неке војнике као што је и он, негде иза звукова где експлодирају гранате назива непријатељима, претпостављајући да многе од тих људи познаје, не примећује да његов исказ одмах утиче на остале војнике који не знају какви их задаци очекују, и да ли ће бити способни да их изврше. Зато почињу да се нижу псовке. Тома Митић Цаке тражи одржавање четног састанка, да би размотрили организацију живота и рада и потребу њихове обуке, чије је одржавање обећано током мобилизације. Са таквом констатацијом војници се разилазе, чекају, неповерљиво поново питају, и на крају остаје само број војника који је предвиђен да спава у овој соби.

Рано пробуђеном, Томи се чинило да је јасно у сну чуо експлозију граната, пушчану паљбу. Град Вуковар видео је само као једну кућу са симсом, жуте боје, у којој је некада одржан Конгрес Комунистичке партије. Та зграда је била толико важна, да је небројено пута у уџбенику историје видео њену фотографију, чак је и своје другаре, војнике, видео како провирују кроз прозоре те зграде. Није се још ослободио звукова који су се чули у даљини када је схватио да је војска, уместо састанка чете, почела да се постројава испред ловачког дома који га је такође подсетио на блиску прошлост, на лов организован у његовом крају прошле године. У међувремену, војници из његове чете изразили су јасан захтев, произишао из страха и процене да су недовољно обучени за борбена дејства – након сазнања за могућност да буду ангажовани у садејству са тенковима – да се врате да би извршили дообуку, због чега је после обраћања потпуковника међу постројеним војницима дошло до негодовања, добацивања и надвикивања.

Потпуковник је дозволио да један од војника изнесе проблем који имају. Када су поменути проблеми, војници су Тому Митића Цакета истурили напред да би, на основу подсетника који је синоћ сачинио, на основу расположења, мишљења и сугестија војника, укупно 19 тачака, изнео да су физички и психички неспремни да воде рат, да нису изнети јасни циљеви рата, те да се због тога одмах врате назад ради дообуке. Захтеве су подржали сви војници, гласно су ставили до знања да желе да се врате назад, због чега је дошло до накнадног састанка са пуковником. Када је командант јединице, капетан, објаснио пуковнику да ће предузети мере ради мобилисања друге јединице која ће доћи на положај уместо ове, необучене, пуковник је дозволио да цела јединица оде кућама. На приговор војника да су аутобуси који су их довезли (иначе у мирнодопско време су развозили старешине од станова до касарни), у међувремену упућени из јединице, наређује да се ови врате; док телефоном шаље наређења, док капетан својим гласом командује, док потчињени поверује, војници још увек негодују, мислећи да ће их официри преварити. Гунђајући остају испред дома и не желе да се разиђу. После извесног времена појављују се маслинастосиви аутобуси; трубећи, упућују се ка ловачком дому, пропраћени аплаузима и узвицима. Још док се аутобуси нису правилно паркирали настаје гужва зато што војници што пре желе да се укрцају; настаје гурање ранчевима, свађа, псовке. После почетног нереда, војници су чак и ефикасни; већ су заузели своја места, мада нису још охрабрени да ће старешине испоштовати своје предлоге, ипак хвале стратегију Томе Митића Цакета, неки од њих и део заслуга желе да преузму на себе, капетан им саопштава да иду кући на пет дана, након чега ће се поново окупити ради дообуке.

Одмах после поласка, на изласку из села, аутобус у коме је Тома Митић Цаке, зауставља војна полиција. После консултација са шофером, изговарају име Томе Митића Цакета, заповедају му да сиђе; још неколико минута стоји аутобус док Тома Митић Цаке силази, у пуној ратној спреми, слушајући иза својих леђа гунђање војника, међутим, затварају се врата аутобуса... и он одлази. Тому Митића Цакета смештају у кампањолу. Саопштавају му да је ухапшен. Тома Митић Цаке види да је са њим ухапшен још један војник. Компањола иде у рикверц, окреће се, а затим се враћа натраг; ускоро су на тргу у Даљу, у команди места. О двојици ухапшених старају се три војна полицајца – капетан и поручник – који их уводе у једну загушљиву просторију; добијају суву храну за ручак. Распростиру храну на клупу. И док још нису почели да обедују, упада пуковник који је и наредио њихово хапшење; ако се до сада нису осећали ухапшеним, или нису знали да су ухапшени, сада када пуковник наређује да скину опасаче, пертле – поступак који је Томи познат – требало би да сматрају да су од сада па надаље ухапшени, и да се о њима стара патрола војног суда. Пуковник чак и не дозвољава да се заврши започети оброк, већ називајући их издајницима, припадницима непријатељских снага, наређује да им ставе лисице на руке. Почиње да их гура; захтева од патроле да га и она следи. По пуковниковом наређењу угуравају их у џип који убрзо креће напуштајући Даљ, пуштајући сирену и укључујући ротационо светло. Док пролазе кроз војску, са сиреном и упаљеним светлом, војници беже са стране друма, у јарак, и вероватно псују. Прелазе Богојевски мост, џип креће ка Бачкој. Када се на путу више не

сусреће војска, искључују ротациона светла; путем пролазе аутомобили, понеко војно возило и шофери трубе у знак поздрава, јер сви припадају војци. Сада су војници у џипу коректни и наклоњени ухапшенима. Псовали су властодршце, рат, усрану војску. Све до уласка у Београд војни џип се креће као и сва остала возила, али приликом уласка у главни град поново пале ротациона светла, и да би се избегла гужва, одјекује сирена.[39]

Лисице се урезују на руке ухапшених. Тома Митић Цаке препознаје улице Београда, града у коме је студирао и живео. Затим прелазе Бранков мост, и на крају су у Немањиној улици пред војним зградама. Док ухапшени остају у џипу, војници обигравају просторије да би испоручили оптужене. Пријављивање и тражење решења траје прилично дуго. Ухапшене тек у двадесет један сат одводе у војни суд, у притвор; самица, високи зидови, просторија без светла, влага, прозори се налазе високо – три метра од пода, један кревет у углу, чучавац, чесма из које повремено капље вода, звук капања одјекује у изненадној тишини. Оптужени су уведени сваки у своју самицу. Трљају руке на месту где су стајале лисице и разгледају зидове. Један дан проводе у самици, по затворским правилима, у безнађу, не знајући шта ће се даље дешавати, а онда их у поноћ изводе на саслушање, сваког посебно.

Поноћно саслушање?

Тома Митић је изненађен. Из архиве саслушања која су вршена у Совјетском Савезу и касније, по угледу на њих, и у Југославији, после педесет година, одлучили су се баш за поноћно саслушавање. Али како је Тома осумњичени, може само да буде збуњен и да се чуди; пробуђен, одведен је у канцеларију иследника – бар га Тома тако назива. Пошто су догађаји свежи, Тома Митић Цаке описује дешавања од тренутка мобилизације, све до доласка на ратиште, свој говор и захтеве војника, белешке које је водио и на основу којих је упутио захтеве команди. Истражни судија је случај окарактерисао као *кривично дело слабљења борбеног морала и борбене ситуације из члана 233, став 1 КЗ СФРЈ*. Након испитивања приведених, разматрајући да ли ће их пустити на слободу или задржати у притвору, судија одлучује да се притвор приведених одређује *на основу члана 191, став 2, тачка 2 и 3 ЗКП*, јер чињеница да ће за проверу одбране приведених бити потребно саслушање већег броја сведока из њихове јединице, а који имају непосредна сазнања о инкриминацијама које се приведенима стављају на терет; указује да постоји основана бојазан да би оптужени могли ометати истрагу утицајем

[39] Враћам се у Београд, враћам се у време, поново оснивам Београд, поново отварам тамницу; може ли се оваквим језиком створити Београд, или је потребан лирски језик, или језик Келта. Београд... град који су створили Келти, град каквим га је Тома замишљао, или град који је видео деспот Стефан Лазаревић када је улазио у њега, није ни град после деспотове смрти када су се одсеченим главама играли Мађари. Не желим овде да кренем трагом историје, оне далеке историје. У последњој деценији XX века Београд је град протеста. Протестовале су жене, демонстрирало се. Онда су се појавиле униформе. Униформисани људи су шетали кроз град. Попреко су гледали демонстранте, тукли су се са њима. Следећих година и они су демонстрирали, али сада са штакама. Једино нису скидали униформе.

Ја видим један други Београд.

на сведоке уколико би их пустили на слободу. На решење које је добио оптужени Тома Митић Цаке, требало је да уложи жалбу у року од двадесет четири сата. Оптужени је враћен у самицу, дата му је правна литература – Кривични закон СФРЈ – да би сазнао ко га гони и зашто. Када је почео да пише жалбу није стигао да је заврши у року, тако да је оптужени морао да врати папир, оловку, и оде у кревет. Дежурном војнику оптужени је рекао да није завршио жалбу. После извесног времена дежурни старешина, у плавој униформи, вратио је оптуженом папир, правну литературу, појачао светло и дозволио да заврши жалбу. Оптуженом је понашање официра био први сигнал да у војсци не мисле сви официри исто.

Два дана касније оптужени су са истом пратњом и истим џипом и истим поступком превезени у Ниш. За разлику од притвора у Београду, у Нишу су купатила била одвојена од соба, тако да су затвореници два пута дневно – ујутру у увече – извођени из собе на јутарњу и вечерњу тоалету. У соби се налазио кревет, радијатор. Соба је била без прозора, са покваренoм светиљком која је непрестано трептала. Оптужени је морао да се придржава затворског реда. Устајање у пет, намештање кревета, јутарњи одлазак у тоалет – приликом чега су руке држане на леђима. Оптужени не сме да седа на кревет све до вечери. Током дана шетао је, седео за столом. Могао је да чита. Оброке су доносили у затворску ћелију. Између оброка почињала је гробна тишина. Та неизвесност, када се чује окретање кључа у чак десетој ћелији од његове, или када кораци стражара одјекују у празном ходнику, изазивала је бес у њему. Једном недељно добијао је оловку и папир када је могао да пише писма која би наглас прочитао, и слао породици. Првих месец дана још увек није могао да се брије нити шиша. Приликом боравка у Београду породица није ништа знала о ухапшеном. Ја, његова жена, добила сам три вести. Најпре да је заробљен, затим да је стрељан, и тек на крају да је ухапшен. Последњој вести сам веровала јер сам добила прво писмо од ухапшеног. Међутим, нисам могла одмах да га посетим, пошто смо живели невенчано. Најпре сам морала да уз помоћ сведока добијем уверење да живим заједно са Томом Митићем, да имамо једно дете, да би ме затим начелник убеђивао да одустанем од посете – мој муж је човек кога би се требало клонити, а не посећивати га – али како сам била упорна, ипак сам прибавила документа да живимо заједно и да на основу тога могу посећивати оптуженог. Често су приликом посете само отварали метална врата, нас двоје бисмо се држали за руке, или само за прсте, разменили бисмо неколико речи, а затим је посета била завршена. После мог одласка Томи Митићу Цакету је било врло тешко јер му се чинило да је наша љубав у успону, да су то најважнији дани које не можемо да проведемо заједно. Запуштен, у војној униформи, почео је да сања мирис своје невенчане жене. Када је чуо вест да ће доћи студенти правног факултета, међу којима преовлађују девојке, које ће се бавити њиховим случајевима, често му се привиђало да чује гласове девојака, али ти звуци били су само обмана. Почео је да сумња у себе, да се плаши да не халуцинира. Раније када је био хапшен, била му је позната сврха кажњавања. Батине које је добијао имале су сврху доказивања, а ново хапшење је било само неизвесност која је трајала седамдесет и два дана, као у народној песми. Скоро да је оптужени требало да буде пример осталим ухапшенима, а и целокупној распасаној војсци

и држави, зато је оптужен *за подривање војне моћи земље члан 121 Казненог закона СФРЈ*, на основу кога се остаје у притвору до суђења, а за такво дело најмања казна је била три године.

После седамдесет и два дана, у војничкој униформи, одведен је у суд. Постојале су специјалне просторије за оптужене, одакле су их изводили у велику салу Војног суда, пред већем петорице. Сала је била пуна публике. Суђење је почело на зимског Светог Николу, 19. децембра, и трајало је три дана. Оптуженог су из притвора доводили у седам ујутру и он је остајао у суду до вечери. Приликом суђења нису саслушавани сведоци одбране, а сведоци оптужбе су најчешће била војна лица, и сви су понављали пуковникову причу. Оптужени је закључио да многи нису ни били у Даљу; сви до једног су лагали. Томи Митићу Цакету је сведочење било невероватно; тек је на суђењу схватио зашто је презирао такав систем и такву државу.[40]

[40] Језику мој књижевни, постаћеш судска архива.

У понедељак сам се вратила из Лондона. У уторак је Тома Митић Цаке срео свог другара, Милана Тимотијевића; разменили су оне вечне теме о старим данима, смејући се на изговорене речи. Прошле године су имале своје чари. Наводили су имена људи, места где су увек могли неког да пронађу, кафане где су се окупљали и осећали угодно. Тома је сумњао да је Милан крив за пишчев нестанак али је покушавао да не покаже презир и сумњу према њему. Милан Тимотијевић је одавао утисак сигурног човека: економска сигурност наводи човека да може да се фолира или глуми сноба, ниподаштавајући свој рад и живот. Томи Митићу Цакету је засметало понашање његовог некадашњег другара. Рекао му је да поштује само оне фолиранте *чији је улоī животī*, а другар није више такав. Иза другаревих речи, иза другаревих поступака, стоји не само живот већ нешто што се зове репутација, или каријера, везана са зарадом, а можда иза њега стоји и партија. И да Милан Тимотијевић није потврдио Томине речи и насмејао се, вероватно би се споречкали. Али Милан Тимотијевић је питао за ону девојку. То јест за мене. Да ли сам била потребна Томи? *Врашила се, волела īа на један īосебан начин, махнишī – до убијања једно друīоī.*

У среду сам и ја срела Милана Тимотијевића. Рекао ми да је дошло време, без обзира што се дуго нисмо виђали, да се догоди већ оно силовање, али мени је била мучнина од његових речи. Нисам хтела да му кажем ниједну реч осим оног стегнутог поздрава, па сам се удаљавала док је он викао за мном. Видела сам како из џепа вади кесу. После тога улази у гужву. Нисам успевала да га препознам. Учинило ми се да се пење на општинско степениште и одатле посматра. Поигравао се: заустављао је девојке, гледао је свакој жени и девојци у очи. Оне су га препознале и обарале главе.

Несумњиво да је Тома Митић Цаке припадао људима какве до тада нисам познавала. Гледала сам га, остарелог, са борама. Волела бих да је научник. Потпуно је идентичан са ликом каквог сам замишљала: складном грађом тела, са сваком цртом лица, правилношћу и непривлачношћу. Мој измаштани лик припада далеком времену мог одрастања. Очигледно је разлика само у добу старости. Међутим, Тома ме опет срамоти, јавно, пред мојим другарицама, својим непримерним завођењем других. Опет се стидим у његово име. Колико ли сам тек непотребно пролила суза!

Мој невенчани муж Тома Митић Цаке имао је расправе са својим некадашњим другаром Миланом Тимотијевићем, који је у хотелу правио неред, а мени је рекао да ће ме силовати, и да добро зна шта то значи. Томи је претио, и ударио га. Због прекршаја је приведен у СУП, да би после давања изјаве поново напао Тому – овога пута самог – и потезао пиштољ, уперио га према Томи, претио му и псовао: хтео је да пуца, али га је у томе спречила сестра, која је била са њим. Због новог прекршаја поново је приведен

у СУП. Али пиштољ није пронађен код њега. Покренут је кривични поступак. Милан Тимотијевић је одговарао и осуђен је на казну затвора у трајању од два месеца. Упозораван је од стране командира станице милиције да не узнемирава грађане, самим тим и сведоке који су сведочили у кривичном предмету против њега? Али Милан Тимотијевић је и касније наставио да прети. Када сам се на телефон јављала, Милан ми је претио, и не само мени већ и детету. После сукоба са Томом Митићем, Милан је осећао психичке тегобе и страх и то нарочито када су се сретали, али се није обраћао лекару, мада је био у сталном страху због сукоба са својим некадашњим другаром.

Назначеног дана оптужени Тома Митић је био у оделу, за појасом је носио пиштољ, са оквирима од осам метака. Пошао је на тренинг малог фудбала у спортској сали. Од куће је кренуо таксијем, и после изласка из таксија око 16,45 часова ушао је у кафић. Пре тога је осећао самоћу и страх од града који је био пуст – поподневни мир града увек га је подсећао на ратну пустош: сиромаштво, зујање авиона и звук ракета, разбијена стакла на свим прозорима и излозима, порушене куће, као у поподневима док је трајао рат, очекивао је још налет авиона, касетне бомбе и експлозије ракета. Зато би, пре него што би сачекао време за тренинг, улазио у било који кафић, јер они су у то време били најживљи; оно мало омладине што би боравило ван кућа седело би у кафићима. Тома Митић Цаке није знао да ли га је улазак у кафић спасавао од те претеће тишине у којој је ишчекивао громогласне звукове. За разлику од рата када је желео да буде у пољу – јер је ракета погодила део насеља и страдали су људи са којима је одрастао – сада је увек желео да буде заклоњен, да тишину замене гласови, ваздух, дим од цигарета. Али овога пута су му ниски столови и столице са наслоном личили на ровове какве је видео у рату, а наслони на грудобране, да није отишао до претпоследњег стола и тражио место да седне, био је спреман да одмах изађе на осунчану улицу и избегне искушење да таква места види као део фронта. Чак су му се и покрети људи чинили као припрема за обављање *ратних игара*: пуцање, јуришање, бацање бомби, стављање граната у цев хаубице, или убацивање мина у цев минобацача. Чинило му се да људима руководи невидљива константна сила. Иако је очекивао да ће неко поменути рат, људи су били равнодушни, ако не и еуфорични што се рат коначно завршио.

Томин некадашњи другар Милан Тимотијевић седео је за задњим столом, леђима окренут зиду. За истим столом седели су још неки људи. Када је дошао до другаревог стола, Тома Митић Цаке је стајао на растојању од метар и по наспрам некадашњег другара. Између њих није било никога, такође иза некадашњег његовог другара био је зид. Када је пришао последњем столу, Тома Митић Цаке је чуо када је његов некадашњи другар Милан Тимотијевић рекао:

„Шта је, мене тражиш?“

Тома Митић Цаке је одмах препознао глас и видео да његов некадашњи другар седи са друштвом, тако да му је рекао:

„Шта је, зашто ме сада опет провоцираш? Да се још једном договоримо и средимо наше односе.“

Његов некадашњи другар је рекао:

„Шта имамо да решавамо – сада ћу ја све да средим.“

Док је изговарао те речи, Милан Тимотијевић је одгурнуо девојку која је седела поред њега. Хтео је да изађе јер је био иза стола леђима окренут зиду. Тома Митић Цаке је тада осетио да га је неко шутнуо у цеваницу и помислио да је то учинио Милан Тимотијевић. Повукао се уназад. Учинило му се да је Милан Тимотијевић завукао руку испод виндјакне, гурнуо је и сто према Томи, приближио му се на удаљеност од једног метра. Томи Митићу Цакету се тада створила слика када је његов некадашњи другар Милан Тимотијевић потегао пиштољ. Тома Митић Цаке је својом десном руком узео свој пиштољ, марке „Црвена застава", калибра 7,62 mm. Испалио је пет хитаца у правцу Милана Тимотијевића. Погодио га једним хицем у пределу десне бочне стране врата и са четири хица у пределу грудног коша; значи погођен је са најмање пет пројектила. Све ране нанете су са даљине најмање два метра.

Тома Митић Цаке није видео да је погодио Милана Тимотијевића. Када је пао његов некадашњи другар, окренуо се и изашао из просторије. После убиства такси возилом је, пре него што је отишао кући, стао испред СУП-а и обавестио дежурног милиционера да је он у својој кући ако га буду тражили.

На основу записника о вештачењу балистичара – прегледа чаура и нађених пројектила – утврђено је да је пиштољ, из ког је пуцао Тома Митић Цаке, домаће производње n-57 калибра 7,62 mm, потпуно исправан и нормално функционише приликом испаљивања. Пиштољ је у добром стању, спада у врхунска достигнућа у својој класи. Има велику пробојност. У оквир пиштоља може да стане осам метака. Спорни пројектили, који су начинили оштећења на зиду паравана од иверице и дрвеној ламперији наслона клупе, морали су пре тога да имају контакт са неком препреком – телом сада покојника. Пиштољ приликом испаљивања избацује испаљене чауре удесно и назад, и чауре падају на удаљеност око пет метара од стајне тачке лица које пуца. На основу трагова констатованих на лицу места, оштећења на паравану од иверице и ламперији, места где су нађене чауре које су испаљене, Тома Митић Цаке морао је бити у чело петог стола и лицем окренут према супротној страни стола. Могао је да се креће корак напред-назад, или лево-десно у динамици одигравања догађаја, мењајући положај осе канала цеви пиштоља приликом пуцања онако како је мењала свој положај његова жртва. Том приликом мора доћи до уклапања осе канала цеви спорног пиштоља са осом канала прострелне и устрелне ране на телу. У критичном тренутку ниједан хитац који је испаљен у правцу Милана Тимотијевића није испаљен са растојања мањег од једног метра. Тома Митић Цаке није угрозио живот лица која су седела за истим столом. У конкретном случају не ради се о групи људи, или гомили људи у коју је пуцао Тома Митић Цаке, јер је он пришао столу где су седели Милан Тимотијевић са сведоцима и пуцао из пиштоља који је имао праволинијску путању, из непосредне близине. На овако кратком одстојању немогуће је да дође до скретања метка те суд налази да нису били доведени у опасност животи осталих гостију кафића.

На основу налаза и мишљења Комисије лекара вештака, и исказа вештака, лекара специјалисте неуропсихијатрије и судске психијатрије утврђено је да је Тома Митић Цаке био на посматрању код болнице МУП-а у Београду ради утврђивања његове урачунљивости. Након посматрања утврђено је да Тома Митић Цаке није душевно

болесна особа, не поседује својства за једну емоционално незрелу личност, лабилну и егоцентричну са појачаним осећањима недовољности, несигурности и унутрашње напетости. Иначе, вештак је на главном претресу објаснио да се Тома Митић Цаке налази у стању страха. Стога је комисија нашла да се Тома Митић Цаке у време извршења кривичних дела, у постојећим околностима, налазио у стању емоционалног узбуђења које је умањивало његову способност да управља својим поступцима, па је и његова урачунљивост у то време била умањена али не битно. Тома Митић Цаке не болује ни од каквог привременог или трајног душевног обољења, душевног поремећаја, нити је у стању душевне заосталости. Према томе, Тома Митић Цаке је урачунљива особа, те је због тога одговоран за кривично дело. Тома Митић Цаке је убиство извршио са предумишљајем јер је из пиштоља пуцао са пет хитаца у грудни кош и предео врата чиме је жртви нанео повреде које су безусловно изазвале смрт. Суд није прихватио одбрану Томе Митића Цакета да је Милан Тимотијевић покушао да извади пиштољ, јер је на основу исказа сведока установљено да се он ослонио рукама на сто, да је био у полустојећем положају; према томе није стављао своју руку испод јакне, јер се рукама ослонио о сто, нити је имао пиштољ код себе.

И језик постаје судска архива; Тома би рекао да нам је таква будућност.

Тома је одлучио да у затвору постане писац. Хтео је да настави једну пишчеву књигу. Започео је са „Ја и ти смо толико исти да сам пуцао на себе“, а затим је наставио затворским кодексом.

Зграда КПЗ-а у Нишу направљена је између 1903. и 1911. Архитектонски одговара касарни. У облику је великог штампаног слова „Т“ и има подрум и три спрата. Сваки крак је један павиљон, логично да има три павиљона. Сваки павиљон има свој улаз. Осуђеници из једног павиљона никада не долазе у додир са осуђеницима другог павиљона. Сваки павиљон има три спрата. Тако и носе имена А1, А2, А3, Б1, Б2, Б3 и Ц1, Ц2, Ц3. Свако крило је од главног ходника унутар једног павиљона одвојено тешком решетком. Осуђеници из једног павиљона немају контакт са осуђеницима других спратова, осим погледом, преко решетака. Довикивања су искључена. Павиљон А реновиран је почетком двадесет првог века. Б павиљон је пуштен 2007. А Ц павиљон је исти као и 1912. године.

Само је павиљон А радни павиљон. Затвореници из павиљона А1 раде у кухињи и болници, одељење А2 је бојлерско и дрвно, и затвореници из А3 одељења су задужени за грађевину и канализацију. Кроз двориште А павиљона се одлази у фабрику. У другим павиљонима робијаши су непрестано у собама осим кад имају два сата шетње.

Сваки павиљон има своје двориште. У дворишту Б павиљона је затворска црква изграђена над подрумом где су десете деценије двадесетог века извршаване смртне казне. Сваки робијаш може на свој захтев да посећује цркву.

У дворишту Б павиљона се налазе одељења Б4 и такозвано одељење без бриге. Б4 је један од два старачка одељења где су боље држећи стари робијаши. Постоји и одељење Б4 за потпуно изнемогле старије робијаше.

У одељење „без бриге“ одлазе наркомани који сами изразе жељу да оду на лечење у то одељење. То је и најбољи део затвора.

Постоји још један павиљон назван Бела кућа, изграђен 1936. Архитектонски он је идентичан америчком затвору. Направљен је кружно, те су собе поређане укруг, а на средини зграде је отвор заштићен мрежом. То је одељење посебног надзора. У њему се налазе робијаши који се накнадно кажњавају и онда се из других павиљона пребацују у Белу кућу. Робијаши Беле куће слободни су само пола сата дневно. По цео дан су у собама закључани по четворица. Класичан ћелијски систем.

У подруму Беле куће су самице. Један робијаш може да буде осуђен на самицу највише тридесет дана, шест пута годишње.

Постоји посебно пријемно одељење. У њега долазе нови робијаши. Ту се обављају разговори са психологом који распоређује робијаше по павиљонима.

Кухиња се налази у кругу А павиљона. И сви затвореници по распореду хране се у трпезарији, осим старачког и ОПН и болнице.

Нема физичког додира. Осуђеници не смеју да додирују једни друге. Сви осуђени су „мачо“ мушкарци. Додиривање је искључено.

Пушење: сви затвореници су пушачи. Постоје две врсте цигарета: дрвене и парфемске. Дрвене цигарете су све испод „Марлбора“. А парфемске су „Марлборо“, „Винстон“, „Давидов“. Дрвене су „Бест“, „Класик“, „Бонд“. „Морава“ меко паковање и „Фаст“ меко паковање се не рачунају у цигарете. „Лаки“ се изузима, он је цигарета на граници. Однос је увек један према два. Цене цигарета које су напољу не важе у затвору. Цигарете замењују новац. „Бонд“ можеш да купиш за три нареска који се краде у затворској кухињи. Пакла дрвених цигарета су три жива јајета. И било каква роба, посебно наркотици, купују се цигаретама. „Бенсендин“ десетка кошта две дрвене пакле цигарета.

„Артан“ три.

А „Фаст“ и мека „Морава“ нису новац. Њиме не можеш ништа да купиш. Оне се само могу потрошити. И зашто се онда у затвору налазе „Фаст“ и мека „Морава“? Када затвореници немају више цигарета које пуше, посебно новодошли, онда им стари затвореници дају „Фаст“ и меку „Мораву“, с тим да касније добијају цигарете које пуше млади затвореници. Постоји и систем затворске манипулације. Када се добија плата, тада у затворској кантини нестају све цигарете осим „Марлбора“ и „Винстона“ и осуђеници су принуђени да купују скупе цигарете и тиме своја примања одмах потроше. Да цинизам буде већи таква манипулација се понавља из месеца у месец. На крилним састанцима, који се одржавају двапут месечно, обавезно се робијаши жале свом професору и надзорнику који примедбе уносе у записник са обећањем да ће то бити исправљено.

Професор је у затвору васпитач, али затвореници у комуникацији с њим обавезни су да га називају професором. Код професора можеш да одеш када зажелиш, и то на лични захтев. Иначе ако не желиш да га посећујеш, професор те позива на разговор

на двадесетак дана. Сваки професор има своје крило које броји између 90 и 100 осуђеника. Што чешће одлазиш код професора на свој захтев стичеш привилегије.

Које привилегије очекују затвореници?

Професор даје препоруку за послове које обавља затвореник. Може да одузме посао, да промени павиљон. Даје препоруку за условни отпуст, мења групу.

Поред професора важан је и **надзорник павиљона**. Он је шеф чуварима. По њиховим надимцима можеш да закључиш какви су. Мог надзорника зовемо Ханс. Ти сама види какав је.

Постоји и **заповедник страже**. Он је прави професионалац. Једини човек који зна затвор. Њега се боје и чувари и затвореници. Присуствовао сам када заповедник страже покушава да спасе робијаша који се сам запалио. Почео сам да припремам доручак у болници и видео сам заповедника страже када је био сасвим бео од праха из ватрогасног апарата; покушавао је да разбије армирано стакло прозора самице, у којој је горео робијаш. Нажалост, није успео да га спасе.

Болница је посебно издвојена. Има свој круг. Има два спрата. На првом спрату су ординације а на другом лабораторија, апотека и, у решетком одвојеном делу ходника, пет соба за болесне робијаше.

Болести. Соба један – психијатријски случајеви и непокретни. Соба један и по, у којој је некада живео најпознатији затвореник Вучко Манојловић, служи као пролазна соба за болесне од туберкулозе. Има само један кревет.

Соба два – ту су штанглирани и избодени.

У соби три су мафијаши; то су робијаши којима је мало остало до истека казне а које због цинкарења не смеју да држе ни у једном крилу павиљона, јер ће бити убијени. Из те собе одлазе кући.

Соба четири је најлепша у затворској болници и једина са ламинатом. У њу се смештају шугави. Њима је забрањен излазак. Једу у својој соби. Одевени су у баде-мантиле јер им гардероба одлази на парење.

У болници постоји и ТВ сала, и сала за ручавање.

Најчешће болести су: туберкулоза и хепатитис Ц.

У затвору се спроводи програм звани *Пеīаз*. Финансира га норвешка влада. Затвореници се добровољно пријављују за тај програм. Свима који су под програмом *Пеīаз* језик је индигоплав. Програм лечи хепатитис Ц.

Лекови који се користе у затвору давно се нигде не користе. Халдол и артан!

А и Б павиљони су хотели. У свакој соби се налази ТВ, а ДВД могу да купе сами осуђеници. Ц павиљон је Техеран, тако пише на првим вратима. Прво и друго крило су Срби, треће крило су муслимани и Шиптари. Чим уђеш у павиљон Ц, неподношљиво смрди. WC-и су поломљени. У ходнику се кува чај. У њему се налазе робијаши који су кажњени због крађа у кухињи, туча, и пребачени су из павиљона А у Ц. Из А се лако

прелази у Ц али из Ц у А се прелази годинама док надлежни не прихвате да се робијаш поправио.

Свако крило у А и Б павиљону има по десет соба. Свака соба има WC и купатило. У свакој соби је по десет затвореника.

На крају ходника је ТВ са чајном кухињом и два WC-а.

У затвору влада беда. Већина робијаша од куће не добија нити паре, нити пакете. Довијају се сами. Дозвољено је да робијаш током месеца може примити новац у износу републичког просека. Сав вишак иде у депозит. Они који не добијају новац а немају посао у затвору, они „индијанче".

Подела затвореника: они који немају никакве приходе називају се индијанцима. Ови други који примају споља кинту су газде. Сваки осуђеник у току месеца и поред радног ангажовања – било у болници или у кухињи – три дана обавља посао редара у соби. За две пакле дрвених цигарета индијанац три дана пере собу. Кофу од двадесет литара веша пере за две пакле; успут кува кафу, доноси цигарете, служи. Мој индијанац робија за убиство у Пожаревцу. Осуђен је дванаест година. Ради у болници са мном као чистач. Ја у болници радим свакодневно као трпезарац. Носим болесницима доручак, ручак и вечеру. Господски посао. Да нисам у затвору скоро да бих уживао. Свакодневно могу себи да набавим неколико јаја, нарезака, које могу да продам. Медицинско особље је једино нормално у затвору. Додуше, по правилу службе све робијаше додирују искључиво хируршким рукавицама. Чак ни ствари робијаша код претреса не додирују без рукавица. Чувари у болници се разликују од чувара у павиљонима. Дружећи се са лекарима стекли су другачије манире. Народна пословица *с ким си такав си* овде је очигледно на делу.

Када одлазим на посао из круга А у болнички круг морам да стојим испред капије болничког круга. Стражара не смем да позовем већ стојим и чекам да ме он примети. Помоћу система огледала стражар ме види и његова је воља када ће доћи и откључати капију. Једном није хтео да излази на кишу и пустио ме је да сасвим покиснем. Заповедник страже је видео како се понаша његов чувар и почео је да урла на њега, зато што ме не пушта у круг болнице. Тада је стражар дотрчао и почео да се прави невешт, говорећи да га нисам позвао иако зна да нико од робијаша не сме да га позове.

Газде имају мобилни телефон, не хране се у затвору већ купују у затворској кантини; увече у решо кухињи ТВ сале прже за себе. Телефон у затвору кошта 150 евра. Плаћање је једноставно. Назовеш укућане и кажеш на коју адресу да се пошаљу паре. Наводно враћаш дуг. Када добијеш телефон сигурно га користиш месец дана. Лично сам присуствовао претресу собе десет на првом крилу А павиљона када је стража, предвођена чуваром званим Жилет са рукавицама на рукама ушла и кренула низ ходник. Рукавице на рукама чувара су знак да почиње претрес. У свим собама где има телефона власници их бацају у корпу за отпатке. Њих узимају чувари. Власници се спасавају самица а мобилни телефони поново постају роба. Пуњачи за мобилне телефоне

у затвору не постоје. Робијаши купују батерије у кантини и од њих праве такозване *шаржере*. За једно вече потроше по дванаест батерија.

(О добрим чуварима нећемо писати јер је то негативно за њихову каријеру.)

У затвору се све продаје и купује. Робијаши из дрвног су прави мануфактурни радници. Продају муштикле, луле, табакере изрезбарене од дрвета.

Радници из кухиње продају храну. Ротингов туш је право богатство: кап је пакла цигарета. Већина затвореника се тетовира. Тату мајстори су врх врхова. Пошто је туш скуп праве га у затворској штампарији од штампарских боја и приликом тетовирања долази до инфекције и излазе чиреви. Тетовирањем се шире и болести. Посебно хепатитис Б и Ц. Тетовирање је строго забрањено. Казна је одлазак у самицу. Без обзира на кажњавање тетовирање је омиљено. Код мене је на крилу био тату мајстор. Мотор за машиницу за тетоважу кошта бокс „Марлбора". Водоинсталатери га прошверцују у павиљон. Мотор из касетофона прошверцују у алату. А затим са једног крила на друго. Унети мотор је права диверзија. Ја сам био задужен за скривање машинице и туша, хируршких рукавица из болнице и газе.

Мржња: у затвору сви затвореници мрзе једни друге. Другарство не постоји. Постоји бизнис. Постоје колективи. Сродни људи по нечему постају блиски једни другима, тако да је имовина једног и имовина другог. Нашли су се у затвору и то их спаја. Међу њима престаје мржња. У мом колективу ја сам најсиромашнији. Нисам добио ниједан пакет од куће али сам једини који има улазак у кухињу, што је велика привилегија. Свакодневно доносим врућ хлеб, сир, кобасицу, паштету, пилетину.

Храна у затвору је сан просечног Србина. Пре него што се оброци поделе робијашима, једе их дежурни лекар, па се тек онда служе робијашима. Један оброк се ставља у фрижидер и чува 24 сата, као узорак.

Цинкарење у затвору подстиче професор. Приликом разговора са робијашима, који је увек у четири ока, он добија све информације по собама. У односу са цинкаторима постоје јасна правила. У затвору постоје само два начина обрачуна. То је бодење и штанглирање. Боде се шаберима. Шабер се прави од дршке кашике. На једном крају се обмота завој а други крај се наоштри трљањем о бетон, и шмирглом прошверцованом из производње. Недељно се дешава бар једно штанглирање и бодење. Када боду, не боду да убију већ само опомињу робијаша бодући га у леђа и ноге. Штанглирање је суровије. Зове се отварање главе, јер му штанглом разбијају главу. Разлози су понекад и смешни. Због бокса „Мораве" једном из Лалинских Појата Нишлија је катанцем избио око.

Дрога: затвор је пун дроге. Званично преко 60% робијаша користи дрогу. Користи се искључиво хероин. Хероин у затвор не може да унесе затворски чувар. Уноси га надзорник. Док има хероина робијаши ће бити мирни. И неће бити никакав проблем. Хероин је седам пута скупљи него на улици.

Секс у затвору је искључиво пушење. Умирали смо од смеха када смо у дневним новинама читали чланак о џубоксу. Кажу новине да постоји картонска кутија у коју уђе пушач. На кутији се налазе два отвора. У један се убацује пакла цигарета, а у други се гура полни орган. Ето, како новине пишу о суровостима у затвору.

Шах: познавао сам човека који је носио шаховску таблу и играо шах сам са собом. У затвору ја играм шах са Миланом Тимотијевићем, човеком кога сам убио.

Када ти је умрла свекрва, схватила сам да си остала сама, као што сам била и ја, те сам позивала једног по једног познаника, кренувши од својих родитеља, и питајући оца да ли ћеш се наљутити ако одлучим да дођем на сахрану, и зашто би се наљутила када нас две нисмо имале пресудне улоге у њиховим односима, а ако смо имале, њихови односи били су много раније успостављени, и нас две смо тек могле мало да их нарушимо, да бих онда позвала своју некадашњу другарицу која је из нужде временом морала да се дружи с тобом, тако да су говорили да је баш добра с тобом, али моја другарица је ваш однос прокоментарисала са *ма какви, најбоље би било да се никада нисмо ни морале дружити*, али пошто сам ја била стрпљива, насмејана, враголасто сам ћаскала, њен бес је нестајао и она је постала уљудна те ми је дала број твоје стварне пријатељице. Два сата касније ипак сам позвала твоју стварну пријатељицу, већ припремљена на дуготрајну гњаважу, да бих сазнала како је твоја стварна другарица требало да се породи, али је схватила да је најбоље да оде у неку државу која даје држављанство сваком детету које се роди на њеној територији, те се изгубила негде променивши број мобилног, и сада се увек јавља секретарица.

Какву бих ја информацију могла да добијем од ње када се више не одазива на позив рођака?

Затим ме је један познаник испсовао, претећи, јер ми је препознао глас и рекао да сада не водим туђу бригу; тај човек ми је дао и најбољи савет. Знао је да мештане вежу некаква правила, тако да бих ја могла да пођем на сахрану твоје свекрве, с тим што бих стајала на капији, и чекала пратњу, а онда би те нека жена упитала да ли бих могла да уђем. Тада би ти морала да одлучујеш шта ћеш учинити. Такав обичај овде влада вековима, и зашто би се сада мењао. Почела сам да позивам људе, бивше политичаре, који су променили мишљење, те и партије, и који су осуђивали твог мужа због многих ствари која до тада нисам ни знала, а тебе су сматрали јадном женом која је ипак добро глумила улогу скоројевићке.

Одлучила сам да поступим баш како је рекао онај познаник који ме је псовао. Отићи ћу до твоје куће, чекаћу пред капијом... Мој отац је само уздахнуо. Није разумео зашто бих се малтретирала, рекавши да не разуме моју потребу за неизвестан сусрет с тобом. Одлазак на сахрану је мој избор. Одувек сам ризиковала. Од два пута никада не бих изабрала сигуран већ бих бирала неизвесност. Једноставно, таква сам особа. Чим сам спустила слушалицу и села у фотељу још увек нисам могла да не чујем очев глас. Одјекивао је. Отворила сам прозор. Хладни ветар који је дувао са Јастрепца, подизао је завесу и наговештавао да ће по подне бити још хладније. Тамну хаљину коју сам планирала да обучем сигурно нећу моћи да носим. Чак ни бунду нећу моћи да раскопчам,

јер морала бих да обучем панталоне које нису прикладна одећа за сахране. Ипак, ако будем морала да стојим напољу и чекам... Одлучила сам се за топлију хаљину и црне чарапе какве су се сада уобичајено носиле. Чак сам се и дуго огледала знајући да ћу на сахрани бити главна атракција. Међутим, нисам могла да једем. Повраћало ми се. Зато сам прилично времена провела наносећи шминку на лице. Видела сам да је путем прошао Томин другар, некадашњи сведок на суђењу који је говорио истину; није са јединицом напустио ратиште већ се пријавио као добровољац исказујући своје опредељење за нову државу коју је желело да створи. После успостављања мира са Хрватском, прешао је у Босну. Тамо су сами војници спремали ракију од метил-алкохола, и умало није ослепео од таквог пића. Сада се споро кретао, носећи у руци свећу и сасушено цвеће. Очигледно да је ишао на спровод, полако корачајући и пазећи како гази као да су му сметале наочаре дебелих стакала. Он је био потпуно разочаран човек. Тек пошто су му биле убијене све илузије, почео је да поштује Тому, да окривљује околности у које се нису разумели политичари да би стекли наклоност сила које одлучују о судбини тако малих земаља као што је Србија. Када сам га сустигла, већ је причао да писац није умро, нити је престао да пише, измислио је хетероним, и под тим хетеронимом покушава да промени стил, али га је он, ето, препознао, и мада слабо види, успео је да препозна пишчеве текстове. Прича се да је жив и да се јавио неком. У крајњем случају можда је отишао у неки други језик. Наши су писали на турском, француском а сада на енглеском.

„Не! Није нас он напустио. Зар писци могу да оставе Србе. Па у турским временима имали смо апокрифну књижевност. Некада су нашу књижевност писали и странци, али се надам да до тога више неће доћи."

Сада је намеравао да упита уредника часописа, у којем је прочитао дотичну причу, шта зна о аутору.

Што смо се више приближавали твојој кући ја сам све слабије слушала саговорника, да би ми се учинило да он стишава глас и престаје да прича, а не да ја престајем да слушам његову причу. Уосталом саговорник је већ био променио тему. Покушавала сам да га концентрисаније слушам пошто је причао о покојници која није могла да преболи синовљеву смрт. Напокон, смрт се и није могла преболети. Било је само питање колико је била способна да издржи. И, ето, морале сте и другачије да живите. Прошле зиме нисте биле у могућности да грејете читаву зграду. Сада, пошто је свекрва умрла, грејете целу зграду. Покојничин леш се налазио у малој кући, у свекрвиној кући, која ће после погреба бити срушена. Неко те је већ обавестио да сам се упутила на погреб. Уставио нас је један човек кога нисам познавала. Рекао је да могу слободно ући у кућу и запалити свећу, да ти немаш ништа против мог доласка. Тај човек је изговорио поруку у једном даху, а онда је отишао скоро трчећи, рекао је да жури, и да ме зато неко други уведе. Може баш овај борац који је ишао са мном. После весниковог ишчезавања, борца више нисам ни слушала. У дворишту сам осетила горчину у стомаку. Претпоставила сам да ћу се узнемирити пошто сам угледала поклопац сандука наслоњен поред улазних врата. Неки људи су стајали у дворишту на цичи зими. Пушили су и разговарали. На моје појављивање су се утишали ишчекујући шта ће се дести. На ви-

њаги поред куће још су се вијорили неки сасушени листови. Ваша новоподигнута кућа била је на узвишици пошто је двориште било под нагибом. У тој кући била су упаљена сва светла. Неки свет се кретао по собама. Престајао је жамор, као да је долазио неко близак, са ким је покојница била читавог живота у најбољим односима. Људи су ишчекивали шта ће се догодити. У ходнику на столу стајале су чаше напуњене ракијом, бомбоне, ратлук и пшеница у тањиру већ до половине поједена. Ти си стајала поред сандука и примала саучешће. Пламен свећа које су гореле изнад покојничине главе треперио је на лицима присутних. Направили су ми пут да бих дошла до тебе. У грудима сам осетила дрхтај. Почела сам да јецам. Нисам могла да се смирим. Сузе су ми текле. На твом лицу сам видела недоумицу, затим поверење. Морала си да ме тешиш. Ти си плакала. Рекла си ми да је деда Милана Тимотијевића био шустер, да је Милан требало да настави дедин занат, да је пред сам крај живота Милан добио књигу са листовима од људске коже, од чијег листања је добио инфекцију плућа, и било је само питање дана када ће завршити као писац некада; све је сигурнија да су вечне истине унете у књигу зато да знамо нашу судбину, наш усуд. Говорио је да је немогуће да је то кожа његовог претка, али би био поносан када би био сигуран на чијој је кожи књига написана. Обе смо знале да за сузе има толико разлога, иако различитих. Сада, када смо нас две остале саме, схватила сам да си обојицу мрзела, и Милана Тимотијевића и Тому Митића Цакета. А онај кога си волела нестао је са њима.

Ова књига започета је 1978. када је нестао сликар Драган Станковић Кеза.

Захваљујем:

Душану Бранковићу,
Слободану Милановићу и
Миленцету Стојановићу
који су ову књигу учинили још аутентичнијом.

Link1

Књижевност је непоуздан сведок, али ако желите да у средњовековним списима пронађете име Ивана Палмотића, увидећете да је био у служби код деспота Ђурађа Бранковића, као и у служби код дубровачког дужда. Његово име је разбацано по раним списима, тако да га сусрећемо на двору у Смедереву, у Новом Брду, затим на двору у Јежеву. Помиње се у списима Димитрија Кантакузина с којим је друговао. А онда се старао о стонском дохотку.

Link 2

У претресу породичне куће Ивана Палмотића није пронађен никакав компромитујући материјал. С обзиром на то да он потиче из старе дубровачке породице, од драгоцености су пронађени један златни сат, старе мапе, земљописне карте. Пронађене су и старе књиге на разним језицима. Две од њих писане су непознатом ортографијом. Чудно да до сада нико није био заинтересован за књиге. Пре него што Иван премести књиге, конфискација би била најбоља, зато је запрећено да се књиге не смеју удаљавати из куће док се не одлучи да ли припадају народном благу.

Link 3

Док није касно, бавимо се сведочењем – док има живих сведока. После ће остати само текст.

Иванов отац је официр ЈНА са службом у Нишу. Вара девојчицу средње школе која постаје његова девојка, а касније, и поред противљења родитеља, његова супруга. У Дубровнику му се рађа син Иван Палмотић. Иванов отац је због потребе службе често боравио на терену, зато мајка у Дубровнику, уз свекра и свекрву, узгаја дете. Из списа се види да је Иванова мајка у то време незапослена. Дете учи италијански. Сачувана је фотографија очеве посете Дубровнику; њих троје су на броду и машу непознатом фотографу. Вероватно тетки која је тада живела у Задру, новоприпојеном граду. Отац и син су у кратким панталоницама и морнарским униформама. Носе чак и морнарске капе.

Пишчев отац је припадао јединицама које су настављале *славну традицији Шесте личке бригаде*, на шта му се син повремено ругао питајући га *а које то јединице нису биле славне*. Пишчев отац је живот провео у Србији. Службовао је у Нишу, затим у Новом Саду. А када је могао да бира место службовања изабрао је Требиње. Отац се није слагао са сином јер је знао, пре свега из свог искуства, да ће му књиге о судским процесима доћи главе, али га је саветовао да ипак напусти Дубровник. Родитељи желе да спасу децу и када се не слажу са њима, када промене веру; препоручио му је да се јави некој породици у Београду; они имају ћерку.

У јубиларној години завршетка Другог светског рата, Иванов отац прати програм ТВ-а који је пребогат старим филмским ратним материјалом и победника и побеђених. Љубитељи прошлости имали су сваке вечери задовољство да прате некадашње спектакле. Свет данашњице, утонуо у летњу летаргију, склон је да безрезервно прими као документарце чак и уметничке филмове са тематиком из Првог или Другог светског рата. Интелектуалци, свакако, схватају колики јаз постоји између чињеничне истине и такозване уметничке истине; између факта, дакле, и субјективизације историје. Из вечери у вече отац Ивана Палмотића пратио је програм о далекој и покопаној ратничкој Евроамерици, и чинило му се да међу оним милионима лешева види своје ближе или даље рођаке.

Судећи по писмима која су била део Иванове коресподенције, он се приближио сестри од ујака која је живела у Шведској. Њихова коресподенција до сада није ишла баш најбоље. Иванова сестра од ујака је претпостављала да је Иван много заузет или

је сматра удаљеном странкињом која није важна и вредна времена које човек утроши да би писао писма.

Живим већ доста дуго у Шведској, студирам физику и математику на универзитету у Лунду. Приморана сам да користим искључиво шведски или енглески језик, због чега ме мало гризе савест јер губим свој матерњи. Велики сам љубитељ књижевности и користим сваку прилику (а нема их много) да нешто и на нашем језику прочитам или чујем. Очекивала сам да ћу на сајту моћи да прочитам новости из света књижевне уметности али тамо се највише пише о гастарбајтерском животу. Верујем, наш је живот много тога али егзистира далеко од сваке уметности.

Још једном поздрав

Покушаћу да ти преведем своје фаворите:

* * *

Вучем се као промаја преко светског дна.
Све што ми није потребно – остаје.
Умор, зловоља, ужарена припрамност на све.
Целати узимају камење, Бог пише у песку

* * *

Иконе су положене у земљу са лицем наговоре.
А земља угажена – точковима и ципелама, са хиљаду корака, са десетинама хиљада корака неверних.
У сну сам коракнуо доле у један светли базен испод земље, једну прохладно освежавајућу божју придику.
Како јака чежња! Каква идиотска нада!
А изнад мене кораци милиона неверника.

Надам се да ти читање овог писма неће узети много времена, један мој пријатељ те је окарактерисао као веома вредног и заузетог.

Свеједно, сестри је било драго да се писац јавио, да је, ето, писао баш о њиховим заједничким коренима.

Писала је да звучи мало чудно, али она је летос посетила родни крај и гроб своје бабе и наравно дедин гроб. Током посете причала је са својима и са оцем – сином те чувене бабе; била је изненађена очевом причом и описом мајке.

Изгледа да је баба била изузетно јака особа, особа испред свог времена која се није баш превише обазирала на важеће норме.

Могла је да зна колико су баба и деда били преки када нису пишчевој мајци никада опростили што је изневерила њихова очекивања и удала се без њихове дозволе.

Није веровала да су таква била времена већ су они били такви људи. Чак ни доскора није знала да постоји Иван Палмотић пошто су његову мајку потпуно избрисали из памћења; невероватно да је нису ни помињали. Није могла да схвати тај свет. Ипак се сећала речице. Највише јој се пак у сећање урезао кладенац на имању деде.

Схватила је да писац не воли да пише писма. Мало јој је било чудно јер су писци обично веома речити – причљиви до милога бога. Она није писац али, ето, брбљивост јој није мањкала, па жели да поприча с писцем током јутра док седи сама у лабораторији и чека да се инструменти загреју.

Да би биографија Ивана Палмотића била потпуна, посетили смо Ниш. Нашли смо улицу у којој је Иван Палмотић живео као дете. Међутим, у самој згради и у улици нисмо могли да нађемо човека који се сећа породице Палмотић. У згради су нови станари, војна лица која су тада били станари нико није памтио. Људи који нису живели у стамбеним зградама сећали су се тог времена, неасфалтираних улица и блата, али судећи по свему нису се дружили са људима из стамбених зграда. У овом делу града биле су две такве зграде, сада окречене, одударале су својом бојом од запуштеног дела града. У књигама Ивана Палмотића није описана некадашња улица, зграда, чак ни судбине људи који су у њима живели. Траг Иванова живота налазио се само у школској документацији где се показало да је био ревносан ђак у новоотвореној школи, да је у њој био велики број ђака. Судећи по презименима ученика било их је из разних крајева Југославије, што је било нормално за градове у које су похрлили становници из сеоских средина. Пронађен је и један школски *друг Ивана Палмотића који је радио у фабрици која још није била приватизована, који се сентиментално сећао дечака и девојчица из тог временског периода наводећи да скоро никог не виђа, и та некадашња деца више не живе у Нишу.*

Link 4

VII

Затрудне твоја комшинка, мала гимназијалка, Снежана. Тишина. Ни деце испред капија. Пролазиш својим двориштем. Плевиш засађено воће. Прелиставаш књиге тражећи запис о њеној љубави, али га не налазиш. Зачудо не страхујеш да би могао бити оптужен да си отац детета. Чак о томе и не размишљаш. Њени родитељи су почели тихо и тајно да већају. Увече не пале светло. Ниједа да се укаже Снежанин лик. Одвели су је неиде – да затре то дете ако може.

Осећала је Босиљка – десиће се нешто! Обузео је немир. Ноћу је будна седела поред прозора, а када би се успавала, сањала би покојног свекра.

Корачао је гордо. Накривио је шешир. Никог није ништа питао ни ко га гледао. Затим је свекар лежао мртав, а изнад његове главе Босиљка је држала упаљену свећу.

Доведоше јој Тому Митића Цакета у кућу и направи им бруку. *Ауто-превозник је сада претучен. Поломљена су му ребра. Рука му је у гипсу. Стење поред љубавнице. Забадава. Не вреди Живораду сада да убије Цакета. Њихова ћерка, малолетница, не може да аборт ира. И како баш њему да поправља камион. Добро га зна. Пали он и ватра што не може, и односи и вода што не носи. Шта Тома замрси нико не одмрси до краја живота. Наслеђују проклетство и унуци и праунуци.*

Живорад је чувао жену од Цакета. Склањао је од Томиних очију. Чудио се како да је не дирне, а Тома је његовој ћерци направио дете.

Мушко ће, кажу, да буде.

Курато! На Цакета.

Само нека му то да Бог и више му ништа не треба.

Снежанина мајка скрати свој језик. *Нико не пролази њиховим двориштем. Чује се пој птица. Понекад се чује врисак у кући. Босиљка расплакана, рашчупане косе, трчи по соби. Њена сенка промиче зидовима.*

Изгледа безнадежно, чим чујеш глас удовице, она удари *у смех. Смех податне, махните и излуделе жене. Пита: да ли Босиљка уопште излази из куће? Купује ли хлеб? Кад иде на пијац? Можда послове обавља ноћу, када је други не гледају, искрадајући се и заобилазним путем.*

Удовица, Драгослава, притиснута је кишним сумрачјем. Док се шета, задиркују је тројица мештана. После руковања, седе на клупици испред удовичине куће. Траже да их послужи вином.

„Зашто си ти неозбиљан“, каже удовица једном од њих. „Ти си чиновник са добром платом. Резервни официр, коме лепо стоји униформа за Дан републике.“

Наљутише се на удовицу. Чуло се како одзвања њен глас. Затим, Драгослава пита неку пролазницу:

„Од Босиљке ни трага ни гласа. Да није умрла?“

Онда застаје. Подбочи се. Насмеје се. „Охохој“, па настави, „ја бих веровала да је мртва. Али неће тресак у песак.“

Случајна пролазница је носила кишобран. Склањала га је понекад. Гледала је у небо. Слушала је удаљену буку млазњака.

„Ма боље за Босиљку да је мртва него овај резил да је једе. Сад брује цело село.“

Појави се Босиљка. Док пролази двориштем витлају се њене витице. Погрбљена иде до бунара. Видиш је у кошуљи. Огрнула се капутом штитећи се од кише. Прође кроз шљивар. Стаде насупрот прозора твоје мајке. Позва је тихим гласом. Жели да разговара са твојом мајком. Да се мало разгали и одуши.

Твоја мајка одшкрину прозор. Позва Босиљку на кафу. *Она подиже главу ка прозору. Одби да уђе у кућу.*

„Но, да ти се појадам – да мало разгалим срце. Укочила су ми се уста од ћутања. Не могу да прозборим реч. Сад само да пукне земља па да пропаднем. Не смеш ни да се свакоме појадаш.“

Биолози су се шуњали кроз дворишта. Мршави, са косама и брадама изгледали су старије. Хватали су животињице и стављали их у тегле. Вукли су са собом своје љубавнице. Теби су оне изгледале нестварне. Као да ниси разумео њихове речи, изговорене шапатом. Нису разговарале са мештанима.

Босиљка је рукама гњечила ситне животињице. Газила их је. Дрхтао јој је глас.

„Мушкарцу је лако“, говорила је. „Срам му је испод штикле. А женско... Ај, пусто женско да се не роди. Ето! Срећа је гледа – ђаво јој не да. Жалиш га ко да ти је испало из ока, а не из дупета, *а оно те обрука.“*

„Удаће се дете. Што се секираш. Шта се све дешава у свету“, рече твоја мајка тешећи је.

На прошкама су се нахватале ситне животињице. Биолози су вадили мале ножиће украшених корица и стругали лишајеве са ограде. Неки су вукли са собом позеленело грање и прошлогодишње лишће. Други су се радовали киши. Кишно време је погодовало њиховим истраживањима. Људи их више нису ни избацивали из дворишта. Заобилазили су их. Понеко би се само љутио на њих. Показивао би им пут, бездан, поље. Босиљка их је гледала попреко и јадала се твојој мајци.

„То можда у граду и није срамота. Тамо живи свако за себе. Али овде...? Да ти дете није жељно. Све му даш. А оно после побесни. Обрука и мајку и оца.

Не може ни да запамти шта сам за њу радила. Ја немам шта добро да упамтим од својих родитеља. А нису ни они криви. Такво је време било. Није се имало! Али бар их нисам обрукала.“

Путем пролази риболовац. Носи пластични рибарски штап, и торбу са оскудним уловом. Роси киша. Драгослава моли пролазника да позове госпођу Босиљку. Риболовац

је само погледа. Пожури, не одговарајући јој. Онда је Драгослава позива тихим гласом. У дворишту се нико не појављује, ни ти се на прозору помера завеса.

„Још један барјак иде Босиљки кроз село. А шта она може да ти направи не могу после да те оперу ни Морава ни Сава. Сад је имам у рукама. Резилим је, резилим. Никакву ћу је направити“, прича удовица. Не обазире се на кишу. Промрзла је. Згрчена. Баци поглед на удаљену Босиљкину кућу. Гледа једну лаборанткињу са великим плавим кишобраном. Прошета путем. Погледа у биологе који су се смејали, не обраћајући пажњу на свет. Завиди им што су млади и чупави. Пита их нешто, међутим, они не одговарају.

Са једне стране ограде стоји Драгослава Пантић – удовица, а с друге моја мајка разговарајући са Босиљком. Тада оне зажагорише. Драгослава угледа Босиљку између кућа.

„Учута сад. Не чује ти се ни глас. Није ти више мило да изађеш као остале жене. Да будеш са људима. Да те сви виде и разговарају с тобом.“

Босиљка дуго ништа не рече. Гледала је незаинтересовано у небо. Чини се да не чује Драгославу. Не примећује чак ни језу која је обузела од кише и влаге. Удаљи се мало од плота. Али не издржа тако дуго незаинтересована. Стресе се. Одбаци капут којим је прекрила главу. Потрча низ двориште. Подиже руке ка небу. Кресну!

„Ти само да ћутиш! Сви да причају, ти да ћутиш. Та твоја гузичетина шта зна, не зна цело село.“

И започе свађа. Оне зборе дуго. Једна па друга. Па обе. Између њих стоји ограда. Долазе до ње и машу рукама. Затим се удаљавају. Пљују једна другу да би се поново вратиле огради.

Биолози су дуго овде. Већ су се привикли на свађе мештана. Гледају своје теле и епрувете.

На околним кућама се пак отворише прозори. Нису се виделе главе. Стајале су заклоњене иза завеса. Понекад се само чуло подврискивање и гласан смех. Међутим, увлачила се влага кроз отворене прозоре. Деца закмечаше и почеше да плачу. Мајке су их утишавале.

„Нећете промрзнети“, викале су.

Драгослава и Босиљка пружају руку преко ограде. Вичу, вриште, проклињу. Једна не успева другу да надвикне. Спушта се полако магла. Жене су рашчупане. Прилазе им биолози. Загледају влажне животињице на њиховим телима. Показују најкарактеристичније узорке. Смеју се.

„Шта ми можеш када ме сви воле. Млада сам. Лепа сам. Свима сам за око запала. Слободна сам жена. Ако хоћу, носићу је на челу. Моја је“, викала је Драгослава ударајући се шаком о чело. „Али, нисам рађала ко девојка. Охохој!“

„Колико твоје није – толико мој јесте. И немој да те тужим па да одговараш. Не сме дете од тебе да оде у госте.“

„Ако ме тужиш можеш да ми пљунеш под прозор. Отишло у госте са́мо а мислим да ће ти два доћи. Нека су свакоме, па и теби, живи и здрави.“

„Колико добро мислиш – толико добро и да се надаш.“

Дрхтали су зидови кућа. Тресла су се стакла прозора. Отпадали су слојеви маховине. Предвече је почела да пада јача киша хладећи жене. Не зна се када се завршила свађа.

Можда је трајала до касно у ноћ. Бука се појачавала у самој улици. Смејали су се биолози. Чуо се рад мотора. Жене се више нису ни чуле ни виделе. Само се глас разлегао нејасан и неразговетан. Од силног викања обе су промукле, па мислећи да је једна од њих одустала, отишле су свака на своју страну.

Мала гимназијалка, Снежана, дође после неколико дана, са мужем. Осмехну се. Видео си њено бледо лице и уморне очи.

Link 5

РЕМЕК-ДЕЛО

Човек ишчезава,
док на хоризонту све јаче блиста биће језика.

Између два догађаја – долазак и пад комунизма – између две приче, проћи ће педесет година, и ово ће бити само водич кроз време. Ово наше време је једино могуће и једино добро. Зажалиће наши потомци, у тој далекој будућности, некада за њим. Наши деветнаестовековни дедови жалили су за осамнаестовековним, просвећеним столећем, грнчарским, терезијанско-јозефинским. Могли би догађаји бити почетак и крај каквог романа. Председник је омогућио писцу да за празник направи хепенинг, на двема бинама, као што је некада замишљао, па он је професор и писац, и могао је да промени досадашњу концепцију приредби. Председник је хтео да се подсети свог детињства тако да су гола тела једне курве и Томе Митића Цакета (жене желе да буду курве само је потребно да се нађе онај ко ће им то омогућити, или их начинити таквима, па их назвати слободним) замењена стварним догађајем. Уопште културе имају однос „to excrements" као и идеологије. Највеће понижавање је рад са говнима. Приметио сам да се посебно понижавају интелектуалци. Пошто људи из других слојева врло ретко имају могућност да се друже са интелектуалцима као да чекају прилику – као што је војска или рат – да их натерају да чисте нужнике и кибле. Чак су и за WC измишљани називи: клоња, кењарница, лабораторија. Па старешине, капои, или управитељи увек употребљавају еуфемизме. Један залуђени ИБ-еовац ми је причао да поражени и победници чувају *Fäkalie* својих идеолога. Један мртав удбаш пронађен, поред извора, са гомилом *Trrstühle* на себи и та слика представљала је најлепши споменик. Можда је интересантно размотрити однос појединих идеологија према фекалијама. Постајала је опсесија комуниста *Dreckfresser*-ом. Њиховим неистомишљеницима, обично бившим комунистима, ИБ-овцима, на Голом отоку давали су задужења: дежурање поред кибле, ношење кофе са *Stuhlgang*-ом обешене о врат. Са друге стране *skarabeus sacer*, живи на пешчаном хумљу, особина му је да своја јајашца облепи земљом и да онда тај грумечак ваља узбрдо, до врха хума, одакле га пушта да се опет откотрља у страну, низ стрмину. Та се радња понавља све док од котрљања горе-доле грудвица не постане толико округла и крупна да може послужити као сигурносна колевка за скарабејево потомство. (Због своје маније гурања увис, скарабеј се старим

Египћанима објавио као свети знак (хијероглиф) оне енергије која гура Сунце пут зенита, јер ево шта о скарабеју извештава Анана, писар фараона Сетија: *Скарабеј својим ножицама котрља мале куїлице у које смешта своја јајашца. Еїипћани мисле да је то савршен пример Створитеља који їура свијет напред и чини да у њему клија живот.*)

Трећа бина је била позориште. После почетка представе већ је сала била празна, људи нису ништа очекивали од освајања Цариграда... па то није њихова прошлост.

На једној бини која је била поравната са брдом, тако да је личила на почетак питомине, средином века мештани су оденули нова одела: клашњене чакшире, гуњеве, штрикане чарапе са концима разних боја. Преко њих прелазили су каишеви од опанака. Старци су на грудима носили медаље чија боја је блештала у светлом дану. На главама су имали шешире, шубаре, шајкаче. Офарбана су била платна падобрана. Дречале су црвене боје кошуља: црвене мараме и црвене заставе, столови и клупе били су прекривени црвеним чаршавима. Из околних села људи су долазили чезама, фијакерима и колима, украшеним црвеним чергама. Калдрма је одјекивала под копитама. Плоче у камену проналазиле су варнице. Њиштали су коњи, са зобницама на глави, везивани за точкове. Трчала је ждребад са тракама и прапорцима, на вашаришту се окретао рингишпил. Чуо се глас рингишпилског момка: „Путујте! Путујте! Наша лепотица узлеће. Изволите што пре. Полази! Полази!“ На распростртим чергама, испод дрвећа, лежали су људи. Старци су правили шале на рачун жена чији погледи су падали ка земљи а осмеси су им лебдели на лицима. Пси који су из села пошли за колима безглаво су бежали по вароши тражећи газде, завлачећи се у рупе и кријући се по сокацима, али су их свуда проналазили несташни дечаци, и преплашене гонили ка реци. Мајка је из села дошла да посети дете. Оно се школује у граду. Дете је живело у интернату. То дете је будући председник општине. Мајку су довезли чезама. Носила је црну мараму, црну блузу и сукњу. Лице јој је било поднадуто и отекло испод очију. Ишла је чак до цркве. Купила је сину шећерлеме. Гледала је како се млади окрећу на ригнишпилу. Пролазила је поред продавнице и излога, додирујући изложену робу. Онда је неко засвирао фрулу. Омладина се окупљала. Момци су водили коло. Звуци музике су се мешали са писком локомотиве чији дим је личио на завесу која се издалека уздизала и кретала ка тргу. Мајка је видела будућег председника. Он је носио униформу и један транспарент. Закратко се будући председник одвајао од групе. Мајка га је љубила. Из корпе је вадила питу и давала му. После тога дечак је улазио у гужву. Мајка је увек успевала да га препозна. Када га није угледала пењала се на општинско степениште и одатле посматрала људе. Појавио се ИБ-овац. Стигао је са робије. Гледао је свакој жени и девојци у очи. Оне су га препознале. Обарале су главе. ИБ-овац је пратио погледом мајчино кретање. Када се она удаљила од општинске зграде он је улазио у ходник. Одмах од врата почињала су степеништа. Чинило се да се уздижу изнад главе. Када се изађе степеништем – лифтом су се возили само функционери и представници власти – почињао је дуги ходник са шалтерима у зиду. Ходник и шалтери ишечезавали су у мраку. ИБ-овац је сишао у подрум чије су степенице чиниле лук. Доле је било мрачно. ИБ-овац је успео да се сакрије испод степеништа где је смештена архива. Над

главом је слушао кораке људи који су трчали степеништем. Извиривао је. Осматрао је празан ходник. ИБ-овцу је била позната свака канцеларија. Трчао је ходником. Отварао је врата једна за другим. Чим би помолио главу службеници би застајали у послу. Он би одмах затварао врата. Претпостављали су да је погрешио просторију! Стизао је до канцеларије главног. Из ње су излазили курири тако да нису могла бити затворена врата. Непрестано је неко улазио или излазио. ИБ-овац је затворио врата главне канцеларије. Чуо је како се у ходнику стварала гужва. Закључао је врата. Три главе биле су нагнуте над столом. Нису одмах приметили да су закључана врата. ИБ-овац је видео огромну канцеларију. Чинило му се: испресецана је полицама. Удаљени делови просторије губили су се у магли од прашине. ИБ-овац је знао: прашина је од докумената које подижу и прелиставају курири! Главни је први подигао главу. Устао је збуњен. ИБ-овац је гледао његово лице. Подочњаци су му отекли, лице му је глатко а очи крваве. Она двојица нових сарадника нису познавала ИБ-овца. Један од њих је подизао руку: желео је да позове неког ко ће избацити ИБ-овца! Други се нагињао над столом.

„Како си ушао?“, питао је главни.

ИБ-овац је показао на прашину у удаљеним деловима канцеларије. Извадио је револвер. Она двојица су подигла главе. ИБ-овац се насмешио. Брчкало му се издужено лице око усана и очију! Дуго је гледао главног који није трептао нити се покретао. ИБ-овац је видео: глас му је временом постао све сигурнији, сада – када би требало да се плаши – и даље има јак и сигуран глас. ИБ-овац је рекао: „Слао си људе на принудни рад, у затворе, и не плашиш се преда мном. Намештао си процесе, забрањивао си школовања, уцењивао си жене.“ ИБ-овац је наредио да се испретурају списи, разбацају ствари. Бацио је телефон. Гурнуо је металну касу коју је отварао само главни. У њој се између списа указао метак који се некада налазио у телу главног. Чувао га је као амајлију. На дну касе указала се слика диктатора. Када су скинули прашину, диктатор је још био у пуном светлу. Она двојица су кренула ка каси али их је ИБ-овац одгурнуо и запретио: пуцаће ако се буду покретали! Наредио је главном да извади слику, да скине каиш и да слику обеси о врат. Пажљиво је пратио како је главни извлачио каиш из панталона, како су му се тресле руке, како је престајао да гледа ону двојицу. Слика је висила о врату у тешком и блештећем раму. ИБ-овац је окренуо слику тако да лице диктатора буде човеку до срца. Догурао је главног до врата. Ону двојицу је закључао са списковима. Мушкарци пред општином су устукнули. Погледали су у земљу или покушавали да се скрију као да не учествују у следећим чиновима. ИБ-овац је заустављао жене. Рекао им је да застану и оне су стале пред пиштољем. Ипак су га питале: „ИБ-овац, шта радиш!?“ Он је ћутао.

Поставио је главног поред зида. Глава му је клонула. Чинило се да је слика тешка и да је вукла главног ка земљи, а не да је од срамоте оборио главу. ИБ-овац је захтевао од жена да га гледају. Тада је једна од њих дохватила камен и бацила га на главног: „Гађајте га са драњом“, викао је ИБ-овац и подизао револвер. Један поражени је рекао: „Нећемо га гађати са драњом, то су драни наших идеолога. Видите да их носимо у огромним сандуцима. Чувамо их. Свакако је важно чувати оно што је блиско тим зна-

чајним људима. Коштице које су избацивали, одећу коју су носили, собе у којима су ноћивали, списе и писма које су нам слали, закон који су створили – па и њихов измет."

У тамним очима ИБ-овца умирала су безнадежна, онемоћала, напуштена тела побеђених. Висиле су њихове покидане униформе, прикачене разнобојним концима и одликовањима. Она су се са пропашћу размножила и још више отежавала униформе. Подизале су се руке поражених. Улагале су напор да би још одржавале униформе. Гомила гвожђа, посивелих тенкова, са поломљеним цевима, борна кола са гомилом чаура, топови, копља, стајали су на хоризонту. Поражене, победнике и гола тела купача видео је само као сукоб униформи. ИБ-овац је питао:

„Поражени, где се ви налазите? Зар вам није тесно?"

Рекли су: „Чува нас историја. Победници нас величају. Величајући снагу, наше поразе, изражавају величину своје победе. Ми ћутимо и не говоримо о победама."

Умешале су се и остале жене. Неко је дохватио дрек и почео да баца на главног. Сви су били попрскани балегом. ИБ-овац је подигао поново руку. Жене су затрептале. Клатила се слика обешена о врат. Тело погођено каменом пало је на земљу:

„Људским говнима", викао је ИБ-овац.

Вукао је повређено тело. Довукао га је до места где је било узвишење. Жене су почеле да се ругају главном врећајући га и пљујући га. Један човек је вршио нужду по главном. ИБ-овац је викао да дижу главе. Витлао је револвером који је клизио по лицима жена. Личио је на сенку која прелази њиховим лицима; падала је на косу, нос и чело жена. Грчила су им се лица тако да је поглед падао на човека који је чучао. Мушкарци су се удаљавали и бежали. ИБ-овац је видео једну жену. Била је другачије одевена од осталих. Одмах је револвер уперио у њене груди. Надимале су се испод хаљине. Струк јој се увијао притегнут каишем. Ноге су јој се повијале на штиклама. Из торбице је вадила огледало. Почињала је да поправља шминку. Преплашио ју је пуцањ. Укочила се! ИБ-овац је викао: „Подигните главе ка небу!"

Није знао зашто је пуцао али је сада чуо како му јаче куца срце. Окренуо се према главном који је био у несвести. Како је наизменично дисао, измет на њему се уздизао и спуштао. Засвирао је онај што је имао фрулу. Запомагале су жене. Отезали су се њихови гласови. У гомили се није видело шта раде. Једна жена је викала:

„Ја мрзим главног!"

Прекрила је лице рукама и јецала:

„Ви само долазите на трг. Смењујете једни друге. Хвалите се, вичете, кудите оне пре вас, а ми морамо да вас слушамо."

ИБ-овац је био црвен у лицу. Осећао је како се зноји. На препонама где га је обухватио каиш сасвим је био мокар. Одједном као да му се кидала нит свести. Видео је тело главног под гомилом фекалија. Завапила је она жена која се издвајала по одећи. Изгурала је остале жене и појавила се пред ИБ-овцем. Он је дуго није приметио.

„Ти си фашиста", рекла му је. Они су први увели масовна срања. Давали су људима рицинус. Понижавали су хероје. Хероји су *hanno cacato* за слободу и отаџбину! Далматинац се и даље стиди: уз пљескање италијанских фашиста испијао је рицинус, наздрављајући, *viva il fascismo! Viva l'Italia*, тако да је ушао у анале – како је био комуниста – као

јунак који је срао за револуцију. Највише се стидео тог догађаја. Његов друг, који је знао за ту фарсу, увек га је подсећао на њу: Херојy један! На *la merda* си добио одликовања. Главни је неважан човек. Мене је стид пред овим људима, погледајте их... Поносе се што погане по њему."

„Лаже!", викале су жене из масе. „Она је комитетска курва."

Писац је знао да је та глумица комунистичка курва, али другу није могао да нађе за ту улогу.

„Ћутите жене", викао је ИБ-овац. „Све жене да гледају у небо. Ово је алегорија погањења."

„Ја га волим", рекла је комитетска курва. Гужва се повећавала. Дошло је до туче. Даље, тамо где су груписани мушкарци, ИБ-овац је видео: престаје страх од његовог револвера. Мушкарци сами покушавају да руководе. Жене су се поново помешале са мушкарцима. Уметник је стајао пред њим и почињао да виче: „Ми правимо макету огромног споменика. Видите, његово постоље је чврсто. Испод се налази човек. Али ту није само човек. То је идеологија, ту је једно схватање."

ИБ-овац га је гледао. Видео му је крваве очи, разресавеле увојке косе, отечен нос. Није знао да ли је један од поражених, или је онај што иде уз сваку власт. Сажалио се над њим. Није желео да му оставља трагове ђонова на лицу:

„То су само говна, друже", рекао му је.

„Не може то тако", побунио се уметник. „Фекалије су само материјал. Карактеризација људског живота! Целокупна историја исхране!"

„Човече! Да ли си ти осетио некада да споменик смрди", рекао је неко.

Ветар је почео да подиже црвене чаршаве. ИБ-овац почиње да пуца испред ногу жене која је другачије одевена. Она се чупала и вриштала покушавајући да оде, али су је држали неки људи. Био је ту фотограф у белом мантилу, са качкетом на глави. Прсти су му били ослоњени на фото-апарат и пожутели од никотина. Снимао је споменик. ИБ-овац се изнервирао. Учинило му се да је фотограф човек из будућности. Био је надмен. Није се плашио револвера. Желео је да пуца у фотографа. Али на покретање ороза фотограф није ни трепнуо. ИБ-овац га је зато гурнуо на споменик. Човек је јекнуо, раширио је ноге и пао преко слике. Људи су почели да се смеју. ИБ-овац их је прелетео погледом. Знали су да неће пуцати. Наставили су да се смеју. Жене су скинуле мараме. Вајар је отресао руке, чупао траву и брисао се. ИБ-овац је међу људима видео разне униформе. Неке се налазе на њима а друге су слетале са неба, па му се чинило да чује разне језике. Свака униформа је имала свој језик. Долазили су чувари реда. Они су се узалуд плашили да не дође до пуцњаве. Чинило се да је ИБ-овац дуго држао уперен револвер. Слушао је фрулу и гледао полунагу љубавницу комитетлија. Онда је спустио руке. Милиционер му се приближио. Омладинци су заиграли коло. ИБ-овац је видео још како се цимају дојке жена, како се у колу прибијају девојке уз младиће.

Трг је и данас велика сала са неколико споменика. На њима је киша оставила трагове, а на постољима су детиње руке положиле цвеће. На тргу се одвија историја. Застаје па веша људе. Показује прстом на њихова искежена лица. Полаже их на подијуме и батина, или уздиже у говорнике на разним језицима. Говорници се смењују кроз векове. Чују се јауци немоћних, гласови џелата и судија, плач деце и врисак жена. На подијуму се смењују политичари. Често се виде имена говорника. Натпис је изнад њихове главе, чаша воде, стража око њих, вешала иза њихових леђа. А понекад организатори забораве на име говорника, говорници се само мењају, а име остаје и даље исто. Када би сада одштампали све говоре одржане на овом тргу смешна би нам била историја. Светина се непрестано налази на тргу. Пролази тргом журећи, или спава у хладовини, на клупама; бележи нешто у свескама, шета, слика, или бива силом доведена. Увек је могао постајати говорник. Окупљали су се поражени и победници, лојални и нелојални. Изнесени столови су покривени чаршавима. Висе заставе које се вијоре на ветру. На крајевима столова налазе се тањири. Флаше са разним пићима, тепсије са питом од јабука, филоване торте. Около су окупљена деца чији се прсти повлаче по столу, завлаче испод прекривача. Отуда прсти излазе замазани тортама. Деца их хитро гурају у уста и лижу. Људи су још удаљени од столова, заклоњени дрвећем парка. Чују се њихове речи. Протокол прате на једном папиру окаченом на црвеној табли. Надлежни деле дипломе. Неке људе силом нагоне да приме дипломе, иако они говоре да су први пут на тргу. Други радо примају те папире. Више пута су слушали говорнике. То су чинили и њихови родитељи! Трећи примају признања сасвим мирно, као што би примили било шта, чак и пресуду. Сви говори почињу о славној прошлости, увек истих хероја, у различитим временима. Одаје се пошта изгинулима, полажу се венци и баца цвеће. Из звучника одјекује музика. Песма прелази преко усана, разлеже се до реке, до ископина и гробља.

„Људи“, почео је да виче неко од идеолога поражених, „зар је то могуће? Толики део човечанства се занима за наше поразе. Наши ликови су пренесени у садашњост. Чак је и уметност упогањена идолима, нас, поражених.“

Саплео се о студентове ноге, онако одрпан и прљав, са поцепаном униформом – боље рећи са остацима пораза – прелетео је преко њега. Студент је и даље био опружен на тротоару. Није се обазирао на ноге које су га газиле.

„Студенту“, викао је Тома Митић Цаке, „удаљаваш се од замисли.“

Званичници и гости очекују почетак програма. Повремено гледају ка бини. Студент се пење на бину. Гледаоци никако не успевају да га поистовете са глумцем. За гледаоце Милан је и даље студент. Могао би, само у време прославе да глуми себе самог. Пред-

става није замишљена тако да званице седе испред бине. Чак и деца седе на бини држећи у рукама заставице. На једном паноу пише: *Geistige Welt*. Арсенал текстова не може се протумачити као део иконографије. Неки су текстови део сценографије. За тренутак су ућутали гледаоци. Збуњени су. На бини се ништа не дешава. Чују се и ретки узвици: „Почни!" Очигледно, публика не зна да ли је представа почела. Онда се чује: лаје пас! Деца силазе са постоља. Вире испод бине. Не знају да ли се пас сакрио испод дасака или учествује у представи. Писац дозива пса. Нема га! Требало је да га вежу пре представе. Почиње музика. Као и обично: корачнице. Судија стиже на трг. Мува се кроз светину. Овешени пешеви се клате на ветру. Људи га незаинтересовано гледају. Стоји испред подијума чекајући да престане свирка музичара:

„Ево, људи, не морате да ме вучете до трга. Дошао сам câм."

„Пази, бога ти, долазиш као владар који каже да је дошао на престо, те се не морамо борити да бисмо га изабрали и поставили на трон."

„Он мисли да је човек из будућности", каже писац, „да бар уређује будућност, и зато не можемо да се сложимо, али увек можемо да га тучемо."

Прошао је ратник без руке, са ожиљком на лицу. Горњи део тела био је прекривен војничком блузом. Рукав у којем се није налазила рука девојка је пребацила преко рамена, тако да се чинило како је грли празан рукав.

„Немој да се уплићеш у расправе које води писац", молила га је девојка.

Инвалид је ћутао, али је и даље презриво гледао људе који су дискутовали са писцем. Онда се подигао судија. Писац га је ухватио за руку и извукао на бину. Судија се опирао. Воли глуму али не зна текст сценарија. Писац прича: „Ја морам са живима да се борим за своје дело, а једина могућност за такву борбу је садашњост. Они који су ме осудили, њих не занима више моје дело. За живота су мислили да извршавају своју дужност."

Писац је ударао судију који је пао и опружио се. Више није хтео да га удара, већ је непрестано замахивао. Гледаоци који стоје поред саме бине сада су леђима окренути подијуму: не чине ни најмањи напор да би пратили дијалог на бини. Чак и када се писац окреће на једну страну, те на другу, када синхронизује звук у звучницима, гледаоци још не верују да је почела представа. Она почиње толико неуобичајено да фото-репортери, чије ће фотографије стајати на насловној страни локалних новина, једно време не шкљоцају апаратима. А онда, баш када почиње шкљоцање фото-апаратима, писац урла у микрофон. Ваљда глумећи самог себе. Утишала се публика. Гледаоци почињу да се окрећу ка глумцима:

„Књижевник не може знати то ткиво које улази у ткање дела, а како би то тек могао знати један тужилац. После стварања дело прекида комуникацију са књижевником. Њега више нема. После сваког дела га све мање има. Тамо где уметност није, то је последња граница ствари, а не уметности".

„Писац! Ми те не разумемо. Боље је да учиш децу!", вичу.

Глумац-писац држи у руци микрофон који није привезан жицом. Премешта га из једне руке у другу. Микрофон је окићен цвећем. Писац у руци држи венчић цвећа који час ставља на главу, а час мота око подлактице. Силази са бине.

Дечаци који су стајали поред подијума привлаче столице. Пењу се на бину! Писац је пролазио кроз светину која је збуњена застајала. Ширио је руке и објашњавао. Како је пролазио, померала се публика. Иза његових леђа се створила празнина која је делила публику. Гледаоци су били окренути леђима. Једни су гледали бину, а други су гледали догађаје на другој бини. Писац се кретао празним простором, између гледалаца који су били окренути леђима једни другима. Молио је људе да туку судију. Онда је Тома Митић Цаке заштитио писцу леђа. Погледом је прелетео гледаоце, политичаре и руководиоце у првим редовима за које су биле изнесене столице. Тома Митић Цаке је подигао тојагу и почео да удара судију. На њему је лепршао широки кожни капут. Лице му је било тамно и обрасло брадом. Прискочио је писац и нагазио је судијину главу. Светло сунца прелазило је преко трга. Осветљавало је бину. Пошто је судија ударен тојагом, дечаци су побегли са бине. Чак су се и фото-репортери удаљавали од глумаца. Неко је још рекао: „Сликајте! Сликајте!" Али фото-репортери су били збуњени. Повлачили су се уназад. Јасно се видела граница између публике и бине. Остало је још неколико столица које су спретно подизали редари.

„Друже судија, оптужујем те што си на смрт осудио Сократа."

„Знате ли дело *Dialogo sopra i due m(n)assim(n)i sistemi del mondo*, Галилеј Галилео, и њега сте осудили, и захтевали да се одрекне својих дела."

„Мандељштама сте осудили. Када је био затворен почео је да лупа у врата. На питање чувара: Шта ти је? Одговорио је: Ви морате да ме пустите! Ја нисам створен за тамницу. На саслушању је прекинуо иследника: Боље ми кажите да ли ослобађате невине или не? Знате ли шта су о њему говорили? Био је мали, слаб. Главу са чуперком забацивао је уназад. Волео је слику петла који својим певањем цепа ноћ поред зидина акропољских. На страшном суду ће вас питати: Јесте ли разумели песника Мандељштама? Не! Питаће вас: Јесте ли га хранили? Ако одговорите са „да", много ће вам бити опроштено.

Пролазимо сада кроз дворане изопачене уметности. Имамо комплетну историју немачке уметности овог столећа. Зидови постају документи – време; потчињавајући се сили, постаје немо. Ернст Барлах је прогнан. Даје краљевство за једног пристојног противника! Кирхнер је отишао у добровољну смрт. Шлемер је умро усамљен и уцвељен".

По сценарију, требало би да донесу одрану кожу судијиног учитеља, да по њој испише вечне истине, али...

„Хајде да га разапнемо на крст", викнуо је неко. Писац се цимнуо. Погледао је свечано одевене људе у првим редовима. Обријана лица, ћелаве главе, уздигнути стомаци. Устајали су један за другим. Махом су носили црвене кравате. Из џепова сакоа вириле су им беле марамице. Ћутали су и чекали шта ће се догодити. Даље од њих, у другим редовима, налазили су се радници. Неке жене у црним марамама су се прогурале до првих редова. Почеле су да вичу: „Људи! Немојте тако са симболима. На крсту је разапет наш Господ."

„Он је узео на себе све грехе света, све поруге и подвале, поразе од постанка света до Његовог рођења. Морао је да умре под толиком тежином и толиким кушањем.

А поглед му је падао на ученике, на таму иза планине, на вернике који се моле Богу за Његове болове, које је Он прихватио као њихове, уверен да помаже немоћним, губавим и слепим."

Људи су почели да се гурају око подијума. Оборили су неколико столица, па их усправили. Попели су се на њих заклањајући осталима видик. Наступила је пауза. Глумци су дошли до краја бине. Сашаптавали су се са публиком или глумцима из публике. Неколико статера је скинуло капуте. Са бине писац је јасно видео публику. Осећао је да још води представу. Пошто две представе нису биле синхронизоване, деловале су као спојени судови. На другој бини представа је била завршена. Глумци и публика су повећавали неред. Мученик је лежао под пишчевим ногама. Подигавши главу испод чизама. Покушао је да се извије и каже нешто, али га је погодила тојага.

„Судије не желе да спасу свет. Никада није било нити ће бити да судије спасавају свет."

Бини су се примицали гледаоци-глумци. Један је носио чекић. Ударали су гледаоце који нису желели да се склоне. Чуло се како неко сече стабло дрвета. Видело се како подрхтавају крошње док електрична тестера пресеца дрво. Нека жена је кукала: Зашто уништавају парк? У градовима се не разликују пролеће и јесен. Само зидови, сиви зидови. Неко је донео ренде да би направили крст. Глава мученика се ипак извукла испод пишчеве чизме. Бојажљиво је рекао: „Ја сам комуниста."

Писац му је нагазио главу. Глумци су ућутали. Погледом су пратили руководиоце. Неколико глумаца било је спремно да прекине представу. Глумац из публике покушавао је да објасни идеју сценарија. Викао је али се од свих речи – пошто је микрофон био удаљен од њега – чула само реч: капитализам!

„Разапећемо те на петокраку", рекао је писац.

Била је тишина. Речи су падале попут метала тако да настаје комешање људи. Човек без руке је скочио на бину. Није успео да се ухвати руком за летву, нити да одржи равнотежу. Полако се повијао уназад. Пао би сигурно да се нису подигле многе руке спречавајући његов пад. Када се усправио стао је пред судијом. Из џепа је извадио нож. Дао га је писцу да му пресече рукав. Вриснуле су жене. Плач девојке која је била са инвалидом се чуо јаче од осталих гласова: „Поново поганите симболе", почели су да вичу на писца.

Они из првих редова покушали су да се попну на подијум, али се већ створио кордон пишчевих присталица који их је зауставио. Измешали су се редови тако да се више није знало где су званичне личности. Неко је викнуо: „Јебаћу вам матер ако одступите од сценарија!"

„Ко је писцу дозволио да пише рецитал за ову прославу?"

„Снимак ове прославе биће уједно и прослава стогодишњице филма. И ови људи који учествују у спектаклу не морају ни да знају било шта о филму, а камоли када је време почело да се мери од настанка покретних слика."

„Немојте сада да прљате петокраку", повикали су. „Сетите се интернационалне солидарности, па прљави покољ полиције у Чикагу, па Октобарска револуција. Милане Тимотијевићу, не заборави свог оца."

Као да је напор гледаоца био испланиран: нису успели да онемогуће извођење представе. Глумци су застали за тренутак: очекивали су! Како ће реаговати милиција? Милиционери су такође очекивали команду.

До које границе иде сценарио!

Ову двојицу глумаца су познавали. Милан Тимотијевић је био син револуционара, стварно студент. Био је заљубљен у филм. Често је, због сцена које је снимао, привођен у СУП.

Судија, наравно, по професији није био судија – зар би и глумио у овој представи – али овог глумца су стварно звали Судија. Нису тачно знали да ли је он био фудбалски судија или му је надимак Судија. Пре се радило о надимку. Можда је познавао правосуђе боље од судија. Има и таквих случајева: заљубљеници боље познају тему своје љубави од људи који се професионално баве њиховом темом. Ваљда је и зато назван Судијом. Било је довољно да неко из публике викне да је судија алегорија капитализма и да се недоумица прекине. Глас је дошао у тишини, тако да су га чули чувари реда и редари. Општинских руководиоца, као и командира милиције већ није било на тргу: они су на свечаном ручку! Радници су, у року од неколико минута, оборили стабло. Пала је огромна крошња дижући прашину. Глумци су гледали публику која се померала ка бини. Сада је већ желела да сазна даљу радњу драме. Која су средства дозвољена савременом драмском тексту? Глумци не само да су гледали збуњену публику већ су и они сами били збуњени одвијањем драмске радње.

„Ови су буквалисти“, рекао је Тома Митић Цаке. „Они су стварно исекли дрво.“

Радња се сада преносила на мајсторе. Они су дуго очекивали свој тренутак. Скоро да су били збуњени слободом која им је дата у представи. Нису је очекивали. Без разлога пресећи дрво у парку! Мајстори нису гледали ни глумце нити публику. У свом животу су стварно мајстори. Нису имали разлога да глуме. Штрчале су гране оборено дрвета. Деца су прилазила и почињала су да се пењу на оборено стабло. Глумци су такође силазили са бине. Настављала се расправа са публиком. Борац без руке, са пресеченим рукавом, мрдао је оним патрљком. Изневерен је. Љутио се. Али и он је и даље очекивао ток радње. Позивао је пијанце, који су били незаинтересовани за било каква дешавања, и који су у време прославе пијани већ годинама. Борац је захтевао од њих да помогну мајсторима како би видео шта су замислили сценаристи и режисери. Пошто се представа одвијала несметано неочекиваним смером, појавили су се и новинари. Они су нестали одмах после одласка званичника и њихових говора. Чак је укључена и камера која дуго није снимала представу. Уредник културног програма померао је прсте дајући знак камерману. Мајстор је промуцао: „Значи нећемо крст.“ И почео је тестером да скраћује дрво вадећи метар из џепа. Док је премеравао дебло, двојица помоћника су већ носила тезгу из радионице старог тишлера. Он је затрпан трином трчао за њима. Махао је држећи блању у руци. Причврстили су тезгу, проверили менгеле, донели су четке и фарбу. Дрво је већ иструганo и припремљено за фину обраду. Ућутала је публика. Покретима главе су пратили како мајстори праве огромну петокраку. Окивали су је металом. Фарбали су је. Удаљили су тезгу. Више није била потребна! Стари тишлер је још покушавао да је врати у радионицу. Вукао

је, молио, преклињао грађане. Нико није хтео да му помогне. Неко је изговорио реч *сензација*. Други му је рекао да је свака сензација трач, зато је најбоље помоћи мајсторима у развлачењу грана и отпадака, да не би остали на тргу.

Кран се мирно приближавао дижући прашину и испуштајући дим. Зауставили су га на месту где су људи копали рупу. Челично уже се спуштало ка петокраки. Закачили су је великом куком, а онда се подигла изнад глава. Петокрака је била огромна и њихала се на ужету. Гледаоци су се плашили да се не откине уже, или да се не откачи петокрака и падне на њихове главе, гњечећи их. Сенка петокраке је направила дебелу хладовину тако да су одахнули најдебљи. Чак су почели да вичу – охо-хо! Остали су шакама заклањали лица.

Дизалица је спустила дирек у рупу. Радници су одмах обухватили ужад и покушали да сабијају земљу око дирека. Петокрака је чврсто стајала. Високо уздигнута, смерна, црвена, зрачећи све више и више. Радници су подизали главе и уплашено је гледали. Судија је петокраки био окренут леђима. Није смео да подигне главу и погледа је. Личила му је на ћина из детињства. Питао је:

„Које је боје?“

„Када будеш разапет, боја се неће видети. Биће ти иза леђа.“

Спуштала се дизалица. За куку су биле окачене скеле ћелата. Подигли су тело судије.

„Да ли ћу бити го или обучен?“, питао је судија.

Нико му није одговорио. Судија је забацио главу и осмехнуо се као што чине хероји. Док су га вукли на њему се поцепала одећа. Када су га подигли до петокраке био је сасвим го. Хтео је нешто да каже људима, али једино је могао да изрекне пресуду: „Трпите муке“, викнуо је.

Неко га је ударио. Сада се поново зачула музика. Овога пута зуји камера, скоро плашећи публику која се забављала не видећи крај представе. Новинари жељни сензација приближавали су се крану. Фото-репортери су већ почели да разговарају са публиком. Највише окупљених било је око фонтане чије је дно офарбано плавом бојом да би боја воде личила на боју мора. Фонтана је искључена. Чекао се крај представе када ће празник бити поздрављен ватрометом, и када ће зажуборити све фонтане у граду. Писац је судији једну руку окачио на један крак. Закуцао је ексер у вене. Крв му је лила преко прстију. Цедила се низ руку мученика. Капала по људима који су клечали испод симбола. Мученик је био при свести. Рекао је:

„Једна рука на једном краку“, писац му је тада дохватио другу руку. Два радника су му помогла да је закуца. Она је мање крварила:

„Друга рука на другом краку“, рекао је сада мученик. Онда му је писац закуцао једну ногу. Ишло је брже. Мученик се мање цимао али је још био при свести:

„Једна нога на трећем краку, друга на четвртом.“

Писац је сада упиљио поглед у судију. Био је мршав и немоћан. Из руку и ногу капала му је крв. Белео се сав изузев стидних делова. Писац се подигао до његове главе. Узео огроман чавао да би је закуцао на пети крак:

„Глава на пети крак“, промуцао је мученик.

„Да“, рекао је писац.

„А шта ће бити са курцем?“, питао је мученик.

Писац је тек тада погледао удове. Зачудо није видео да се делови одела покидани, да се сасвим голи судија налази на фотографији. Пренеразио се величином курца маторог судије. Видео је како виси и клати се. Шапнуо му је: ~~„Увек после свега неко добије курац!“~~

Окренуо се ка светини. Видео је како се људи смеју, како се држе за стомаке, гурају једни друге, и пружају прст ка писцу и судији:

„Донесите карту света“, викао је писац.

Ово је био тренутак када су и ђаци ушли у представу. Нису одмах разумели. Неки су дотрчали до позорнице, питајући писца шта жели, али они интелигентнији, и сами мали глумци, отрчали су до школе. Изнели су карту. Писац је са висине видео како је носе и гурају се кроз светину. Подигли су је. Писац је узео карту света. Замотао је и везао за курац. Судија је почео да урла. Маса се усталасала. Ваљда је Тома Митић Цаке био жељан кавге. Видео је девојку коју је раније желео! Девојка се онда окреће ка једном глумцу. Не познаје га пошто је међу публиком много статиста. Са цигаретом у руци, не пазећи, закачи неког дечака који у овој вечери хепенинга, а он одмах потеже камен. Међутим, промашио је девојку и каменом је ударио мушкарца који је хтео да је заштити. Тома Митић Цаке је претио главном глумцу. Ударио је милиционера поред себе. Одмах се чуло завијање сирене милицијских кола. Сви су милиционери имали исту мисао. Чим се десило ово вешање карте о пенис, можда је ипак дошло до одступања од сценарија. Нису могли знати да ли је то намерно учињено, или се глумачка екипа случајно повиновала законима хепенинга, водећи представу све непосредније, да би је на крају претворили у општу тучу. Није се знало ко је издао милицији команду. Тукли су публику покушавајући да стигну до петокраке. Побегли су радници који су радили на дизалици. Били су издвојени само писац и судија. Отезала се превише ова сцена. Статери су опкољавали дирек. Руке су биле подигнуте ка писцу и судији. Неко је пуцао. Ја, који сам толико страсно заговарао субверзије и обарање владајућег друштвеног поретка, уплашио сам се када сам се изненада нашао усред вулкана. Било је потпуно бесмислених акција. Радници су се укрцали у камион и одвезли до споменика Исусовом светом срцу, двадесетак километара јужно од Мадрида. Образовали су стрељачки строј. По свим правилима службе, уредно су стрељали споменик.

Међутим, народ се подигао, узео власт и одмах се поделио и унутар себе сукобио. Бесмислени међусобни обрачуни довели су до тога да људи забораве у име чега воде рат. Маса је почела да урла и да се пробија ка судији.

„Он је прикупио све грехе, све болести овога света!“, урлали су.

После овога сви су се извукли сем Томе Митића Цакета. Он је због напада на дежурно лице морао у затвор. Иако је био убеђиван, није веровао да је представа одржана до краја. Ти си то заборавио. Нисам само ја сведок. Постоје фотографије и филм. Тома Митић Цаке је ишао трагом фотографија. Писац? Није морао више да се бори за своје дело. Није могао живима да нуди рукописе. Текстови су остали код нас. Неке смо објавили, неке нам је поклонио. Не можемо да му их пошаљемо. Можемо да их уништимо. Неке смо уништили. Ето, нека прича је добила и награду. Зашто нам је писац

био потребан? Зашто му је председник пружио подршку? Историја је показала да су најсуровији људи волели уметност и уметнике. А тек владари који су себе сматрали уметницима шта су све учинили да би подстакли своју инспирацију.

Иако је писац знао да овде неће моћи дуго да остане, па чак и радећи с председником, који му је указивао пажњу из неких својих перверзних или морбидних разлога; већ су витлали пишчевим неадекватним поимањем система у коме су живели.

Link 6

Нестаје писац, и не бих волео да се овај случај препусти науци, да почне цитирање које ће ме уморити, али немоћан сам, или да кажем неку фразу, да нестаје литература и почиње будућност. Умор или застарелост? Нова решења за вечне, старе проблеме. Писац је симбол или тема? Стање! Антологијски пример ишчезавања!

Почиње пишчева смрт, и неко запази да свако писање које је до сада третирано као књижевно више није књижевно и не може се тако квалификовати, већ је некакво другачије писање, које се може назвати некњижевно; књижевност је толико посебна да захтева извођење нове терминологије којом би се објаснило шта је то књижевност, књижевно, а шта некњижевно и да се повуче јасна разлика; самим тим потребно је направити читав речник и ангажовати сијасет научника који ће га стварати, а онда, када буде створен такав речник, као да се ствара нова наука те су њени ствараоци толико узнесени новим речником да побуђују нове изучаваоце да се окрену тој науци; цитатност ће сада почети од првих писаних текстова, пре свега од Аристотела, Томе Аквинског и имаће нови почетак код Хегела и Канта, да би се све завршило у појму постмодерне – за сада појам за све иновације. А оно друго, некњижевно, одвојено, мање вредно, препустићемо читаоцима треша. Али не само књижевно већ и некњижевно мора се класификовати; чим почнемо да пишемо одмах да се определимо да ли ћемо писати књижевно или не, или да писање буде онакво како се то наводи у уџбеницима – поплава, удар грома, а не да буде само демонстрација писања. Ако одговор јасно издиференцира књижевно и некњижевно, разлика је евидентна, више неће бити питања, писати тако некњижевно да сами себе елиминишемо (ко ће пристати на тако нешто?), или понављамо оно што је вечно: речи – ако не њихова значења. Од Фројда свако поређење, било са науком или књижевношћу, заправо је поређење са сексом. Прво секс је божански, а мастурбација је имитација (друге норме су изумрле и падале на дно), поређење које су, ваљда, прихватили и некњижевни ствараоци – скрибомани. И некњижевно је нека врста писања и потребно би било извршити рангирање... зашто би требало да све написано прикупљамо у времену које може бити социолошко, психолошко, филозофско, журналистичко, хроничарско, и издвајати, и чувати?

Дошло је време да филозофија има нову тему, ево, у оквиру ње, да почнемо да вриштимо – жељени новитет – па нека та тема није створена из културе, њених девијација или промена, већ да су је најавили сами филозофи, одавно већ немајући жељу да створе нова дешавања, да не кажемо да су се, ето, уморили, па, ево, сада да се филозоф искупи, већ давно заборављен од филозофије. И филозоф захтева нови задатак,

стварање другачијег програма, који у новој духовној историјској ситуацији преиспитује традицију и не може оцењивати; програм се разматра мотивисаношћу. Одрицање разлике на нагомиланом и новом је слепо истрајавање на давно упокојеном схватању; на лешу; смрт у некој другој ситуацији названој прошлост, традиција; а све што је прошло узвишено је, потврђено је изворном бригом о нама. Скривено нам је старање о наслеђу, па нас ослобађа истраживања и одбојности у њему, али једина константа, религија, није норматив, нама тако потребан, већ учитавање древног и његово разматрање није ново, оно се прикључује историји ишчитавања. И, ево, филозофија поново усваја филозофа и тепа му, да је он мислилац после филозофије, да би требало да нађе место, јер историјски превазиђен, схвативши где се налази, престаје да буде сироче, које би требало да занима стање културе у којој се запустио.

Неограничено дефинисање проблема, стална употреба поступака, имплицитних, вечних, нових, неће исцрпети знање о предмету, већ ће промашити (потрошити) истраживање; истраживач постаје неповерљив. Жељено питање (проблем) се не мења ако верујемо у њега. Свет је онакав какав је, и плус мора да трпи оно што му човек додаје.

Увек савременост има свој проблем, једноставно зато што је савременост; технолошки; удаљавање оног ко пише, да размотри проблем, схвата да и филозоф има исти проблем, пре него што успева да га дефинише, мора да постави питање о еволуцији науке, да решава спор између револуције и науке, а не мора само питање да уништи објекат запитаног, што је у бити искона или првог питања.

Није ли мишљење сведено на понављање, на умножавање архивираног, које само може да нанесе штету, принципијелном ослобађању проблема и конфронтирању с њим? Да ли се може оценити проблем из перспективе мерила која су сада и постављена?

Филозофија издвајања; филтрирање и умрежење. Сада више не може да се иде редом, превише је ђубрета и гробља сајтова, нешто мора да се издвоји, а нешто да оде у рециклажу – можда је наметнуто неупотребљиво. Да само питање доведе до раскринкавања мишљења, а онда одговор зазире од проблема који уништава самог себе; свакодневље се своди на трошење ресурса, оно се не појављује – непрестано је присутно; питање се не исцрпљује анализом јер шта би од њега преостало, било какав одговор није крај, питања извиру из негације а не импликације, у негацији се потпуно изражавају, с тим што негација не одбацује своју баченост, што у суштини значи да потискује; оно што бих назвао дрскошћу савременог филозофа; шта бити, како бити, и бити проблем, опредмећен, питање ствара само себе, а затим се преиспитује – цивилизацијско време, максимално искоришћено, затим човек, конформист, помирен, и у ту формулу још сместити избор издвајања, или смо дошли у стање да томовима речника додајемо још један том новог речника, једно постстање, рекапитулација старог већ реченог допуњеног са још неколико нових појмова, или дограђених старих, да ће наука постати пука књижевност, да је огроман страх од такве књижевности. Ресурс је текстотека. Стварност мора да се меморише, претвори у информацију, да се учини виртуелном, а онда да се филтрира и учитава. На крају текста била би пишчева биографија, или нешто потиснуто – лудило ваљда, форма која

даје изглед, филозофско питање, суштинско питање је оно проблемско питање, питање које никада не поставиш, да би се нешто засновало, постоји разлог. Нећу да пратим ток текстуалног. Да спојим епохе. Овај текст није филозофски дискурс.

* * *

Завршава се један век који се назива „двадесети“ па се тако завршава и један миленијум који се назива „други“, и ми смо у стању да анализирамо пут којим је прошло наше друштво; да сагледамо историју. *Пошто је дошао крај историје никада историја није била популарнија него данас.*

Историја мисли; Историја идеја; Историја аутора; Историја открића; Историја будала; Историја злочина; Историја апсурда; Историја критике; Историја теорије знања; Историја убијања; Историја мучења; Историја историје.

Идеје двадесетог века освојиле су будућност. Ушле су тенковима у њу, даље су је прогласиле својом територијом. Одузеле су јој религију која јој је доскора припадала премештајући је у оностранo и вечност. Будућност је сада освојена. Сви ми знамо шта је потребно, само корачајмо ка будућности. Корачали смо крупним корацима. Уморили смо се. Почели смо да питамо када ће та будућност? Стрпели смо се, али будућност није долазила. Жртвовали смо нас, нашу децу, али већ код унука смо морали да се питамо па колико смо то луди.

Када су освајачи потиснути из будућности за коју су знали шта хоће са њом и када су нестали, почела је постбудућност. Шта сада са њом?

Људи су ипак доскора имали будућност – па она је била неостварива, сада им је одједном одузета могућност равноправности и рајске идеје; од силне експлоатације будућност је постала порнографија.

И тако смо остали без сигурне будућности која је имала своје име.

Како је нестала једна утопија која се називала идеално друштво, и да ли је било могуће да се стара само о себи?

Ако су некада хтели да те претворе у човека будућности, данас желе да те врате у прошлост и да те претворе у помирљивог конформисту; да забораве твоју револуционарну прошлост. А и шта ће ти прошлост када је узалудна.

Пошто смо потрошили будућност скоро да смо завршили са трошењем; роба није будућност и потребно је да кренемо са трошењем робе. Како ће се роба производити, ако је не трошимо? Кажу нам: подстакнимо потрошњу оружја које смо годинама производили да бисмо одбранили освојену будућност (ваљда смо је потрошили).

Роба која се не може употребити, лагерује се. Оно што је на лагеру брзо застарева. Има ли нечег горег од застарелости. Застарелост се презире. А тек застарелост људи. Застарео човек се не може адаптирати. Изгубљен је заувек.

Ко даје дијагнозу?

Побуњени или болесни?

Чему сада идентитет!

Зар није фикција?[41]

Побуна маса је прошла. Онај ко то не зна само срља. Друштва се на другачији начин организују. Слике рада се безбрижно и програмирано троше на ТВ екранима. Данас су потребни самотњаци потрошачи (маса на одсуству). Збуњује питање: да ли можете да замислите потребе да већ нису за вас измислили начин како да их задовољите? Речи корисник, потрошач и медиј претворили су масу у масовност, тајно у јавно, унутрашње у спољње. Маса нема ударну моћ. Постиже се одложена агресија. Чак те и не питају да ли си у евиденцији. Зна се садржај којим смо испуњени; прагматизам даје резултат, или ствара комформизам. Уметност је вештачки производ. И као све вештачко мора се утрошити или одбацити.

Превише се нагомилава!

Сада долазимо до оног најважнијег питања: временски гледано да ли је током историје људима била више потребна тиранија или демократија?

Командовање и послушност!

У каквој су вези перфидна команда и безусловна послушност?

Колико нам командант допушта да сарађујемо с њим, колико смо му потребни?

Да ли су више жалили за тиранима или за демократама?

Како само жале за тиранима. Заштиту коју су уживали од тирана слична је заштити коју им пружа Бог.

Шта ће после нестанка тирана?

Ко ће их бранити, надзирати и кажњавати?[42]

---

[41] Чак када је конобарица појачавала звук радија – слушање музике је општеприхваћено и сада је, наравно, немогуће да неко не жели да слуша. Непрестано се врте плоче и касете.

Питала те је: „Није ваљда да не волиш музику?"

„Волим музику", одговорио си јој, „али не волим да је слушам."

Конобарица је хтела да те упита шта си тиме хтео да кажеш, али је одустала. Захтевала је да донесеш касете које би желео да слушаш. Као што је радио писац. Пошто је био и професор конобарица му је дозволила да слуша музику са својих касета. Али ниси могао да знаш колико пута би требало да чујеш једну песму да би се оправдало то што је произведена. Трошкви производње! Писац је могао да уништи радио. Четрдесет војника у спаваоници слушало је музику са транзистора. Крчали су звучници тако да се скоро нису распознавали звуци. Писац би прилазио уснулом војнику. Узимао би његов транзистор, и бацао га кроз прозор. Тим поступком се супротставио логици. Претресани су три дана. Саслушавани су војници. Одржавани су батеријски састанци. Сумњало се. Али обавезно чим би почела пауза, разглас је емитовао музику по вашем избору. Преврат који је писац покушао да учини уништавањем транзистора није дао жељене резултате?

[42] Милан Тимотијевић толико пута је слушао снимљене приче, и увек се надао да ће се изменити глас, да ће прича бити другачија, али чим би укључио магнетофон, док је чекао и слушао шуштање, није се мењао глас: увек би се разочарао када би прича била завршена. Како је знао да се глас никада неће променити, увек је очекивао другачију причу. Давно је замрзео финални производ. Никада није разумео зашто су књиге финални производ, и колико би их пута требало прочитати да би биле потрошене. А тек шта је са плочама и магнетофонским тракама као финалним производима; ако је само слушање трака њихово трошење, онда би

Текстолоі ставља на крај текста писмо.

Прилазио ти је познаник. Ишао је лекару. Говорио је. Ето, под третманом је. Немајући с ким да разіовара, почео је да іовори сам са собом. То стање правдао је речима. Имам ли бољег саговорника од себе самог. Најбољи је разговор сам са собом – ту си најпаметнији. *Касније би додавао и најбољи саіоворник досади.*

„Гоне ме, а кажу да сам болестан."

Манија гоњења? Сада, када више није дете, васпитачи не могу да прихвате да се познаник расправља са професором. Васпитачи су дужни да дају савете. Надзирање је уосталом улога васпитача. Слична је улози бога. Али познаник је довољно снажан. Тражи начин како да се заустави у својој борби. Да не постане храна за лекаре. Да! Тај твој, незаборавни друг! Добричина, и човек-кловн!

Слушао си іа и жалио. Познаник је једва чекао да настави разіовор. Говорио је да и пораженi имају свој празник: људи са умирућом идеолоіијом! На њиховим столовима стоје карте са исцртаним іраницама. Отели су писца. Можда су іа удавили. А зар се познаник ćабе не плаши? Затим, одједном, мењао је тему. Настављао је да прича о жени која је зором излазила на бреі, у долини је іледала тамну мрљу: човек је ишао ка њеној кући! У собу је уносио мирис дима. Лице му је било све тамније.

На твој покушај да іа утешиш почео је да виче. Како ти да іовориш о њеіовом животу. Не познајеш іа. Никада ниси живео са њим. Припадаш друіом времену. Са друіих позиција іледам језуите, католике, налоіе за хапшење. Симболи су остали на страницама једне књиіе, далеко од свакоі појединца. Једва си успео да іа смириш. Говорио си му да сте школски друіови. Не сме то да заборави. Познаник је слушао многіе сањаре о филму и књиіама, о успесима, али іа је занимало како извршавају задатке. Јер живот функционише слично као енеріија: ако се на једној страни іуби енеріија, тај іубитак морају да надокнаде родитељи, жене и они који трпе тоі болесника. Једино што болест не хвата оне који је желе, који је чак и симулирају, већ неке друіе, одабране.

емитована музика била потрошена још пре слушања. Његов собни другар је поседовао једну касету, само што је трака чувала глас неке певачице: враћао се, узимао је магнетофон, тада се чуло притискивање дугмади, да би његов другар – док се не чује глас певачице – донео пепељару, припалио цигарету, пушио лежећи у кревету, тако да је Милан убрзо одлучио да пресними траку. Пошто је излазио из собе одлучио је, пре него што изађе, да укључи магнетофон да би снимио тишину собе, тако да његов другар, када буде дошао, чује само шкрипу врата, а затим, уместо гласа певачице, чуће се шкрипа приликом премотавања траке.

Link 7

Секвенце и литература

На питање одакле је Иван Палмотић, писац који приповеда прошлост, одговарао је да је из мајке, и да би највише волео да се његова мајка 1942. године налазила у Аргентини, јер једино Аргентина није учествовала у Другом светском рату, и била је најбогатија земља, тако да је морала поприлично да се потруди да би потрошила тај новац, али није било могуће да се Иван Палмотић тада роди, а у Аргентини још мање, јер је његова мајка тада била дете, и када се она порађала још би волео да се налази у једној немилитантној земљи, која није морала сваког тренутка да буде будна, у страху да ће непријатељ покидати њене границе. Сањао би лет млазњацима или би бивао космонаут и освајао нове светове, и на граници наше галаксије упознао квазари-људе. Да се родио у космосу, не би морао да слуша писку ратника за собом. Овако су били увијени у облаке друмске прашине која им се облепљивала око забалављених усана.

Писац је припадао посебном сој ју ди. У његовој породици се наслеђивало памћење. Исто као што се наслеђују имања, куће, новац, положај или револуционарна борба, у његовој породици се наслеђивало памћење. Увек нови изданак носио је памћење свог оца, а он памћење његовог оца и тако се наслеђивало одвајкада. И као што су постојали људи који су наслеђивали знање, тако су постојали људи који су наслеђивали ратничке склоности својих предака.

Писац је у рат одведен са својим јунацима. И не само са својим јунацима већ и са литерарним ликовима. Због литературе му се учинило да се сећа многих борби.

„Који је сад па ово рат?“, питао је писац. „Ко га је описао?“

„Ово је рат који си ти започео у свом роману. Гледај сада своје јунаке, ратнике, и учествуј са њима. Писао си: Не желим власт над својим јунацима; да им будем тутор. И нећу да моји јунаци живе далеко од мене. Да их посматрам одозго као социолог или психолог. Хоћу и ја да будем са њима.“

Рекли су му: „Ти си био онај који је рекао да ми, ратници, имамо средњовековну свест. Да се напредак – подвукао си – у мишљењу и схватању врло брзо може срозати до почетка људског схватања.

Колико се то пута десило у историји?

Сматрај себе заробљеником, и не брини за друго.“

Иван Палмотић је показао да може издржати муке на које су га ставили победници. Рекли су му да је дезертер, да је контрареволуционар. А он је тврдио и даље да је

лојалан. Победници су знали да он жели да им напакости. Хтео је да им покаже: ништа није заборавио! Све што су они заборавили писац је чувао у свом памћењу. Читаве хорде победника спремне су да подвргну децу учењу како постоји тај господар, да им понуде свест о њему, да им омогуће да одмах знају за њега, да га упамте, да га виде у Богу или само да виде Бога у њему. Ништа није теже и крвавије брањено од оног што је измишљено, што није могло да буде створено.

Приповедач прошлости био је једини човек који се сећао па су га дали победницама да их забавља. Победнице су се чудиле, смејале су се тим измишљотинама, говориле су да је сећање измишљена прича. Одбацили су сећање као што људи одбацују вид: ослепе или свесно – пошто буду видели најлепше што се може видети: замишљено – постану слепи. Пошто су замислили најлепше што се може десити, престали су да се сећају оног што је било: па ничег није било ако се не сећамо!

Постојале су књиге написане пишчевим сећањем али су их победници спалили. Пошто су победници заборављали пишчеве приче, а како му је до смрти било остало још мало, мислили су да ће бити заборављена историја. Било је тешко људима ако добију рат, јер измишљене приче постаће стварност.

Победници су имали изврсне начине за заборављање. Међутим, није значило да писац поново неће моћи да се сећа, али свакако, како му је сећање ишчезло он ће моћи само да машта. Пишчево сећање било је само маштање. Зашто је победницама служила пишчева машта? За забаву?

Требало је да одлуче да ли ће га стрељати или ће и даље, у време доколице, забављати победнике. А зашто би га убили? Пишчева смрт је без симболике: смрт лојалног. Нису знали да ли лојални сањају. Можда сањају о рату или о слави? О моћи! О победама! Лојални немају гробља ни сахрана. Немају обележја на гробовима. Нису желели да остану ни за сећање. Сваки лојални је један затворени свет који би морао бити уништен. Погледајте побуњене ратнике! Погледајте израз њихових лица у смрти! Они нису мртви. Они никако не могу бити мртви. Зар не видите да сваког тренутка чекају да наставе борбу. И мртви сањају о борби: нико им није могао одузети снове. Чекају само да се створе услови, да поново започне рат. (Ако се створи пустиња онда кактуси долазе сами: скупљају воду, расту, размножавају се.)

Зар увек мора да постоји онај који узима туђе грехе на себе, онај који преживљава туђе идеје? Може да постоји и онај ко преживљава филозофске или научне идеје.

Хтеле су да писцу донесу књиге победника – оне не постоје у његовом наслеђу! Мораће да их научи, да их пребаци у своје знање, и да их касније пренесе потомцима. Најбоље би било да проћерда своје наслеђе и да стави у сећање књиге њихових идеолога! Закони у његовом племену предвиђали су целокупно памћење – оно чак и није зависило од њега: упамтио је и оно што није желео.

Можда знање које наслеђује буде погрешно?

Можда су његови преци желели да се поиграју с историјом па су због тога упамтили лажи; произвели су лажи у истине. (Зар нису зато на кожи његовог претка уписане вечне истине.) Можда ни писац неће верно пренети знања победника: људи

сумњају у оно што носи знање! Сумњају у победнике. Ипак, пишчеви потомци неће руководити историјом. Можда се прошлост лако заборавља – преживљена је.

Писац није знао како да издвоји своје мишљење, плашио се да не буде уништен. Сећање није снага. Сећање није судија. Може бити истина или лаж, или може служити победницама: забављају се сећањем. Није знао да ли ће изговорено сећање уливати страх, или је упамћено звук који се понавља. Дивили су се његовој храбрости – храбрости једне луде – која наводи речи које слушају победници.

Ненаоружан, стајао је између две зарађене стране. Погинуће а да није ни учествовао у биткама. Био је контузован од гранате која је пала недалеко од њега. Повремено је и бунцао.

Онда су, коначно, нашли неког ко се ничег није сећао: жена која проповеда будућност, Профонија Калдејац.

Профонија Калдејац је била пророк. Није знала куда иде и одакле је дошла. Било јој је непознато значење сопственог имена. У време када би желела да слуша друге, а не само она да проповеда говорила би:

„Пре него што те саздах у утроби, знах те;
и пре него што изиђох из утробе, посветих те;
за пророка народима поставих те."

Целога живота је тражила организацију која се борила за испуњење пророчанстава. Убеђивала је људе да приступе тајном удружењу: спремно да дочекају оно што је пророковано.

Профонија Калдејац је предвидела оно што се стварно дешава. Хтела је да зна да ли су пророчанства вечне истине? Онај ко почиње да верује, и пише шта ће се догодити, постаје члан те организације. Тој организацији може се приступити свесно а може и несвесно: ратници нису знали да учествују у једном давно предвиђеном рату.

Удружење има две врсте чланова. Они који активно учествују и боре се да се наведена пророчанства испуне – без обзира да ли утичу на њих или не – и пасивни чланови који само помажу удружењу било уметношћу, текстовима, рекламама, пропагандом, религијом, науком или мистиком, па и својим мобилисаним телима.

Говорила је:

„Штета је што нећу живети заједно са победницима."

Неће дочекати време за које се победници боре а које Профонија познаје и које као да је преживела, па узалуд предвиђа њено место у будућности. Сматрају је бесциљном женом, јер зна шта ће се десити. Зна шта ће бити са победницима.

Зар и она није стварала свет који предочава, те га чини блиским и сматра судбоносним. Није гонила људе да верују у њене приче али их је проклињала. Говорила је о судбини човечанства, упоређивала је са познатим догађајима, јер Профонија заборавља прошло и само слути будуће. Та жена ишла је још даље: она је често говорила да оно што се дешава она и ствара; ништа се не дешава већ свако догађање само потврђује њене речи. А то што Профонија пророкује дешава се у времену које она одређује, тако да руководи целокупним временом. О прошлости није желела да каже ниједну реч.

Када су Ивана Палмотића придружили Профонији Калдејац она је викала:

„Знам све људе, те и вас познајем."

Подизала се магла и полако су се указивали ратници, рањеници, напуштена оруђа, убице, војсковође; до сада су били заклоњени маглом и нису извиривали, магла је била окриље које их прима и негује.

Профонија Калдејац је рекла да су све мушкарце одвели у рат, и да ће многи изгинути. Када се врате преживели биће их, као некада, кљастих и неспособних. И нико од њих неће мислити да осваја жене – колико ће тек бити удовица и неудатих које ће и даље чекати повратак ратника. Мора да живи са непријатељским војницима.[43]

Али за ту жену, Профонију Калдејац, свет који ју је окруживао био је привидан, глуп, јадан: људи-лутке, сељаци од хартије. Жене су у измодрелим шамијама. И да није будућности, потпуно би шенула.

Долазили су јој лојални, поражени, немоћни да виде где ће се налазити њихов јад и порази у времену које долази. Били су бескућници. Међу њима је бирала љубавнике. Називали су је нимфоманком, иако она није била крива за своју страст и похоту. Често је тешила несрећнике. Онима који су још били моћни нису биле потребне Профонијине речи, њена нагађања, њене мисли, њен будући живот: биће мртви до будућег времена, а у садашњости она је могла само да осети снагу победника.

Оно што би предвидела желела је одмах да заборави. Одмах је и заборављала.

Људи које су убијали победници, имали су своја имена. Нису имали места у замишљеном свету који су стварали победници говорећи своје снове. Веровали су победницима и славили су их. Само Профонији нису веровали.

Говорила је победницима да је послушају јер зна шта ће бити с ратом који воде. Али победници ће се насмејати и питаће:

---

[43] Али Иван Палмотић се бранио да Профонија није његова јунакиња. Одбрана је била узалудна, пошто је питома, умировљена паланачка докторка, искористила присуство писца да и она изнесе свој став о несвесном које је било део приче и текста. Она је била лекар, специјалиста. Провела је живот лечећи с ума сишавше. Оно што је понудила саговорнику били су њени сусрети са злочинцима који су до краја живота крили шта су урадили за време рата да би онда завршили у лудници.

„Па ја сам у болници", узвикнуо је писац. „А оно што сам писао су моја бунцања. Профонија Калдејац чак и није моја јунакиња. Позајмио сам је из друге књиге. Нисам хтео ни да ратујем али ме нико није питао."

Параноја, фобија, умишљање и уобразиља постојали су и у прошлости, вековима, док их Фројд, а касније психијатрија, нису уздигли у култ. Чак је параноја приближена и уметницима. Није ретко да су постајали есеји Лудило и уметност. Онда је лудило замењено другим речима од Логореје до Фашизма. Чак и терапије писањем, у болницама, придодате су уметности и тексту као несвесном. Фобије као текст; фобичност у тексту; лудило као тема.

У причу жене, Профоније Калдејац, ко би могао да се поузда. Белешке које је водила, називајући их „дневник о себи", могле су бити извор за студију о животу младе жене. Драгоценост за једног психијатра. Путоказ за продирање у дубине душевне структуре младог бића. Но, уз то, психијатар би морао бити васпитач и пријатељ.

„Да ли и непријатељима исто говориш?“

Рећи ће јој да је војничка курва коју су силовале све војске. А она ће им саркастично рећи како им се чини млађом док са њом воде љубав. Најлепша је жена на свету. Прототип је! Идол! Није могла да остане скривена у својој лепоти, да се огледа у извору, да се купа у Јонском мору, у Храму Хере, да буде Венера или гејша. И не само да је уздиже лепота, позиција у љубави с владарима, ратницима, посетиоцима јавних кућа, већ се и друге жене појављују са њеним телом, са њеним именом, и њеном славом, да би постале славне љубавнице.

Зато често покушава да изгребе своје лице, да постане фригидна, али је та намера само доводи до лудила. Када је могла да преживи толике ратове преживеће и овај рат поистовећења са идолима, владарима, њеном лепотом, кичом.

Пошто није успевала да се одбрани од напасних војника, претварајући се у стару и ружну жену, одлучила је да се направи мртвом. Међутим, војницима и даље ништа није значила њена смрт. Силовали су је и даље све док у претварању није одлазила толико далеко да би почела да заудара. Од ње се ширио задах који војници у својој прљавштини, у сопственом смраду, нису ни осећали, па јој је једино преостајало да се окупа, очисти лице, намаже ожиљке мелемом, тако да се врати својим годинама: да постане жена због које би се војници завадили, тукли, делили и освајали је. Добро је знала улогу своје лепоте и тешила је помисао да ће јој користити у додиру са војницима: покушаће да освоје лепоту и загосподаре њоме.

Профонија Калдејац је скинула мараму и седећи на прагу расплела је косу. Неко куче је завијало на напуштеном огњишту. Профонију је спопадала језа. И онда се појавила војска која је желела да извуче топове на брег и одатле пуца по планини. Претходница је испалила неколико хитаца, а онда су прешли реку. Профонија Калдејац их је чекала. Чинило јој се да се подмладила. Није се ни покренула када су војници дошли до ње.

Људи неће живети са Профонијом Калдејац у времену које непрестано предочава, неће живети заједно да би се уверили у њене речи. Она ће бити сама са новим људима. Бесмислено је што убеђује људе шта ће донети победници, када јој не верују.

„Погледајте ме у очи!“, викала је док су војници наваљивали на њу.

„Како се зовеш жено?“, питао је старешина.

„Профонија Калдејац“, рекла је она.

„Колико година имаш?“

„Све године које ће доћи.“

„Ко те је начинио тако лепу?“

„Софија Хакетић.“

„Зашто желиш да заразиш војску? Зашто ниси побегла са осталима?“

„Рекла сам да сам болесна, да сам преживела све болести, да сам мртва, али војници ми нису веровали.“

„Ниси погинула у рату?“, питали су је.

„Не знам да ли сам жива али знам да сам споменик.“

„Ако знаш да предвиђаш будућност, повешћемо те са нама.“

Забрадили су јој мараму жуте боје. Онда су јој ставили на главу венац од цвећа. Лице јој је било светло.

Профонија Калдејац се једног тренутка открила у својој лепоти човеку који је приповедао прошлост. Када је одбацила стеге, хаљине, стезнике, свлачећи чарапе, и када је очекивала да је узме, чинило јој се да ју је он посматрао иако је само неколико пута прешао погледом преко немарно одбачене одеће, преко њеног тела које је мирисало испаравајући из хаљина и подсукњи. Али Иван Палмотић је одједном застао када се приближила гола. Није рекао ни речи, нити је чула да га голотиња саблажњава, већ је само процедио да се нагледао голих тела у ратовима, што је Профонија разумела као његово обуздавање, и жељу да се не примакне и додирне кожу једне профеткиње. Можда је пишчев страх или његово поштовање према лепоти коју само сусрећу ретки људи, допринело да Профонија остане недодирнута?

Пружала је руку да додирне лице Ивана Палмотића који је личио на ушкопљеника. Вукла га је и дрмусала. Гурала му је руку у вашљиву косу. Говорила му је да су вашке обележје рата; тифус, колера, дизентерија и сифилис су знаци рата. Ноћ је и они су морали да леже једно поред другог и сада долазе речи: мирис зноја. Уздрхталост. Покрети. Речи о љубави и лепоти. Дрхтање прекидано јецајима.

„Ова жена се зове Профонија Калдејац. Ја сам створио њен лик. Зар да водим љубав са својом јунакињом. Па погледајте њено име? Знате ли шта оно значи?“

Профонија Калдејац је утамниченом гурала руке у недра. Вадила му је марамице. Додиривала му је руку и врат. Дојку коју је одгуравао приносила је његовим уснама. Називала га је косматим, па руком прелазила низ своја бедра. Али Иван Палмотић је није разумео. Мумлао је. Није знао зашто су их затворили заједно? Профонија Калдејац је била идол. Фрина која је желела да води љубав са војницима. Учинило јој се: одупире се његовој ћутњи! Од Ивана Палмотића је била више понижавана него да је силована. Чак је била и сметена. Упитала га је који је циљ имало његово ћутање. Зна ли он с ким ћути? Али Иван Палмотић поново није показао да је примећује, као да Профонија Калдејац није била у истој просторији са њим. Као да су имали само једну заједничку тачку, а то је садашњост. Профонија је желела љубав. Очекивала је да Иван Палмотић прсне у смех али он се окренуо ка прозору. Тада је Профонија посумњала да је Иван Палмотић није ни видео. Пишчева игноранција још више је избезумила Профонију тако да је зажелела да га нападне. Силоваће га! Али достојанство јој није дозвољавало бахатост. Задовољила се тиме да га омаловажава.

Иван Палмотић ниједну реч није рекао као да није чуо Профонијине прекоре. Као да није чуо Профонијине псовке од којих ју је обузимао бес мада је и даље успевала да се делимично уздржи. Обукла се. Одгурнула га је. Назвала га је шоњом.

Профонија је сматрала да је будућност најважнија! Отишла је страхујући да је не спрече у одласку жене које су их спојиле. Иван Палмотић се није узбудио нити реаговао на Профонијин одлазак. Погледао је само у врата која су се уз тресак затворила. Онда се одшкринуо прозор. Из друге просторије се чуо глас. Профонија је била једина жена која ће припадати Ивану Палмотићу, и самим њеним одласком – његовим одбијањем да је поседује – он је изгубио жену и никада је неће имати. Овог тренутка

Иван Палмотић још није осећао трагику судбоносног сусрета, али временом, када буде препуштен самоћи, заокупљен само сопственим причама, увидеће колико му недостаје, без обзира како је називао, и каквом је сматрали војници победника или поражених. Многе ће жене долазити до Ивана Палмотића, али ниједна му неће пружити задовољење, тако да ће почети да сумња у ону праву, Профонију Калдејац, коју је тако једноставно испустио.

СЛАВОЉУБ МАРКОВИЋ
Побунио сам се животом

издавач
Културни центар Новог Сада
Католичка порта 5, Нови Сад
тел: 021 528 972
факс: 021 525 168
e-mail: info@kcns.org.rs
www.kcns.org.rs

за издавача
Бојан Панаотовић

ликовни уредник
Маја Ердељанин

лектура
Сања Вулетић

припрема
Владимир Ватић

штампа
M&A Принт студио, Нови Сад

тираж
300 примерака

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

821.163.41-31

МАРКОВИЋ, Славољуб, 1952-
Побунио сам се животом : надроман / Славољуб Марковић. – Нови Сад : Културни центар Новог Сада, 2015 (Нови Сад : M&A Принт студио). – 275 стр. : илустр. ; 22 cm. – (Едиција Џепни анаграм)

Тираж 300.

ISBN 978-86-7931-445-1

COBISS.SR-ID 298590471